

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Випуск 16

Електронне видання

Кам'янець-Подільський
2022

УДК 378.4(082)

ББК 74.58я431

З-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 14714-3685 ПР від 12.12.2008 р.

Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, протокол № 5 від 28 квітня 2022 року.

Рецензенти:

Єдинак Г. А., доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор;
Завальнюк О. М., доктор історичних наук, професор;
Лабунець В. М., доктор педагогічних наук, професор;
Любінська Л. Г., доктор біологічних наук, професор;
Марчишина А. А., доктор філологічних наук, доцент;
Марчук Л. М., доктор філологічних наук, професор;
Онуфрієва Л. А., доктор психологічних наук, професор;
Теплінський Ю. В., доктор фізико-математичних наук, професор;
Яцишина І. В., доктор економічних наук, професор.

Редакційна колегія:

<i>Копилов С.А.</i> ,	доктор історичних наук, професор (<i>голова</i>);
<i>Миронова С.П.</i> ,	доктор педагогічних наук, професор (<i>відповідальний редактор</i>);
<i>Франчук Т.Й.</i> ,	кандидат педагогічних наук, доцент (<i>відповідальний секретар</i>);
<i>Бахмат Н.В.</i> ,	доктор педагогічних наук, професор, заступник декана з наукової роботи педагогічного факультету;
<i>Кух А.М.</i> ,	доктор педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи фізико-математичного факультету;
<i>Боднарчук Т.Л.</i> ,	кандидат економічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи природничо-економічного факультету;
<i>Докучина Т.О.</i> ,	кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи;
<i>Джурбій Т.О.</i> ,	кандидат філологічних наук, старший викладач, заступник директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків навчально-наукового інституту української філології та журналістики;
<i>Комарніцький О.Б.</i> ,	доктор історичних наук, професор, заступник декана з наукової роботи історичного факультету;
<i>Чистякова М.О.</i> ,	кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старший викладач, заступник декана з наукової роботи факультету фізичної культури;
<i>Шаповал О.Г.</i> ,	кандидат філологічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи факультету іноземної філології.

З-41 **Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.** [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Випуск 16. 138 с.

Електронна версія збірника доступна за покликаннями:

URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-studentiv/>
URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6268>

У збірнику вміщено кращі доповіді і наукові повідомлення студентів та магістрантів університету, виголошені на звітній науковій конференції за підсумками науково-дослідної роботи у 2021-2022 навчальному році.

УДК 378.4(082)
ББК 74.58я431

УДК 353.8

*Д. О. Беньковська, студентка 1 курсу магістратури природничо-економічного факультету
Науковий керівник: В. В. Ткачук, кандидат економічних наук, доцент*

УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджуються сучасні напрями розвитку сільських територій в Україні, аналізуються науково-прикладні аспекти реформи з децентралізації з метою формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Метою децентралізації є формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення та підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, узгодження інтересів держави й територіальних громад.

Ключові слова: децентралізація, управління, територіальна громада, територія, державна влада.

Постановка проблеми. Ефективний розвиток територій є основою результативних змін, яких очікує українське суспільство. Відповідно, управління розвитком певної території повинно передбачати низку підходів, принципів та методів, на основі яких мають здійснюватися прогресивні перетворення на регіональному рівні. Зокрема, управління територіальним розвитком необхідно здійснювати в контексті організаційних, адміністративних, інституційних, соціальних та економічних аспектів його реалізації. Упровадження принципу децентралізації в здійсненні державної влади на практиці реалізується в тому, що за державними органами центрального рівня зберігається право охорони та забезпечення загальнодержавних інтересів, а місцеві органи влади вирішують питання регіонального та місцевого значення, забезпечують реалізацію загальнодержавних програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження розвитку місцевого самоврядування в контексті вирішення правових, організаційних, соціальних питань розглядали у своїх працях О. Амосов, О. Батанов, І. Дробот, Н. Гончарук, В. Кравченко, Ю. Шаров. Зокрема, доцільно відзначити таких зарубіжних вчених, як: І. Ансофф, Ф. Брайсон, В. Бріан, Я. Варда, Г. Гордон,

Б. Карлоф та інші, які вивчають особливості регіонального розвитку та стратегічного управління ним у розвинутих країнах.

Метою статті є дослідження управління місцевим економічним розвитком в умовах реформи децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні наукові дослідження практики об'єднання територіальних громад у різних країнах світу свідчать про те, що об'єднання громад у більш спроможні може проводитися з метою:

- 1) підвищення якості надання публічних послуг;
- 2) покращення управлінської ефективності;
- 3) сприяння демократії участі.

Від обраної мети формування об'єднаних територіальних громад значною мірою залежить інтерпретація спроможності громад як здатності до надання публічних послуг, управлінської спроможності, спроможності до забезпечення демократії участі. Мета об'єднання територіальних громад – підвищення якості надання публічних послуг, яке досягається за рахунок того, що більші громади можуть ефективніше надавати відповідні послуги насамперед з огляду на «економію на масштабах».

У ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що «територіальна грома-

да – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [1]. Із прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [2] та постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» у регіонах розпочалася надзвичайно важлива та відповідальна робота з їх упровадження. Насамперед йдеться про розробку перспективних планів формування територій громад. Адже від того, наскільки якісно будуть розроблені й реалізовані ці плани, залежить подальший розвиток системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Нормативне регулювання в Україні визначає основні управлінські напрями, які повинні здійснюватися на рівні окремої території в процесі здійснення реформи децентралізації у контексті економічного розвитку регіону. Тому є підстави стверджувати, що правова база є достатньою для того, щоб місцеві органи влади могли реалізовувати управлінські функції у напрямі розвитку економічних систем територій, які їм підпорядковуються, та подальшого здійснення реформи децентралізації.

Науковці виділяють два основні підходи до забезпечення економічного розвитку території – прогресивний і ліберальний.

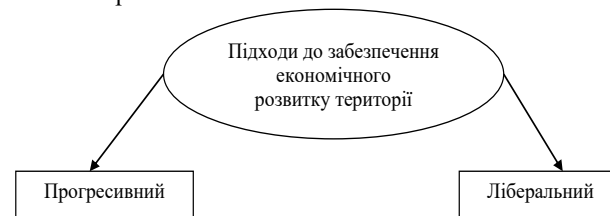

Рис. 1. Основні підходи до забезпечення економічного розвитку території

Джерело: [3, с.37].

Прогресивний підхід передбачає зміцнення потенціалу територіальної громади, а ліберальний визначає головною метою розвиток підприємницької діяльності. У межах ліберального підходу існує можливість вирішення основних проблем регіональної економіки, зокрема підвищити рівень зайнятості населення внаслідок економічних капіталовкладень приватних суб'єктів. При цьому не спостерігається нерівномірність ресурсного перерозподілу, водночас поліпшуються місцеві умови господарювання.

Реформу децентралізації в Україні було розпочато значною мірою з огляду на незадовільну спроможність переважної більшості органів місцевого самоврядування з-поміж близько 11 тис. місцевих рад, які існували до 2014 р., здійснювати власні та делеговані повноваження на належному рівні. Однією з ключових цілей реформи місцевого самоврядування й територіальної організації влади на засадах децентралізації стало забезпечення належної спроможності територіальних громад насамперед до надання публічних послуг. Децентралізаційні перетворення в Україні сприяли створенню об'єднаних територіальних громад, які повинні здійснювати управління розвитком територій [4, с.97]. Проте поряд із реалізацією прямих міжбюджетних відносин із Державним бюджетом та збільшенням фінансових надходжень до місцевих бюджетів органи місцевої влади мають і інші інструменти забезпечення економічного розвитку територій. Зокрема, це і здійснення зовнішніх запозичень, і самостійне обрання установ з обслуговування коштів місцевих бюджетів відносно розвитку та власних надходжень бюджетних установ.

Досвід України щодо формування ОТГ демонструє заохочення демократії участі насамперед унаслідок добровільності процесу об'єднання громад. Проте спрацьовують також додаткові чинники:

- проведення перших місцевих виборів у кожній новоствореній ОТГ одразу після визнання її спроможною з боку Кабінету Міністрів України;
- залучення жителів громад до процесів ухвалення рішень органами місцевого самоврядування ОТГ тощо.

Водночас у рамках чинного адміністративно-територіального устрою спроможність ОТГ до забезпечення представництва жителів усіх населених пунктів у органах місцевого самоврядування може бути ускладненою. Як констатував заступник міністра розвитку громад та територій України В. Негода, значна кількість районних та обласних рад не повною мірою представляють інтереси всіх територіальних громад, що входять до відповідних районів та областей, хоча таке представництво є очікуваним [5].

Висновки. Реформа децентралізації ставить актуальну задачу оптимального вибору структури господарської діяльності окремого регіону, формуючи соціально-економічний ландшафт відповідно до набору регіональних факторів виробництва, які знаходяться в надлишку

(порівняно з іншими регіонами). Перед місцевими громадами постають як нові можливості, так і нова відповідальність. Стає очевидним, що рівень добробуту членів територіальних громад залежить не лише від наявності ресурсів, але й від того наскільки повно та ефективно їх використовувати. В свою чергу, останнє залежить якісних управлінських характеристик їх представників у органах місцевого самоврядування, готовності представників місцевого бізнесу вступати у партнерські відносини один з одним й органами місцевого самоврядування, брати на себе частину відповідальності за підтримку та розвиток такого рівня соціальної інфраструктури на селі, яка б забезпечувала задоволення потреб місцевих жителів у базових побутових потребах, була стимулом проживання економічно активного населення в сільській місцевості.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 року №280/97-ВР із доповненнями.
2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Відомості Верховної Ради України. 2015. №13.
3. Економічний розвиток громади: контекст та практика (досвід Канади). Ільченко Н., Жиленко Р. Економічний розвиток громади. 2006. № 2. 58 с.
4. Берданова О.В., Вакуленко В.М., Гринчук Н.М., Колтун В.С., Куйбіда В.С., Ткачук А.Ф. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі: навч. посіб. Київ, 2017. 129 с.
5. Децентралізація дає можливості: офіц. сайт. нац. проктуру. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11784> (дата звернення: 21.09.2021).

The article examines the current directions of rural development in Ukraine, analyzes the scientific and applied aspects of decentralization reform in order to form effective local self-government and territorial organization of power. The purpose of decentralization is to form effective local self-government and territorial organization of government to create and maintain a full living environment for citizens, provide high quality and affordable public services, harmonize the interests of the state and local communities.

Key words: decentralization, management, local community, territory, state power.

Отримано: 31.03.2022

УДК 338.48

*М. А. Богутський, студент 4 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: Т. В. Марусей, кандидат економічних наук, доцент*

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМ БІЗНЕСОМ

Висвітлено теоретико-методологічні основи застосування інформаційних технологій у туристичному бізнесі. Досліджено вплив інформаційних технологій на якість туристичного продукту. Проведено SWOT-аналіз розвитку інформаційних технологій у діяльності підприємств туристичної сфери, визначено переваги використання інформаційних технологій для туристичних фірм та клієнтів.

Ключові слова: інформаційні технології, інформаційні системи, туристичне підприємство, туристична сфера, туризм.

На сьогоднішній день запровадження інформаційної системи відкриває нові можливості для ефективного вирішення основних задач туристичного бізнесу. Експлуатація системи дає змогу туристичній фірмі реалізувати програми ресурсозбереження шляхом зниження експлуатаційних витрат на утримання систем зв'язку, зниження енергоспоживання, уникнути пікових навантажень, підвищити продуктивність праці, поліпшити якість послуг, виконуваних робіт і підвищити кваліфікацію працівників туристичної фірми.

Найпоширенішими у туристичній практиці є традиційні методи аналізу інформації, оскільки 100 % туристичних компаній використовують їх для економічного аналізу

своїєї діяльності. Такий аналіз, зазвичай, охоплює оцінювання впливу чинників макросередовища і, передусім, економічного, на діяльність туристичної компанії, аналіз власних і залучених засобів, активів, доходів, витрат, враховуючи маркетингові, та прибутковості, ліквідності та платоспроможності, туристичних ризиків, дотримання економічних нормативів, аналіз економічного стану позичальників, оцінку бізнес-плану туристичної компанії, інтегровану оцінку туристичної діяльності.

Автоматизовані ІТ управління туристичним комплексом функціонують як в окремих туристичних фірмах, так і в цілих ланцюгах цієї галузі. Перехресний про-

даж між фірмами збільшує завантаження за груповими продажами. Вони оснащені могутнім інструментарієм зі збереження і управління всією кореспонденцією між відділом продаж туристичної фірми і клієнтами. Функціональний блок управління документацією зберігає та організує роботу з документами, відправленими клієнтами.

Аналізуючи стан та враховуючи просторовий аспект туризму, перспективним є застосування сучасних Web\ГІС технологій. Найбільшого ефекту від їх застосування можна досягти в таких видах туристичної діяльності: створення туристичних Web-продуктів, зокрема, Національного туристичного Web-порталу, туристичних Web-сайтів у регіонах, Web-сторінок туристичних об'єктів. Будь-яка автоматизована «ІТ» набувається на рівні технології роботи туристичної фірми і дає змогу враховувати найбільш прискіпливі вимоги. Понад це, системи приносять у туристичну фірму світову практику управління і контролю. Результатом впровадження будь-якої автоматизованої ІТ управління у туристичному комплексі є підвищення ефективності роботи, високий рівень сервісу для клієнтів і суворий фінансовий контроль. Модульність та інтеграція ІТ дає змогу нарощувати їхню функціональність зі зміною потреб туристичного комплексу. Автоматизовані ІТ управління туристичним комплексом функціонують як в окремих туристичних фірмах, так і в цілих ланцюгах цієї галузі. Перехресний продаж між туристичними фірмами збільшує завантаження за груповими продажами. Вони оснащені могутнім інструментарієм зі збереження і управління всією кореспонденцією між відділом продаж туристичної фірми і клієнтами. Функціональний блок управління документацією зберігає та організує роботу з документами, відправленими клієнтами.

Переваги у тому, що це дає змогу проводити гнучку маркетингову і цінову політику, досягаючи максимальної прибутковості від кожної отриманої заявки чи пропозиції. Створювати високоефективну стратегію продажів, що базується на аналізі тенденцій і взаємодій на ринку, туристична фірма має змогу, контролюючи умови реалізації своїх пакетів послуг (мінімальний тариф і тривалість перебування гостя, обмеження на кількість проданих путівок за типами, вимогами, гарантіями заявок, передплатою), приводячи їх у відповідність з кон'юнктурою ринків у тих або інших географічних регіонах. У такий спосіб туристична фірма отримує максимально можливу віддачу від кожного сегмента ринку. Важливою перевагою для будь-якої туристичної фірми, представленої в Інтернеті, безперечно, є своєчасність, повнота і доступність переданої інформації (табл. 1).

Таблиця 1

Swot-аналіз розвитку інформаційних технологій у діяльності підприємств туристичної сфери

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • Автоматизація керування діяльністю сфери туризму. • Активізація просування регіонального туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках туристичних послуг. • Проведення моніторингу, аналіз та планування туристичної діяльності. • Автоматизація роботи суб'єктів туристичної діяльності. • Швидке і гнучке розроблення туристичних продуктів. • Бронювання послуг і ведення активної маркетингової діяльності. • Покращення обслуговування рекреантів і туристів. • Підвищення безпеки та якості туристичних послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> • Брак узагальненої та систематичної інформації про наявні туристичні ресурси. • Відсутність інформаційного забезпечення реалізації туристичного продукту. • Відсутність централізованої системи розрахунків поставальників послуг і туристичних послуг. • Відсутність у багатьох підприємств і організацій туристичної галузі ефективних автоматизованих інформаційних систем управління менеджментом та маркетингом. • Відсутність єдиної системи з банком даних туристичних продуктів, послуг, об'єктів. • Відсутність інформаційно-рекламної політики у глобальних інформаційних мережах, на міжнародних серверах і порталах.

Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> • Створення туристичних web-продуктів веб-сторінок туристичних об'єктів, веб-сайтів у регіонах, Національного туристичного веб-порталу. • Моніторинг рекреаційно-туристичних територій заСОБАМИ ГІС. • Створення геоінформаційних систем туристичного призначення ГІС курортів, туристичних об'єктів, маршрутів, туристичної інфраструктури. • Вихід туристичного бізнесу на міжнародний ринок. • Можливість своєчасно отримувати інформацію про нові тури, політичний та економічний стан, новини законодавств у країнах. 	<ul style="list-style-type: none"> • Використання конкурентами інформаційних технологій на туристичному ринку. • Відсутність сприятливих політичних економічних умов. • Несприятливий діловий клімат. • Обмеження бюджетного фінансування. • Візові режими. • Недосконалість державної політики у сфері інвестування. • Відсутність механізмів реалізації державної політики щодо підтримки туристичного бізнесу.

Упровадження сучасних інформаційних технологій у систему управління туристичною фірмою потребує значних капіталовкладень. Оцінювання економічної доцільності інвестицій – задача дуже складна, особливо тому, що метою придбання нових технологій є не тільки скорочення витрат на робочу силу, але і підвищення якості та розширення асортименту послуг, скорочення термінів підготовки нових послуг і підвищення гнучкості процесу обслуговування. Через те, що деякі з цих переваг не спричиняють прямого скорочення витрат на робочу силу, виправдати їхній вибір буває дуже складно. Інформаційна система туристичної фірми дає змогу у найкоротший термін вилучити з асортименту послуги, що реалізуються погано, і замінити їх новими, отримати ефект завдяки точнішому визначенню того, які категорії клієнтів отримують конкретні послуги, у який час і як змінюються їхні смаки.

Отже, розвиток туристичного бізнесу стає неможливим без упровадження сучасних інформаційних технологій, які забезпечують інтеграцію і зв'язок, покращують якість послуг, передавання великого обсягу інформації, збільшення швидкості обслуговування і його ефективності, можливість враховувати потреби кожного клієнта.

Список використаних джерел:

1. Зайцева В.М., Гурова Д.Д., Корнієнко О.М., Кукліна Т.С., Журавльова С.М. Використання інноваційних технологій в галузі туризму: монографія. Запоріжжя: Діке Поле, 2015. 144 с.
2. Всесвітня туристська організація (UNWTO). Офіційний сайт Всесвітньої туристської організації. URL: <http://www2.unwto.org>
3. Інновації в туризмі. URL: <http://onli.info/2010/07-16/vacii-v-turizme>

The theoretical and methodological bases of application of information technologies in tourist business are covered. The influence of information technologies on the quality of the tourist product is investigated. A SWOT-analysis of the development of information technology in the activities of tourism enterprises, identified the benefits of using information technology for travel companies and customers.

Key words: information technologies, information systems, tourist enterprise, tourist sphere, tourism.

Отримано: 31.03.2022

*О. М. Гакман, студентка 2 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: В. В. Ткачук, кандидат економічних наук, доцент*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧОГО ПРОЦЕСУ

Розглянуто основні проблеми, які виникають при організації виробництва на підприємствах чи інших установах, дано визначення основним поняттям для кращого розуміння поданого матеріалу, знайдено шляхи покращення виробничого процесу.

Ключові слова: виробничий процес, виробництво, виробнича діяльність, організація.

Постановка проблеми. На нинішньому етапі реформування економічної системи особливо важливо проводити широкомасштабні дослідження реструктуризації промисловості, щоб вирішити тривіальні проблеми і проблеми ліквідності підприємств, що динамічно розвиваються. У той же час необхідно розробити і впровадити нові підходи, способи та методи організації виробництва, які б узгоджувались із змінами, що виникають навколо та всередині підприємства.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні і розробці практичних рекомендацій підвищення якості організації виробничого процесу, технології процесу управління як фактору високоєфективного менеджменту розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу. Джерелом існування, розвитку та підвищення життєвого рівня людини є виробнича діяльність. Виробнича діяльність спрямована на задоволення потреб. Засоби для задоволення потреб, тобто споживчі блага, створюються у виробництві [1].

Інколи тлумачення слова «виробництво» зводиться до позначення ним масового випуску продукції, виготовлення матеріальних цінностей на численних підприємствах, що значно звужує зміст цього поняття [1]. У широкому розумінні «виробництво» – це цілеспрямована діяльність зі створення будь-якого корисного продукту (товари, предмети, речі, послуги, інформація, знання тощо).

Для керівників і спеціалістів підприємств важливо:

- мати повне і ясне уявлення про стан свого виробництва;
- об'єктивно оцінювати ситуацію, що склалася;
- уявляти дійсні перспективи, розробляти стратегію подальшого розвитку, а також виявляти високі організаторські здібності, використовуючи всі можливості для досягнення поставлених цілей.

Модель – це умовне представлення реальності, тобто символічно-інформаційне відображення (образ) реального об'єкта, що відтворює останній з деяким визначеним ступенем точності й у формі, відмінній від форми самого об'єкта.

Таким чином, моделі і моделювання як засоби наукового менеджменту покликані допомогти менеджерам зрозуміти природу взаємин у бізнесі і визначити більш раціональні й ефективні способи оцінювання значень вагомих величин у таких відносинах, віднайти спосіб зменшення або хоча б зрозуміти сенс невизначеності, що супроводжує бізнес-плани [2].

Сьогодні існує велика гама моделей і методів, що допоможуть керівникам у прийнятті ефективних рішень. Опанувавши апарат моделювання і вивчивши теорію рішень, менеджер практично буде застрахований від промахів.

За умов ринкової економіки існує надто багато ситуацій, що характеризуються різним ступенем невизначеності стосовно тих чи інших подій, що не сприяє пошуку оптимального варіанта потрібного результату. І все-таки для досягнення його операційний менеджер кожне рішення в процесі його підготовки і реалізації традиційно зобов'язаний розподіляти за етапами робіт:

- 1) визначення виниклих перед операційною системою проблем, що слід вирішувати;

- 2) окреслення «нагальних» проблем (визначення їх пріоритетності за вагомістю і встановлення послідовності виконання);
- 3) вирішення обраних проблем – пошук альтернативних варіантів, оцінювання ролі кожного з них, орієнтування на оптимальний;
- 4) реалізація рішень – застосування заходів, дій, необхідних для забезпечення потрібного результату;
- 5) удосконалення методики дій в процесі обраної стратегії [2].

«Дерево рішень» використовується менеджерами здебільшого для прийняття рішень стосовно потужності операційної системи, за проектування і виробництва продукту, визначення необхідності одержання додаткової інформації чи зміни дислокації операційної системи.

Математичне програмування, зокрема лінійне, як математичний метод вибору з ряду альтернативних найбільш ефективних рішень (з найменшими витратами, максимальним прибутком тощо – за інших рівних умов) застосовується для розгляду таких проблем, як розробка найризикованішої операції за обмежених ресурсів, розрахунок оптимальної величини запасів та ін. Для подання альтернативних рішень операційний менеджер може використовувати «дерево рішень» («дерево цілей»).

«Дерево цілей» – графічне відтворення процесу, що визначає альтернативи рішення, стану природи і їхні відповідні імовірності віддачі для кожної комбінації альтернатив.

Дерево робіт. На кожній стадії планування необхідно ділити проектні роботи на частини. Наприклад, якщо на стадії технічного проектування основні частини проекту, як правило, чітко визначені, то надалі, коли з'явиться більше деталей, їх доцільно розчленувати на відповідні розділи. Нарешті, можна виділити підрозділи й окремі групи («пакети») робіт. Це і є процедура складання дерева робіт проекту (WBS – Work Breakdown Structure). Таке дерево є засобом розчленування великого, складного проекту на компоненти або господарської програми – на проекти (її складові) [3].

Організаційна структура виконавців. Для забезпечення ефективності управління проектом при розробці плану необхідно:

- 1) врахувати всі розділи, етапи і роботи проекту;
- 2) врахувати всі організації, що беруть участь у проекті;
- 3) забезпечити дієвість управління шляхом розподілу відповідальності.

Першу вимогу можна задовольнити шляхом розбивки робіт на пакети за допомогою WBS. Щоб виконати дві інші, плановик повинен визначити організацію, відповідальну за кожний пакет або рівень дерева робіт. Іншими словами, він має встановити рівні та обсяги відповідальності в організаційній структурі. З цієї метою варто використати схему організаційної структури проекту (OBS – Organization Breakdown Structure). У цій структурі керівникові належить місце на верхньому її рівні, на нижчих послідовно розміщено відділи, що забезпечують функціональне управління роботами. Іноді ці рівні відповідають рівням WBS [3]. Мета OBS полягає у визначенні не тільки виконавців робіт для кожного

пакета, але й відділів тих організацій, що відповідають за виконання певних робіт.

Сітьові моделі. У міру просування роботи над проектом створюються дерева WBS і OBS, тобто виділяються пакети робіт (з призначеними виконавцями), – і це вже є підставою для розробки сітьового графіка вузлових подій [3]. Далі настає момент, сприятливий для створення сітьових графіків відповідно до вузлових подій та цілей. Їх ще називають сітьовими блоками чи підсистемами, бо вони представляють не проект в цілому, а окремі його блоки або підсистеми. Кожен з пакетів може являти собою окрему підсіть (це стосується випадків, коли робота з кількома взаємопов'язаними пакетами здійснюється одночасно, причому кожен з них потребує розробки окремого графіка).

Висновки. Побачивши систему, яка організовує виробничий процес, можна зробити висновок, що організаційна система повинна мати відчуття нового, бачити перспективу, прогнозувати шляхи і засоби досягнення цілей. Вона повинна опанувати методологію і техніку наукового прогнозування і пристосовувати її для вирішення своїх задач. Ускладнення умов виробництва, складний фінансовий стан країни та ряду її підприємств

а саме аграрного сектора економіки, в якому функціонує сучасна система управління, вимагає від будь-якого керівника системного мислення, комплексного підходу до вироблення відповідальних рішень.

Список використаних джерел:

1. Васильков В.Г. Організація виробництва: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 524 с.
2. Сумець О.М. Операційний менеджмент: теоретичний аспект і практичні завдання: підручник. Київ: ВД «Професіонал», 2006. 480 с.
3. Приймак В. Управління проектами: навчальний посібник. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. 464 с.

The main problems that arise in the organization of production at enterprises or other institutions were considered, the definition of the basic concept for a better understanding of the presented material was given, were found the ways to improve the process of production.

Key words: production process, production, production activity, organization.

Отримано: 31.03.2022

УДК 657.1

*В. В. Грохольська, студентка 2 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: Н. А. Мазур, доктор економічних наук, професор*

ПРОФЕСІЯ БУХГАЛТЕРА: СУЧАСНІСТЬ ТА МАЙБУТНЄ

У статті міститься огляд сучасних тенденцій у підходах до суті бухгалтерської професії. Зміни породжують нові зміни, і хоч професія бухгалтера визнана як професія всіх часів, і, більш за все буде, існувати навіть через тисячу років, варто зважати на нові, зовсім інші, перспективи в її розвитку, адже ніщо не залишається на місці.

Ключові слова: бухгалтер, професія, бізнес, трансформації.

Постановка проблеми. Ні одне підприємство, як комерційне, так і державне (навіть громадські організації) не може працювати без бухгалтерів. Що являє собою професія бухгалтера?

Професійні бухгалтери – одна з найвідповідальніших, багатограних та креативних професій, що об'єднує такі напрямки діяльності, як облік, економіка, бізнес-аналітика, експертиза, аудит, податкова та митна справа, ІТ-технології, комунікації, менеджмент, стратегічне управління, оцінка ринкової вартості бізнесу, трудове, фінансове та господарське законодавство, фінансово-економічна безпека та зовнішньоекономічна діяльність.

У сучасних умовах професія забезпечує багато можливостей для кар'єрного зростання: від асистента бухгалтера до головного бухгалтера, фінансового директора, бізнес-аналітика, аудитора, інвестиційного радника, топ-менеджера, власника компанії.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у сучасних умовах всеохоплюючої діджиталізації відкриває нові перспективи для розвитку професії бухгалтера. По-перше, професійний бухгалтер в умовах динамічного середовища постійно здійснює експертизу з метою активного реагування на трансформаційні процеси для забезпечення ефективності та безпеки ведення бізнесу. Збільшується експертно-аналітична функція бухгалтерської професії. Уміння працювати з великими масивами даних (Big Data Analysis) та їх аналізувати – це можливість першими отримувати цінні ринкові «інсайти» задля забезпечення підвищення конкурентоздатності підприємства.

По-друге, сучасні бухгалтери – це адвокати впевненості, особливо при проведенні аудиту та управління ризиками. Вони здійснюють заходи щодо надання повної, правдивої та неупередженої інформації про фінан-

совий стан, результати діяльності та рух коштів підприємства для залучення інвесторів, партнерів, клієнтів та підвищення корпоративної відповідальності бізнесу перед суспільством у цілому.

По-третє, в умовах сучасних бізнес-трансформацій професійні бухгалтери стають архітекторами організаційних змін. Керуючись стратегією розвитку підприємства, вони налаштовують інформаційно-аналітичне забезпечення організаційних трансформацій для сталого розвитку бізнесу в майбутньому.

По-четверте, сучасний бухгалтер стає справжнім бізнес-партнером для власників бізнесу (бізнес-навігатором даних). В умовах постійного зростання кількості інформаційних потоків саме професійні бухгалтери виявляють надзвичайні можливості для оптимізації масивів даних та використання нових аналітичних інструментів для оцінки результативності ведення бізнесу. Саме вони формують масиви даних для оцінки ключових показників ринкової вартості та результативності ведення бізнесу. Під їх контролем знаходяться усі фінансові та значною мірою адміністративні важелі впливу на діяльність підприємства.

По-п'яте, сучасний бухгалтер – це цифровий плеймейкер підприємства. Саме професійні бухгалтери забезпечують впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних систем та ІТ-технологій управління даними в діяльність підприємства (включаючи цифрові та «хмарні» технології), сприяють розширенню доступу до глобального інформаційного середовища. Саме вони є замовниками нових цифрових інструментів роботи з даними підприємства, виявляючи переваги їх застосування, для забезпечення прозорості, надійності та відповідальності ведення бізнесу, включаючи інформаційну безпеку, кібербезпеку, захист конфіденційності інформації.

По-шосте, сучасні бухгалтери – це новатори стійкості та комунікатори підприємства, що забезпечують ефективність та прозорість функціонування бізнесу. Саме вони встановлюють рамки розкриття інформації в межах вимог законодавства для усіх постійно зростаючих груп зацікавлених осіб (стейкхолдерів) та формують рівень інвестиційної привабливості підприємства, розкривають можливості для залучення капіталу тощо.

По-сьоме, сучасний бухгалтер є провідним знавцем законодавства. У своїй діяльності професійні бухгалтери керуються чинним законодавством України, міжнародними стандартами, наказами та інструкціями відповідних галузевих міністерств, посадовими інструкціями та іншими нормативними документами, затвердженими у встановленому порядку. Професійний бухгалтер повинен досконало знати та уміти застосовувати Закони України, постанови, розпорядження, НП(С)БО та інші нормативно-правові акти, основи цивільного, трудового, фінансового та господарського права тощо.

По-восьме, сучасний бухгалтер – це агент змін, який забезпечує інтеграцію у міжнародний простір для розвитку міжнародної співпраці, створення в Україні нових підприємств із залученням іноземних інвестицій, а також виходу вітчизняних підприємств на міжнародні ринки. В умовах глобалізації економічних процесів саме професійні бухгалтери забезпечують зрівноваження фінансової звітності та гармонізацію публічної інформації. Професійний бухгалтер повинен вільно володіти діловою англійською мовою, мати високий рівень професійної етики та досконало знати міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ, IFRS), бухгалтерського обліку для приватного (МСБО, IAS) та публічного (IPSAS) секторів економіки, які повною мірою відповідають викликам сучасності, дозволяють забезпечити розкриття фінансової звітності підприємств у єдиному електронному форматі та сприяють збільшенню довіри іноземних інвесторів до фінансової звітності вітчизняних підприємств, а отже, зменшенню ризиків для інвесторів та кредиторів [1].

Робота бухгалтера у майбутньому може суттєво відрізнятись від сучасної. Програмне забезпечення набуде ще більшої автоматизації, тому бухгалтер буде більше виконувати роль аналітика і спостерігача за вірним виконанням всіх процедур комп'ютером, чи, можливо, і зовсім новим, ще невідомим нам гаджетом. Але чи погодяться бухгалтери на таку роль? Чи довірять всю

відповідальність за виконання їх роботи техніці майбутнього? Тут можна посперечатися. Якщо програмна робота балансу вже нікого не здивує, то заповнення декларації з ПДВ чи податкової накладної викликає неабиякі сумніви. Декілька помилок технології і повна довіра системі можуть додати зайвих клопотів не лише бухгалтеру, а й всьому підприємству. Напевно, пройде ще багато років, поки скептичні бухгалтери стануть переконаними в тому, що можна залишити без перевірки хоча б один документ в обліку.

Однак, слід поглянути на це ще й з іншого боку. Адже для бухгалтера завдяки самостійності програмного забезпечення можлива суттєва економія часу. Електронна звітність дозволяє з легкістю надсилати документи на потрібну адресу, робота перетворюється в казку, адже все, що потрібно – це легкий контроль даних, без стресових та напружених ситуацій [2].

Для людей цієї професії цінний досвід, а не вік, тому немає небезпеки залишитися без роботи, досягнувши пенсійного віку [3].

Висновки. Я впевнена, що когось такі перспективи тільки порадують та переконують у виборі саме цієї професії, адже при всіх змінах бухгалтери залишаться безумовно потрібними, бажаними та цінними фахівцями!

Список використаних джерел:

1. Бухгалтер – професія «Білих Комірців»: класика в сучасності. *Бухгалтерський інтернет-портал*. URL: <https://ibuhgalter.net/ru/articles/541>
2. Якою буде у майбутньому робота бухгалтера? Стимул: навч. центр. URL: <https://stimul.kiev.ua/articles.htm?a=yakoyu-bude-u-maybutnomu-robotu-bukhgaltera>
3. Хто такий бухгалтер? Вінницький обласний центр зайнятості: офіц. сайт. URL: <https://vin.dcz.gov.ua/publikaciya/hto-takyy-buhgalter>

The article provides an overview of current trends in approaches to the essence of the accounting profession. Changes give rise to new changes, and although the profession of accountant is recognized as the profession of all time, and, most likely, will exist even in a thousand years, it is worth considering new, completely different prospects in its development, because nothing remains.

Key words: accountant, profession, business, transformations.

Отримано: 31.03.2022

УДК 338.48-6:24

*Я. С. Завір'юха, студентка 2 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: Б. О. Опря, кандидат історичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано сутність та особливості релігійного туризму. Розглянуто фактори та умови, які безпосередньо впливають на розвиток релігійного туризму. Особливу увагу приділено дослідженню форм та видів становлення та історичним витокам релігійного туризму.

Ключові слова: туризм, релігія, народ, подорож, держава, спадщина, обов'язок, віра, відвідувач, турист, почуття, конфесія.

Актуальність теми дослідження. Релігійний туризм – це подорож мандрівника з метою не тільки побачити культовий об'єкт поклоніння, а й досягнути катарсис і таким чином здобути духовну цілісність. Релігійний туризм вважається історично першим видом туристичних подорожей, що може бути віднесений до періоду формування світових релігій.

Аналіз досліджень з даної теми. Становлення та розвиток релігійного туризму в Україні досліджували такі науковці як Сапелкіна З.П., Яроцький П.Л., Кадацька Ю.А. В сучасному світі існує різноманіття вірувань,

сект, церковних організацій. Це і різні форми політеїзму, традиції якого походять від первісних релігій, і різноманітні форми монотеїзму.

Мета: дослідження сутності та особливостей розвитку релігійного туризму.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Згідно з історичними джерелами, релігійний туризм виник у XIX ст., коли, крім об'єктів історико-культурної спадщини, туристи почали активно відвідувати і культові споруди різних релігій, при цьому людина, що відвідувала храм чи спостерігала релігійне свято, не

обов'язково мала належати до конфесії, якій належав сам храм. Туристи, які практикували відвідання релігійних центрів, повинні були дотримуватись відповідних норм поведінки, щоб не ображати почуттів віруючих відвідувачів певного храму. Тобто поведінка, одяг туриста за встановленими нормами майже не відрізнялися від вигляду паломника.

Виклад основного матеріалу. Індустрія туризму на даний момент є однією з найбільш значущих і важливих в економічному та соціальному розвитку будь-якої країни. Однією з ознак всебічного розвитку туристичної індустрії виступає постійне розширення форм та видів туристичної діяльності. Розвиток та популяризація різних видів туризму у різних країнах відбуваються неоднаково, адже залежать від багатьох факторів, серед яких найважливішим є наявність певного туристичного ресурсу. Релігійно-паломницький туризм вважається історично першим видом туристичних подорожей, який зародився у період формування світових релігій. До ресурсів релігійно-паломницького туризму належать культурні природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, а також релігійні свята, традиції, звичаї, обряди тощо. У сучасному релігійно-паломницькому туризмі зазвичай виділяють наступні напрями:

- 1) паломницький туризм (відвідання святих місць з метою поклоніння реліквіям) і місіонерство (здійснення подорожей з метою пропаганди того чи іншого віровчення);
- 2) релігійний туризм екскурсійної пізнавальної спрямованості [2].

Україна має унікальні передумови щодо розвитку релігійного туризму як екскурсійного, так і паломницького напрямів. Це зумовлено багатомісторією розвитку релігій на території країни. Паломництво в тій чи іншій формі прийняте практично у всіх релігіях і язичницьких культурах. У даний час паломники широко користуються послугами туристичної індустрії. Спеціалізовані тури розраховані принаймні на три дні з відвідуванням релігійних святих і архітектурних пам'яток минулого. Іноді на організацію таких турів потрібний дозвіл (благословення). Паломники менше уваги приділяють якості обслуговування на об'єктах розміщення та харчування. Вони переважно зацікавлені у відвідуванні монастирів, храмів, а також освячених місць, які визнаються святими (джерела, ріки, печери, гори тощо) [2]. Паломництво завжди вважалось найвищим проявом особистої духовності, служіння вірі та ідеї.

Україна має багату релігійну історію та спадщину і тому може бути активним учасником національного, європейського та міжнародного релігійного туристичного ринку. Релігійний туризм має особливе значення для розвитку внутрішнього туризму в Україні, оскільки викликає великий інтерес з боку не лише віруючих, а й інших верств населення. Туристично-екскурсійна робота в таких умовах стає одним із джерел отримання знань про історію розвитку релігій в Україні, яка є духовним стрижнем національної культури і об'єднувачою основою нації.

Останнім часом в туристичних фірмах України спостерігається збільшення кількості пропозицій релігійних і паломницьких турів. В той же час, у країні відбувається все більше паломницьких служб, організованих при монастирях, церквах. Тільки за останні три-чотири роки в Україні значно збільшилася кількість туристів, що здійснюють паломництво до святих України, а також прямує до кордон з релігійно-пізнавальною метою [3]. На сьогоднішній день в Україні діє близько 120 паломницьких служб, які займаються організацією екскурсій, поїздок і паломництв святинами України [4]. До найвідоміших туристичних об'єктів релігійно-паломницького туризму в Україні потрібно віднести, насамперед, архітектурні комплекси Києво-Печерської Лаври і Софії Київської (входять до ре-

естру світової культурної спадщини ЮНЕСКО), а також Свято-Успенську Почаївську Лавру. Також значною популярністю у туристів користуються Троїцько-Успенський монастир у Чернігові, Святогірська Лавра у Святогірську.

Наша держава може задовольнити потреби не тільки православних паломників, але й представників інших конфесій. Визнаним духовним центром греко-католицької церкви в Україні є Зарваниця. Знаходиться вона в західній частині Тернопільського району Тернопільської області. Це сакральне місце, яке за своїм релігійним та історичним значенням стоїть поруч з Києво-Печерською, Почаївською та Святогірською лаврами. Місто Умань (Черкаська область) стало місцем паломництва євреїв, які сповідують одну з течій юдаїзму – хасидизм. Вони вважають своїм обов'язком побувати хоча б раз у своєму житті на могилі Цадика Нахмана. Вони також вважають, що якщо вони зустрінуть Новий рік (Рош Гашана) біля його могили, то наступний рік буде дуже щасливим для них.

Релігійно-паломницький туризм виконує ряд важливих функцій, серед яких пізнавальна, естетична, виховна. Пам'ятки церковної історії і культури є засобом утвердження національної свідомості і самосвідомості, відтворення історичної пам'яті, виховання патріотизму, розвитку естетичних і художніх смаків. Шляхом розробки національної мережі релігійних маршрутів, багато з яких мають міжнародне значення, туристичні фірми України спільно з церковними громадами різних конфесій здійснюють «невидимий експорт» церковної культури як невід'ємної складової національної культурної спадщини. У той же час, «невидимий імпорт» церковної культури інших країн сприяє більш чіткому усвідомленню своєї національної культурної самобутності. Таким чином, історико-культурні пам'ятки, що є об'єктами релігійного туризму, перетворюються на культурне надбання людства і є внеском України у скарбницю світової цивілізації.

Висновок. З кожним роком кількість туристів, охочих відвідати духовні і святі місця України збільшується з помітним приростом 10-15% щорічно. Це пояснюється як релігійними мотивами, так і туристичним інтересом. Для розвитку міжнародного паломницького туризму в Україні надзвичайно важливо досягти встановлення та збереження мирного співіснування, спокою, злагоди між усіма етносами і культурами, конфесіями та віруваннями багатонаціональної України. Міжнародний і міжконфесійний мир – підґрунтя та запорука успішного розвитку міжнародного туризму в Україні. А це вимагає від українських туристських організацій, спеціалістів туристської індустрії та туристської культури засвоїти, сповідувати та пропагувати релігійно-туристські засади.

Список використаних джерел:

1. Бабкин А.В. Специальные виды туризма: учеб. пос. Ростов н/Д: Феникс, 2008. 251 с.
2. Любіцева О.О. Паломництво і релігійний туризм: монографія. Київ: Істина, 2011. 328 с.
3. Сапелкіна З.П. Релігійний туризм: навч. посіб. Київ: Наукова думка, 2009. 439 с.
4. Свірідова Н.Д. Туризм: словник-довідник. Луганськ, 2009. 310 с.
5. Устименко Л.М. Основи туризмознавства: навч. посіб. Київ: Наукова думка, 2011. 345 с.

The article analyzes the essence and features of religious tourism. Factors and conditions that directly affect the development of religious tourism are considered. Particular attention is paid to the study of forms and types of formation and historical origins of religious tourism.

Keywords: tourism, religion, people, travel, state, heritage, duty, faith, visitor, tourist, feelings, denomination.

Отримано: 31.03.2022

*А. В. Зарайська, студентка 3 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: Б. О. Опря, кандидат історичних наук*

ЕТАПИ ТА МЕТОДИКА РОЗРОБКИ ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ

Стаття присвячена розгляду питань щодо складання туристичних маршрутів. Туристичні маршрути-попередньо спланована туристами або суб'єктом туристичної діяльності подорож, що може охоплювати один чи декілька туристських шляхів і характеризується визначеним порядком пересування туристів через певні географічні пункти.

Ключові слова: туристичні маршрути, подорожі, туризм, туристична діяльність.

Актуальність теми дослідження. В ХХІ ст. туризм займає важливу роль. Планування туристичних маршрутів є важливою складовою туристичної діяльності. В даній статті здійснюється характеристика етапів та методів розробки туристичних маршрутів.

Аналіз досліджень з даної теми. Дослідження розвитку різних туристичних маршрутів та етапів і методики їх розробки проаналізовано в працях українських та іноземних вчених. Наукові дослідження відображають багато різних способів складання маршрутів. Ці та інші питання представлені в працях: О. Любіцевої, Г.І. Михайліченко, М. Керхера, Т. Рац, Л. Пуцько, Е. Чаф, М. Пецагно.

Мета: проаналізувати та дослідити етапи та методику розробки туристичних маршрутів на сучасному туристичному ринку.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сьогоднішній день туризм став повсякденним явищем більшості населення. На початку ХХІ ст. туризм за обсягами доходу справедливо посів третє місце серед провідних галузей світової економіки. Показники динаміки росту прибутковості туризму значно випереджають показники інших галузей економіки. За даними Всесвітньої туристичної організації, за останні 10 років доходи від туризму зростали щороку на 7,9% за щорічного середнього зростання кількості туристичних потоків на 4,5% [1].

Виклад основного матеріалу. Розробка туру включає такі етапи: вибір пунктів маршруту, ієрархізація цих пунктів, вибір пунктів початку та закінчення маршруту, після чого провадиться розробка схеми маршруту та його оптимізація. Розробка схеми маршруту та його програмне забезпечення є нерозривно пов'язаними паралельними процесами. Розрахунок вартості туру ґрунтується на проведених організаційно-технічних заходах з пошуку партнерів та укладених з ними угод.

Етап I. Вибір пунктів маршруту. Критерієм відбору є атрактивність об'єктів показу для задоволення мети подорожі, можливість забезпечити різноманітність програми перебування в даному населеному пункті, його транспортна доступність та забезпеченість послугами гостинності.

Етап II. Ієрархізація пунктів маршруту провадиться за вказаними вище критеріями, при цьому основна увага повинна бути звернута на клас гостинності та транспортну доступність обраних пунктів маршруту. Метою даного етапу є виділення диференціація пунктів маршруту відповідно до мети подорожі з виділенням пунктів дислокації з тривалим програмним забезпеченням та екскурсійних пунктів.

Етапи III. Вибір початкового та кінцевого пунктів маршруту здійснюється за показником транспортної доступності, тобто зв'язності з місцем постійного проживання потенційних туристів (зоною дії туроператора), взаємозамінності видів транспорту, типу транспортних засобів.

Етап IV. Розробка схеми маршруту. Схема маршруту залежить від обраної форми. Маршрут – це напрямку переміщення туриста. За схемою маршрути можуть бути лінійні, кільцеві, радіальні та комбіновані. Вибір пунктів по маршруту узгоджується з програмою відповідно до виду туризму, терміну та класу обслуговування.

Етап V. Оптимізація маршруту полягає у встановленні ряду об'єктивних та суб'єктивних обмежень. Об'єктивні обмеження виходять з умов сегментації ринку, а суб'єктивні визначаються можливостями туроператора.

Етап VI. Програмне забезпечення туру є його якісною ознакою. Програма є щоденним розпорядком, призначеним для реалізації мети подорожі.

Етап VII. Організаційно-технічні заходи з забезпечення туру є наступним етапом в розробці туру після визначення схеми маршруту та програми перебування [2].

Методичне забезпечення зазвичай розглядає підготовку екскурсії у двох планах:

1. Підготовка нової теми екскурсії.
2. Підготовка початківця-екскурсовода до проведення вже розробленої в бюро екскурсії. Підготовка нової теми включається в план методичного, екскурсійно-методичного або організаційно-методичного відділу бюро подорожей і екскурсій, екскурсійного бюро, в плани секцій, особисті плани екскурсоводів і ведеться відповідно до зазначених у них термінів [3].

Вибір схеми маршруту залежить від транспортної системи: конфігурації транспортної мережі, її густоти та технічного стану, рівня розвитку окремих видів транспорту, рівня розвитку транспортної інфраструктури, що забезпечує надійність та безпеку роботи транспорту. Найпоширенішим випадком при розробці схеми є варіант, коли за обмеженого терміну при мінімізації витрат часу на переміщення між основними пунктами маршруту бажано забезпечити максимально можливу інформативність подорожі, тобто охопити якнайбільше об'єктів показу задля задоволення пізнавальної мети. Такий варіант отримав назву «задача комівояжера».

Для екскурсійно-пізнавальних маршрутів необхідно виділити:

- 1) пізнання історичної цінності міста: розширення кругозору учасників, їх знань географії та природи рідного краю;
- 2) покращення духовного стану подорожуючого;
- 3) покращення естетичного і морального стану: екскурсійні маршрути по парках, водоймах, природних рекреаційних зонах;
- 4) вивчення історії місцевості, спираючись на різні історичні факти міста та культурно-історичну спадщину предків.

Запропоновані методичні підходи [4] охоплюють увесь спектр факторів впливу на вибір споживачем туристичної послуги, несуть у собі соціально-економічний ефект та можуть бути пристосовані до будь-якого туристичного ринку.

Висновки. Таким чином, розробка різних туристичних маршрутів можлива завдяки різним методам. Для повноцінного маршруту потрібно пройти сім етапів розробки. На сьогоднішній день існує дуже багато різних туристичних маршрутів. Кожного дня туристичні оператори намагаються створити нові туристичні маршрути для задоволення потреб потенційних споживачів.

Список використаних джерел:

1. Прогноз ВТО, приведений в докладі «Туризм – панорама 2020» (Tourism: 2020 Vision). Доклади Всемирной

- туристической организации «Барометр мирового туризма». URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/18_2018_ukr/11.pdf
2. Методика розробки турів URL: https://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_mrt3.htm
3. Методические рекомендации по организации и экскурсий на автобусных маршрутах. Москва: ЦРИБ «Турист», 1978.
4. Компанець К.А., Лаврик І.Ф. Свідчення про реєстрацію авторського права на науковий твір № 59658 «Методи-

чні підходи формування туристичного маршруту». URL: http://diser.ntu.edu.ua/Kompanez_dis.pdf

The article is devoted to the issues of drawing up tourist routes. Tourist routes – a pre-planned trip by tourists or a tourist entity, which may cover one or more tourist routes and is characterized by a certain order of movement of tourists through certain geographical points.

Keywords: tourist routs, trips, tourism, touristic activity.

Отримано: 31.03.2022

УДК 338.48.001.76

*Р. О. Калюжняк, магістрант 1 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: Т. В. Марусей, кандидат економічних наук, доцент*

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ

Визначено сутність інноваційних технологій в туризмі та їх важливість як інструмента інноваційного розвитку сфери туризму. Охарактеризовано сучасні інноваційні технології, які запроваджені в туристичній галузі у світі і в Україні, та визначено їх важливість з позиції вирішення нагальних проблем в туристичній галузі. Наведено приклади сучасних інноваційних технологій у сфері туризму та доведено доцільність їх запровадження.

Ключові слова: туризм, інновації, інноваційний розвиток, інновація в туризмі, інформаційні інновації, інноваційні технології, сфера туризму.

В умовах глобалізації туризм в нашій державі поступово перетворюється на дійовий засіб формування ринкового механізму господарювання, надходження значних коштів до державного бюджету, одну з форм раціонального використання вільного часу, залучення широких верств населення до пізнання історико-культурної спадщини, що потребує постійно оновленої пропозиції, яку повною мірою може забезпечити саме інноваційний тип розвитку туризму. Усе це потребує аналізу і формування відповідних пропозицій і рекомендацій щодо становлення і розвитку інноваційних процесів саме у сфері туризму України.

Що стосується України, то інноваційні технології є важливими з позиції вирішення нагальних проблем в туристичній галузі (підвищення рівня сервісу, вдосконалення матеріально-технічної бази, збереження пам'яток культури тощо). Тому доцільно виділити такі види інноваційних технологій, які застосовуються в туристичній сфері нашої країни: за сферою новизни (нові для галузі, нові для країни, нові для світу, нові для підприємства); за змістом (організаційно-управлінські, інформаційні, технологічні, технічні); з причини виникнення (реактивні та стратегічні); за потенціалом (радикальні і модифікуючі). Відповідно до цієї класифікації інтернет-технології будуть належати до інформаційних інноваційних технологій, які можуть використовуватися за декількома напрямками. Наприклад, при формуванні туристичного продукту туристичними фірмами для: проведення рекламних заходів; інформування споживачів про новинки та акцій; формування позитивного іміджу у туристів про фірму; просування нових видів туристичних послуг (відвідування через мережу інтернет-музеїв не тільки України, але і світу). Зокрема слід відзначити, що останнім часом зазначена послуга набула поширення і є цікавою для багатьох цільових груп, зокрема школярів, які під час проведення уроків за допомогою Інтернету можуть відвідувати музеї, що знаходяться в іншій країні і ознайомлюватися з досягненнями світової культури і мистецтва. Сьогодні це можливо для: Національного музею Тараса Шевченка в Києві, Києво-Печерської лаври, Лувру в Парижі, Метрополітен музею в Нью-Йорку. Цікаві також віртуальні подорожі, коли можна не тільки відвідати окремі музеї, а й подивитися пам'ятки культури, природу. Також компанія Google запустила новий сервіс Hotel Finder, розроблений на основі продукту ITA Software. Завдання цього сервісу – пошук готелю за параметрами, введеним користувачем. Новий сервіс дозволяє шукати готелі за місцем

розташування, ціною, кількістю зірок, відгуками і наявності знижок на розміщення. Користувачі можуть переглянути фотографії обраних готелів, дізнатися їх адреси та телефони, а також забронювати номер, перейшовши за посиланням на сайти партнерів Google (наприклад, Priceline або Travelocity). Поки послуга поширюється тільки на територію США, інформацію про розташування готелів можна отримати з картографічного сервісу Google Maps. Проект оголошений експериментальним, пізніше на його основі планують запуск повноцінної версії [1, 3].

Наступний напрям використання інноваційних інформаційних технологій – це об'єднання зусиль одночасно туристичної фірми, страхувальника, транспортної компанії, екскурсійного бюро, готелів, закладів харчування для створення інформаційних туристичних продуктів, які дозволять через Інтернет споживачеві обирати послугу, а для учасників формувати конкурентоспроможну товарну, цінову, інвестиційну та збутову політику.

В останні роки набуває поширення при організації готельного бізнесу використання технологій «розумний дім», що дозволяє більш раціонально використовувати всі наявні ресурси (воду, електроенергію, теплоенергію тощо), адже всім відомо, що саме готелі є одними з найбільших споживачів цих ресурсів. Ще один важливий напрям – це використання сучасних автоматизованих систем для організації безпеки в готелях і ресторанах, управління інженерною інфраструктурою, складським господарством тощо, що дозволяє не тільки упорядкувати процес управління, а й раціонально використовувати всі наявні ресурси.

Наступний напрям – це віртуалізація туризму в соціальній мережі. Соціальна сфера туризму також широко віртуалізується. Так, соціальні інформаційні мережі є потужним інструментом, який впливає на споживання туристичних послуг. Групи туристів створюють сайти, контактні спільноти з обміну досвідом подорожей, думкою про готелі, курорти, роботу і рівень сервісу. З'являються нові способи туристичної активності, наприклад, туристи з різних країн обмінюються житлом на час відпустки і для цих цілей реєструються на відповідних порталах і об'єднуються в спеціальні соціальні групи.

Фінансова свобода туристів також стимулює розвиток інновацій та пропозицію туристичних послуг: зручні платіжні системи, не прив'язані до конкретних місць, дають відчуття свободи. У світовій практиці в туризмі популяризуються інновації на транспорті (літак з прозорим корпусом), в готельному бізнесі (готельні

комплекси на намівних островах), застосування енерго-і ресурсозберігаючих технологій. 8 листопада 2018 р. американська компанія DataArt, що спеціалізується на аутсорсингу розробки ПЗ в таких сферах, як інтернет-додатки, корпоративні бази даних і інструменти промислової автоматизації, опублікувала список з п'яти основних технологічних тенденцій, які виведуть туристичну і готельну галузі на новий рівень в 2019 р. Фахівці DataArt прогноують, що в 2019 р. найбільша увага приділятиметься технологічним рішенням, які допоможуть підвищити якість обслуговування клієнтів під час подорожей: Уже в 2018 р. штучний інтелект досяг великих успіхів в туризмі та готельному бізнесі, і очікується, що в 2019 р. його застосування зросте в рази. Здатність цієї технології значно підвищувати якість обслуговування клієнтів при меншому використанні людських ресурсів робить штучний інтелект ідеально відповідним для даного сектора, у зв'язку з чим прогнозується значне зростання числа нових додатків і реалізованих на основі штучного інтелекту проєктів [2].

Отже, світовою практикою доведено, що процеси розвитку сучасного суспільства можуть бути найбільш ефективно реалізовані лише за умов формування і постійного розвитку ринку інноваційних товарів та послуг, оскільки саме через його функціонування можна максимально адекватно визначити і задовольнити суспільно-економічні потреби, необхідний рівень техніко-технологічного оснащення продуктивних сил, рівень освіти та інформаційної куль-

тури населення, а також тенденції розвитку світової економіки. Не має залишатися осторонь цих питань і туристична галузь України, адже вона має важливе економічне і соціальне значення для нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Зайцева В.М., Гурова Д.Д., Корнієнко О.М., Кукліна Т.С., Журавльова С.М. Використання інноваційних технологій в галузі туризму: монографія. Запоріжжя: Дике Поле, 2015. 144 с.
2. Всесвітня туристська організація (UNWTO). Офіційний сайт Всесвітньої туристської організації. URL: <http://www2.unwto.org>
3. Інновації в туризмі. URL: <http://onli.info/2010/07/16/innovacii-v-turizme>

The essence of innovative technologies in tourism and their importance as a tool for innovative development of tourism are determined. The modern innovative technologies introduced in the tourism industry in the world and in Ukraine are characterized, and their importance from the standpoint of solving urgent problems in the tourism industry is determined. Examples of modern innovative technologies in the field of tourism are given and the expediency of their introduction is proved.

Key words: tourism, innovations, innovative development, innovation in tourism, information innovations, innovative technologies, tourism sphere.

Отримано: 31.03.2022

УДК 330.341.1:338.486.2

*Д. В. Литвинчук, магістрант 1 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: Т. В. Марусей, кандидат економічних наук, доцент*

ІННОВАЦІЇ В ТУРИЗМІ: ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто погляди різних науковців на визначення терміну «інновації в туризмі», підходи до класифікації інновацій та оцінювання інноваційної діяльності підприємств з точки зору можливості їх використання в індустрії туризму.

Ключові слова: інновації, туризм, індустрія туризму, інновації в туризмі, інноваційна діяльність у туризмі, бенчмаркінг.

Інновації й інноваційна діяльність традиційно представляються як напрямки науково-технічного прогресу (високотехнологічної його складової) і як процес, пов'язаний із впровадженням результатів наукових досліджень і розробок у практику. Сфера інновацій всеосяжна, вона не тільки охоплює практичне використання науково-технічних розробок і винаходів, але й включає зміни в продукті, процесах, маркетингу, організації. Інновація виступає як явний фактор зміни, як результат діяльності, втілений у новий або вдосконалений продукт, технологічні процеси, нові послуги й нові підходи до задоволення соціальних потреб.

Туризм постійно розвивається, незважаючи на різні перешкоди політичного, економічного й соціального характеру. Туристський бізнес у багатьох випадках є ініціатором і експериментатором в освоєнні й впровадженні сучасних передових технологій, безупинно змінює форми й способи пропозиції й надання послуг, відкриває й освоює нові можливості.

Інновації – це кінцевий результат інноваційної діяльності, у вигляді нового чи удосконаленого продукту або технологічного процесу, який наділено якісними перевагами при використанні та проєктуванні, виробництві, збуті, використовується у практичній діяльності та має суспільну перевагу [6].

Нині актуальність інновацій обґрунтовується багатьма чинниками. Головними серед них є:

- 1) необхідність реструктуризації й перепрофілювання підприємств згідно вимог ринку;

- 2) застарілий парк машин і технологічного устаткування;
- 3) досить часті і різкі зміни попиту на товар;
- 4) конкуренція.

Стосовно останнього чинника відомий американський фахівець в області конкуренції Майкл Портер у монографії «Міжнародна конкуренція» відзначав, що в конкуренції головну роль грають інновації й зміни. Отже, інновації розглядаються як найважливіший фактор росту конкурентоздатності підприємства, фірми, компанії і, врешті-решт, країни. Інновація (innovation) (англ.) – утворено з двох слів – латинського «новація» (новизна, нововведення) та англійського префікса «in» – «в», «введення». В буквальному перекладі – введення нового, відновлення.

Розглянемо тлумачення терміну «інновація». Термін і поняття «інновації», як нової економічної категорії, ввів австрійський учений Й. Шумпетер (1883-1950 рр.). У роботі «Теорія економічного розвитку» (1911 р.) він уперше розглянув питання впливу інновацій на розвиток і дав визначення інноваційного процесу. При цьому під інновацією він мав на увазі зміну з метою впровадження й використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих, транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості. Згідно Й. Шумпетеру, інновація є головним джерелом прибутку, а він є результатом впровадження новацій: без розвитку немає прибутку, без прибутку немає розвитку [6].

У світовій економічній літературі «інновація» інтерпретується як перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, що втілюється в нових продуктах і технологіях. В оксфордському тлумачному словнику поняття «інновація» роз'яснюється в такий спосіб: «Будь-який новий підхід до конструювання, виробництва або збуту товару, у результаті чого новатор або його компанія одержують перевагу перед конкурентами» [1].

Ф. Ніксон вважає, що інновація – це сукупність технічних, виробничих і комерційних заходів, що приводять до появи на ринку нових і поліпшених промислових процесів і обладнання. Б. Твісс у 1989 р. писав, що інновація – процес придбання інтелектуальним товаром (винаходом, інформацією, ноухау) економічного змісту, за допомогою досягнення позитивного результату при реалізації на ринку [1].

Б. Санто вважає, що інновація – це такий суспільний технічний та економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, і у випадку, якщо вона орієнтується на економічну вигоду, прибуток, поява інновації на ринку може призвести додатковий дохід [1].

А. Кулагін дає визначення інновації, як: «Інновація – нова або поліпшена продукція (товар, робота, послуга), спосіб (технологія) її виробництва або застосування, нововведення або удосконалення у сфері організації і (або) економіки виробництва і (або) реалізації продукції, що забезпечує економічну вигоду та створює умови для такої вигоди або поліпшує їх» [1].

Г. Хаберланд, німецький спеціаліст, вважає, що нововведення охоплює науково-технічні, технологічні, економічні і організаційні зміни, що відбуваються в процесі відтворення. Його основними характеристиками є: якісна новизна виробів, способів виробництва і технологій в порівнянні з передуючими, темп реалізації, динаміка циклу нововведення, економічна ефективність, соціальні наслідки.

Американські фахівці дотримуються схожої точки зору з питання визначення нововведень. Нововведення – це вся система, за допомогою якої ідея або винахід вперше перетворюються на комерційну реальність. Це – успішне упровадження продукту або послуг на ринок або в економіку.

Л. Федулова в підручнику «Інноваційна економіка» дає наступне визначення: інновація – кінцевий результат діяльності з реалізації нового, чи вдосконаленого продукту, що реалізується на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, який використовується в практичній діяльності [4].

О. Василенко пише, що інновації – це новостворені і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

Для розвитку інноваційної діяльності підприємств туризму велике значення має постійний пошук інноваційних ідей, зіставлення результатів власної діяльності з результатами компаній-конкурентів та лідерів за рівнем

інноваційної активності з метою інтенсифікації й удосконалення власної інноваційної діяльності. Світова практика діяльності підприємств туристичного бізнесу свідчить про корисність методу бенчмаркінгу – еталонного порівняння ряду показників з аналогічними, які є найкращими у конкретній галузі. Реалізація методу бенчмаркінгу передбачає високий ступінь відкритості організації у частині обміну даними для зіставлення. Основною проблемою вважається відсутність необхідної інформації про діяльність підприємств, яка використовується для проведення порівнянь. Для її вирішення організують спеціальні дослідження або замовляють дослідження у консалтингових компаній. Такі дослідження є досить коштовними, а враховуючи те, що в індустрії туризму працюють багато середніх та малих підприємств, окреме підприємство не в змозі інвестувати великі кошти в дослідження. Тому за кордоном поширеною є практика створення центрів бенчмаркінгу, в які об'єднуються компанії, що відкриті для обміну досвідом. Кошти організаційних внесків учасників таких центрів можуть використовуватися на придбання результатів необхідних досліджень.

Отже, аналіз робіт вітчизняних та закордонних авторів свідчить про недостатність емпіричних досліджень інноваційної діяльності в туризмі та її впливу на розвиток туристичного сектору та національної економіки. Водночас закордонні науковці вказують, що наразі систематичний моніторинг стану інноваційної активності підприємств індустрії туризму можливий тільки за методологією CIS. Інші джерела інформації не дають можливості досліджувати вплив інноваційної політики в туризмі на економічний розвиток країни, а також оцінити ефекти та ефективність різних інструментів, що використовуються для її реалізації.

Список використаних джерел:

1. Зайцева В.М., Гурова Д.Д., Корнієнко О.М., Кукліна Т.С., Журавльова С.М. Використання інноваційних технологій в галузі туризму: монографія. Запоріжжя: Діке Поле, 2015. 144 с.
2. Давидова О.Г. Особливості застосування інновацій у розвитку туристичної галузі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (Серія «Економіка»)*. 2015. №7 (172). С. 65-69.
3. Інновації в туризмі URL: <http://onli.info/2010/07/16/-innovacii-v-turizme/>
4. Новіков В.С. Інновації в туризмі: навчальний посібник. 2007. 208 с.
5. Федулова Л.І. Інноваційна економіка. Київ: Либідь, 2006. С. 47.
6. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Москва: Дірект-Медіа, 2007. 400 с.

The article considers the views of various scholars on the definition of the term «innovation in tourism», approaches to the classification of innovations and evaluation of innovation activities of enterprises in terms of their use in the tourism industry.

Key words: innovations, tourism, tourism industry, innovations in tourism, innovative activities in tourism, benchmarking.

Отримано: 31.03.2022

*С. А. Махун, магістрант 1 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: Т. В. Марусей, кандидат економічних наук, доцент*

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ В ТУРИЗМІ

У статті досліджено роль інновацій у сфері туризму в умовах посилення конкуренції. Уточнено поняття інновації в туризмі, наведено класифікацію інновацій в туризмі за змістом і об'єктом застосування. Обґрунтовано сутнісні характеристики інновацій на туристичних підприємствах.

Ключові слова: туризм, інновації, інноваційний розвиток, інновація в туризмі, класифікація інновацій, типи інновацій, види інновацій.

На сьогодні активізація підприємницької діяльності відбувається під впливом інноваційних процесів в усіх сферах економіки, але у сфері туризму інновації впроваджуються випереджальними темпами, оскільки конкурентоспроможність туристичних підприємств може бути забезпечена за умов досягнення кращих світових стандартів обслуговування. У свою чергу ефективність впровадження інновацій стає актуальним завданням у процесі реалізації заходів, спрямованих на розвиток туристичного підприємства та підтримку його конкурентних переваг.

Безумовно інновації та інноваційна діяльність у першу чергу асоціюються з підприємствами наукоємних високотехнологічних галузей (комп'ютерні та телекомунікаційні технології, хімія, фармацевтична промисловість тощо), проте зміст поняття «інновація» більш широкий. Інноваційна діяльність передбачає не лише практичне використання науково-технічних розробок і винаходів, але і включає зміни в продуктах, процесах, маркетингу, організації та управлінні виробництвом. Інноваційна діяльність у туризмі знаходить своє втілення у створенні нових або поліпшенні існуючих турпродуктів, удосконаленні транспортних, готельних та інших послуг, освоєнні нових ринків, впровадженні провідних інформаційних і телекомунікаційних технологій, сучасних форм організаційно-управлінської діяльності, нових підходів до задоволення потреб туристів.

Згідно з міжнародними стандартами, рекомендації за якими були прийняті в м. Осло в 1992 р. (так зване «Керівництво Осло»), розрізняють два типи інновацій: продуктові та процесні. Продуктова інновація охоплює впровадження нових або вдосконалених продуктів, відповідно, вирізняють базисну та поліпшуючу продуктову інновації. Успіх комерційної діяльності на ринку туризму визначається, в першу чергу, привабливістю пропонованого туристичного продукту. Розробка нових турів і вдосконалення існуючих туристичних продуктів є головним напрямом інноваційної діяльності туроператорів [1].

Розглядаючи класифікації інновацій у туристичній галузі, визначено, що не існує чітко побудованої їх класифікації. Науковці виділяють наступні основні види інновацій у сфері послуг:

- 1) технічні – пов'язані з впровадженням нових видів техніки, технологій, інструментів, а також техніко-технічних прийомів праці й обслуговування. Найбільш помітною тенденцією в сучасній сфері послуг є впровадження комп'ютерної техніки, розповсюдження інформаційно-технологічних нововведень, що полегшують роботу з клієнтами і весь процес сервісного обслуговування;
- 2) організаційно-технологічні – пов'язані з новими видами послуг, більш ефективним обслуговуванням клієнтів;
- 3) комплексні, що охоплюють одночасно різні аспекти і сторони сервісної діяльності;
- 4) управлінські – орієнтовані на вдосконалення внутрішніх і зовнішніх зв'язків підприємств, використання нових методів та форм менеджменту [3].

Інновації в туризмі слід розглядати як системні заходи, що мають якісну новизну, що й приводять до пози-

тивних зрушень, що забезпечують стійке функціонування й розвиток галузі в регіоні. Так, ідея створення й реалізація туристських проєктів, що навіть не приносять спочатку істотного прибутку, може дати поштовх розвитку туризму й тим самим активно сприяти створенню додаткових робочих місць і зростання доходів населення.

Базуючись на положеннях Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГАТС), можна виділити такі напрями розвитку інновацій у туризмі:

- 1) організаційні інновації – впровадження нововведень, пов'язаних з розвитком підприємництва в туристичному бізнесі, в системі та структурі управління туризмом на основі новітньої техніки і провідних технологій;
- 2) управлінські інновації – обґрунтування нових методів і форм управління суб'єктами туристично-рекреаційної діяльності, забезпечення державного, регіонального та місцевого управління туристичною індустрією, удосконалення кадрової політики (оновлення та заміна кадрового складу, підвищення кваліфікації, перепідготовка та стимулювання працівників тощо);
- 3) раціоналізація економічної та фінансової діяльності (впровадження сучасних форм обліку та звітності, що забезпечують стійкість становища та розвитку підприємства);
- 4) маркетингові інновації, що дозволяють охоплювати потреби цільової аудиторії туристичних фірм або залучати нових клієнтів;
- 5) продуктові інновації – періодичні нововведення, які спрямовані на зміну споживчих властивостей туристського продукту, його позиціонування і дають конкурентні переваги: створення нових туристичних продуктів, освоєння нових сегментів туристичного ринку, освоєння нових туристично-рекреаційних територій, залучення до туристичного сегменту нових видів ресурсів;
- 6) сервісні інновації – впровадження передових методів навчання, підготовки та перепідготовки фахівців туристичного бізнесу, розробка інноваційних моделей розміщення трудових ресурсів у туризмі, впровадження національної моделі сервісного обслуговування, враховуючи культуру та звичаї туристично-рекреаційних зон тощо;
- 7) технологічні інновації – впровадження комп'ютерних технологій в систему бронювання і резервування готелів, авіаквитків, розробка нових видів матеріально-технічного забезпечення туристичного обслуговування, покращення якості послуг, нововведення в системі транспортного обслуговування, що будуть спрямовані на підвищення комфортності та скорочення часу трансферу туристів до курортної зони, екологізація технологій обслуговування.

Зважаючи на рівень розвитку підприємств, серед яких більшість мікро- або малі туристичні підприємства, можна виділити наступні види інновацій: інноваційні програми і проєкти; нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання та процеси; інфраструктура виробництва і підприємництва в туризмі; механізми формування туристичного ринку та збуту турпродукту; організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно

поліпшують структуру і якість виробництва, обслуговування і (або) соціальну сферу; сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки (для виробничих підприємств туристичної сфери: заклади розміщення, ресторанного і курортного бізнесу та ін.; туристичний продукт на рівні: національному, регіональному, туристичної дестинації, туристичного підприємства.

Отже, інноваційний розвиток підприємств індустрії туризму – це складний процес, в якому задіяні як громадяни – споживачі послуг, так і державні органи управління, а також туристичні фірми та підприємства туристичної індустрії, діяльність яких регламентується нормативно-правовими актами в галузі туристичної та інноваційної діяльності. Загалом туризм в Україні за створення сприятливих чинників внутрішнього і зовнішнього середовища має усі необхідні умови для динамічного інноваційного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Токарчук Г.В. Аналіз підходів до визначення поняття інновації у сфері туристичних послуг. *Вісник Полтавського університету економіки та торгівлі. Серія «Економічні науки»*. Полтава: ПУЕТ, 2013. №3 (54). С. 123-126.
2. Кіндрик Т.О., Головінов О.М. Інноваційна діяльність в туристичному господарстві України. *Матеріали кон-*

ференції «Ефективні інструменти сучасних наук – 2010». URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kindryk.htm

3. Глебова А.О. Інноваційні технології у туристичній галузі. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. №2 (8). URL: http://tourlib.net/statti_ukr/glebova2.htm
4. Михайліченко Г.І. Інноваційний розвиток туристичних підприємств: напрями змін та фактори впливу. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. №1 (7).
5. Амет-Устаєва Д.М. Управління інноваційним розвитком підприємств туристичного бізнесу. *Бізнес-інформ*. 2014. №7. С. 103-108.
6. Ільєнко Ю.І., Шершньова Г.В. Інноваційно-інформаційні аспекти розвитку підприємств туристичної галузі. *Інноваційна економіка*. Тернопіль: СМП «Тайп», 2013. Вип. 6 (44). С. 81-85.

The article investigates the role of innovations in the field of tourism in the conditions of increasing competition. The concept of innovation in tourism is specified, the classification of innovations in tourism according to the content and object of application is given. The essential characteristics of innovations at tourist enterprises are substantiated.

Key words: tourism, innovations, innovative development, innovation in tourism, classification of innovations, types of innovations, types of innovations.

Отримано: 31.03.2022

УДК 314.743

*М. В. Мороз, магістрант I курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: О. С. Лаврук, кандидат економічних наук, доцент*

СПЕЦИФІКА СВІТОВОГО РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Визначено основні тенденції на світовому ринку робочої сили в умовах глобалізації. Обґрунтовано чинники, що впливають на світовий ринок робочої сили.

Ключові слова: світовий ринок робочої сили, глобалізація, міграція.

Одним із важливих елементів глобальної економічної системи, на яку перетворився світ наприкінці другого початку третього тисячоліття, є світовий ринок праці з його уніфікованою шкалою критеріїв щодо якості трудових ресурсів, розвитком нових форм зайнятості, гнучкістю та надзвичайною мобільністю сукупної робочої сили.

Встановлено, що світовий ринок праці – це система відносин, що виникають між державами з стосовно узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціально го захисту. Ці відносини склалися у зв'язку з нерівномірністю розміщення робочої сили по країнах світу та відмінностями в її відтворенні на національному рівні.

Питанням розвитку світового ринку праці присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених – В. Будкіна, Ю. Макогона, Л. Михайлової, І. Петрової, С. Пирожкова, М. Романюка, С. Годінгса, К. Ворнера, П. Шеффера, В. Арроча та ін. Але недостатньо висвітлюється специфіка функціонування світового ринку праці в умовах глобальних перетворень суспільного розвитку, що приводять до таких негативних наслідків, як примусова праця, торгівля людьми, трудове рабство тощо.

Визначено, що якісні зміни, що відбуваються в динаміці й характеристикі міжнародної міграції робочої сили, зумовлені впливом глобалізації, збільшенням відкритості національних економік, частковим вирішенням політичних і регіональних конфліктів, надшвидким розвитком комунікаційної інфраструктури, привели до збільшення масштабів процесів міграції людських ресурсів та їх динамізму.

Зв'язок між глобалізацією і міграцією є взаємним. Перша виступає як новітній стимул міграції і джерело появи нових видів і форм переміщення людей, а міграційні процеси є одним із проявів глобалізації, а також її або стимулятором, або обмежувачем [1, с.167].

У структурі світового ринку праці вирізняються два найзначніші сегменти.

Перший сегмент охоплює робочу силу, яка характеризується відносно постійною зайнятістю, стабільністю трудових навичок, високим рівнем кваліфікації й зарплати, а також доволі чіткою ієрархією кваліфікації. Це загалом привілейована верства працівників із країн з розвинутою ринковою економікою, а також країн із середнім рівнем розвитку (Сінгапур, Тайвань, Гонконг). Слід згадати й іншу, щоправда не таку численну, верству зайнятих у різних міжнародних організаціях (ООН, спеціалізованих органах ООН, Міжнародному валютному фонді, СОТ, ЮНЕСКО). Наймання працівників у такі організації відбувається на чисто міжнародній основі і, як правило, з урахуванням лише професійної придатності. Цей ринок праці має певну тенденцію до розширення з огляду на зростання міжнародних зв'язків та загострення глобальних проблем.

Другий доволі великий сегмент міжнародного ринку праці – робоча сила, яка походить із районів світу з відносно низьким рівнем економічного розвитку. Серед цих працівників треба вирізнити специфічний загін так званої нелегальної робочої сили, чималі потоки якої спрямовуються в індустріальні країни, зокрема США. До цієї категорії працівників можна приєднати також екологічних біженців, котрі через катастрофічні природні умови (наприклад, посуха) змушені покидати свої насиджені місця, шукати роботу в інших країнах та регіонах [2, с.345].

Економічна функція нелегального ринку праці зводиться переважно до обслуговування потреб величезної маси дрібних та середніх підприємств в індустріальних країнах, які, на відміну від великих підприємств, неспроможні застосовувати в широких маш-

табах дорогі працевзбережувальні технології. Держава, як правило, мовчазно сприяє використанню праці нелегалів. Інтелектуальна міграція, яка має місце в усіх країнах з розвинутою ринковою економікою і чий вплив на функціонування світової економіки є неоціненним. У цей міграційний рух залучені вчені, викладачі навчальних закладів, експерти міжнародних організацій, високо кваліфіковані працівники, зокрема працівники ТНК, а також студенти і стажери [3, с.221].

Важливою формою глобальної міграції стала міжнародна студентська міграція, адже іноземні студенти є важливим джерелом доходу освітньої галузі, а також – у процесі навчання і після його завершення вони стають для країни джерелом робочої сили відповідної кваліфікації.

В найближчі роки ситуація на ринку праці в країнах зазнаватиме суттєвих змін у зв'язку з новою хвилею приватизації державної власності. Цей процес неминуче викликає скорочення зайнятих. Вирішення проблеми безробіття лідери західних країн пов'язують із підвищенням гнучкості ринку праці, що передбачає розширення прав підприємців у питаннях наймання і звільнення робочої сили. Раціоналізація і технічне переозброєння виробництва приводять до того, що економічне зростання досягається головним чином за рахунок збільшення продуктивності праці, тим самим звужуються можливості використання додаткової робочої сили. Боротьба з безробіттям у країнах із нерозвинутою ринковою економікою проводиться шляхом комбінації пасивних та активних програм на ринку праці, таких як надання допомоги з безробіття (на обмежений термін) і сприяння в пошуках роботи для зареєстрованих безробітних, а також профпідготовка, реалізація кредитних та інших програм із метою підвищення шансів на ринку праці для тих, хто шукає роботу. Альтернативна стратегія має передбачати утримання надлишкової робочої сили на державних підприємствах (замість її звільнення або оголошення підприємств банк-

рутами) і розроблення неринкових шляхів підвищення попиту на робочу силу. Елементом альтернативної стратегії може бути широке використання програм громадських робіт для створення робочих місць. Загалом слід констатувати, що мета повної зайнятості залишається і нині реалістичною, а твердження, що технічний прогрес неминуче приводить до скорочення компонента зайнятості в економічному зростанні, має мало підстав.

Отже, глобальний формат світового ринку праці характеризується структурною, географічною і професійно-кваліфікаційною диверсифікацією; зростанням відкритості національних ринків праці; зростаючою мобільністю людського ресурсу у всепланетарному масштабі; уніфікацією вимог до відтворення робочої сили на інтернаціональній основі; демократизацією трудових відносин між роботодавцями і транснаціональною найманою робочою силою; конвергенцією стандартів життя і праці людей у різних країнах; координацією, узгодженням та зближенням соціальних політик держав світу.

Список використаних джерел:

1. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: монографія. Рівне: Видавець О.М. Зень, 2009. 476 с.
2. Байжолова Р. Підвищення ефективності регулювання національного ринку праці в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. №10 (136). С. 344-352.
3. Okolski M. Migracje a globalizacja. *Globalizacja od A do Z* / E. Czarny (red.); Narodowy Bank Polski, Departament Komunikacji Społecznej. Warszawa: Narodowy Bank Polski, 2004. P. 199-232.

The main trends in the world labor market in the context of globalization are identified. The factors influencing the world labor market are substantiated.

Keywords: world labor market, globalization, migration.

Отримано: 31.03.2022

УДК 338.5

*К. І. Олексик, студентка 2 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: В. В. Ткачук, кандидат економічних наук, доцент*

ІННОВАЦІЇ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ

У статті розглянуто характерні особливості сучасних інновацій в ціновій політиці. Наведено основні етапи цінової політики на інновацію. Обґрунтовано, що на сьогодні світовий фінансовий ринок має значний нереалізований потенціал, ефективне використання якого має стати першочерговим завданням подальшого інноваційного розвитку економіки України.

Ключові слова: інновації, фінансові інновації, цінова політика, цифровізація.

Постановка проблеми. Проблемність цінової стратегії полягає в тому, що, з одного боку, ціна повинна бути досить високою, щоб мотивувати виробничий підрозділ, який міг би реалізувати цей товар і на внутрішньому ринку, через традиційну мережу збуту; з іншого – ціна повинна бути досить низькою, щоб зовнішньоторговельний підрозділ компанії був конкурентоспроможним на зарубіжних ринках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Суттєвий внесок у теорію ціноутворення зробили Ж.-Ж. Ломбер, Д. Рікардо, Ф. Кене, А. Маршалл, П. Самуельсон, Дж. Робінсон, А. Пігу, С. Фішер, П. Хейне та ін. Сутність і проблеми ціноутворення в умовах економічної трансформації досліджені у працях Т. Бєня, В. Бугулова, В. Князева, В. Міщенко, Т. Нейгла, Р. Холдена та ін.

Метою дослідження є виявлення змісту інноваційної цінової політики, а також її впливу на розвиток економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційне ціноутворення формується з використанням обґрун-

тованих підходів до практичної реалізації місії компанії з урахуванням впливу гео економічних і геополітичних факторів ділового середовища, рівня потенційного попиту і поведінкової реакції покупців на новинку. Вектор розробки корпоративних цін на новинку спрямований: на аналіз цільового ринку збуту й обґрунтування його привабливості з урахуванням специфіки державного регулювання; оцінку наявності ресурсних можливостей компанії, її конкурентоспроможності; формування інноваційного потенціалу за рахунок випуску нових товарів, передових технологій; стратегічні рішення щодо обґрунтування каналів збуту і практичному використанню ефективних комунікацій ринкової участі в режимі оптимальних цін [1].

Моделювання цінової політики підприємства передбачає, з одного боку, зв'язок між ціною і ціноутворюючими факторами, з іншого – формування ціни, технологію її зародження, функціонування, зміни.

Виділяють декілька етапів цінової політики на інновацію. На першому етапі здійснюється уточнення фінансових цілей інновації з виділенням головного. Цінова

стратегія на новинку повинна відповідати основним фінансовим цілям підприємства, прийнятим на найближчий час і перспективу [2]. Крім максимізації прибутку можуть бути враховані і мети збільшення ринкової частки, а також посилення корпоративного впливу в цільовому сегменті збуту. На даному етапі необхідно спробувати визначити вплив відповідних заходів конкурентів на рівень прибутковості та ефективність тієї цінової стратегії, яку підприємство передбачає здійснювати на ринку [2]. Доцільно виявити рівень продажів і прибутковості аналогічного нового виду продукції, якого підприємство реально може досягти з урахуванням можливої реакції конкурентів, вишукати заходи впливу на конкурентів з метою досягнення результатів своєї цінової стратегії і зниження втрат від конкурентної боротьби.

На другому етапі здійснюється сегментний аналіз ринку з виділенням кількості та розміру підприємств-конкурентів. Важливо встановити характер ринку, який залежить від виду конкуренції (вільна конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія, монополія) та оцінки ринкової частки лідера конкуренції. У процесі сегментного аналізу необхідно завчасно визначити склад покупців у різних сегментах ринку і кордони між окремими сегментами для того, щоб встановлення підприємством знижених цін на нову продукцію в одному із сегментів не заважало встановленню більш високих цін в інших сегментах. Також слід провести диференціювання цін по сегментах ринку, попередньо проаналізувавши виконання вимог чинного законодавства з питань ціноутворення.

Третій етап передбачає оцінку купівельного попиту, на величину останнього впливають потреба в товарі, відсутність заміни або конкурентів, платоспроможність потенційних покупців, споживчі переваги. Визначається еластичність попиту. Важливо здійснити диференціювання ціни на нову продукцію для максимального врахування різниці між сегментами ринку по чутливості покупців до рівня ціни продукції та рівню витрат підприємства для найбільш адекватного задоволення вимог покупців [3].

З метою успішного цінового позиціонування компанія визначає сприйняття споживачем своїх товарів порівняно з товарами конкурентів. Здійснюються порівняльні покупки, в результаті яких проводиться аналіз цін, товарів, якості.

П'ятий етап включає аналіз сукупних витрат на інновацію. Компанія встановлює залежність повних витрат від змін обсягу виробництва, закономірності граничних витрат [3]. Ефективний підхід до ціноутворення припускає першочерговість аналізу рівня цін, що визначають обсяг продажів, масштаб виробництва, а вже потім їх співвідношення з витратами.

У вищій ступеня відповідальний – заключний шостий етап – розробка цінової політики на новий продукт. Роботу з питань ціноутворення необхідно проводити спільно зі структурними підрозділами підприємства, що відповідають за оцінку і прогнозування собівартості продукції при різних варіантах цінової політики та відповідної їй виробничо-збутової політики, обґрунтування фінансових показників, на досягнення яких повинна бути націлена цінова політика, а також розробку фінансових аспектів реалізації такої політики (наприклад, визначення лімітів фінансування рекламної діяльності) [4].

Висновок. Робота щодо ціноутворення повинна здійснюватися в тісному контакті і з іншими підрозділами, відповідають за збір інформації про поточну ринкову кон'юнктуру, оцінку реальної структури (сегментації) ринку продукції підприємства, прогнозування обсягів збуту, можливих при різних рівнях цін на продукцію, оцінку можливих дій конкурентів при тих чи інших варіантах цінової політики, обґрунтування можливостей збільшення збуту і поліпшення його фінансових показників без змін цін, і з підрозділами, відповідальними за проведення рекламних кампаній, формування іміджу товарної марки і поширення інформації, що дозволяє впливати на комерційні рішення конкурентів.

Список використаний джерел:

1. Економіка підприємства: підручник. Київ: НАУП, 2017, 584. URL: <https://i.factor.ua/law-109/section-778/article-12806/> (дата звернення: 27.09.2021).
2. Mastercard придбала компанію з розробки систем штучного інтелекту, 13 лютого 2018. URL: <https://www.plusworld.ru/daily/tehnologii/mastercardpriobrela-kompaniyu-po-razrabotke-sistem-iskusstvennogo-intellekta2/> (дата звернення: 27.09.2021).
3. Modern Economics. 2020. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua> (дата звернення: 27.09.2021).
4. Цінова політика інноваційного продукту. URL: https://stud.com.ua/21759/ekonomika/tsinova_politika_innovatsionnogo_produkta (дата звернення: 27.09.2021).

The article considers the characteristic features of modern financial innovations. The main stages of the pricing policy for innovation are given. It is substantiated that today the world financial market has a significant unrealized potential, the effective use of which should become a priority for further innovative development of Ukraine's economy.

Key words: innovations; financial innovations; pricing policy; digitization.

Отримано: 31.03.2022

УДК 33.1(075.8)

*С. О. Петраш, магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: О. С. Лаврук, кандидат економічних наук, доцент*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Розглянуто основні проблеми глобальних процесів у світовій економіці. Проаналізовано економічні процеси, які мають великий вплив на структуру міжнародних відносин. Запропоновано способи вирішення проблем глобальних процесів.

Ключові слова: глобальні процеси, глобалізація, світова економіка, інтернаціоналізація.

Глобальний характер більшості економічних процесів обумовлює трансформацію основних понять і принципів, систем економічних і фінансових відносин, перерозподіл ролі і значення окремих учасників цих відносин. Характерною рисою сучасного світу є прискорення розвитку глобалізації, зумовленого досягненнями науково-технічного прогресу, який створив технічні засоби для успішного

подолання факторів часу і простору, ущільнивши світ, зробивши реальною можливість його функціонування як єдиного господарського механізму.

Нині проблема глобалізації набула актуальності, яку визначають як найновіший процес, пов'язаний з епохою інформаційної революції і революції у засобах комунікацій, як своєрідну відповідь на структурну кризу

розвитку світового господарства, як вищу стадію розвитку інтернаціоналізації, внаслідок чого світ перетворюється на єдину глобальну систему, яка функціонує у режимі реального часу всієї планети.

Питання сутності даного феномену знайшли своє висвітлення у працях зарубіжних науковців, зокрема, П. Герст, А. Ельянов, А. Зуєв, Н. Іванов, В. Медведєв, Л. Мяснікова, Дж. Нейсбітт, П. Ратленд, Р. Робертсон, Г. Томпсон, Л. Туроу. Вони досліджували теоретичні основи глобалізації, її вплив на розвиток національних економік, описали проблеми глобалізаційних процесів та запропонували шляхи їх подолання [1, с.58].

Як відомо, процес глобалізації відбувається в усіх сферах життєдіяльності людини, сам по собі, без плану. Його двигуном є все ті ж людські потреби (лідерство, жадібність, наслідування, допитливість), тільки втілені в країнах, міжнародних організаціях, транснаціональних корпораціях (ТНК), а не в окремих людях.

Глобальні економічні процеси, які породжує глобалізація, сприяють уніфікації етнічних культур, традицій та звичаїв, тим самим створюючи загрозу, у кращому випадку, втрати свого «обличчя» (своїх етнічних відмінностей), у гіршому – до зникнення окремих самобутніх етносів [2, с.10-11].

Серед економічних процесів, які мають великий вплив на структуру міжнародних відносин є:

- 1) економічні наслідки загального зростання чисельності населення Землі;
- 2) підвищення середнього світового доходу на душу населення;
- 3) розширення масштабів інтернаціоналізації й глобалізації економіки [3, с.3].

Помітним викликом людству дослідники називають загрозу порушення балансу між біологічними можливостями Землі і потребами людства в біосфері у контексті зміни демографічної структури світу. Виникає загроза, пов'язана з тим, що на планеті буде більше людей, ніж вона зможе витримати, виходячи з наявних природних ресурсів. На думку експертів Пентагону, уже до середини XXI століття у людства можуть виникнути реальні проблеми, пов'язані з катастрофічною нестачею води, енергії, харчових продуктів, що може породити нові конфлікти на Землі [4, с.16].

Наступна загроза полягає у наростаючій нерівності між людьми і країнами на Землі. Співвідношення між багатими і бідними країнами за ВВП на душу населення за ПКС у 2020 році становило 1:250; співвідношення в 2015 році – 1:175; співвідношення в 2010 році було 1:100. Тобто, за останні десять років диференціація зросла в 2,5 рази. За даними Світового банку, троє найзаможніших людей Землі мають капітали, які перевищують 47 бідних країн світу, 475 найзаможніших осіб контролюють капітали половини всього людства. Співвідношення між однією п'ятою найбагатшої і однією п'ятою найбіднішої частинами населення Землі досягло 1:75. Розрив між найзаможнішою і найбіднішою групами людей на Землі за рівнем життя протягом останніх 20 років зріс майже в десять разів. Таким чином, країни різняться за рівнем багатства і відповідно – за рівнем життя свого населення, а ресурси планети вичерпуються. У цих умовах постає завдання подолати тенденцію

до поглиблення нерівності та зменшити існуючу нерівність між людьми і країнами, досягти єдності та згуртованості людства.

Загрозою майбутньому людства, також, є обмежений доступ до питної води: п'ята частина людства не має доступу до питної води. Загострюється також суперечність між зростанням продуктивності праці і зайнятістю населення, що проявляється у збільшенні безробіття, армії так званих зайвих людей. Саме тому важливим мегатрендом світової економіки стає її соціалізація [6, с.8].

Отже, сучасний світ характеризується прискореним розвитком глобалізації та поширенням глобальних процесів, які у свою чергу, мають певний вплив на розвиток світової економіки. Одні країни легко долають ці проблеми, а інші відчувають помітний вплив на розвиток своєї економіки та процвітання населення. Так, наприклад, згодом країни можуть зіткнутися з проблемами продовольчого характеру, відчути потребу у водопостачанні чи електроенергії. Те саме стосується і капіталу, адже в умовах глобалізації досить помітним є розрив між бідними та багатими, що породжує нестачу робочих місць чи відсутність можливості отримувати доходи.

Таким чином, щоб в подальшому уникнути усіх проблем та зберегти планету, потрібно з розумом використовувати всі доступні нам ресурси, багаторозвинути країнам допомагати розвинути економіку та стимулювати людство малорозвинутих країн, адже усі ці проблеми можуть призвести до небажаних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Колот А.М. та ін. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір / за заг. ред. проф. Д.Г. Лук'яненка та проф. А.М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2008. 420 с.
2. Галкин А.А. Поступь глобализации и кризис глобализма. *Полития*. 2002. №2. С. 10-11.
3. Яценко Б.П., Кіптенко В.К., Смалъ В.В. та ін. Глобальні виклики сучасності: суспільно-географічний вимір / за ред. В.К. Кіптенка, Б.П. Яценка. Київ: Київський університет, 2012. С. 3.
4. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти : монографія / Міжнародна Рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М.З. Згуровський. Київ: НТУУ «КПІ», 2010. Ч. 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей. С. 16.
5. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. А.Ф. Мельник. Тернопіль: ТНЕУ; Економічна думка, 2009. 528 с.
6. Кислицина О.В. Міжнародна трудова міграція в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». Донецьк, 2011. С. 8.

The article considers the main problems of global processes in the world economy. Economic processes that have a great influence on the structure of international relations are analyzed. Ways to solve the problems of global processes are proposed.

Keywords: global processes, globalization, world economy, internationalization.

Отримано: 31.03.2022

*О. Б. Проценко, студентка 3 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: О. В. Матуз, асистент*

ТЕХНОЛОГІЧНІ І ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ У СВІТОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ СМАРТФОНІВ

Проаналізовано технологічні і географічні зрушення виробників смартфонів у різних країнах з явним домінуванням на ринку компаній Південної Кореї, США та Китаю. Розглянуто діяльність виробників смартфонів умовах міжнародної конкуренції, особливості споживчого і конкурентного середовищ, диференціація продукту. Визначено основні властивості сучасного світового ринку смартфонів.

Ключові слова: смартфон, виробництво, ринок смартфонів.

Виклад основного матеріалу. Життєдіяльність сучасного суспільства тісно пов'язана з інформацією та комунікаціями і тому неможлива без смартфона. Ринок смартфонів є великим сегментом на світовому споживчому ринку. Великий інтерес до технологічних і територіальних зрушень у виробництві смартфонів як з боку споживачів, так і сторони виробників обумовлює актуальність дослідження.

Термін «смартфон» був введений компанією Ericsson в 2000 році для позначення свого нового телефону Ericsson R380s. Смартфоном називається пристрій, здатний бути постійно підключеним до Інтернету і володіє одночасно властивостями як телефону, так і комп'ютера. Кількість користувачів в світі у 2020 році 5,8 млрд., у 2021 році – 6,2 млрд. [4]. Хоча світовий ринок смартфонів відрізняється стабільним і стійким зростанням, його лідери постійно змінюються. З точки зору частки споживчого ринку лідерами у виробництві смартфонів є лише кілька компаній. Однак, щоб розробити та випустити смартфон, необхідні зусилля розгалуженої мережі фірм, що займаються виробництвом електроніки та програмного забезпечення. За останні 20 років стільникові комунікаційні технології суттєво змінилися. Спочатку ними були компанії Nokia та BlackBerry, а в 2011 році їх місце зайняли Apple та Samsung. При цьому зміна учасників триває. Samsung Electronics та Apple Computer, Inc. залишаються двома найбільшими гравцями на ринку смартфонів, LG потерпає від власних проблем з апаратним та програмним забезпеченням [6].

Apple Computer, Inc. американська технологічна компанія з офісом у Купертіно (Каліфорнія), заснована у 1976 році Стівом Джобсом і Рональдом Уейном, сьогодні відома своїми стильними iPhone. Apple змогла підтримувати якість своєї продукції, оскільки вона завжди використовувала стрімкий технічний прогрес і особливі підходи до дизайну. У 2020 році Apple представила iPhone 12, який став лідером продажів у всьому світі. У вересні 2022 року планується представлення iPhone 13. У січні 2022 року Apple стала першою компанією у світі, що досягла ринкової капіталізації у 3 трильйони доларів [4]. У Південній Кореї зосереджено виробництво Samsung Electronics, LG Electronics.

Компанія Samsung Electronics зареєстрована у м. Суwon – це контролююча компанія, яка об'єднує 252 дочірніх компаній. За підсумками 2018 р. дохід компанії Samsung Electronics становив 221,57 млрд дол. США, а операційний прибуток – 53,52 млрд дол. США [6]. Незважаючи на уповільнення зростання та посилення конкуренції компанія Samsung Electronics продовжує посідати одну з лідерських позицій на ринку споживчої електроніки і планує активізувати діяльність у сфері розробок і досліджень, розширення зовнішнього технологічного співробітництва та активних інвестицій для зміцнення основних виробничих потужностей і можливостей, що сприятимуть її конкурентоспроможності у глобальному економічному просторі [2].

Компанію LG Electronics засновано в 1958 році. Мобільні бренди преміум-класу LG включають в себе G-Series, K-Series, LG Tribute, LG G Flex, а також LG

Nexus. LG продає близько шістдесяті мільйонів пристроїв на рік, що робить її однією з найбільш популярних і великих мобільних компаній в світі. LG не домоглася таких же успіхів на ринку побутової техніки [6].

Основними виробниками смартфонів у Китаї є: компанії Huawei Technologies Co. Ltd, Xiaomi Corporation, OPPO Electronics Corporation, Vivo BHK Electronics, Lenovo Group Limited.

Компанія Huawei Technologies Co. Ltd заснована у 1987 році, м. Шеньжень. Huawei має глобальну присутність в більш ніж 170 країнах. У березні 2018 року Huawei випустила дуже складний і потужний смартфон, мобільний телефон Porsche Design HUAWEI Mate RS з інноваційним сенсором відбитків пальців на екрані, процесором AI і потрійною камерою з високоякісним захопленням зображень [3]. Всі інновації, дослідження і розробки дозволили Huawei зарекомендувати себе в якості провідного світового бренду мобільних телефонів. Huawei інвестує у дослідження та розробки не менш 10% від об'єму підписаних контрактів (\$1,26 млрд), залишаючись одним з провідних (13 місце підприємств серед компаній всього світу за кількістю заявок на отримання патентів – 26,8 тис. Науково-дослідницькі центри Huawei розташовані у Китаї, Бангалорі (Індія), Стокгольмі (Швеція) та Москві (Росія) [5].

Xiaomi Corporation – ще одна Китайська компанія, заснована в 2010 році Лей Цзюнем. Це одна з найбільш швидкозростаючих компаній у світі з виробництва смартфонів, мобільних додатків і ноутбуків. Xiaomi була і випустила свій перший смартфон в 2011 році, і з тих пір Xiaomi є одним з найбільших виробників смартфонів у світі. Флагманськими брендами Xiaomi є серії Redmi і Mi, популярність яких значно зростає. Xiaomi змогла створити цінність бренду завдяки своїй орієнтації на постійні інновації в технологіях. Компанія також змогла завоювати велику частку ринку завдяки своїм великим рекламним і маркетинговим стратегіям, особливо в Індії та Китаї, для збільшення продажів смартфонів. З постійним зростанням Xiaomi конкурує з провідними світовими брендами мобільного зв'язку. Компанія змогла відзначити свою присутність на ринках Індії, Китаю, Бразилії, Сінгапуру, Туреччини і азійських країнах за допомогою своїх ексклюзивних мобільних телефонів серій Mi і Redmi. На сьогодні частка ринку Xiaomi становить 11,51% [4].

OPPO Electronics Corporation – китайська компанія, виробник споживчої електроніки преміумкласу, підрозділ корпорації BHK Electronics. Заснована 2001 року. Орро вдалося створити сильну присутність бренду, незважаючи на те, що він пізно вийшов на ринок смартфонів. Однак агресивний маркетинг і брендинг поряд з гарною якістю продукції дозволили Орро увійти в число провідних мобільних брендів в світі [3].

Vivo BHK Electronics заснована в 2009 році, це найбільш швидкозростаюча компанія з виробництва смартфонів в світі, що має сильну глобальну присутність завдяки широкому асортименту мобільних пристроїв. Vivo недавно розробила програмну систему на базі Android, відому як FunTouch. На сьогодні Vivo увійшла в число провідних брендів мобільних телефонів

з часткою світового ринку 4,57%. У 2018 році Vivo випустила ексклюзивні смартфони X20 UD, перший в світі смартфон зі сканером відбитків пальців, в якому використовується технологія ClearID.

Lenovo Group Limited була заснована в столиці Китаю в 1984 році, а в 2012 році вона була прийнята в мобільну індустрію. За минулі роки компанія Lenovo представлена у всьому світі приблизно в 160 країнах і стала однією з провідних світових мобільних компаній. Деякі з популярних смартфонів Lenovo – P Series, K Series, Zuk Series, A Series і VIBE. У моделях Lenovo Tango є датчики, які можуть відстежувати рухи і вимірювати контури кімнат, також він може відображати інтер'єри будівель. Lenovo підвищила конкуренцію серед своїх колег, використовуючи доповнену реальність і передові інновації [6].

Японська компанія Sony славиться вимогливим ставленням до якості продукції, що створює. У 2010 році з'явилась модель X10 на Андроїд, телефон отримав високий ціник, але технічно нічим не випереджав більш доступних смартфонів. У 2012 році вийшли в лідери із Sony серії Xperia, однак особливого прибутку компанії вони не принесли і у 2019 році бренд оголосив вимогливим ставленням до якості.

Ринок смартфонів став одним з найбільш швидко зростаючих ринків у новітній історії. Потенціал його зростання далеко не вичерпаний через привабливість і потребуваність споживчих властивостей смартфона. Особливості споживчого і конкурентного середовища обумовлюють таке: продовження зростання обсягу продажів до 2020 року; уповільнення темпів зростання за цим показником та посилення конкурентної боротьби між основними виробниками [4]. Передбачається, що компанії США, Китаю та Південної Кореї збережуть надалі свою провідну роль у випуску смартфонів – найбільш універсальних з усіх мобільних інформаційних пристроїв. В цілому, ринок виробників смартфонів можна охарактеризувати як недосконало конкурентний, в довгостроковій перспективі, що тяжіє до суттєвої диференціації продукту і сегментації ринку. Диференціація продукту проявляється у виділенні груп споживачів. Такі компанії, як Samsung, Apple орієнтовані на комунікаційні властивості смартфонів, компанія Lenovo – на ділові якості та зберігання великих масивів інформації. Компанія Huawei та інші китайські компанії як пріоритетні виділяють такі властивості смартфона як якість фотографій, ємність пам'яті для їх зберігання та ін. Диференційований таким чином продукт формує різні ринкові сегменти, на яких цілком можлива монополізація виробництва тих чи інших типів смартфонів. Крім цих компаній і країн, кожна з яких посідає власне місце в глобальному ланцюжку створення вартості з виробництва смартфонів, майже не відбувалося переміщення нематеріальних активів або появи нових конкурентів та учасників. Єдині недавні географічні зміни складу учасників у глобальному ланцюжку створення вартості пов'язані з деяким обмеженим переносом складальних виробництв в країни за межами Східної Азії [6]. Всі три компанії (Apple, Samsung і Huawei) діють в країнах, орієнтованих на інноваційне зростання, в яких державний і приватний сектор приділяє велику увагу науці, залучена значна кількість дослідників та інженерів, а також цінуються інновації як технологічні, так і нетехнологічні [5]. З точки зору міжнародної торгівлі всі три компанії (Apple, Samsung і Huawei) користуються перевагами високого рівня відкритості міжнародних рин-

ків для продуктів інформаційних технологій, що забезпечується, зокрема, «Угодою про інформаційні технології», укладеною в 1996 р. в рамках «Світової організації торгівлі». В цілому м'яка державна політика – а іноді і просто відсутність активного втручання держави – зіграла певну роль у розвитку галузі виробництва смартфонів [1]. У зв'язку з пандемією Covid 19 світовий ринок смартфонів пережив найбільше зниження за весь час. Більшість провідних китайських виробників серйозно постраждали через закриття заводів в Китаї та зниження споживчих витрат внаслідок глобального карантину. Однак, лідером ринку залишилася Samsung. У III кварталі 2020 році її частка збільшилась з 21% до 22% у розмірі 79 млн. од. На другому місці Huawei – 50,9 млн. од. На третє місце вийшла компанія Xiaomi, продажі якої збільшились на 75% і склали 46,2 млн. од. [3].

Висновки. Сучасному світовому ринку смартфонів властивості наступні особливості та ознаки: активне зростання кількості споживачів смартфонів за останні кілька років; різноманітність споживчих груп, що класифікуються за різними ознаками – віковими, соціальними та ін.; універсальне охоплення використання смартфонів: в особистих і робочих цілях, для спілкування, обробки та обміну інформацією; переважне використання технологічної платформи Android, в тому числі, для виходу в Інтернет; цілий ряд виробників у різних країнах з явним домінуванням на ринку компаній Південної Кореї, США та Китаю.

Список використаних джерел:

1. Горлачук В.В., Черненко А.С., Раку О.О. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємства. *Наукові праці*. 2016. URL: <http://economy.chdu.edu.ua/article/view/107992/102914>
2. Історія компанії. Samsung, 2018. URL: <https://www.samsung.com/ua/aboutsamsung/company/history/>
3. Костенюк Ю.Б., Кравчук К.О. Тенденції розвитку світового ринку мобільних пристроїв. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3663/>
4. Рейтинг провідних світових брендів мобільних телефонів 2021. URL: <https://marketer.ua/ua/top-leading-global-mobile-phone-brands/>
5. Стоянова О.І. Дипломна магістерська робота: «Формування конкурентоспроможності компанії в умовах глобалізації» (на матеріалах «Samsung Electronics Co., Ltd»), зі спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини освітня програма «Міжнародні економічні відносини» за другим (магістерським) рівнем вищої освіти, Полтава, 2019. 116 с. URL: http://dSPACE.puet.edu.ua/bitstream/123456789/8183/1/Stoyanova_Olena-IER-61m.pdf
6. Як змінилися смартфони за 10 років: 2010 vs 2020. URL: <https://www.vodafone.ua/shop/ua/blog/kak-izmenilis-smartfony-za-10-let-2010-vs-2020.html>

Technological and geographical shifts of smartphone manufacturers in different countries with clear dominance in the market of South Korea, the USA and China are analyzed. The activity of smartphone manufacturers is considered under conditions of international competition, features of consumer and competitive environments, product differentiation. The main properties of the modern global smartphone market are determined.

Key words: smartphone, production, smartphone market.

Отримано: 31.03.2022

В. С. Соломон, магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: **О. С. Лаврук**, кандидат економічних наук, доцент

ПРОДОВОЛЬЧА ПРОБЛЕМА ЯК ГЛОБАЛЬНЕ ЯВИЩЕ СЬОГОДЕННЯ

Розглянуті основні причини продовольчої проблеми в світі. Проаналізовано чинники, які впливають на продовольчу проблему. Запропоновано способи вирішення продовольчої кризи.

Ключові слова: продовольча проблема, глобалізація, голод, бідність, ФАО, продовольча безпека.

Останніми роками особливої актуальності набула проблема забезпечення продовольством населення. За прогнозами ООН очікується, що чисельність населення у світі сягне 8,5 млрд. у 2030 р., 9,7 млрд. – у 2050 р., а в 2100 р. – 11,2 млрд. осіб. Якщо ці прогнози реальні, то кількість продовольства для такої чисельності населення повинна у 2050 р., порівняно із сьогоднішнім рівнем, збільшитися на 60%. Крім того, на фоні певних успіхів протягом останніх двадцяти років щодо скорочення від 17 до 11% частки населення світу, яке хронічно голодує, нині маємо ситуацію, коли абсолютна кількість голодуючих зростає. Так, за даними ФАО абсолютна кількість людей, які недоїдають, зросла від 804 млн осіб у 2016 р. до 821 млн осіб у 2017 р., тобто на 2,1% [1]. Кожні 10 секунд від голоду помирає одна людина, в основному – це діти. Тоді як, у високорозвинених країнах люди страждають на ожиріння: у США – 2/3 населення, у Європі – кожен сьомий тощо [2].

Проблема продовольчої кризи є об'єктом аналізу таких вчених, як Л. Антонюк, О. Бадьян, І. Бураковський, В. Геєц, А. Гордєєв, В. Горкавий, В. Дергачев, Дж. Дрезе, Н. Куденко, П. Ламі, І. Макаруч, Дж. Сакса, В. Симоненко, О. Федоришин, О. Шутер та багато інших дослідників. Вони описали причини голоду та недоїдання значної частини населення світу, шляхи подолання наслідків кризових явищ на ринку продуктів харчування.

Продовольча проблема належить до категорії глобальних, оскільки для її розв'язання недостатньо зусиль окремих держав, а потрібне добре налагоджене співробітництво всіх країн, незалежно від їхнього суспільного ладу. Рівень продовольчого забезпечення населення необхідними, якісними і безпечними продуктами харчування є особливо значущим показником, який слугує не лише соціально-економічним чинником, а й вважається стратегічним для формування соціальної стабільності і забезпечення економічного суверенітету держави та збереження найбільш цінного соціального ресурсу – здоров'я нації. Зрештою, на ній органічно зав'язані інші глобальні проблеми сучасності – демографічна, екологічна, енергетична та інші.

Виділяють чотири групи чинників, які впливають на глобальну продовольчу проблему [3, с.216]:

- природні умови й розміщення населення (загальна площа та структура сільськогосподарських угідь, сільськогосподарський потенціал, клімат, співвідношення між кількістю населення і масою продовольства тощо);
- світовий транспорт і зв'язок, котрі забезпечують широкий вихід продуктів харчування на зовнішній ринок;
- політична ситуація у світі (позиції політичних сил, наявність міждержавних співтовариств, об'єднань, використання поставок продовольства у політичних цілях);
- світова економіка і торгівля в їхній єдності (продовольство як складова торговельних потоків, роль балансових розрахунків, кліринг).

Протягом усієї історії державності проблема стабільного продовольчого забезпечення населення була однією з найважливіших, оскільки від неї залежить національна безпека. Визначити єдину для всієї планети норму харчування важко, позаяк зони та регіони Землі об'єктивно розрізняються за витратами енергії, яка необхідна для підтримання життя людини.

Нормальному, збалансованому харчуванню відповідає диференційований за віком, видом діяльності лю-

дей і кліматичними умовами місця проживання раціон, який забезпечує організм необхідною кількістю енергії. За оцінками Продовольчої й сільськогосподарської організації ООН (ФАО) і Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), середня норма харчування для однієї людини має становити 2300-2400 ккал на добу [5, с.151]. Звичайно, цей показник може трохи варіюватись залежно від статі, віку, виду праці, а також природно-кліматичних умов та деяких інших факторів. Чітко виражене недоїдання настає тоді, коли цей показник падає нижче 1800 ккал, а очевидний голод – коли він проходить критичну позначку 1000 ккал на добу.

Причини голоду багатогранні: природні, політичні катаклізми, громадянська війна, скорочення споживання і нерівномірний розподіл продовольства. Хронічне недоїдання часто має сезонний характер, його причиною майже завжди є низькі доходи бідніших верств населення, а наслідком – значне погіршення здоров'я цих груп суспільства. Голод (фізичний брак їжі), який спостерігається в Ефіопії, Судані та інших районах південніше Сахари, є найбільш відомою формою продовольчої незабезпеченості.

Щодо структури харчового раціону, то за нормою він має містити не менше 100 г білків на добу. Харчування, при якому бракує не тільки калорій, а й білків, насамперед тваринного походження, а також жирів, вітамінів, мікроелементів, називається неповноцінним. Як правило, неповноцінне харчування тісно пов'язане з недоїданням та одноманітністю раціону.

Актуалізація вирішення продовольчої кризи вимагає не тільки участі всього світового співтовариства, але і швидкого реагування на сучасні виклики. Тому новітні технології, що володіють величезним потенціалом, необхідно раціонально використовувати для підвищення добробуту всього людства, ліквідації голоду та злиднів. Зважаючи на це, для вирішення проблеми необхідно об'єднати країни світу, комплементарно пов'язати їх в досягненні продовольчої безпеки. Якщо ж не забезпечити гуманітарного спрямування нових технологій, то вони будуть сприяти подальшому поглибленню продовольчих диспропорцій, що загрожуватиме продовольчій безпеці.

Отже, проблема стабільного продовольчого забезпечення населення залишається однією з найважливіших, оскільки від неї залежить національна безпека. Задля збільшення продовольчої безпеки у світі необхідно змінити спосіб життя та мислення, раціонально використовувати продовольчі ресурси.

Список використаних джерел:

1. The State of Food Security and Nutrition in the World 2021. The world is at a critical juncture. URL: <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en/>
2. Hunger and World Poverty. URL: <http://www.poverty.com/index.html>
3. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія. Житомир: Полісся, 2004. 359 с.
4. Пчелянська Г.О. Бідність населення та її вплив на формування продовольчої безпеки. *Бізнес-Інформ*. 2017. №8. С.167-172.
5. Власов В.І. Глобальна продовольча проблема. Київ: IAE, 2001. 506 с.
6. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку. Київ: IAE, 2007. 64 с.

The scientific article considers the main causes of the food problem in the world. The factors influencing the food problem are analyzed. Ways to solve the food crisis are proposed.

Keywords: food problem, globalization, hunger, poverty, FAO, food security.

Отримано: 31.03.2022

УДК 316:455

*В. С. Соломон, магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: Н. Ю. Олійник, кандидат педагогічних наук, доцент*

ВПЛИВ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ІНДИВІДА НА ОРГАНІЗАЦІЙНУ ПОВЕДІНКУ

У науковій статті розглянуті особливості темпераменту, характеру, спрямованості особистості та визначені їх особливості. Проаналізовано характер та його структурні елементи. Обґрунтовано ставлення індивіда до праці, до інших людей та до себе самого.

Ключові слова: організаційна поведінка, темперамент, характер, спрямованість, особистість, індивідуальні особливості.

У сучасної людини на існування в організаціях припадає більша частина її життя, тому ми повинні розвивати наше розуміння того, як організація функціонує зсередини і як ми можемо впливати на організаційну поведінку. Механізм взаємодії персоналу в організації настільки складний, що сучасний менеджер потребує теоретичних, науково вивірених даних щодо чинників організаційних процесів. Працівники підприємства як його особливий ресурс є не однорідною масою, а, радше, сукупністю індивідів, особистостей, що відрізняються за низкою критеріїв, що створює підставу його структуризації.

Організаційна поведінка надає можливість вивчати як окремого працівника, так й їх групи, що утворюються за різними ознаками. Фізіологічні та психофізіологічні процеси у кожній окремої людини проявляються своєрідно, хоча й мають спільні для всіх людей риси, що зумовлюються антропогенезом, тобто походженням і розвитком людини.

Питанню вивчення особливості темпераменту, характеру та спрямованості особистості присвятили свої наукові роботи видатні науковці Г. Айзек, Арістотель, А. Басе, Е. Вірсма, Гіппократ, О. Гросс, І. Кант, Е. Кречмер, П. Лесгафт, В. Небиліцин, І. Павлов, Р. Пломін, К. Сіго, Я. Стреляу, Б. Теплов, А. Томас, Г. Хейманс, С. Чесс, В. Шелдон, К. Юнг та інші дослідники. Вони описали темперамент досить точно, визначили особливості окремих типів темпераменту, досліджували прояви емоцій у різних вікових груп, вивчали відмінності способів реагування людей на певні подразники, фізіологічні основи темпераменту, звернули увагу на залежність темпераменту від типу нервової системи.

Сучасний підхід до організаційної поведінки розглядають з психологічних аспектів і користуються гіппократовою класифікацією *типів темпераментів*: сангвінік, холерик, флегматик і меланхолік. Кожному з цих типів властиві своєрідні психологічні особливості. Так, сангвініку притаманна висока нервово-психічна активність, багатство міміки та рухів, емоційність, вразливість, лабільність. Холерику властиві високий рівень активності та енергія дій, різкість і поривчастість рухів, імпульсивність, яскравість емоційних переживань. Флегматик характеризується порівняно низьким рівнем активності, ускладненням переключення, повільністю і спокійністю міміки і мовлення, рівними, постійними та глибокими почуттями. Меланхоліку властиві низький рівень активності, стриманість і приглушеність моторики та мовлення, значна емоційна реактивність, глибина і стійкість почуттів, але слабка їх зовнішня вираженість.

Зауважимо, що *характер* розглядають, як сукупність стійких індивідуально-психологічних властивостей людини, що виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, в ставленні до інших людей та самої себе. Характер формується на основі темпераменту, що визначає

зовнішню, динамічну форму його вираження. Найбільш повно він проявляється в суспільній діяльності та суспільних відносинах людини, в особливостях її мислення і поведінки в різних обставинах. Загалом психічні властивості людини є особливим проявом вищої нервової діяльності, що набуває поведінкового вияву в типах темпераменту. Але людська дитина з перших днів життя перебуває під впливом соціального оточення, що й визначає зміст її особистості. Характер особистості стає результатом складного синтезу типу нервової діяльності та життєвих вражень. Як зазначав І. Павлов, людина з дня народження зазнає найрізноманітніших впливів навколишнього середовища, на які вона неминуче повинна відповідати активністю, що часто закріплюється на все життя і виявляється у певних рисах характеру [1, с.126].

У структурі характеру виокремлюють такі його компоненти:

- 1) *переконання* (знання, ідеї, погляди, що є мотивами поведінки особистості й визначають її вибіркове ставлення до вчинків і діяльності інших людей і самої себе);
- 2) *когнітивні особливості* (виявляються в розсудливості, спостережливості, швидкому орієнтуванні в змінюваних обставинах, виваженому прийнятті рішень);
- 3) *особливості емоційно-вольової сфери* (стає підґрунтям для емпатійного ставлення до оточуючих, тактовності, здатності до співпереживання);
- 4) *визначеність та цілісність* (зумовлює принциповість та сумлінність діяльності людини незалежно від важливості її дій) [3, с.242].

Одна з найбільш важливих рис характеру особистості – ставлення до праці, що проявляється як повага до неї, працелюбність, сумлінність, дисциплінованість, організованість. Ставлення до інших людей – зумовлюється суспільними умовами життя, що склалися історично, і втілюється у міжособистісних та міжгрупових контактах. Такому ставленню властиві значна варіативність за змістом і формою виявлення, залежність від рівня культурного розвитку народу та духовного багатства особистості. Його проявами є ввічливість, тактовність, доброзичливість або ж формальність, брутальність, грубість, саркастичність, гордіня, мізантропія.

Слід зазначити, що від ставлення до вчинків і поведінки інших значною мірою залежить ставлення до себе. Ставлення до самої себе – позитивне або негативне – залежить також від рівня розвитку самосвідомості особистості та сформованості її «Я-образу». Типові риси характеру виявляються по-різному. У деяких осіб окремі риси характеру виявляються настільки інтенсивно, що їх слід визначати загострені. Такий стан називається акцентуацією. Хоча акцентуація рис особистості за своєю своєрідністю виходить за межі звичайного, їх не можна вважати патологічними. Акцентуація рис ха-

рактеру виявляється лише за певних умов. За інших умов акцентувані особи здатні діяти цілком адекватно та адаптивно. Детермінантами формування акцентуацій є умови соціалізації та своєрідні природжені індивідуальні особливості особистості. Основними проявами акцентуацій є: гіпертимність, емотивність, педантизм, демонстративність, тривожність, екзальтованість.

Отже, працівники підприємства як його особливий ресурс є не однорідною масою, а, радше, сукупністю індивідів, особистостей, що відрізняються за низкою критеріїв, що створює підставу його структуризації психофізіологічні особливості проявляються в силі чи слабкості нервової системи, порогах її чутливості, швидкості реакцій. Індивідуальні особливості реагування на різноманітні обставини дають підстави поділити людей на декілька типів темпераменту: сангвінік, холерик, флегматик і меланхолік. Характер формується на основі темпераменту, що визначає зовнішню, динамічну форму його вираження. Найбільш повно він проявляється в суспільній діяльності та суспільних відносинах людини, в особливостях її мислення і поведінки в різних обставинах. В характері завжди поєднується типове та індивідуальне: типове створює тло для індивідуальних проявів рис характеру.

УДК 338.487

*О. І. Ширінова, магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник: Т. В. Марусей, кандидат економічних наук, доцент*

РОЛЬ ІННОВАЦІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

У статті визначено роль інновацій в розвитку туризму. Охарактеризовано напрями інноваційних змін у сфері туризму. Виявлено, що сфера туризму є споживачем інновацій інших галузей.

Ключові слова: туризм, інновації, інноваційний розвиток, інновація в туризмі, інформаційні інновації, інноваційні технології, галузь туризму.

Успіх функціонування підприємства у сфері туризму багато в чому залежить від інноваційного розвитку, адже практика показує, що найбільш прийнятним варіантом на сучасному етапі ведення конкурентної боротьби є використання саме інноваційних технологій. Нині застосування інформаційних інновацій є не лише прогресивним, але й найбільш результативним. Саме тому їх використання інтенсивно та постійно удосконалюється й розширюється. На жаль, на заваді постає вартість робіт. Так, за попередніми підрахунками, вартість робіт складає в Україні близько 2% від вартості послуг (наприклад, на утримання електронної системи *on-line* бронювання), що формується шляхом продажу турів на рекреацію, розваги, оздоровлення тощо. Використання інформаційних технологій в туризмі (мобільний Інтернет, каталог електронних пропозицій, *on-line* бронювання) здійснюється не лише за участі ретейлових агентств, але й безпосередньо споживачів, що розширює можливості підприємств у наданні якісного турпродукту.

Науковці, розглядаючи питання використання технічних інновацій, підкреслюють споживчий характер туризму і зазначають недостатність самостійних нововведень. Більше того, не досягнуто єдності думки, що саме вважати інновацією в туризмі взагалі. Про це свідчать такі дані: у світі існують лише 254 патенти в галузі туризму, реєструвалися тільки програмні продукти, нові товари для туризму, інші патентуванню не підлягають.

Інновації в туризмі не такі явні, спостерігається проведення аналізу практики застосування нововведень у сфері подорожей і туризму. Проте у структурі сфери послуг є галузі, інноваційність яких значно вища, що свідчить про необхідність удосконалення електронних технологій в цьому виді діяльності. Вони потребують нових підходів і залежать від попиту та пропозиції. Їх

Список використаних джерел:

1. Семиченко В.А. Психологія: темперамент. Київ: Видавель О.М. Ешке, 2006. 200 с.
2. Рибалка В.В. Індивід та особистість у психологічній теорії часу Бориса Цуканова. *Психологія і суспільство*. 2006. №3. С. 32-57.
3. Савчин М.В. Загальна психологія: навчальний посібник. У двох частинах. Частина I. Видавнича фірма «Відродження», 1998. 159 с.
4. Загальна психологія: навч. посібник / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2005. 464 с.
5. Титаренко Т.М. Такие разные дети. Киев: Рад. шк., 1989. 144 с.

The scientific article considers the features of temperament, character, personality orientation and identifies their features. The character and its structural elements are analyzed. Involvement of visitors in employees, other people and oneself is substantiated.

Key words: organizational behavior, temperament, character, orientation, personality, individual characteristics.

Отримано: 31.03.2022

розробка повинна здійснюватись на ґрунті вже існуючих, вивчення, аналіз яких має бути окремим завданням у інструкціях для посадовців та слугувати чинником їхнього кар'єрного зростання.

Безперечно, як вже зазначалось, на інновації в туризмі та їх впровадження впливає не лише економічна, але й політична ситуація в країні, соціальний стан населення, діюче законодавство, ставлення країни та її мешканців до туристичної діяльності. На жаль, сьогодні інтенсивного розвитку туристичної галузі в Україні не спостерігається, але зрушення на краще вже є.

Інновація в туризмі «передбачає вироблення оригінального підходу, розробку нових шляхів використання існуючих ресурсів при одночасних пошуках розвитку нових ресурсів» [4]. Типізація інновацій в туризмі розроблена Абернаті і Кларком, які виділяють 4 типи інновацій: регулярні, нішеві, революційні і архітектурні [5]. Регулярні інновації відносять до постійного поліпшення якості послуг, підвищення кваліфікації персоналу та продуктивності праці. Нішеві інновації зазвичай змінюють структуру співпраці, але не базові знання та вміння; вони по-новому комбінують існуючі послуги. Революційні інновації пов'язані з використанням нових технологій, розробкою нових методів; вони радикально впливають на ключові знання і вміння персоналу аж до появи нових професій у сфері туризму. Архітектурні інновації змінюють структуру, бізнес-моделі і правила в туризмі; вони створюють нові події і об'єкти, змінюють фізичну або інституційну інфраструктуру, дослідницьку та навчальну базу [6].

В інноваційній діяльності туристичний бізнес спирається на фундамент накопичених знань. Приступати до втілення нових ідей та створення нових напрямів туризму слід лише після пізнання і вивчення форм і методів роботи як минулого, так і сьогодення. Глибоке

розуміння сфери діяльності дозволяє передбачити розвиток подій і випередити конкурентів.

На впровадження інновацій в туризмі впливають багато факторів та їх похідних, тому мотиви і причини появи інновацій в туризмі в кожній країні різні. Однак для будь-якої країни є кілька характерних рис [1]:

- 1) зростаючі потреби населення в поєднанні зі способом життя в інших регіонах і придбанні нових знань;
- 2) насичення багатьох класичних і традиційних напрямків поїздок (дестинацій);
- 3) небезпека втрати квоти ринку у в'їзному туризмі;
- 4) загострення конкуренції, зростання пропозицій стандартизованих глобальних продуктів;
- 5) необхідність стримувати виїзд своїх громадян в країни, які є аналогічними за умовами регіонів своєї країни (природа, культура, клімат);
- 6) гармонійне поєднання привабливих умов відпочинку і подорожей (природних і культурних особливостей, можливостей проведення дозвілля, придбання специфічних товарів і спеціальних туристських послуг) для повного задоволення потреб найвибагливіших туристів;
- 7) технологічна революція і експансія послуг в економіці;
- 8) перехід від економіки пропозиції до економіки попиту.

Організаційні інновації пов'язані з розвитком підприємства і туристичного бізнесу в систему і структуру управління, включаючи реорганізацію, укрупнення, поглинання конкуруючих суб'єктів на основі новітньої техніки і передових технологій; кадрової політики (оновлення і заміна кадрового складу, система підвищення кваліфікації, перепідготовка та стимулювання працівників); раціональної економічної та фінансової діяльності (впровадження сучасних форм обліку та звітності, що забезпечують стійкість положення і розвитку підприємства).

Маркетингові інновації, що дозволяють охоплювати потреби цільових споживачів або залучати неохочлих на даний період часу клієнтів.

Продуктові інновації (періодичні нововведення), спрямовані на зміну споживчих властивостей туристичного продукту, його позиціонування, і дають конкурентні переваги.

Таким чином, інноваційна діяльність у сфері туризму спрямована на створення нового або зміну існуючого продукту, вдосконалення транспортних, готельних та інших послуг, освоєння нових ринків, впровадження передових інформаційних і телекомунікаційних технологій і сучасних форм організаційно-управлінської діяльності.

На розвиток та впровадження інновацій у туристичну діяльність мають негативний вплив такі чинники [3]:

- 1) економічні та технологічні (відсутність достатніх коштів для фінансування, слабкість матеріально-технічної бази, застарілі технології організації та управління бізнесом);
- 2) політичні, правові (політична нестабільність, криміногенна обстановка, обмеження, що вводяться законодавчим шляхом);
- 3) організаційно-управлінські (надмірна централізація, орієнтація на короткострокову окупність, складність узгодження інтересів учасників інноваційних процесів, переважання вертикальних потоків інформації);
- 4) соціально-психологічні та культурні (опір нововведенням).

Отже, у цілому, туризм є багатовекторною галуззю, у якій виникають певні труднощі при впровадженні інновацій. Разом із цим, організація розвитку туризму неможлива без використання інноваційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Давидова О. Особливості застосування інновацій у розвиток туристичної галузі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. Вип. 7. С. 65-69.
2. Калетнік Г.М., Мазур А.Г. Науково-теоретичні засади формування та розвитку людського капіталу в сільських територіях. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. №10. С. 7-25.
3. Михайліченко Г.І. Інноваційний розвиток туристичних підприємств: напрями змін та фактори впливу. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. № 1 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_34
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Онищук Н. В. Інноваційні напрями у сфері туризму. *Молодий вчений*. 2017. С. 456-459.
6. Про інноваційну діяльність, Закон України від 04.07.2002 № 40-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

The article identifies the role of innovation in tourism development. The directions of innovative changes in the field of tourism are described. It is revealed that the sphere of tourism is a consumer of innovations of other branches.

Key words: tourism, innovations, innovative development, innovation in tourism, information innovations, innovative technologies, tourism industry.

Отримано: 31.03.2022

УДК 812.111

*Н. М. Бізуняк, магістрантка факультету іноземної філології
Науковий керівник: О. В. Кеба, доктор філологічних наук, професор*

«АВТОР» І «ЧИТАЧ» У СТРУКТУРІ РОМАНУ ДЖ.М. КУТСІ «ВОЛОДАР ПЕТЕРБУРГА»

У статті запропоновано аналіз ролі і значення таких нарративних категорій, як «автор» і «читач» у структурі роману сучасного видатного письменника південно-африканського походження Джона Максвелла Кутсі «Володар Петербурга». З'ясовано особливості письменницьких стратегій у формуванні читачького залучення до обговорення складних проблем літературно-художньої роботи і творчого процесу.

Ключові слова: Дж.М. Кутсі, автор, наратор, читач, художня структура, нарративні стратегії.

Творчість двічі лауреата Букерівської премії, лауреата Нобелівської премії Джона Максвелла Кутсі останнім часом привертає пильну увагу літературознавців. При цьому науковці виділяють особливе місце у творчому спадку письменника роману «Володар Петербурга» («The Master of Petersburg», 1994). Загальний огляд літературно-критичних праць, присвячених даному твору [Див.: 2, с.72-74], засвідчує його змістову глибину і художню своєрідність. Однак академічні статті, у яких здійснювався б нарцологічний аналіз роману Кутсі, в сучасному літературознавстві відсутні, що робить пропонувану розвідку актуальною.

У теоретичному аспекті проблема «автор – наратор – читач» належить до однієї з центральних в сучасному літературознавстві, зокрема у нарцології. Аксиомою в даному випадку є розрізнення понять «фізичний автор» і «образ автора у творі». На думку видатного італійського письменника, літературознавця і семіотика Умберто Еко, авторська «інтенція тексту», тобто задум письменника, художня концепція його твору реалізуються виключно через читача, який різними засобами залучається до «співавторства» [1]. Саме таку ситуацію маємо в романі «Володар Петербурга»: щоб осягнути всю складність цього твору, читачеві доводиться ліквідувати численні «пробіли», «пусті місця», свідомо закладені автором у текст.

Кутсі як «фізичний автор» будує сюжет таким чином, щоб читачеві поступово ставало зрозуміло, що героєм його твору є відомий російський письменник Федір Достоєвський. Як слушно зазначає Олександр Кеба, у тексті роману зовсім відсутнє так зване «власне авторське мовлення». Хоча розповідь ведеться від третьої особи, але показово, що «Достоєвський» фігурує у тексті «від наратора» лише як «(a) man», «he» (в перекладі російською використовується заміники «господин», «он»), а імена «Достоєвський» або «Федір Михайлович» виникають виключно у мовленні інших персонажів. Це говорить про те, що у романі послідовно витримується принцип персональної нарцологічної перспективи.

Сюжет твору розгортається в жовтні 1869 року в Петербурзі. «Достоєвський» як персонаж роману (прізвище протагоніста твору беремо у лапки, щоб розрізнити його з реальним Достоєвським) приїздить на батьківщину з Німеччини, щоб з'ясувати причини смерті свого пасинка Павла (Ісаєва). Події, описаних у романі, насправді не було, що дало підстави літературним критикам говорити про міфологізований образ письменника [5].

«Достоєвський» зупиняється на квартирі Анни Сергєєвни Коленкіної, де раніше мешкав і його син. Він відвідує поліцейський відділок і там дізнається, що Па-

вел мав стосунок до терористичної діяльності групи «Народна розправа» на чолі з Нечаєвим. У відділку «Достоєвський» має декілька розмов на політичні й літературні теми зі слідчим Максимовим, зокрема на матеріалі записів у щоденнику й літературних спроб пасерба, які до цього не були йому відомі.

Важливим засобом створення позасюжетного образу Павла Ісаєва є його щоденник, інкорпорований у текст роману, та власні літературні спроби. Вони стають предметом обговорення «Достоєвського» і поліцейського слідчого Максимова. Попри попередження Анни Сергєєвни не читати щоденника прийомного сина «Достоєвський» знайомиться з його текстом, відкриваючи для себе не вельми приємні оцінки і характеристики. Оповідання, яке написав Ісаєв, сюжетом має вбивство молодим біглим політичним каторжником Сергєєм поміщика Карамзіна в момент, коли той намагався звалтувати молоду селянку Марфу. Під час читання і обговорення тексту Ісаєва слідчий Максимов і «Достоєвський» висувають декілька концепцій читання як такого. На противагу Максиму, який вимагає від автора або співчуття жертви, або прихованого захоплення діями вбивці, «Достоєвський» стверджує, що справжнє читання полягає якраз у тому, щоб «бути одночасно і рукою, і сокирою, і черепом. Читати – означає забувати про себе, а не стояти збоку, посміхаючись» (порівн. мовою оригіналу: «reading is being the arm and being the axe and being the skull; reading is giving yourself up, not holding yourself at a distance and jeering» [6]).

В останньому розділі роману «Достоєвський» розпочинає роботу над ключовою сценою майбутнього художнього твору (уважний читач вгадує в цьому творі роман «Беси» і його центрального персонажа – Ніколая Ставрогіна). «Достоєвський» пише Ставрогіна екстатично, в стані своєрідного художньо-психологічного трансу й у присутності, як йому видається, чи то власного двійника, чи то Павла, чи то Нечаєва. Тут утілюється ідея позасвідомої сутності художнього письма, і «Достоєвський» самим процесом письма-творення намагається оживити померлого сина [3, с.15].

Центральною проблемою роману є проблема творчості. Для Кутсі (як, вочевидь, і для Достоєвського) у творчості домінує ірраціональне, інтуїтивне начало. Наслідки занурення письменника у цю донісійську стихію є непередбачуваними і небезпечними, тому що він відкриває надто суперечливі глибини людської сутності. Невипадково герой зізнається: «Він не передбачав, що це буде так...» («He had not known beforehand it would be like this» [6]).

Таким чином, у романі Дж.М. Кутсі «Володар Петербурга» реалізовано нарцологічну стратегію авторського

невтручання у потік подій і водночас читацького включення у складний дискурс літературно-художнього творчого процесу.

Список використаних джерел:

1. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів. Львів: Літопис, 2004. 383 с.
2. Кеба О.В. Роман Дж. М. Кутзеі «Володар Петербурга» як фікційна біографія. *Питання літературознавства: науково-теоретичний журнал*. 2017. №96. С. 71-93.
3. Кеба О.В. Стратегії «писання» і «читання» в романі Дж.М. Кутзеі «Володар Петербурга». *Література в контексті культури: Всеукр. наук. конф.: матеріали*. Дніпро: Арбуз, 2017. С. 14-15.
4. Кутзее Дж. М. Осень в Петербурге. URL: <http://flibusta.is/b/152375/read>

5. Струкова Е.А. Мифологизированный образ русского писателя в романе-псевдобіографии Дж.М. Кутзее «Осень в Петербурге». *Научный диалог*. 2016. №1 (49). С. 159-169.
6. Coetzee J.M. The Master of Petersburg. URL: <http://flibusta.is/b/126075/read>

The article offers an analysis of the role and significance of such narrative categories as «author» and «reader» in the structure of the novel of the modern outstanding writer of South African descent John Maxwell Coetzee «The Master of Petersburg». The peculiarities of strategies in the formation of readers' involvement in the discussion of complex problems of literary work and the creative process are clarified.

Key words: J.M. Coetzee, author, narrator, reader, fictional structure, narrative strategies.

Отримано: 31.03.2022

УДК 82-193.3

*D. Bojko, student 3 roku wydziału filologii obcej
Opiekun naukowy: N. Stachniuk, kandydat nauk filologicznych*

SONET JAKO SZCZEGÓLNY GATUNEK POETYCKI

Forma utworów literackich była od dawna przedmiotem refleksji i dyskusji. Zawsze była ona przedmiotem zainteresowania artystów. Każda epoka wnosi swoją wizję do formy pisania utworów literackich, a podstawowym elementem badania w artykule będzie sonet.

Słowa kluczowe: sonet, gatunek, rozwój, historia, forma.

Sonet jako szczególny gatunek poezji od dawna przyciąga uwagę nie tylko poetów, ale także badaczy: krytyków literackich, filologów, krytyków i filozofów. Sonnetologia wypracowała silną tradycję w badaniu cech gatunkowych sonetu i jego możliwości treściowych.

Celem niniejszego artykułu jest szczegółowe opracowanie sonetu jako formy przekazu treści utworu literackiego.

Osiągnięcie tego celu przewiduje rozwiązanie następujących zadań badawczych:

- 1) poznać genezę sonetu i jego miejsce w poezji;
- 2) opisać cechy konstrukcji i pisania sonetu;
- 3) określić rodzaje sonetów.

W różnych latach ewolucja sonetu i jego rozwój w literaturze światowej były rozważane w pracach polskich naukowców: Piechota M. [3], Staszewska D. [4], Opacki I. [1], Ostrowski W. [2], Turczyn M. [6].

W XX wieku poetyce sonetu poświęcone zostały liczne prace, na przykład L. Grossman, w swojej książce «Walka o styl» pisał o teoretycznym rozumieniu ewolucji sonetu. O pojawieniu się sonetu w poezji lirycznej pisał M. Gasparow, a główne idee tego badania są zawarte w «Krótkiej encyklopedii literackiej». Oni oraz inni literaturoznawcy badali znaczące możliwości i tendencje rozwoju formy gatunkowej sonetu.

W ciągu wielowiekowej historii powstawania sonetu pisali o nim także zagraniczni badacze, wybitni pisarze, poeci i tłumacze. Poświęcając wiele miejsca na pochwałę sonetu, Nicolas Bualo-Depreo w swoim traktacie «Sztuka poetycka» teoretycznie utrwalił praktykę tworzenia sonetów, a jego twierdzenia na długo stały się normą. Wśród prac późniejszych badaczy zagranicznych wymienić należy przede wszystkim prace wybitnych niemieckich badaczy sonetu: A. Schlegla oraz I.-R. Bechera, którzy podjęli próby zrozumienia błyskotliwej przeszłości sonetu i rozwinięcia jego teorii. W artykule «Filozofia sonetu, czyli mała nauka o sonecie» I.-R. Becher nazywa sonet «główną formą poezji», w której, zdaniem poety, «... najwyraźniej przedstawiono prawa sztuki, polegające na tym, by przy pomocy najbardziej oszczędnych środków osiągać największe efekty...» [7, c.418].

Badacze zagraniczni i krajowi różnie definiują sonet. Autorzy tacy jak W. Kaiser, B. Matckowski, H. Birman nazywają go formą poetycką; badacz E. Hermes – formą stroficzną.

K. Maurer zwraca uwagę na szczególną pozycję sonetu w poezji: «...jego balansowanie między formą metryczną a gatunkiem...» (tutaj i dalej tłumaczenie nasze – D.B.).

Wybitny badacz sonetów O. Fedotow nazywa sonet formą gatunkowo-stroficzną [9, s.23].

Powszechnie uważa się, że sonet prawdopodobnie pojawił się we Włoszech, a dokładniej na Sycylii, w latach 30. XIII wieku. w tzw. sycylijskiej szkole poetyckiej w okresie krytycznym od średniowiecza do renesansu. Pierwszy sonet należy do pióra Giacomo de Lentini (Giacomo de Lentini), poety, notariusza, który mieszkał na dworze Fryderyka II. Jednak geneza sonetu jest kontrowersyjna. Ewentualnie sonet był pierwotnie osobną zwrotką poezji prowansalskiej i należał do kantonu trubadurów. Według A. Gaspariego «... sonet wywodził się ze zwrotki kantonalnej trójdzielnej podziału i był niczym innym jak osobną zwrotką, którą Prowansalowie nazywali coblas esparsas i używali głównie do wyrażania nauk moralnych» [3, s.150].

Obecnie większość uczonych nie uznaje «prowansalskiej» teorii pochodzenia sonetu. W literaturze naukowej istnieją dwa główne punkty widzenia na jego pochodzenie, z których każdy zawiera jednak wiele różniących się od siebie szczegółów. Według pierwszego, sonet «...powstał prawdopodobnie jako uproszczona forma canzone ... z dwóch 4-stopowych «wersów» części wzrastającej i 6-stopowej części opadającej. Początkowo rymowanie było w nim proste, jak w «strambotto» ..., czyli w typowym dla południowowłoskich śpiewów ludowych poezji naciągania rymów: abababab + cdcdcd, potem stało się ono bardziej skomplikowanym» [8, s.412].

Drugi punkt widzenia na naturę pochodzenia sonetu zaproponował brytyjski badacz E. Wilkins. Zwrócił uwagę, że oktawa sonetu «sycylijskich» poetów całkowicie pokrywa się ze *strambotto* – sycylijską pieśnią ludową (*canzone*): ten sam schemat rymu i zwrotki. Jednocześnie złożona konstrukcja sekstetu sonetu nie ma prawie żadnego odpowiednika w dotychczasowej literaturze. Uczony ustalił, że w kanzonach stworzonych przez poetów z kręgu Fryderyka II nie ma nic podobnego do sekstetu sonetowego. Według E. Wilkinsa sekstet po raz pierwszy pojawił się w ustalonej formie w sonecie sycylijskim, a jako materiał

пierwotny Giacomo De Lantin mógł posługiwać się zarówno kanzonem, jak i znaną na Sycylii klasyczną poezją arabską [9, s.10].

Zwróćmy uwagę na niektóre rodzaje sonetów, które wyróżniają badacze literatury. Według O. Fedotowa w Europie istniały trzy główne typy sonetów europejskich:

- 1) włoski: dwa czterowiersze rymów krzyżowych lub kołowych dwóch typów: abab abab lub abba abba i dwa tercety w dwóch lub trzech rymach, w których również jest ukryta idea «krzyża»: cdc dcd lub «trójkąt» cde cde;
- 2) francuski: dwa czterowiersze rymów kołowych w dwóch konsonansach: abba abba i dwie trzecie w trzech konsonansach, ułożone równolegle: cc deed lub cc dede tak, żeby wyszły dwuwiersz i czterowiersz;
- 3) angielski: uproszczony model składający się z trzech czterowierszy rymów krzyżowych i końcowego dwuwiersza. Czasami nazywana jest szekspirowską, ale z powodzeniem wykorzystywana była przez poprzedników wielkiego dramaturga [9, s.7].

Jak widać z klasyfikacji typów sonetów, typ stroficzny klasycznego sonetu jest określony przez jego schemat strukturalny – typy włoski i francuski różnią się od siebie łańcuchami rym i mają ten sam schemat strukturalny – (4 + 4 + 3 + 3), natomiast sonet typu angielskiego (szekspirowskiego) zbudowany jest według schematu – (4 + 4 + 4 + 2).

Sonet pozostaje jedną z najbardziej aktualnych form stroficznych, a pojawienie się nowych interesujących, przekształconych autorskich sonetów może świadczyć o nieuniknionym zainteresowaniu poetów ściśle tradycyjnymi formami poezji, jakim jest sonet. Na współczesnym etapie rozwoju sonetu można wyróżnić następujące cechy sonetu:

- 1) posługiwanie się formą sonetową przez poetów o różnych orientacjach estetycznych;
- 2) interakcja sonetu z pokrewnymi i przeciwstawnymi formami poetyckimi, takimi jak verlibr;
- 3) różnorodność architektury sonetów, wcieleń metrycznych i rytmicznych;

- 4) skłonność do naśladowania najbardziej archaicznych form;
- 5) uciekanie się do superzłożonych, głównie łańcuchowych kompozycji;
- 6) wynalezienie nowych modyfikacji.

Lista wykorzystanych źródeł:

1. Opacki I. Z zagadnień cyklu sonetowego w polskim romantyzmie. *Odwrócona elegia. O przenikaniu się postaci gatunkowych w poezji*. Katowice 1999.
2. Ostrowski W. Sonet angielski oraz Sonet spencerowski. *Słownik rodzajów i gatunków literackich* / red. G. Gazda, S. Tynecka-Makowska. Kraków, 2006.
3. Piechota M. Kilka uwag o sonecie (nie tylko włoskim). URL: https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/20248/1/Piechota_Kilka_uwag_o_sonecie.pdf
4. Staszewska D. Czy struktura sonetu może jeszcze zadziwić? Analiza mickiewiczowskiej realizacji gatunku. *Prace Polonistyczne, seria LVI*. 2001. S. 71-101
5. Sonnet. The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics / edited by A. Preminger and T.V.F. Brogan. Princeton: Princeton University Press. 1993. P. 1167-1170.
6. Turczyn M. Sonety krymskie Mickiewicza – główne kierunki interpretacji. *Śląskie Prace Filologiczne*. 2004.
7. M nch W. Das Sonett: Gestalt und Geschichte. Heidelberg: F.H. Kehle Verlag, 1956, 462 S.
8. Бехер И.-П. Философия сонета, или малое наставление по сонету. О литературе и искусстве. Москва: Худож. лит., 1981. С. 407-432.
9. Федотов О.И. Сонет серебряного века. Русский сонет конца XIX – начала XX века. Москва: Правда, 1990. С. 5-34.

The form of literary has long been the subject of reflection and debate. She has always been the focus of artists. Each epoch contributes its vision to the form of writing literary works, and the main element of the study of the article will be a sonnet.

Key words: sonnet, genre, development, history, form.

Отримано: 31.03.2022

УДК 372.881.111.22

*Т. В. Гермаківська, магістрантка факультету іноземної філології
Науковий керівник: В. І. Кушнерик, доктор філологічних наук, професор*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті проаналізовано зміст поняття «іншомовна фонетична компетентність», визначено новітні підходи до її формування у старших класах в закладі загальної середньої освіти.

Ключові слова: компетентність, іншомовна фонетична компетентність, іноземна мова, підхід.

Серед компонентів іншомовної комунікативної компетентності, як спланованої мети навчання іноземної мови в загальноосвітньому навчальному закладі, виділяється фонетична компетентність, розвиток і формування якої є важливою метою на всіх ступенях навчання іноземної мови – в початковій, основній чи у старших школах.

Сьогодні новітня методика навчання іноземних мов та культур тлумачить іншомовну фонетичну компетентність як «спроможність людини до звукового та інтонаційного висловлювання і розуміння мовлення інших, яка ґрунтується на взаємодії фонетичних навичок, знань й усвідомленості [2, с.192]. Отже, з-поміж таких компонентів фонетичної компетентності є:

- фонетичні рецептивні (слухові) й репродуктивні (вимовні) навички – автоматизовані мовленнєві дії, які забезпечують коректне звукове й інтонаційне оформлення власного мовлення й адекватне сприйняття звукового й інтонаційного оформлення мовлення інших [2, с.192-193];

- фонетичні декларативні й процедурні знання про фонетичну сторону мовлення: фонеми та їхні артикуляційно-акустичні характеристики, основні модифікації звуків у потоці мовлення, фонетичну організацію слів (склад, словесний наголос), інтонацію та її складники (ритм, паузація, наголос, темп, гучність, мелодика, тембр), транскрипцію й інші умовні символи та графічні можливості відображення інтонації [2, с.193];
- фонетична усвідомленість – здатність учня розмірковувати над процесами формування своєї фонетичної компетентності й оволодівати вимовою, конструюючи систему власних фонетичних знань, свідомо реєструвати й розпізнавати звукові одиниці різних рівнів, їхні особливості й закономірності їх утворення й функціонування, ідентифікувати свій тип «мовця» й «учня», усвідомлювати переваги й недоліки свого типу щодо формування фонетичної компетентності, аналізувати фонетичну сторону свого мовлення й приймати рішення щодо наявності гру-

бих відхилень від стандартної (нормативної) вимови, аналізувати їх причини, використовувати пропонувані вчителем ефективні шляхи подолання й усунення помилок [2, с.194].

Також серед новітніх підходів до формування іншомовної фонетичної компетентності та зокрема інших видів, методика навчання іноземних мов виділяє комунікативний, рівневий, культурологічний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, рефлексивний підходи, які здійснюються шляхом застосування різноманітних технологій навчання. Саме тоді кожний підхід, з урахуванням особливостей, визначає найефективнішу для його реалізації технологію навчання іноземних мов.

У рамках комунікативного підходу формування іншомовної фонетичної компетентності в учнів, практичні цілі уроків мають реалізувати мовленнєву спрямованість, тобто мати комунікативний характер. Саме опанування учнями такими фонетичними засобами спілкування забезпечить реалізацію комунікативного наміру. Це дозволить уміло використовувати навички у таких видах мовленнєвої діяльності як, наприклад, говоріння (репродуктивні вимовні навички) та аудіювання (рецептивні слухові навички). На уроках повинні бути наявні умовно-комунікативні і комунікативні справи чи завдання, адже за допомогою навчально-мовленнєвих ситуацій учень виконує мовленнєву задачу. Тобто мовлення учня безпосередньо зв'язане з створеною або природною ситуацією спілкування, що забезпечує реальні умови для здійснення спілкування.

Опираючись на комунікативну спрямованість фонетичних завдань і вправ, ефективними для комунікативного підходу є інтерактивні технології навчання з відповідними навчальними прийомами такі як: групова розповідь, мозковий штурм, незавершене речення, мікрофон, дерево рішень тощо, які зберігають активний характер взаємозв'язку учнів і орієнтований на досягнення поставлених задач та цілей.

Особистісно-діяльнісний підхід до формування у школярів іншомовної фонетичної компетентності позиціонує учня як активного суб'єкта в розвитку навчання іноземних мов. Вчитель бере до уваги:

- особистісний складник – рівень сформованості внутрішні, особистісні якості кожного учня й рівень розвитку його когнітивних процесів, задіяних у фонетичному аспекті мовлення (мовленнєвий слух, різні види пам'яті, мислення, увага, уява) як об'єкти особистісного розвитку школярів;
- діяльнісний складник – рівень сформованості навчально-стратегічної компетентності, зокрема вмінь учіння й стратегій формування іншомовної фонетичної компетентності як об'єкти діяльнісного розвитку учнів [1].

Варто зауважити, що ефективними підходами на уроках чи позакласній роботі є технології диференційованого та індивідуалізованого навчання. Технологія індивідуалізованого навчання звертає увагу на індивідуальні психологічні особливості учня, які визначають ефективність опанування іншомовної фонетичної компетентності. Натомість технологія диференційованого навчання забезпечує формування іншомовної фонетичної компетентності, у тому числі і за різними навчальними програмами на основі автономного навчання.

Компетентнісний підхід до розвитку в учнів іншомовної фонетичної компетентності забезпечує перепрофілювання іншомовної освіти з процесу на результат. Маємо на увазі з накопичення фонетичних навичок і знань на формування в учня можливості практично використовувати в усних видах мовленнєвої діяльності – говорінні та аудіюванні – у визначених ситуаціях спілкування.

Рівневий підхід до опанування учнями іншомовною фонетичною компетентністю полягає у з'ясуванні рівнів сформованості після завершення початкової школи (рівень А1 «відкриття»), основної школи (рівень А2 «виживання»), старшої школи (рівень В1 «рубіжний» та рівень В2 «просунутий»).

Посилаючись на тлумачення рефлексії як процесу розвитку тих, хто опановує іноземну мову, мовленнєвих і навчальних дій, тактика досягнення практичних цілей, пошуку нових рішень, аналіз ефективності говоріння та аудіювання як усних видів іншомовної мовленнєвої діяльності, самооцінки та самоконтролю, рефлексивний підхід відстежує в учнів формування фонетичної усвідомленості.

Завдяки розробленню Радою Європи мовного портфелю як засобу формування іншомовної комунікативної компетентності, мета якого зумовила конкретні завдання, а саме: допомогти учням зрозуміти, наскільки вони вдало володіють іноземною мовою, а також які аспекти ще потребують удосконалення й розвитку. Крім того у рамках компетентнісного, рефлексивного й рівневого підходів раціональним є застосування технології «Портфоліо». Таким чином, учень в мовному портфелі заносить власні досягнення та досвід опанування іншомовною фонетичною компетентністю, які підтверджують успіхи у вивченні іноземної мови.

Зважаючи на тісну взаємодію культури і мови, культурологічний підхід до формування іншомовної фонетичної компетентності зосереджений на формуванні у школяра лінгвосоціокультурної компетентності. По суті її формування організовано в змісті уроку іноземної мови як фонетична зарядка. Більше того наявні на уроці прислів'я, скоромовки, пісні, загадки, приказки, римування, вірші, тощо дають змогу знайомства учнів з автентичним матеріалом. Зокрема, лімерики, акровірші як малі віршовані форми слугують навчальним матеріалом для формування в старшокласників іншомовної фонетичної компетентності.

Найбільш актуальною в культурологічному підході є так звана технологія «Діалог культур» як взаємодія навчання іноземної мови і культури, що створює учням сприятливі умови для взаєморозуміння з іншомовними мовленнєвими партнерами, не дивлячись на їхні особливості як носіїв іншомовних спільнот з численними відмінностями.

Отже, особистісно-діяльнісний, комунікативний, компетентнісний, рефлексивний, рівневий і культурологічний підходи до формування іншомовної фонетичної компетентності завбачають застосування сучасних технологій навчання іноземної мови, зокрема серед яких виділяються найбільш ефективні для їх реалізації інтерактивні технології, технології диференційованого й індивідуалізованого навчання, технології «Діалог культур» та «Портфоліо». Перспектива чергових наукових пошуків завбачає дослідження сучасних засобів формування в учнів іншомовної фонетичної компетентності.

Список використаних джерел:

1. Бігич О.Б. Особистісно-діяльнісний розвиток молодшого школяра на уроці іноземної мови: монографія. Вид. центр КИЛУ, 2010. 138 с.
2. Бориско Н.Ф. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія та практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / під ред. С.Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2013. С. 195-215.

The article analyzes the content of the concept of «foreign phonetic competence», identifies new approaches to the formation in senior classes in general secondary schools.

Key words: competence, foreign language phonetic competence, foreign language, approach.

Отримано: 31.03.2022

*Є. О. Немеца, студентка 3 курсу факультету іноземної філології
Науковий керівник: М. В. Матковська, старший викладач кафедри англійської мови*

THE SEMIOTIC ANALYSIS OF FRAGRANCE ADVERTISEMENT BRAND BY TOM FORD

Статтю присвячено актуальній проблемі використання семіотики у рекламі парфумів, а саме бренду TOM FORD. Встановлено особливості структури реклами, використання та можливу інтерпретацію знаків (зображень, звуків, тексту). Проаналізовано функціонування мовних семіотичних засобів та впливу останніх на організацію просування продуктів бренду впродовж 2018-2021 років.

Ключові слова: семіотика, реклама парфумів, знак, медіа, споживач.

In the modern media world, most advertising agencies adopt semiotics to design advertisements as it is the key to advertisement decoding. Semiotics is the study of communication types with an emphasis on the symbolic nature (i.e. the conditional relationship of language and content). Whether it may be printed or TV advertising, even written or oral text may cause different perceptions.

Yu.O. Lotman, for example, believes that written culture is oriented towards the past, and oral – towards the future [1, p.11-24]. As great pioneers of semiotics, Ferdinand de Saussure in Switzerland and Charles Peirce in the USA have many important theories in the semiotics study area. An indispensable Saussure's theory shows that the sign consists of two parts: the signified which is a concept, a meaning, or personal interpretation of a signifier. The second part – the signifier which is an image or a word, expresses the signified [5, p.28-33]. In advertising, they are usually very tightly combined and shown simultaneously, or immediately one after another.

After Saussure, Charles Peirce created three different types of signs: iconic signs, the index, and symbols. Indexical signs are often used in advertising. The relation between the sign and the object is an existential or caused relation [6, p.575-578]. Bignell claimed that semiotics refers to the study of how signs communicate meanings, which is very accurate for any media text, that is basically made up of these signs [3]. Danesi argued that the crux of the semiotic analysis is, in effect, to unravel what something means, or more accurately, represents [4, p.205-221]. Berger states that semiotics is defined as the science of signs to deliver messages and generate meanings [2, p.228].

Our aim – is to determine the successful use of signifiers in perfume advertising (images, sounds, and language), in order to interpret them in a required way for the customer.

Semiotics is valuable in highlighting evolving categories and cultures. Mapping changes in conversation around equity, technology, the influence of globalization, and evolving branding. To illustrate this phenomenon we have chosen Tom Ford's fragrance advertising commercials and analyzed them by means of pragmatic, syntagmatic and semiotic analyses. Speaking of branding, being interested and educated in many spheres such as architecture, film directing, advertising, marketing, fashion, cosmetics, acting, etc. Tom Ford was nominated as one of the most influential creatives of the 21st century. His commercials are of a great interest because the typical methods of creating an impact on the viewer are not used in TF ads. He doesn't use any role models for the most of his fragrance commercials, or their words as fundamental recommendations, but only personal experience and visions that evoke recipients' memories and emotions.

The first-ever line collection «The Private Blend» was launched in 2018th and included 8 scents. We believe the success it made was caused by the profound implementation of different signifiers in advertising and its structure.

Let's take «Neroli Portofino» as the first example. Here every signifier of human perception is involved. We see gentle ripples on crystal-clear water, as the bottle of the product appears accompanied by sound. Then shots move fast to «vibrant, sparkling, transportive» – the first impression is built

up in our minds. The transition goes on to introduce the ingredients: «A fusion of crisp, citrus oils with Tunisian Neroli flower» which attach to images of them falling into water in slow motion. Moreover, in the same sentence, they are been combined with emotions and memories: «that captures the cool breezes, sparkling water, and lush landscape that remind me of the Italian Riviera» [7]. The language is simple, direct, and laconic. The signs are very clearly portrayed and combined with oral speech [1, p.11-24]. In 2019th the brand introduced the «Tom Ford Private Blend Reserve Collection». There were no advertising videos made, compared to the 2018th collection [8]. The analysis of Tom Ford's 2018th – 2021st products shows such common peculiarities. The aesthetic representation: black or monochrome background, plenty of water/perfume drops, which leads to such interpretation: the product is one of its kind, created in pure isolation, preserving individuality and unique scent. Images of natural components (flowers, leaves, spices, fruits, wood, leather, smoke, suede, etc.) that represent only organic components are used, profoundly blended, and mixed. Some act as social status markers (pure leather, white suede, tobacco, smoke, jewels) that replace role models in this case. In 2020th and 2021st images of the human body both male and female were added in «Bitter Peach» and «Tubereuse Nue» [7]. This brings the product closer to the consumer, representing gender equality and equity. Indexical signs prevail in these particular commercials because they firstly show signified «smoke» and further signifier «fire» that confirms Charles Peirce's belief on the effectivity of such sign use.

Regarding language: elevated adjectives («ethereal, divine, supple, primal, extravagant, indulgent, charming, irresistible, opulent, voluptuous, maverick») are all used in the beginning to draw immediate attention with metaphors and personification and describe the mood of wearing a scent in only 3 words. At the end of every ad throughout the years, such emotional phrases appear: «rich and dark blend of sensuality», «exudes bohemian femininity», «an intense, sensual awakening», «as audacious as red lacquered lips», «a powerful message of raw desire», «Reminiscent of an English gentlemen's club ... it lives a powerful impression», «sweet turns suggestive and addiction is inescapable». The promised effect of wearing the fragrance calls on human senses, desires, cravings, gender revealing aspects, approval/ascension of social position, and spiritual enrichment.

So, the semiotic analysis has shown that a successful branding campaign in the perfume-marketing requires the quality of advertising, a proper concept with accurate signifiers: music, nature sounds, ingredients display, movement, rhythm, a few words in a striking tone, and only a short video. Therefore, this particular article can be used in further research according to semiotic decoding and discourse studies of fragrance commercials and their impact on brand perception.

References:

1. Лотман Ю.О. О семиосфере. Семіотика и типология культуры. Таллин: Aleksandra, 1992. С. 11-24.
2. Berger A.A. Ads, Fads, and Consumer Culture. Lanham: Rowman & Littlefield, 2004. 137 p.
3. Bignell J. Media Semiotics: an introduction. New York: Manchester University Press, 1997. 228 p.

4. Danesi M. Of Cigarettes, High Heels, and Other Interesting Things. *An Introduction to Semiotics*. New York: St. Martin's Press, 1999. 236 p.
5. Ferdinand De Saussure. *Course in General Linguistics*. Chicago: Open Court, 2009. 235 p.
6. The Collected Papers of Charles Sanders Peirce. Vols. VII-VIII. Cambridge: Harvard University Press, 1958. 5092 p.
7. Tom Ford Official Facebook page URL: https://www.facebook.com/tomford/videos/?ref=page_internal
8. Tom Ford Official Website URL: <https://www.tomford.com/-beauty/fragrance/discover-private-blend/>

The article deals with the use of semiotics in perfume advertising, namely TOM FORD brand. The peculiarities of the advertising structure, the use, and possible interpretation of signs (images, sounds, language) have been established. The impact of semiotics implication on the promotion of the brand's products has been analyzed.

Key words: semiotics, fragrance advertisement, sign, media, the recipient.

Отримано: 31.03.2022

УДК 821.111(73)

*А. А. Смерчинська, магістрантка 1 курсу факультету іноземної філології
Науковий керівник: О. В. Галайбіда, кандидат філологічних наук, доцент*

УКРАЇНСЬКОМОВНІ ПЕРЕКЛАДИ «ПІСНІ ПРО ГАЙАВАТУ» Г. ЛОНГФЕЛЛО

У статті висвітлено історію створення українськомовних перекладів епічної поеми американського письменника Г. Лонгфелло «Пісня про Гайавату». Розглянуто відгуки видатних мово- та літературознавців про особливості відтворення змісту, мовних та етнографічних характеристик оригіналу у перекладах українською мовою.

Ключові слова: інтерпретація, епічна поема, українськомовний переклад, індіанський фольклор.

«Пісня про Гайавату» написана у 1855 р. відомим американським поетом Генрі Лонгфелло (1807-1882) і вважається його найкращим твором. Вивчивши фольклор індіанських племен Північної Америки і обробивши його, Лонгфелло створив епічну поему про легендарні подвиги героя ірокезів Гайавату, що вступив у двобій із силами зла, з ворогами індіанських племен і здобув перемогу.

Творчість Лонгфелло неодноразово була предметом вивчення низки лінгвістів. У 1883 р. Г.Л. Аустин в своїй праці про життя та творчість Генрі Лонгфелло писав, що на той час по обох сторонах Атлантичного океану не було ні одного літературного діяча, хто навіть наближався б до популярності Лонгфелло.

За кількістю перекладів чужоземними мовами, як стверджує Ньютон Арвін, Лонгфелло поступався лише Маркові Твену. Ще за життя поета його твори перекладалися більше, ніж шістнадцятьма мовами, включаючи китайську та санскрит [7].

Метою нашої розвідки є вивчення історії створення перекладів «Пісні про Гайавату» українською мовою.

Уперше поема з'явилася в українськомовному варіанті з-під пера маловідомого перекладача, але видатного письменника Панаса Мирного. Уривки з «Думи про Гайавату» під загальною назвою «Деякі пісні про Гайавату» були опубліковані у 1904 році у київській літературній збірці «На вічну пам'ять Котляревському». Перекладацька праця Мирного не залишилася непоміченою сучасниками письменника. Ось яку оцінку давав йому І. Франко: *«Найбільшу несподіванку зробив, однак, нашому письменству Панас Мирний, що з першорядного прозаїста перескочив із молодечою вервою на поле віршової мови і дав нам прегарний переклад «Деяких пісень про Гайавату» американського поета Генрі Лонгфелло. «Гайавата» – се, як відомо, сміла проба освіченого чоловіка створити національну епопею червоношкірих індіан на основі їх вірувань та усних традицій. Вона подекуди і тоном і змістом нагадує фінську «Калевалу», хоча все-таки далеко більше має на собі печать індивідуальної творчості великого поета Лонгфелло. Присвоєння нашій літературі сеї поеми, та ще й до того майстерським пером Мирного, треба вважати значним здобутком і побажати лише, щоб шановний автор не обмежився «декількома піснями», а дав нам якнайшвидше переклад усеї поеми» [5].*

Варто зазначити, що письменник зробив свій переклад не з оригіналу, а російськомовного перекладу І. Буніна, тому що сам Панас Мирний не володів англійською мо-

вою. Не зважаючи на складні обставини створення, переклад засвідчив достатньо високий ступінь збереження форми і змісту. Зрозуміло, оцінюючи переклад з позиції сьогодення, можна знайти багато неточностей і відхилень, особливо у порівнянні з новішими перекладами. Тому критично про переклад Мирного відгукувалася відомий перекладознавець Р. Зорівчак: *«Якщо на зламі ХХ ст. абсолютні українізм, реалії українського побуту в нашій перекладній літературі сприймалися як щось цілком природне, то нині в тексті американської поеми з індіанського життя аж ніяк не звучать слова типу «курінь», «кобзар». До того ж техніка віршування Панаса Мирного досить недосконала, – особливо порівняно з Олександром Олесею та Костянтином Шмиговським» [1].*

Перекладав «Пісню про Гайавату» ще один відомий український письменник Олександр Олесь. Він завершив роботу над своїм перекладом у 1912 році, опублікувавши його у тому ж році в «Літературно-науковому віснику», що виходив у Києві за редакцією М. Грушевського. Написана на основі фольклору ірокезів, поема зацікавила Олесю, адже мотивами фольклору також пронизані його твори («Над Дніпром», «Ніч на полонині», «На зелених горах»). І знову перший варіант перекладу Олесю був здійснений за російською інтерпретацією І. Буніна. Український лірик не приховував, що скористався нею, адже англійської мови він не знав.

«Пісня про Гайавату» в інтерпретації Олесю отримала в основному схвальні відгуки сучасників. Ось для прикладу, теоретик і практик перекладацького мистецтва Р. Зорівчак вважає: *«Переклад О. Олесю – це творча праця на найвищому реєстрі, музична структура слововислову блискуча, з версифікаційного погляду інтерпретація досконала. Та все ж відчувається, що О. Олесь не обходився без допомоги І. Буніна» [1].*

Найбільший внесок у справу перекладів поезій американського митця зробив В. Мисик, переклавши п'ятнадцять його віршів. Він звернувся до творів Лонгфелло на початку 30-х років минулого століття. Результати його праці високо оцінює Н. Куляса: *«В. Мисик відходить від копіювання іноземного синтаксису, фразеології, пише по-українськи, на основі власного життєвого і поетичного досвіду, малюючи задану автором оригіналу картину» [2].*

У 1957 році в Україні вийшов друком ще один повний переклад поеми, автором якого став Костянтин Шмиговський. Саме цей переклад українські літературознавці визнали найближчим до оригіналу й найдалі-

шим поетично. Це і єдиний в історії українськомовних варіантів повний переклад, здійснений з англомовного оригіналу за виданням *The Song Of Hiawatha by Henry Wadsworth Longfellow, Houghton Mifflin Company (1883)*. Втім, не зважаючи на літературну майстерність, переклад Шмиговського був виданий лише один раз, у естетичному подарунковому форматі, накладом 8 тис. примірників, і в наступні роки не побачив перевидань, перетворившись на букіністичну рідкість [3].

У 1965 у Вінніпезі опубліковані окремим виданням «Заспів» та чотири розділи «Пісні про Гайавату» в українському перекладі Оксани Соловей з післямовою К. Филипович «Г.В. Лонгфелло – літературний піонер своєї доби» [6].

Сьогодні літературознавцям відомо про існування семи інтерпретацій американської поеми українською мовою. Це переклади П. Мирного, О. Олеся, О. Іванова, М. Зерова, К. Шмиговського, П. Шарандака, О. Соловей. Кожен з цих повних перекладів становить самостійну цінність. Обставини появи українськомовних варіантів поеми підтверджують, що український переклад часто зазнавав переслідувань імперської влади як з боку царату, так і більшовиків. Так, перший переклад «Пісні про Гайавату», здійснений Панасом Мирним, через цензуру став відомим у повному обсязі аж у 1971 році, хоча був написаний у 1899-1900 роках. Уважається втраченим рукопис класика українського перекладу М. Зерова, розстріляного в урочищі Сандармох. Неопублікованою залишається версія О. Іванова (1923), який на початку 30-х років переїжджає з України в Молдову після того, як його було репресовано й усунуто з посади директора Могилівського музею. Не маємо змоги прочитати у друкованому вигляді повний, другий, удосконалений варіант перекладу О. Соловей (1919-2004), завершений у кінці 1990-х років.

Отже, така велика кількість перекладів лірики американського класика в Україні свідчить про обізнаність українських літераторів із творчістю Г. Лонгфелло, його популярність, яка й досі не зникає. Зростання кількості тлумачів поезії Лонгфелло за останні десятиріччя підтверджує думку про актуальність його поезії.

Список використаних джерел:

1. Зорівчак Р. Генрі Лонгфелло українською мовою. *Всесвіт*. 1982. №3. С. 148-149.
2. Куляса Н. Василь Мисик – перекладач поезії Г. Лонгфелло. *Слово і час*. 2000. №12. С. 42-46.
3. Лонгфелло Г.В. Пісня про Гайавату / пер. К. Шмиговського. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1957. 215 с.
4. Лонгфелло Г.В. Пісня про Гайавату / пер. О. Олеся. Київ: Веселка, 1983. 166 с.
5. Мирний П. Том 7: Поезія, публіцистика, епістолярій, листи. Київ: Наукова думка, 1971. 664 с.
6. Филипович К. Пісня про Гайавату. Літературний піонер своєї доби / пер. з англ. О. Соловей. Вінніпег: Видав. спілка «Тризуб», 1965. С. 33-40.
7. Newton A. Longfellow: His Life and Work. Canada: Praeger, 1977. 338 p.

The article reveals the issue of Ukrainian translations of epic poem «The Song of Hiawatha» by H. Longfellow, considers their reviews by Ukrainian scholars and writers who admired Longfellow's work and made efforts to convey Indian folklore in their translations for Ukrainian readers.

Key words: interpretation, epic poem, Ukrainian translation, Indian folklore.

Отримано: 31.03.2022

УДК 908:352.852.075.6(477.43-21)(092)«1865/1872»

*К. Бігун, студентка 4 курсу історичного факультету
Науковий керівник: О. Б. Комарницький, доктор історичних наук, професор*

ТУЛУБ ОЛЕКСАНДР ДАНИЛОВИЧ – ІНСПЕКТОР КАМ'ЯНЕЦЬКОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ У 1865-1872-х РОКАХ

У статті висвітлено життєвий та професійний шлях вчителя та інспектора Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії Тулуба Олександра Даниловича. Проаналізовано віхи становлення його професійної діяльності та деякі особливості його біографії. У статті також наводяться спогади сучасників про особистість Тулуба та особливості його характеру.

Ключові слова: Кам'янець, гімназія, вчитель, інспектор, викладання.

Життєвий шлях Олександра Даниловича Тулуба до недавня був досить недостатньо вивченою темою. Про його постать побіжно згадувалось у літературі із доволі сухими даними, зокрема у книзі Івана Михалевича «Кам'янець-Подольська гімназія. Историческая записка о пятидесятилетнем её существовании (1833-1883)» та у другому томі «Шевченківського словника» за 1978 р., де фактично були зазначені лише його роки життя та роки перебування на займаних посадах. Натомість, у 2012 р. була надрукована книга спогадів Зінаїди Тулуб, у якій значна частина була присвячена її діду – Олександру Тулубу. Також дещо нові та відмінні від спогадів родички Тулуба відомості були надруковані у 2015 р. у шостому томі «Шевченківської енциклопедії». Зважаючи на недостатню вивченість даної теми та деякі розбіжності у вище наведених джерелах вважаємо, що дана тема потребує більш детального вивчення у майбутніх дослідженнях.

Олександр Тулуб народився 30 серпня 1824 р. на хуторі біля Золотоноші в Черкасах [6]. Батько його Данило Тулуб був судовим слідчим. Олександр вивчився грамоті та початкам арифметики у сільського дяка, палко любляв книги та навчання. Батькам не вистачало коштів для оплати послуг домашнього вчителя, тож Олександр благав батька відправити його в гімназію до Києва [5, с.12], куди він врешті вступив у 1837 р. Закінчив першу Київську гімназію він у 1843 р. та вступив на філософський факультет університету святого Володимира (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка), який закінчив 1847 р.. Того ж року був заарештований у справі участі у Кирило-Мефодіївському товаристві за що відсидів 1 рік у в'язниці та згодом висланий у заслання до м. Златопілья Чигиринського повіту Київської губернії (сьогодні м. Новомиргород Черкаської області). Батько Олександра був вимушений продати майже все своє майно, щоб виручити сина, але все було марно. Звільнили Олександра тільки у 1857 р. по амністії від нового російського царя Олександра II, як «неповнолітнього на час ув'язнення» [5, с.16]. Натомість, інші джерела вказують на те, що Тулуба не було заарештовано через відсутність вагомих доказів [8, с.325].

Повністю відновлений у своїх правах, він вже з 1857 р. розпочав свою професійну діяльність на посаді вчителя історії, географії та російської мови у другій Київській гімназії. Мав посаду старшого викладача, одночасно перебуваючи на посаді інспектора студентів Київського університету.

Олександр Тулуб був двічі одружений. Перша його дружина була мадемуазель Перримонд із сім'ї зросійщених французів, але за три роки вона померла від туберкульозу, залишивши дворічну доньку Ніну. Того ж

року Олександра запросили викладати словесність та російську мову у Київський інститут благородних дівиць. Серед усіх студенток інституту особливо виділялась Марія Домбровська, на якій Олександр одружився, як тільки та закінчила даний інститут [5, с.17].

У 1862 р. у сім'ї Тулубів народився син Павло, або «Поль», як звали його в сім'ї. Із народженням наступного сина Миколи фінансове становище родини ставало дедалі важчим. За неписаними правилами, помешкання шанованого педагога мало мати, крім спальні та дитячої, ще й вітальню та їдальню. Публічне життя теж вимагало значних фінансових витрат. Зокрема, у театрах потрібно було сидіти у партері, а по вулицям ходити у рукавичках. У цей час Тулубу запропонували посаду інспектора гімназії у далекому прикордонному Кам'янці-Подільському. До останнього він вагався, але київська дороговизна та напружені стосунки із попечителем навчального округу та директором київської гімназії змусили його прийняти вибір [5, с.17-18]. Не останню чергу зіграло і його вимушене звільнення із інституту благородних дівиць, так як у однієї студентки було знайдено заборонені вірші Пушкіна, що належали Тулубу [1]. Врешті, у 1865 р. Олександр Тулуб вступив на посаду інспектора Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії.

Згідно із тогочасним законодавством Російської імперії, посада інспектора у гімназіях передбачала щоденне відвідування уроків на всіх класах, спостерігати за виконанням вчителями гімназії своїх обов'язків та за дотриманням порядку у класах. Інспектор гімназії підпорядковувався директору гімназії та за відсутності останнього вступав у всі його права та обов'язки. У разі хвороби вчителя інспектор був зобов'язаний оперативного відшукати йому заміну, або самому замінити його на уроках. Щомісяця Інспектор гімназії повинен був надавати відомості про поведінку та успішність учнів Раді гімназії. Також інспектор призначав покарання учням за порушення дисципліни у вигляді догани, присоромлення або позбавлення вищого місця в класі. Паралельно із цим інспектор знаходився на посаді вчителя, отримуючи рівну платню із іншими вчителями. Посада інспектора гімназії відповідала VIII класу згідно «Табелів по рангах» та призначалась університетом, у відомстві якого знаходилась гімназія [3].

Оселилася родина Тулубів у Кам'янці в будівлі чоловічої гімназії. Їм було виділено помешкання у боковому крилі будинку. Олександр відмічав, що міське наукове товариство було маленьким та позбавленим розумових запитів без широких поглядів на життя. Книг було мало. Ніякої бібліотеки в місті на той час не було, а гімназична бібліотека тільки починала комплектува-

тися. Колеги-педагоги гімназії здебільшого з року в рік повторювали один і той самий навчальний матеріал по інерції. Дружина Тулуба, позбавлена розкішного київського життя та обтяжена постійними материнськими обов'язками, часто влаштовувала сварки, від чого Олександр часто «ховався» на роботі в гімназії. Але довго там часто не затримувався, не знаходивши для себе достойної компанії. Вдома він сидів у себе в кабінеті, де міг «дихати на повні груди» [5, с.18-19].

Варто відзначити, що «політичне» минуле Тулуба не давало йому розкритися у повній мірі. Як хороший методист і літературознавець, Тулуб не задовольнявся прийнятими для викладання підручниками та написав свій підручник історії російської літератури від початків літописів до 1860-х років. Цей підручник різко відрізнявся від своїх попередників: ідеї Пирогова, Ушинського та інших найкращих педагогічних світил Заходу знайшли своє відображення. Свій рукопис Тулуб вислав до Києва, до навчального округу. Але книга ця так і не була опублікована. Його рукопис заховали в архівах піклувальника навчального округу, без санкції якого ніщо не могло бути надруковано [4].

Інший випадок трапився під час ревізії гімназії міністром народної освіти, графом Толстим. Міністр декілька разів був присутній на уроках Олександра Тулуба, слухав його виклад і відповіді учнів, сам викликав їх навмання за журналом і констатував, що пишуть вони грамотно, відповідають гарною літературною мовою, матеріал засвоїли ґрунтовно і взагалі підготовлені краще, ніж у інших предметників. Залишалося тільки подякувати Тулубу за хорошу, чесну роботу і нагородити його, але у Олександра Даниловича було «політичне минуле» і нагородження його визнали зайвим [1].

Цікаві спогади про Олександра Тулуба залишили його сучасники, на той момент – учні кам'янецької гімназії. Перший із таких спогадів залишив нам Володимир Дебогорій-Мокрієвич: «...Після бунту (1864 р. прим. авт.), коли справа доходила до бійки з поліцією, до цієї гімназії надіслані були для наведення порядку дві поста-ті – Коленко та Тулуб, які анітрохи не поступалися у своїх моральних якостях... «обрусителям» (синонім від слова «русифікатори» – прим. авт.). І тут теж піднялися переслідування і почалося очищення від «сумнівних» елементів. ... У період «обрусіння» гімназія стала гіршою за казарму – вона перетворилася на поліцейську дільницю. «Обрусителі» не билися і навіть не лялися, а просто виключали учнів з гімназії. Все це були люди на підбір вкрай безсердечні. ...сициком був і інспектор кам'янецької гімназії Тулуб. Підкрастися вночі під вікно учнівської квартири для того, щоб підслухати і піддивитися, зробити обшук у речах, нарешті просто полізти безцеремонно рукою в кишеню учня – було для нього звичайною справою. Якось із кишені одного учня шостого класу Тулуб витяг кілька фотографічних карток, і одна з них виявилася картою його гарненької товстенької дружини... Треба було бачити, як він при цьому зніяковів! ...до (неблагонадійних – прим. авт.) дуже скоро потрапив, між іншим, мій брат Іван. Тулуб став його переслідувати, роблячи йому постійні зауваження то з приводу вусів і бороди, ... то з приводу форми сюртука, то з приводу ботфордів ... Іван не мовчав і завжди сперечався із Тулубом ... в них встановилися погані стосунки, що прийняли до кінця навчального року відкрито ворожий характер.

Під час іспитів на атестат (Іван того року мав закінчити гімназію) сталося нарешті в нього з Тулубом зіткнення, яке призвело до найнесподіванішого наслідку: Іван з'явився на іспит не поголившись і Тулуб накинувся на нього за це. Піднявся конфлікт у присутності учнів та педагогічної ради зібраного майже у повному складі до іспиту. Іван, роздратований грубим зауваженням Тулуба,

теж у зухвалих висловлюваннях заявив йому, що, на його думку, безглуздо звертати увагу на подібні дрібниці, як формені сюртуки, вуса, бороди та ін., і що незрівнянно було б корисніше натомість стежити за розумовим розвитком учнів. Тулуб ще більше почав кричати і погрожував Іванові, що йому не видадуть атестата; тоді Іван у свою чергу гнівно крикнув: «Плювати, мені на ваш атестат!» і вийшов із зали» [2, с.35-41].

Інший спогад належить М. Шебаліну, який теж навчався у кам'янецькій чоловічій гімназії у часи інспекторства Тулуба: «На чолі гімназії, за старим ще статутом, стояв інспектор, українець Тулуб, який, безсумнівно, був під впливом «ідей визвольної епохи» 60-х років, по суті добра, хороша людина, але самодур, який дуже пихато тримався» [7, с.64-65].

У 1872 р. Олександру Тулубу запропонували посаду директора Херсонської гімназії. Він погодився і того ж року виїхав у Херсон. Як згадувала внучка Тулуба Зінаїда – учні старших класів влаштували йому урочисті проводи і на прощання піднесли разом із адресою ікону Олександра Невського, ім'я якого носив Олександр Тулуб [5, с.24]. Цього ж року він разом із родиною переїхав до Херсону. Але численні проблеми в організації роботи херсонської гімназії були настільки виснажливими, що організм Олександра Тулуба довго не витримав. Увечері 5 жовтня 1872 р. він відчув себе погано. Дружина кинулася до спальні по ліки, але повернувшись, застала його вже мертвим.

За своє недове життя Олександр Данилович Тулуб залишив про себе чимало спогадів, які з роками стають все більш доступні для широкого загалу. Чимало інформації ще зберігається у архівах та приватних колекціях та чекають на те, щоб бути опублікованими. Історія Олександра Тулуба без перебільшення, становить важливу частину історії існування кам'янецької чоловічої гімназії та заслуговує на те, щоб пам'ять про нього була збережена для нащадків.

Список використаних джерел:

1. Будзей О. Інспектор Кам'янецької гімназії. URL: <http://podolyanin.com.ua/history/8027/> (дата звернення: 25.03.2022).
2. Дебогорій-Мокрієвич В. От бунтарства к терроризму. Москва, 1930. 383 с.
3. Інспектор гімназії. URL: <http://www.imha.ru/-1144523706-inspektor-gimnazii> (дата звернення: 01.04.2022).
4. Каганов В. Киев. Вторая мужская гимназия. Преподаватели. URL: <https://proza.ru/2016/05/22/2075> (дата звернення: 14.03.2022).
5. Тулуб З. Моя жизнь. Киев: Киев-Париж-Дакар, 2012. 432 с.
6. Тулуб Олександр Данилович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тулуб_Олександр_Данилович (дата звернення: 18.03.2022)
7. Шебалін М. Ключки воспоминаний. Москва, 1935. 377 с.
8. Шевченківська енциклопедія. Т. 6: Т-Я: у 6 т. / гол. ред. М.Г. Жулинський. Київ: Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка, 2015. С. 325.

The article highlights the life and professional path of Oleksandr Danylovych, a teacher and inspector of the Kamyanets-Podilsky Men's Gymnasium in Tulub. The milestones of his professional activity and some features of his biography are analyzed. The article also presents the memories of contemporaries about the personality of Tulub and the peculiarities of his character.

Key words: Kamenets, gymnasium, teacher, inspector, teaching.

Отримано: 31.03.2022

*А. Білоус, студентка 4 курсу історичного факультету
Науковий керівник: В. І. Адамовський, кандидат історичних наук, доцент*

КАРНИЙ РОЗШУК УРСР В 1919-1991 рр.: ОСНОВНІ АСПЕКТИ УТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ

В статті досліджуються основні питання організаційно-правового утворення та діяльності карного розшуку УРСР в 1919-1991 рр. в період появи, посилення та загострення кризи й занепаду командно-адміністративної системи урядування і планової економіки. Зокрема, вивчаються питання комплектування, забезпечення, навчання, результатів роботи, морально-психологічного стану, працівників карного розшуку.

Ключові слова: карний розшук, слідчий, відділ, міліція, НКВС, МВС.

В умовах національного відродження України, розбудови її державності, утвердження міжнародного авторитету, боротьби із зовнішніми загрозами все більш очевидним стає те, що подальший успішний поступ нашої країни великою мірою залежить від спроможності протистояти негативним чинникам зовнішнього та внутрішнього характеру. Сьогоднішні виклики та загрози, що зумовлені впливом комплексу геополітичних, соціально-демографічних, економічних, політичних, правових, психологічних і технологічних факторів, вимагають не тільки системного реагування, а й адекватної трансформації сектору національної безпеки, зокрема органів карного розшуку системи Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС). Роль карного розшуку, в тому структурному вигляді, який на сьогодні склався, полягає у створенні умов для розвитку безпечної середовища життєдіяльності як основи безпеки на території України, а також сучасної системи внутрішньої безпеки як фактору стримування збройної агресії Російської Федерації. І в цьому ракурсі важливого значення набуває всебічне дослідження мало-відомих сторінок історії створення та діяльності карного розшуку, зокрема пов'язаних з утвердженням на теренах нашої країни тоталітарного режиму радянської влади, що також ставить перед вітчизняним суспільством завдання цілу низку актуальних завдань, які потребують належного наукового аналізу.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі всебічного вивчення наукової літератури, опублікованих та неопублікованих джерел розкрити й узагальнити історичний досвід створення організації карного розшуку України 1919-1991 рр. визначивши характер і особливості боротьби цієї структури із кримінальною злочинністю, організації охорони суспільного порядку, забезпечення безпеки громадян.

При підготовці дослідження ми використали чисельний масив документальних джерел, серед яких законодавчі акти СРСР та УРСР, нормативні документи вищих органів державної влади СРСР та УРСР, незалежної України та інші документальні джерела періодичних та довідкових видань, збірників документів, де висвітлені різноманітні аспекти діяльності карного розшуку УРСР.

Історіографія питання широка і включає в себе праці І. Біласа, О. Бандурка, С. Банаха та А. Мовчана, Ю. Делібатової, С. Кудіна, Ю. Шевченко, І. Леся, М. Лагоші, В. Чиснікова, Г. Червоненка, П. Мельника, О. Прис-тайко О. Чернухи, І. Павлівської.

Лютнева революція 1917 року призвела до розвалу і розгрому царського поліцейського апарату на Україні. На зміну йому декретом РНК УРСР від 9 лютого 1919 р. в Україні було створено робітничо-селянську міліцію. А 16 квітня 1919 року Раднарком України прийняв декрет «Про організацію карного розшуку», а 11 травня 1919 року Народний Комісаріат Юстиції на виконання вказаного декрету затвердив Положення про органи карного розшуку і судово-карної міліції. Цим нормативним актом визначались завдання, структура, штати, компетенція карного розшуку та судово-карної міліції і порядок їх організації на території республіки [2, с.45]. На органи карного розшуку покладалася обов'язок проводити заходи

оперативно-розшукового характеру а неослабно спостерігати за злочинним елементом; попереджати скоєння злочинів, проводити розшук не тільки підозрюваних у скоєнні злочинів осіб, але та предметів, слідів, які можуть допомогти у розкритті злочинів [12, с.17].

У 1919 р. в Радянській Росії та підконтрольних територіях України створюються Центральне реєстраційне бюро й реєстраційні бюро в республіканських і губернських відділах та відділеннях карного розшуку [1, с.153]. В Україні налічувалося 40 реєстраційно-дактилоскопічних бюро, у великих містах – Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровську – реєстраційний апарат було передано до міських управлінь міліції та розшуку. У той період підрозділами карного розшуку активно практикувалися фотографування і дактилоскопіювання злочинців. У 1920 році створено централізований облік розшукуваних злочинців і осіб, які зникли безвісти, розроблена детальна класифікація злочинців, практична цінність і пізнавальне значення якої актуальні й сьогодні.

3 квітня 1920 р. РНК УСРР ухвалила Положення про організацію відділів карного розшуку. В 1921 р. в Україні функціонувало 12 губернських управлінь, 87 повітових відділів, 131 міський карно-розшуковий стіл, 576 повітових карно-розшукових столів, 3 залізнично-шляхові відділи Карного розшуку з 24 відділеннями та 1 обласний відділ водних шляхів з 7 відділеннями і 25 дільницями [7, с.51]. Наприкінці 1922 року штат міліції і карного розшуку складався з 18 000 осіб [11, с.120].

11 червня 1921 року в Харкові було засновано місцеві курси червоних міліціонерів Харківської губернської міліції. Після вжиття необхідних організаційних заходів 23 жовтня 1923 року заклад перейменовано на Всеукраїнську школу міліції і кримінального розшуку. Новостворена освітня установа набула статусу республіканської і почала готувати старший командний склад для органів міліції усієї України [6, с.320].

Наркомат внутрішніх справ УСРР періодично аналізував діяльність міліції з питань боротьби зі злочинністю в республіці. У відповідній довідці відзначалося, що в Україні в 1934 р. було засуджено 287 508 осіб, а в 1935 р. – 214 935 осіб [4, с.20]. У кварталі 1935 р. всього було засуджено 61 322 осіб – 100%, а в 1936 р. – 40 275 – 65,68%. Тобто 1-й квартал 1936 р. показує дальше різке зниження злочинності по Україні. Далі констатувалося, що поруч з загальним зниженням злочинності окремі види злочинів, «які відбивають зростаючий опір рештків класово-ворожих елементів», знаходиться ще на високому рівні. До цих видів злочинів відносили хуліганство та бандитизм [3, с.8].

Напередодні Другої світової війни зміни торкнулися міліції та карного розшуку УРСР. Так, наказом НКВС СРСР від 3 липня 1939 р. було запроваджено в дію навчання з мобілізаційної роботи в органи робітничо-селянської міліції. В 1940 р. структурно підрозділи кримінального розшуку були перебудовані за видами злочинів. Оперативні уповноважені несли відповідальність не за закріплену територію обслуговування, а за результати боротьби з конкретними видами злочинів, в основному – з особливо небезпечними. Це, у свою чер-

гу, вимагало посилення аналітичної роботи, більш глибокого вивчення характеру і динаміки злочинності, поліпшення профілактичної діяльності [5, с.19-20].

У роки війни міліція України та карний розшук, крім своїх обов'язків у боротьбі зі злочинністю і охороні громадського порядку, брали участь у бойових діях, боролися з дезертирством, мародерством, панікерами, розповсюджувачами різних провокаційних чуток, очищенні міст, що мали оборонне значення, від злочинного елементу, забезпеченні організованої евакуації населення і майна [10, с.76].

Загалом післявоєнний період (1946-1954 рр.) став важливим у формуванні й розвитку правоохоронних органів України, особливо оперативних підрозділів. 18 березня 1946 р. НКВС був перетворений в МВС СРСР. Аналогічні зміни були проведені і в союзних республіках. Провідну роль у боротьбі зі злочинністю і особливо в оперативно-розшукових заходах відігравали відділи карного розшуку, штати яких були збільшені. В підрозділах карного розшуку посилювалася низова ланка, збільшилася чисельність кваліфікованих співробітників [8, с.11].

У лютому 1948 року створюється слідчий відділ у складі Головного управління міліції МВС СРСР та аналогічні відділи при республіканських і обласних УМВС. Їх завданням ставав розгляд кримінальних справ, які порушувалися оперативними відділами міліції, що сприяло зміцненню законності в діяльності міліції [8, с.12]. З метою більш оперативного управління лінійними підрозділами по вертикалі в липні 1949 р. в УББ МВС СРСР створено відділи з керівництва оперативною роботою, боротьби з кримінальною злочинністю, боротьби з бандитизмом, слідчої роботи. УМВС областей республіки посилені досвідченими практичними працівниками відділення боротьби з бандитизмом, а в міських районних відділах внутрішніх справ апарати по боротьбі з бандитизмом [10, с.78].

Початок 50-рр. в роботі міліції та карного розшуку, як частин МДБ характеризувався подальшим посиленням боротьби з бандитизмом, ліквідації наслідків війни. 23 серпня 1950 р. МДБ СРСР видало наказ № 00448 «Про заходи щодо посилення роботи органів міліції МДБ СРСР» згідно якого карний розшук був перетворений в карний «сиску» [8, с.13]. Основні завдання: боротьба з кримінальною злочинністю – бандитизмом, вбивствами, крадіжками та іншими кримінальними злочинами.

1969 р. з метою посилення оперативно-розшукової діяльності замість Головного управління міліції МВС УРСР створено самостійні структурні підрозділи – Головне управління карного розшуку, Управління боротьби з розкраданням соціалістичної власності, Управління ДАІ та ін. [10, с.79].

Важливе значення для роботи карного розшуку мала Постанова Верховної Ради СРСР від 4 серпня 1989 р. №327-1 «О решительном усилении борьбы с преступностью», яка констатувала різке зростання злочинності в країні, у зокрема організованої і, відповідно, намітила систему невідкладних заходів протидії (боротьби). З-поміж низки заходів передбачалося збільшення штатів задля забезпечення швидкого реагування у випадках масової непокори в злочинному середовищі та поліпшення технічного забезпечення відповідних структур МВС СРСР – міліцейських патрулів і співробітників кримінального розшуку [9, с.196].

23 грудня 1989 року З'їзд народних депутатів СРСР прийняв Постанову «Про посилення боротьби з організованою злочинністю», в якій визнавалося існування організованої злочинності в країні та називалися причини її поширення й активізації [9, с.197]. Передбачалось створення в структурі МВС спеціалізованого підрозділу з боротьби з організованою злочинністю. Відповідно до рішень з'їзду, Постановою Ради Міністрів СРСР від 22 травня 1990 р № 496 і наказом МВС СРСР від 28 липня 1990 р. № 047, в

союзних республіках були створені міжрегіональні підрозділи МВС СРСР з боротьби з організованою злочинністю, які згодом були перейменовані в УБОЗ, а потім в РУОЗ [9, с.198]. Також створюються слідчі частини Головного слідчого управління МВС України. В 1985-1990 рр. МВС УРСР видало низку наказів, у яких визначались форми і методи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Створювалися спеціальні структури, підрозділи з координації дій, аналітичні групи [10, с.79].

Посилаючись на архівні матеріали, Є.В. Зогуля зазначає, що навіть з першими реформаторськими кроками на шляху побудови незалежної та демократичної України скорочення злочинності не сталося. У 1990 р. оперативна обстановка на території республіки ще більш ускладнилася. Питомо вага злочинів по лінії карного розшуку зросла на 18%, а тяжких – на 14,4% [9, с.141].

Отже, більшовики відібравши владу в ослабленого війною і невдалою внутрішньою політикою Тимчасового уряду одразу кинулися зміцнювати свої ряди. А тому з цією метою було створено НКВС, а далі міліція, карний розшук. В умовах розпаду боротьби з бандитизмом в 1919-1921 рр., та 1944-1950 рр., НЕПу, голодомору, репресій 1937 р., військового та післявоєнного часу, а також 60-80 рр. головними завданнями для міліції та карного розшуку в той період являлися: охорона «революційного порядку», виконання усіх наказів і розпоряджень радянської влади, боротьба з кримінальними злочинами, націоналістичним рухом опору, бандитизмом.

Список використаних джерел:

1. Банах С. Інформаційне забезпечення діяльності правоохоронних органів: історико-правовий аналіз. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 2 (18). С. 149-156.
2. Бандурка О.М. Становлення та розвиток міліції України (1921-1930 роки): історико-правове дослідження: [монографія]. Харків: Золота миля, 2015. 492 с.
3. Бандурка О.М., Греченко В.А. Міліція української ССР у 1936 році: що потрібно знати, врахувати, уникнути. *Європейські перспективи*. 2020. №2. С. 5-10.
4. Греченко В.А., Московець В.І. Діяльність міліції щодо протидії злочинності в УСРРУ у середині 1930-х років. *Право і безпека*. 2018. №1 (68). С. 18-24.
5. Греченко В.А., Шевченко А.С., Шевченко Д.А. Зміни в організації та основні аспекти діяльності міліції Української РСР у 1940 році. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. №3 (116). С. 40-49.
6. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1925 рік. Харків: Друкарня ПУ УВО ім. М. Фрунзе, 1925. 1785 с.
7. Карний розшук. *Юридична енциклопедія*: [у 6 т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2001. Т. 3: К-М. 792 с.
8. Лагоша М.М. Міліція України в 1945-1953 рр.: авт. дис. ... канд. іст. наук. 07.00.01. Донецьк, 2000. 24 с.
9. Мельник П.О. Кримінально-правове забезпечення протидії організованій злочинності в УРСР (1960-1991 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 267 с.
10. Оперативно-розшукова діяльність: навч. посіб. / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, Д.Й. Никифорчук та ін.; за ред. проф. О.М. Джужа. Київ: Правова ЄДНІСТЬ, 2009. 310 с.
11. Павловська І.В. Організаційно-правові засади забезпечення законності в діяльності органів міліції УСРР (УСРС) (1919 рік – перша половина 1941 року): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. 242 с.
12. Тимченко А.П. Правовые основы организации деятельности милиции Украины в 1917-1941 гг.: учеб. пособ. Луганск: РИО ЛИВД, 1988, 85 с.

The article examines the main issues of organizational and legal formation and criminal investigation of the USSR in 1919-1991 in the period of emergence, intensification and exacerbation of the crisis and decline of the command-administrative system of government and planned econo-

my. In particular, the issues of staffing, provision, training, results of work, morale, criminal investigation officers are studied.

Key words: criminal investigation, investigator, department, police, NKVD, Ministry of Internal Affairs.

Отримано: 31.03.2022

УДК 355.48(560)«15»

*М. Боднарюк, студентка 3 курсу історичного факультету
Науковий керівник: В. С. Степанков, доктор історичних наук, професор*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТЕАТР ВОЄННИХ ДІЙ СУЛЕЙМАНА КАМУНИ

У статті зроблено спробу висвітлити воєнні кампанії турецького султана на теренах Європи. На основі аналізу виявленої літератури визначити їх спрямованість, мету, прикметні риси воєнної тактики, що засвідчували великий військовий талант очільника Османської імперії.

Ключові слова: військова кампанія, Османська імперія, Сулейман I, Габсбурги, Угорщина, Середземне море, Карл V.

У 1520 р. на османський престол зійшов молодий і амбітний падишах Сулейман – син Селіма II Грізного. Новий монарх був більш стриманим та обережним, ніж його батько, і тому не вважався в християнському світі великою загрозою. В силу чого вбачали у ньому миролюбним правителем, але досить швидко збагнули свою помилку. Початок правління десятого султана Сулеймана збігся із початком Х століття за хіджрою (ісламським літочисленням), серед мусульман поширювались пророцтва про прихід нового імама (духовного і світського лідера), котрий об'єднає усіх правовірних і підкорить невірних [2, с.110].

Сам султан ще в юності захоплювався біографією Александра (Іскандера) Великого і прагнув відтворити його імперію під своїм скіпетром [6, с.42]. Він хотів стати володарем як мусульманського, так і християнського світів. У той же час в Європі поширювались апокаліптичні настрої, оскільки турецька загроза постійно зростала. Як і на Сході, так і Заході почали з'являтися пророцтва про скорий прихід імператора, котрий врятує християнський світ від невірних [2, с.113]. На цей титул претендували три володарі. Першим із них був французький монарх Франциск (Франсуа) I, що став королем у 1515 р. Одразу після коронації повів свою армію на Мілан з метою завоювати герцогство. Італійці титулували його «новим Цезарем» [1, с.160]. Він мав намір також відвоювати Неаполь і Наварру, а найголовніше – стати імператором Священної Римської імперії, кори обирався на засіданні рейхстагу. Тому він щедро обдарував курфюрстів обіцянками і коштами, щоби отримати їх голоси, а також заручився підтримкою Папи Лева X і англійського короля Генріха VIII. Його конкурентами були австрійський ерцгерцог Карл з династії Габсбургів, а також Генріх VIII, котрий відмовився від своєї кандидатури, підписавши союз із Франциском. Та попри усі заходи кайзером було обрано Карла Габсбурга [8, с.163].

Через мережу династичних шлюбів, він успадкував Священну Римську імперію, Неаполь і Сицилію, Кастилію, Арагон, Наварру, Бургундію і Фландрію. Згодом залучив на свій бік і Папу Лева X і Генріха VIII; його союзниками були також Португалія і Генуя. Попри імідж Франциска I, як християнського лицаря, Карл V у свідомості християн бачився захисником святої віри і Європи. Він спромігся також взяти величезний займ і зразу виплатити 3 млн. флоринів за підтримку конфюристам. Окрім того, великий вплив мав авторитет діда, кайзера Максиміліана I. І як відзначали дослідники, під час роботи рейхстагу Карл увів до Франкфурту вояків, вчиняючи психологічний тиск на конфюристів [8, с.165].

Султан османської імперії Сулейман, уважно вивчав політичну ситуацію в Європі, добре знаючи про боротьбу володарів християнських держав між собою, вдало грав на суперечностях між ними. Зокрема, готуючись до війни, переконав Венецію у власному прагненні

до миру, чим забезпечив її нейтралітет. У 1520 р. направив послів до Угорщини, домагаючись виплати данини. В свою чергу вона активно готувалася до конфлікту із турками. В Трансильванії, Сербії і Боснії було зведено оборонну лінію фортець і сильними залогами. Угорці також сподівались на підтримку християнського світу і на початок Хрестового походу проти турків, до якого закликав Святий Престол [3, с.253]. Угорський король Лайош II із династії Ягеллонів був сином Владислава II, через досить молодий вік, він не приймав самостійних рішень, а виконував вимоги придворних. Вислухавши умови турецьких послів, король наказав ув'язнити його (за деякими даними – убити). Це стало приводом до початку турецько-угорської війни [7, с.479].

Наступного року Сулейман зібравши потужне військо вирушив на Сербію. Основною метою походу було захоплення Белграду – ключова фортеця в угорській лінії оборони. Взяти місто в облогу Султан вмів використав було оточене турецьким військом. свою важку артилерію, щоби спонукати ворогів здатися. Однак в облозі підірвали міські мури і відступив до цитаделі. Але і там у них не було шансів вистояти [1, с.163]. 28 серпня, після семиденного артилерійського обстрілу, очільники залоги здали місто туркам. 30 серпня у Белград триумфально увійшов Сулейман, наказавши перетворити церкви на мечеті. Угорські воєначальники, котрі прибули до Будапешту були ув'язнені. Дорога на Балкани була відкрита. У Белградській кампанії вперше чітко простежується улюблена тактика володаря османського війська – оточення міста значними силами, використання важкої артилерії, мін, підкопів, багатоденний обстріл і швидкий штурм.

Після чого, султан почав готувати нову військову кампанію. Основною ціллю був о. Родос – останній бастион рицарів Ордену Іоаннітів (госпітальєрів). Рицарський орден мав значний флот і постійно погрожував морським комунікаціям турків. Окрім того острів знаходився поблизу Малої Азії і міг загрожувати прибережним містам османської імперії [7, с.478]. він був неприступною фортецею зі значним і досвідченим гарнізоном і артилерією. Населення Родосу, християни, були на боці своїх лицарів-покровителів і допомагали зводити укріпленням [8, с.165]. Сулейман ввів в оману венеціанців, котрі могли б надати допомогу Родосу, але залишились нейтральними. В той час магістром ордену був Вільєр де Л'Іль-Адам – досвідчений і активний воєначальник, котрий здогадався про небезпеку нападу. Тому зміг отримати підкріплення із Криту – 500 грецьких лучників, а також мобілізувати усі сили Ордену – близько 700 лицарів, декілька тисяч ополченців і добровольців з усієї Європи [1, с.163].

В липні 1522 р. 5 турецьких корпусів висадили на острові і взяли в облогу бастиони. Після чого почався їх потужний обстріл. Однак серед рицарів були досвідчені інженери і артилеристи, котрі в певній мірі нейтралізували

чисельні переваги турків. Венеціанець Мартінегро винайшов перший в історії стетоскоп, за допомогою якого виявляв підкопи турків [2, с.116]. Облога затягується. 24 вересня 1522 р. турки, підірвавши закладені міни, пішли на штурм, але рицарі відбили напад, турки понесли значні втрати [1, с.164]. Попри цей успіх все ж становище облоги постійно погіршувалося. Фактично, Родос тримався так довго лише завдяки ентузіазму Великого магістра. Він прагнув битися з невірними до останнього подиху, але залога думала інакше. Відбивши ще декілька штурмів, у грудні підписується перемир'я [8, с.166]. Відповідно умов капітуляції Сулейман дозволив усім християнам покинути Родос і навіть надав для цього власні кораблі. Вони могли забрати із собою все своє майно. Ті, хто забажає лишитись на острові, збережуть його. Султан заборонив своїм військам грабувати міста. 1 січня 1523 р. християнський залога, зі знаменом в руках, на чолі з магістром Л'Іль-Адамом покинули острів і відправились на Крит [1, с.167]. Отже за 2 роки султан здобув дві блискучі перемоги.

В Європі уважно стежили за цими подіями, не приховуючи побоювань з приводу успіхів турків. Тим паче Карл V і Франциск I продовжували воювати за Італію. В цю боротьбу були втягнуті усі інші християнські держави. Цим блискуче скористався Сулейман котрий вирішив завдати удару по Угорщині.

Ніхто не зміг надати допомоги Угорщини, котра мобілізувала усі свої сили для майбутньої війни з турками. У 1525 р. у битві при Павії імператорські війська розбили сили французького короля, а сам Франциск опинився в полоні, у Мадриді. Звідти він відправив таємного листа султану Сулейману, пропонуючи союз проти Габсбургів. Король просив падишаха почати війну в Угорщині, щоби відволікти сили Карла [3, с.253]. Сам Сулейман також планував кампанію.

В Угорщині король Лайош II, через своє іноземне походження і слабкий не користувався підтримкою підданих. Більш того, реальні претензії на корону князь Янош Заполяї – намісник Трансільванії і керівника оборонної лінії по Дунаю. Він користувався підтримкою знаті, авторитетом в населення країни та був досвідченим полководцем. І в 1514 р. придушив повстання під керівництвом Дердя Дожи, а з часом став регентом при Лайоші. Він проявляв схильність до пошуку компромісів султану [3, с.253-254].

23 квітня 1526 р., перейшовши Саву і Драву (притоки Дунаю), 100 тисячна турецька армія вторглась в Угорщину. Основну його потугу становили яничари сипаги і важка артилерія. Просування турків гальмувалось проливними дощами, внаслідок яких річки виходили з берегів, а вода руйнувала переправи [1, с.170]. Лише через 3 місяці Сулейман зіткнувся з першими підрозділами угорців. Захоплює кілька фортець на південному березі Дунаю. Переправившись через річку, він попрямував до Мохача, куди підійшли й угорські сили [6, с.156].

Угорський король, через свою дружину Анну Австрійську, вмовляв Карла V надати йому допомогу. Але зібраний імператором рейхстаг затягував виділення грошей і зібрання військ, внаслідок чого вони підійшли надто пізно. В самій ж Імперії продовжувалася селянська війна і лютувала епідемія. Мав місце і релігійний конфлікт, викликаний виступом Мартіна Лютера. Тому Кайзер не мав змоги для допомоги угорському родичу [1, с.171]. Лише Польща та Чехія змогли направити декілька тисяч вояків на допомогу Лайошу. Підійшли також хорвати. Янош Заполяї привів трансільванське військо, але участі в битві не взяв, що і вирішило її долю. 29 серпня в генеральній битві угорське військо було розбите. У ній загинув сам Лайош, а також полягли воєначальники. Дорога на Буду (Будапешт) була відкритою [7, с.479].

Янош Заполяї відвів своє військо до м. Токай. Тут провів сейм який проголосив його королем. Він запро-

понував Анні Австрійській одружитись і залишитись королевою, але вона відступила зі своїми прихильниками у Пресбург (Братиславу) де оголосила королем свого брата – Фердинанда I Австрійського, одруженого з сестрою Лайоша [6, с.169]. Таким чином в Угорщині появилася два королі. Карл V визнав свого молодшого брата королем Угорщини і Чехії, надав тому підтримку. Фердинанд також й заручився підтримкою слов'янських підданих – був проголошений королем Хорватії, Славонії, Далмації і Боснії [6, с.170].

Сулейман намагався зробити Угорщину данником Османської імперії, а її володаря – своїм васалом. Однак не досяг бажаного результату. Виявилось, що Заполяї мав підтримку лише у рідній Трансільванії Але намагання підтримувати Заполяї не принесли султану бажаного результату. Останнього не підтримували жителі слов'янських провінцій, він мав популярність лише у рідній Трансільванії. Натомість, в інших областях Більшість знаті усе більше магнатів і шляхтичів підтримували Габсбургів. В силу чого Фердинанд I перейшов у контрнаступ, захопив Буду зібрав значне військо і розпочав контрнаступ в Угорщині вигнавши турецькі залоги з Центральної Угорщини [5, с.45]. Заполяї втік до Польщі, звідки звернувся до султана і французького короля з проханням про допомогу. Франциск надав йому кошти, а Сулейман пообіцяв підтримати військом. Султан вирішив покінчити із імперією Габсбургів одним сильним ударом [2, с.119]. 10 травня 1529 р. на чолі армії розпочав похід на Відень. Хотів до кінця літа взяти місто і змусити Габсбургів визнати Угорщину турецьким протекторатом [1, с.176]. Але знову на заваді стала погода, тому проливні дощі затримували просування турок. Лише у вересні турецьке військо підійшло до Відня. Сулейман під час походу коронував Заполяї короною св. Іштвана, котрий у вересні той відбив Буду і став володарем Угорщині. Наприкінці вересня Сулейман підійшов до Відня. Оборонці міста змогли отримати підкріплення [1, с.177]. Одночасно із султаном до міста підійшли найманці з володінь Габсбургів – ветерани Італійських війн та війни з французами, котрими командував Ніколас фон Зальм [6, с.210]. У наслідок чого обложени отримали можливість здійснювати вилазки з міста, напади на турецький табір, перерізати комунікації. В турецькому тилу тривала партизанська війна, 13 жовтня турки здійснили останню спробу захопити місто але змушені були відступити. Відень був врятований [6, с.212-213].

Не зважаючи на поразку Сулейман спромігся зібрати нове військо [3, с.255]. І у 1532 р. він здійснив ще одну спробу оволодіти Віднем. Під час походу його військо, внаслідок опору місцевих залог затрималося в Угорщині. Коли турки зайшли у Австрію, тут уже перебувала 80-тисячне імперське військо Карла V. Сулейман змушений був відступити [1, с.181]. Тим паче розпочинаються переговори і 22 червня 1533 р. підписання мирного договору. Він передбачав відмову Фердинанда від угорської корони, передання фортеці Естергом туркам, але залишив за собою словацькі і хорватські землі, за які сплачував данину у 30 тис. дукатів щорічно. У цей же час Карл V не зміг добитись офіційного визнання свого імператорського титулу від Сулеймана – його прирівняли до рангу великого візира, а не султана [7, с.480].

Важка Віденська кампанія змусила Сулеймана змінити тактику. Він почав активно використовувати берберських піратів у морській війні на Середземному морі. Завдяки союзу із Франциском I, турецькі кораблі базувалися у французьких портах, французи могли перебувати у берберських. Турки допомогли французькому війську вибити італійців із Ніцци, а французи – вибити іспанців із Тріполі [7, с.480]. Проте союз із невірними сприймався в Європі негативно, його охрестили «нечестивим союзом Лілії і Півмісяця». Самі французи

відмовлялись допомагати туркам і переходили на бік Габсбургів [5, с.46-47].

Не припиняється боротьба і за Угорський престол. 1538 р. був підписаний Укладається мир між Габсбургами та Заполяї, котрий офіційно отримав корону св. Іштвана, але 1540 р. війна відновилася. Після його смерті, новим королем було оголошено його сина, Яноша II. Проте Габсбурги не визнали його претензій на корону [4, с.95]. У 1541 імператорське військо зробило захопити Буду, але зазнало невдачі. Сюди підійшов Сулейман і домігся зняття облоги імператорським військом. Султан забезпечив оборону Буди на чолі війська зняв облогу, хоча й поніс величезні втрати. Наступні кампанії не принесли обом сторонам вигід [4, с.96]. Було збудовано військову дорогу Буда-Стамбул, через яку йшли підкріплення. У 1544 р. Габсбурги змушені були укласти перемир'я, а в 1547 р. підписати мирний договір. Більша частина Угорщини опинилась під владою Османською імперії, у Трансільванії виникло залежне від Сулеймана Східно-Угорське королівство, Словаччина і Закарпаття відійшли до Габсбургів [5, с.47].

Наступні десятиріччя не припинялися воєнні дії. Продовжувалась війна короля Франції та імператора Німеччини, а в Угорщині – бойові дії між прихильниками Габсбургів і Заполяї. Сулейман вирішив послабити європейських супротивників, захопивши Мальту – нову базу госпітальєрів. Рицарі постійно здійснювали напади на турецькі фортеці і флотилії, погрожували комунікаціям [7, с.480-481]. У травні 1565 р. великий османський флот під командуванням бербера Піяле-паші підійшов до острова. Облога тривала 4 місяці і закінчилась невдачою для турків, котрі вирішили відступити. Це була перша велика перемога християнського світу над мусульманами і мала велике символічне значення [1, с.236].

На той момент Сулейман I уже мав поважний вік, але все ще намагався ослабити Габсбургів. У 1566 він очолив останній свій похід в Угорщину на чолі 100 тис. війська. Цього разу на бік Габсбургів перейшли частина трансільванські знаті, що повстали проти Яноша II [8, с.210]. Новий кайзер, Максиміліан II, прагнув відбити Трансільванію і Угорщину. Імператорське військо завдало кількох поразок туркам, відбили деякі фортеці. А під час облоги фортеці Сігетвар 6 вересня 1566 р. 70 річний султан помирає [6, с.504]. Наступного дня угорці зробили спробу пробитись через оточення але майже всі загин. гарнізон загинув на чолі з воеводою Міклошем Зрінї. Проте турки, втративши володаря, відмовилися від подал наступ дій [1, с.242]. Влітку 1567 р. до Стам-

булу вирушило посольство Максиміліана II. У лютому 1568 р. укладається мир, за яким Трансільванія визнавалась незалежним князівством, Габсбурги зберегли Верхню Угорщину і Хорватію. Він завершив 40-літнє протистояння Габсбургів і Османів за Угорщину і закріпив паритет сторін [8, с.212]. Отже, наміри Сулеймана щодо опанування Європи зазнали невдачі.

Таким чином, правління Сулеймана I тривало майже півсторіччя і відзначилося кількома важливими перемогами: опанував майже всі Балкани і змусив Європу рахуватися з інтересами османської імперії, яка стає одними з ключових гравців світової політики. Султан хоча спромігся зробити Угорщину своїм протекторатом і послабити позиції Габсбургів, все ж йому не вдалося змусити останніх відмов від імператорського титулу.

Список використаних джерел:

1. Бальфур Джон Патрик. Османская империя. Шесть столетий от возвышения до упадка. XIV-XX вв. Москва: Центрполиграф, 2017. 639 с.
2. Гудвин Д. Величие и крах Османской империи. Властители бескрайних горизонтов. Москва: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2012. 416 с.
3. Жилина А.И. Внешняя политика османского султаната в правление падишаха Сулеймана I Кануни. *Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова*. 2016. №1. С. 251-258
4. Извеков С.Г. «Ни мира ни войны». Посольство Австрии к султану Сулейману Великолепному в 1541 г. *Вестник РГГУ. Серия: Литературоведение. Языкознание. Культурология*. 2014. №13. С. 94-103
5. Иналджик Г. Османська імперія: класична доба 1300-1600. Київ: Критика, 1998. 286 с.
6. Лэмб Г. Сулейман Великолепный. Величайший султан Османской империи. Москва: Центрполиграф, 2010. 568 с.
7. Рубель В.А. История средневекового Востока: підруч. Київ: Либідь, 2002. 736 с.
8. Финкель Кэрролайн. История Османской империи. Видение Османа. Москва: АСТ, 2010. 850 с.

The article attempts to cover the Turkish sultan's military campaigns in Europe. Based on the analysis of the discovered literature to determine their direction, purpose, notable features of military tactics, which testified to the great military talent of the leader of the Ottoman Empire.

Key words: Military campaign, Ottoman Empire, Sulaiman I, Habsburgs, Hungary, Mediterranean, Charles V.

Отримано: 31.03.2022

УДК 323.1(47+57)«1964/1985»

А. Веркаш, студентка 4 курсу історичного факультету

Науковий керівник: Ю. А. Хоптяр, кандидат історичних наук, професор

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СРСР ТА ЇЇ СПЕЦИФІКА У 1964-1985 рр.

У публікації висвітлюється історичний контекст становлення національної політики СРСР та з'ясовуються її напрямки, сутність і специфіка упродовж 1964-1985 рр.

Ключові слова: національна політика, СРСР, «застій».

Населення СРСР упродовж всього часу його існування характеризувалося етнічним різноманіттям. Народи «радянської імперії» відрізнялися один від одного господарським укладом, культурними і релігійними традиціями. Прийшовши до влади, більшовики втримали її багато в чому завдяки тому, що запропонували гасло про «право націй на самовизначення» – нову формулу взаємин між етнічними меншинами і державою, яке було далеким від реального стану справ.

Слід зазначити, що сама по собі багатонаціональність країни є найважливішим чинником державної по-

літики. Унікальність кожної нації, з її цінностями, традиціями і менталітетом визначає унікальність, неповторність суспільства зі своїми особливостями соціальної організації і діяльності. Тому вирішення національного питання є процес, який не стільки уніфікує соціальну дійсність, скільки відтворює її історичні і культурні особливості [12, с.171].

Велику роль відіграє формування стереотипу національної свідомості про те, що суб'єктом права в країні є громадянин, що дає можливість етнопонаціональної самоідентифікації. Політика у вирішенні національного питан-

ня, таким чином, має бути спрямована на формування повноцінного громадянського суспільства, виключаючи монополію якого-небудь одного органу державної влади або громадської сили при вирішенні національного питання. Особливо слід зазначити, що українець небезпечним в умовах СРСР було адміністративне нав'язування розуміння нації як громадянства, а не як етнічності [1].

На ранньому етапі існування СРСР усі офіційно визнані радянські національності повинні були мати свою національну культуру й історію. Почався процес інтенсивного їх формування, який мав складний і суперечливий характер. З одного боку, всі складові національно-культурної спадщини проходили жорстокий відбір на їх відповідність основній ідеологічній лінії радянського керівництва, але з іншого – національно-культурні діячі могли використовувати (тимчасово) національні символи чи постаті, які за різних обставин можна було представити борцями-революціонерами чи національними героями. Наприклад, в Україні цим стандартам відповідали Б. Хмельницький і Т. Шевченко [8].

Національність стала універсальним ярликом для класифікації та управління громадянами. У цей період національності припинили вважати рівними. Була визначена ідеологічна ієрархія націй на чолі з «великим російським народом». Відповідно Україна та інші неросійські республіки вважалися «молодшими сестрами» у радянській «сім'ї народів» [13, с.19-20]. Офіційна національна політика в СРСР виходила з принципів «дружби народів» і «пролетарського інтернаціоналізму». Передбачалося, що «класовий» інтерес робітників стояв незмірно вище за національні інтереси окремих народів [3, с.59].

Загалом, 1920-1930-ті рр. були складним і суперечливим періодом, який дав водночас і позитивний досвід у здійсненні державної політики у сфері міжнародних відносин, і сталінську репресивну національну політику. У 1920-ті рр. Україна вступила із складною ситуацією у міжнародних відносинах. Перед політичним керівництвом України постало завдання намітити необхідну державну національну політику, налагодити мирну міжнародну взаємодію в суспільстві. Згідно з рішеннями X (1921 р.) та XII (1923 р.) з'їздів РКП(б) Комуністична партія і уряд здійснювали державну політику у міжнародній галузі двома основними шляхами: коренізацією (українізацією) та заходами щодо національних меншин [2, с.16].

Новий напрям і зміст національної політики впливали із проголошеного керівництвом СРСР курсу на коренізацію партійного і радянського апаратів. Суть офіційно проголошеної політики коренізації полягала в тому, щоб залучити до поширення комуністичної ідеології у національних районах СРСР місцеві кадри, врахувати національні фактори при комплектуванні партійного і державного апаратів. Із цієї метою було збільшено прийом до партії представників місцевого населення, розширювалися суспільні функції національних мов, створювалась розгалужена мережа шкіл, середніх і вищих навчальних закладів [9, с.470].

Водночас, поряд з українізацією у 1920-х рр. державна політика у галузі національних відносин передбачала реалізацію спеціальних заходів сприяння політичному і культурному розвитку національних меншин. З метою управління цими процесами було створено мережу спеціалізованих адміністративних, культурноосвітніх, наукових установ. У структурі органів державної влади сформовано спеціальні органи, що проводили роботу серед національних меншин – відділ національних меншин при Наркоматі внутрішніх справ та Центральну Комісію у справах національних меншин [17, с.65].

Однак з кінця 1920-х – початку 1930-х рр. у національній політиці відбулися кардинальні зміни, пов'язані з остаточним оформленням у СРСР командно-адміністративної системи. Фактично почала здійснюватись сталінсь-

ка національна політика, яка призвела до практичного відновлення імперського великодержавництва у сфері міжнародних відносин, що було завуальовано ідеологічною доктриною «дружби народів» [16, с.123; 19, с.170].

Новий курс у національній політиці наприклад в Україні полягав, з одного боку, в згортанні політики українізації, а з іншого – в докорінній зміні роботи з нацменшинами. В Україні партійні органи ухвалили низку рішень, на підставі яких здійснювалась спочатку «чистка», а потім ліквідація національних навчальних закладів як осередків «буржуазно-націоналістичного впливу». У контексті суспільної командно-адміністративної політики здійснювалась реорганізація і ліквідація національних адміністративно-територіальних одиниць. Наприкінці 1930-х рр. було припинено функціонування системи національного районування в республіках, зокрема в Україні [14, с.48].

Партійно-державне керівництво республік, виконуючи настанови Москви, нав'язувало масовій свідомості думку про те, що представники німців, поляків, інших національностей – потенційні зрадники, шпигуни, диверсанти, шкідливі діяльність яких слід викоринювати у будь-який спосіб. Наслідком такої політики стали репресивні акції щодо іноетнічного населення: звільнення з роботи людей у зв'язку з їхньою національною належністю, депортації з місць компактного проживання представників національних меншин, фабрикація шпигунських, диверсійних, повстанських організацій [2, с.17-18].

У 1951 р. на сторінках журналу «Більшовик України» було повідомлено, що єдність народів СРСР набула принципово нового якісного стану – «в ході соціалістичних перетворень в нашій країні склалася небачена в історії спільність людей – радянський народ». Відновлена у повоєнні роки модель управління суспільством 1930-х рр. несла в собі традиційні методи керівництва: адміністрування, терор, насильство. І лише після смерті Й. Сталіна розпочалася певна демократизація суспільних відносин, хоча концепція національної радянської держави у своїй основі не зазнала особливих змін [4, с.75].

Зі смертю Й. Сталіна влада пішла на часткову лібералізацію політики у національній сфері. Звинувативши останнього у викривленні «ленінських принципів національної політики», вона відмовилась від відкритих репресій, реабілітувала тисячі репресованих і звинувачених у націоналізмові і почала регулювати національні відносини, застосовуючи більш «ліберальні» методи – через освітню, мовну, культурну політику, що дуже часто мало характер русифікації, знищення традицій і звичаїв національних меншин. Деякі зміни напрямків національної політики розпочались ще восени 1953 р., коли було ліквідовано інструменти масових репресій – військові трибунали й Особливу нараду МВС. У вересні 1953 р. МВС СРСР подало до ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР пропозиції про звільнення спецпоселенців. Президія ЦК КПРС ухвалила з цього питання постанову, за якою пропонувалося звільнити 1,8 млн. осіб [5, с.34; 7, с.6].

28 квітня 1956 р. було видано Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про зняття обмежень зі спецпоселення з кримських татар, балкарців, турків-громадян СРСР, курдів, хемшилів та членів їх сімей». Указ дозволяв реабілітованим повертатися в місця колишнього проживання, проте позбавляв їх можливості повернення майна, яке було у них конфісковане при виселенні. Татарам було видано паспорти, проте не знято з них звинувачення у «зраді Батьківщині» [6, с.71].

За висновками В. Даниленка, політика радянської держави щодо репресованих народів і загалом щодо національних меншин у 1950-1960-ті рр. не була виваженою, послідовною і гуманною. Реабілітація громадян різних національностей носила половинчастий характер і поєднувалась з традиційним обмеженням конституційних прав особи [2, с.79].

В період «відлиги» відбулася певна лібералізація суспільного життя та спостерігалася певна свобода у місцевої національної влади: «Як тільки вони (партійні лідери національних республік) стали посередниками між Москвою і своїми національними елітами, які чинили на них постійний тиск, вони почали віддавати перевагу останнім. Після того, як у кінці 50-х – на початку 60-х в міста почали проникати колишні сільські жителі, там створився значний резерв «національної свідомості». Робітники, службовці, студенти так яскраво демонстрували свою прихильність національній культурі, що це почало змінювати саме життя в містах. У тому або іншому ступені це відбувалося в прибалтійських республіках, у Білорусії, в Україні, Молдавії, Грузії, Вірменії і Азербайджані [20, с.104].

Хрущов дійшов висновку, що настав час подумати не лише про конкретні терміни настання комунізму, але і про злиття націй, як це передбачала сама мета комунізму. Обидві ці проблеми Хрущов сформулював в «Програмі партії». Він прагнув перетворення національних республік на географічні поняття. Замість сталінської формули «розквіт національних за формою і соціалістичних за змістом культур» Хрущов і його шеф-ідеолог Сулов висунули нову формулу: «Розквіт і зближення націй». З цієї формули навмисно була виключена «національна форма» Сталіна, тобто національна мова як головне знаряддя будь-якої національної культури. Причина зрозуміла: якщо відбудеться «злиття націй» через «зближення», то і мова буде для усіх одна – російська. Першим кроком до злиття націй і створення єдиної комуністичної нації була нова соціальна спільнота – так званий «радянський народ» [11, с.65].

Проте, пом'якшивши режим у роки хрущовської «відлиги», влада нарощувала зусилля з нівелювання національного життя народів СРСР. Новий поштовх цим процесам дав XXII з'їзд КПРС (1961 р.), який визначив програмною метою своєї діяльності формування «нової історичної спільноти – радянського народу» [4, с.81]. На з'їзді були ухвалені рішення, що мали закріпити його існування. Вони стосувались перемішування населення через обмін кадрами, формування багатонаціональності союзних республік і поступової ліквідації кордонів між ними, подальшого зменшення відмінностей народів СРСР, об'єднавчої сили російської мови як мови міжнародного спілкування, неприпустимості національного «самообмеження» [13, с.21].

У 1970-х – першій половині 1980-х рр. адміністративно-командна система продовжувала ігнорувати потреби національного розвитку. Під приводом захисту загальнодержавних інтересів у СРСР обмежувалась національна самостійність республік, в культурному житті України посилювалися процеси ідеологізації та русифікації. 11 листопада 1978 р. Міністерство освіти УРСР направило на місця директиву «Про удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республік». У результаті, в республіці до кінця 1970-х рр. в обласних центрах залишилось 28 % українських шкіл, тоді як російські школи становили 72%. Подальшому процесу ідеологізації та русифікації в Україні сприяла реформа загальноосвітньої школи 1984 р. Результатом такої багатолітньої цілеспрямованої політики стало майже повне витіснення української мови російською із усіх сфер суспільного життя [15, с.32].

Однак підтримка розвитку національних культур все ж таки існувала. В СРСР заохочувалися деякі національні свята, традиційні промисли і ремесла, створення етнографічних та краєзнавчих музеїв. Але ця підтримка здійснювалася у вузьких рамках – всі культурні ініціативи, які могли поставити під загрозу політичну лояльність республік союзному центру, оголошувалися «буржуазним націоналізмом» і жорстко припинялися [10, с.51]. На індивідуальному рівні можемо говорити про такі процеси, як інтенсифікація контактів між культурними діячами та науковцями

різних радянських республік, що сприяла процесові творчого та культурного обміну. Зростала кількість перекладів художніх творів, спільних виставок, що знайомили пересічних громадян з національною спадщиною і творчим доробком сусідніх народів [13, с.20].

При цьому національна приналежність конкретного громадянина була важливим фактором його суспільного становища, впливала на його життя і кар'єру. У радянському паспорті була «п'ята графа», що позначала національність. Ця ж графа була у всіх анкетах, які радянська людина повинна була заповнювати. Незважаючи на всі заяви про «дружбу народів», п'ятий пункт нерідко ставав перешкодою при вступі до вузу або на роботу. Дітей з єврейських або німецьких сімей, кримських татар, так само як і приїжджих з Кавказу, неохоче брали на роботу або навчання, особливо на гуманітарні («ідеологічні») спеціальності. Ці та інші протиріччя, безумовно, не тільки підривали ідею про радянський народ як про нову історичну спільність, а й були основою для етнонаціональних конфліктів, які вийшли на поверхню при перших же ознаках ослаблення центральної влади в роки перебудови [18, с.449].

Отже, в добу «застою» брежнєвське керівництво завляло про побудову в СРСР розвиненого соціалістичного суспільства, в контексті чого було також оголошено про виникнення нової історичної спільноти людей – «радянського народу». Вважалося, що ця історична спільність прийшла на зміну колишнім націям, що виникли ще при капіталізмі, і що в її рамках вдалося здолати міжнародні протиріччя. Проте принцип «дружби народів» на ділі доповнювався іншим принципом – успадкованим від Російської імперії уявленням, що пануючою нацією в СРСР є росіяни, що російська культура і російська мова є важливими політичними чинниками, що забезпечують єдність СРСР. Це уявлення знаходило вираження у формулі про те, що «російський народ – старший брат в сім'ї народів СРСР». І хоча правляча партійна і державна еліта (номенклатура) формувалася з представників різних народів, вона у більшості своїй розглядала російський народ як такий, що займав особливе становище в країні. Ця двоїстість характеризувала національну політику радянського керівництва впродовж 1960 – першої половини 1980-х рр.

Список використаних джерел:

1. Агурский М. Национальный вопрос в СССР. Журнальный клуб «Интелрос Континент». 2012. №151. URL: <http://www.intelros.ru/readroom/kontinent/k-151-2012/17285-nacionalnyy-vopros-v-sssr.html>
2. Антонюк О.В. Етнополітика в Україні: історія та сучасний стан. *Український історичний журнал*. 1999. №4. С. 15-28.
3. Баграмов Э.А. Советская национальная политика и ее международное значение. *Актуальные проблемы национальных отношений в свете Конституции СССР*. Материалы Всесоюзной конференции (апрель 1979) / отв. ред. М.И. Куличенко. Москва: Наука, 1981. С. 54-70.
4. Даниленко В. Динаміка змін етнічної структури українського суспільства в 1950-1960-х рр. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*: зб. ст. Київ, 2012. Вип. 17. С. 73-84.
5. Искендеров А.А. Национальный вопрос. *Вопросы истории*. 1989. №5. С. 31-37.
6. Козлов В.И. Национальный вопрос и пути его решения. *Советская этнография*. 1989. №1. С. 59-73. URL: <http://journal.iea.ras.ru/archive/1980s/1989/1.htm>
7. Козлов В.И. Национальный вопрос: парадигмы, теория и политика. *История СССР*. 1990. №1. С. 3-22.
8. Кульчицкий С. «П'ята графа». Якою насправді була національна політика в СРСР. *Український тиждень*. 2017. №33-34 (509-510). 26 серпня. URL: <https://tyzhden.ua/History/198330>
9. Матієнко А.В. Особливості етнонаціональної політики СРСР. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51.

- С. 469-476. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/289/Matienko%20Oso%20etn1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
10. Мельник І.А. Міжнародні відносини: радянський експеримент та історичні реалії. Київ: Либідь, 2006. 468 с.
 11. Міронова І.С. Національне питання в УРСР (1920-1980-ті рр.). Проблеми та шляхи вирішення. *Історичний архів*. 2016. Вип. 17. С. 63-69.
 12. Нагорна Л. Радянська національна політика. *Політологічні читання*. 1995. №1. С. 170-178.
 13. Народження «радянської людини»: від «коренізації» до дружби народів. *Спільна історія. Діалог культур*: навч. посібник. Львів: ЗУКЦ, 2013. С. 19-32.
 14. Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / відп. ред. В.А. Смолій. Київ: Ніка-Центр, 2012. 592 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Smolii_Valerii/Natsionalne_pytannia_v_Ukraini_KhKh_p_ochatku_KhKhI_st_istorychni_narysy.pdf
 15. Новородовська Н.О. Вплив радянської політики русифікації на соціокультурний та мовний простір УРСР у 1964-1985 рр. *Молодий вчений*. 2018. №11. Ч. 2. С. 30-35.
 16. Смирнова Л.В. Советская национальная политика в условиях административно-командной системы. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2006. №7. С. 122-127. URL: http://vestnik.osu.ru/2006_7/17.pdf
 17. Тадевосян Э.В. Советское государство и национальный вопрос. *История СССР*. 1989. №3. С. 63-83.
 18. Чешко С. Роль этнонационализма в распаде СССР. *Трагедия великой державы: национальный вопрос и распад Советского Союза*: сборник. Москва: Социально-политическая мысль, 2005. С. 443-468. URL: http://scepis.net/library/id_1763.html
 19. Шипка Н. Етнополітичні аспекти побудови та функціонування союзу. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. №20. С. 170-172.
 20. Щербак А.Н., Болячевец Л.С., Платонова Е.С. История советской национальной политики: Колебания маятника? *Политическая наука*. 2016. №1. С. 100-123. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-sovetskoy-natsionalnoy-politiki-kolebaniya-mayatnika/viewer>

The publication highlights the historical context of the formation of the national policy of the USSR and clarifies its directions, essence and specifics during 1964 – 1985.

Key words: national policy, USSR, «stagnation».

Отримано: 31.03.2022

УДК 327(41:73)«201»

*А. Власюк, студентка 4 курсу історичного факультету
Науковий керівник: В. С. Степанков, доктор історичних наук, професор*

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ «ОСОБЛИВИХ ВІДНОСИН» МІЖ ВЕЛИКОЮ БРИТАНІЄЮ І США ТА ВПЛИВ НА НИХ БРЕКЗІТУ

У статті висвітлюється історичний контекст розвитку англо-американських відносин та з'ясовується вплив на них Брекзиту.

Ключові слова: «особливі відносини», Велика Британія, США, Брекзит.

Існування між Великою Британією та США політичних відносин, які помітно відрізнялися від відносин між будь-якою іншою парою великих країн, уже в ХХ ст. стало незаперечним фактом міжнародного життя. Вони почали складатись ще в роки Другої світової війни і, незважаючи на складний шлях еволюції, продовжують розвиватись особливим чином. Майже кожен керівник англійського уряду по-своєму визначав ці «привілейовані» відносини. Так, У. Черчилль і Г. Макміллан називали їх «особливими», Г. Вільсон говорив про «тісні відносини», а М. Тетчер вважала їх «екстраординарними». Для Т. Блера відносини зі США були «базовими» та «особливими» [3, с.6].

Небажання Лондона вступати до Європейського економічного Співтовариства (ЄЕС) на перших етапах його створення пояснюється тим, що британці вважали «особливі відносини» зі США основним джерелом свого престижу та безпеки, а тому намагались уникати будь-яких зобов'язань, які могли б порушити такий стан речей. Вони комфортно почувались у стосунках з американцями, які розмовляли оригінальним варіантом їхньої власної мови. У стосунках зі США британські правлячі кола намагались досягнути повного взаєморозуміння. З цієї метою британське зовнішньополітичне відомство постійно наполягало на якомога більшій кількості консультацій між обома країнами на різних рівнях і міжнародних майданчиках. Вашингтон також розумів важливість консультацій та співробітництва саме з Великою Британією [10, с.43-44].

Специфіка англо-американських «особливих відносин» полягає в тому, що вони не були задекларовані у жодному договорі, угоді, меморандумі чи комюніке, підписаними між Лондоном та Вашингтоном і ніде офіційно не роз'яснювалася їх сутність. Пояснення цьому може бути лише одне – вони склались історично під впливом обста-

вин, що змусили дві держави свого часу об'єднати зусилля для протистояння спільній загрозі з боку Німеччини та її союзників, а також завдяки досягненню глибокого взаєморозуміння між керівництвом обох країн. Причому, після закінчення війни відносини між Лондоном і Вашингтоном не вичерпались як звичайний тимчасовий військовий союз, що лише підтверджує їхню «особливість». Обидві держави продовжують координувати свої дії на міжнародній арені і сьогодні [10, с.44].

Розвиток «особливих відносин» між США і Великою Британією ґрунтувалися на етнічній та особливо мовній близькості. Близькість культур, змішані шлюби, інтенсивна торгівля, транспортні зв'язки – все це робило союз двох держав і народів зрозумілим. Серед факторів, що визначають близькі відносини двох країн, на першому місці стояла їхня узгоджена політика щодо СРСР та решти соціалістичних держав. Тут позиції Лондона та Вашингтона в основних питаннях збігалися. На стосунки між Великою Британією та США впливали і європейські справи, ситуація у країнах третього світу, економічна, валютно-фінансова ситуація в країнах Європи [9, с.98].

Слід зазначити, що саме фінансове взаємопроникнення пов'язує Велику Британію зі США, а США з Великою Британією і протистоять відцентровим силам в англо-американських відносинах. Основні суперечки між союзниками виникають саме в економічній сфері і є досить серйозними. Однак Лондон поступається Вашингтону у цих питаннях. Поступки Британії – це ціна, яку вона платить за політичну співпрацю зі США. Лондон погоджується на роль «молодшого партнера» і намагається будь-що зберегти «особливі відносини» з Вашингтоном на майбутнє [10, с.50].

В сучасній історіографії зазначається, що «особливі відносини» між Британією і США з самого початку не

були рівноцінним партнерством, оскільки зароджувались у період послаблення могутності Британської імперії і виходу США на міжнародну арену як світового лідера. Цим і пояснюється їхня асиметричність. «Особливі відносини» ґрунтуються на спільності мови, історії, традицій, культурних і духовних чинників, що сприяли зміцненню двосторонніх стосунків між американським і британським народами. Ці взаємини поглибилися завдяки взаємовигідній співпраці в економічній, військовій сферах, роботі дипломатичних і розвідувальних служб. Стрижнем «особливих відносин» є співробітництво США і Великої Британії в галузі ядерних озброєнь, аналогів якого не має у світі [5, с.96].

В цьому контексті виникає питання впливу на характер англо-американських відносин однієї з знакових подій сучасної історії – Брекзиту, тобто процесу виходу Великої Британії зі складу ЄС. Насамперед слід зазначити, що він спрацював як каталізатор стану суспільно-політичного життя самого королівства, регіональних процесів у Європі, а також відобразив своєрідність стану міжнародних трансформацій. Офіційно Велика Британія вийшла з ЄС 31 січня 2020 р., але цьому передувало тривалий кількарічний період оголошення й підготовки до проведення референдуму щодо долі членства держави в об'єднанні. Слід зазначити, що чималий суспільний резонанс Брекзиту поміж громадськості в Європі й за її межами зумовлений вагою Великої Британії в системі міжнародних відносин і масштабами євроінтеграції та спричинено рівнем суспільно-політичної напруги на внутрішньодержавному й міжнародному рівнях, тривалістю процесу виходу з об'єднання та, врешті, браком визначення остаточних умов подальших відносин обох сторін процесу [6, с.804].

Тривалий курс консерваторів на переглядання умов членства Великої Британії в ЄС і застосована тактика шантажу у відносинах із Брюсселем поставили країну на шлях конфлікту з європейськими партнерами й міжнародного ізоляціонізму, наслідком чого стала велика втрата довіри до держави та її керівництва. Непрогнозованість подальших відносин Великої Британії в ЄС призвели до зниження її привабливості й надійності як союзниці і серед американського політикуму, а надто в контексті зменшення ролі королівства як «дипломатичного моста» між США та Європою [6, с.808].

Потрібно зазначити, що у Вашингтоні ставлення до Брекзиту багато в чому обумовлювалося політико-ідеологічними підходами окремих груп політичних еліт та наукової спільноти. Найбільш показово це відобразилося у принципово протилежних позиціях президентів Б. Обама (2008-2017 рр.) та Д. Трампа (2017-2021 рр.). Так, послідовний прибічник ліберального світопорядку та глибокої інтеграції західних країн Б. Обама зайняв негативну позицію щодо Брекзиту. Він зазначав, що у разі рішення залишити ЄС Лондон може не розраховувати на якнайшвидше досягнення двостороннього торговельного договору з Вашингтоном і, більше того, ризикує виявитися останнім у «черзі» на укладання подібних угод. Президент-демократ вважав за краще бачити Великобританію у складі ЄС і вже з ним мав намір вести переговори з широким спектром питань глобального порядку денного. Крім того, він зазначав, що з країн-членів ЄС найближчі відносини у США встановилися з Німеччиною, а не зі Сполученим Королівством [7, с.80].

Абсолютно протилежну позицію щодо Брекзиту зайняв Д. Трамп, висловивши свою підтримку прихильникам відокремлення. Як і прихильники Брекзиту, Д. Трамп позиціонував себе в якості представника «мовчазної більшості», яка виступала проти недоліків глобалізації та підтримувала збереження національної ідентичності у її традиційному вигляді, що передбачало посилення імміграційних норм та зниження залежності від інших держав. Окрім того, підтримку Брекзиту з боку

Д. Трампа зумовлювало його негативне ставлення до ЄС, який сприймався ним як «консорціум», що користується американськими можливостями і, по суті, «грабує» Сполучені Штати [8, с.24].

Водночас антиєвропейська риторика Д. Трампа та його підтримка Брекзиту уможливили збереження актуальності «особливих відносин» між давніми союзниками в нових геополітичних умовах. Яскравим підтвердженням неухильної прагматизації став відвертий тиск США на Б. Джонсона для стримування побудови у Великій Британії станцій мережі 5G китайської компанії «Huawei» [6, с.808].

Водночас, у Вашингтоні розуміли, що вихід Великобританії з ЄС може також послабити вплив США на прийняття європейцями рішень з питань зовнішньої політики, адже значення Лондона як основного представника американських інтересів у Європі важко переоцінити. Маючи схоже бачення міжнародних проблем та викликів, що стояли перед Заходом, Велика Британія традиційно займала проамериканські позиції у Єврокомісії та Європейському парламенті. Будучи активним учасником формування зовнішньої політики ЄС, Лондон був одним із лідерів у таких питаннях, як політика Брюсселя щодо Росії та України. Після Брекзиту ж формування якісно нового трансатлантичного трикутника Євросоюз-США-Великобританія вносило значну невизначеність щодо політичної узгодженості західних союзників [4, с.14].

Окрім того, внаслідок виходу Великої Британії з ЄС політична й безпекова системи об'єднаної Європи знають відчутного розбалансування. Це здатне призвести до відродження протистояння Німеччини й Франції за вплив у ЄС, місце основного союзника США в Європі та розвитку нових субрегіональних коаліцій (наприклад, під проводом Польщі), які намагатимуться балансувати між двома «великими державами» й перебуватимуть під американським впливом. Зміна балансу сил в ЄС унаслідок Брекзиту по-новому ставить питання і про подальший характер англо-американських відносин [1, с.146].

Річ у тім, що Брекзит засвідчив початок перегляду відносин між ЄС і США в напрямку їх більшої прагматизації, ініціатором якого став президент Д.Трамп. Прагматизування відносин між ЄС і США призвело не лише до негативних наслідків (низка односторонніх міжнародних дій адміністрації у Вашингтоні, зокрема відмова від укладання Трансатлантичної торговельної угоди та посилення економічної конкуренції між обома сторонами), а й до потенційно позитивних. Своїми провокативними заявами Д. Трамп постійно підштовхував європейців до збільшення їхньої відповідальності за безпеку Європи, тобто збільшення фінансування на оборону в державах НАТО та водночас ЄС [12, с.71]. На думку експертів, з тогочасного погляду, Брекзит міг або поглибити асиметричність відносин об'єднання із США у сфері зовнішньої політики, безпеки й оборони, або надати нового імпульсу співпраці держав ЄС. У цьому виборі полягала одна з головних проблем завершення процесу формування сучасної системи європейської безпеки, який триває від кінця періоду біполярного протистояння. Реалізація одного з двох зазначених сценаріїв залежала від бажання й спроможності європейців розвивати кооперацію в цій сфері. Водночас, вже тоді стало зрозуміло, що позиція Великої Британії уже не буде вирішальною [7, с.149].

Політичні експерти зауважують, що американсько-британські «особливі відносини» у подальшому матимуть визначальний вплив на міжнародні позиції країни лише за умови реалізації першого сценарію. За ним Брекзит можна вважати складником процесу збереження головної ролі НАТО в охороні європейської безпеки, а надто в разі загострення проблем єдності та солідарності держав ЄС унаслідок імовірного приходу до влади євроскептиків і посилення зовнішніх дезінтеграційних чинників, наприклад, російського впливу [11, с.108].

Важливо розуміти, що Брекзїт став можливим завдяки розвитку інформаційного суспільства з усіма його сильними й слабкими сторонами, зокрема можливістю фактично безконтрольно та безвідповідально поширювати будь-яку негативну (зокрема й неправдиву) інформацію через соціальні мережі й традиційні ЗМІ [6, с.815].

З огляду на великий вплив США на громадськість і політику Великої Британії, а також результати стрімкого розсекречення матеріалів про вплив російського прокремлівського бізнесу на еліти й інформаційне поле Сполученого Королівства, яке влаштували напередодні позачергових виборів до Британського парламенту наприкінці 2019 р., окремі дослідники припускають, що Брекзїт став прикладом однієї з найуспішніших в історії гібридних воєн міжнародної спецоперації глобальних конкурентів європейської інтеграції [6, с.816].

Визначаючи американців як ключових партнерів після Брекзїту, британський уряд прагнув по можливості пом'якшувати «гострі кути» у двосторонніх відносинах. Цим пояснюється, наприклад, стримана позиція Т. Мей на саміті «Групи семи» 8-9 червня 2018 р., де Д. Трамп сперечався з рештою учасників цього неформального форуму глобального управління про нові торгові тарифи. На саміті НАТО 11-12 липня 2018 р. Т. Мей, незважаючи на свою антиросійську риторику, підтримала рішення президента США провести зустріч із президентом Росії. Сприятливими для Вашингтона були рішення уряду Великої Британії подвоїти свій військовий контингент в Афганістані в рамках операції НАТО «Рішуча підтримка», а також обговорення в Палаті громад можливості збільшення військових витрат до 3% ВВП [2, с.28-29].

Водночас, незважаючи на ряд протиріч, як існуючих, так і гіпотетичних, офіційні представники Вашингтона поки послідовно виступають з позицій важливості збереження «особливих відносин» між двома країнами. Без цього, на їхню думку, неможливо адекватно протистояти сучасним викликам, що виникають перед західними союзниками. За словами колишнього помічника державного секретаря США з питань Європи та Євразії Уесса Мітчелла, США схильні розглядати Брекзїт як «суверенне, демократичне рішення британського народу» [7, с.162]. У зв'язку з цим Вашингтон має намір зберігати «особливі відносини» між двома країнами, проте необхідним стане і нарощування співпраці з іншими європейськими державами для згладжування гострих кутів після виходу Великої Британії з ЄС та компенсації можливих наслідків для США.

Політичні експерти зазначають, що на момент Брекзїту і після нього «особливі відносини» як політична ідіома, що використовується і Вашингтоном, і Лондоном, зберігали і будуть зберігати свою роль і значення. Пояснюють це тим, що обидві країни, маючи широке коло домовленостей та поділяючи спільні ідеологічні цінності, безумовно, відчувають близькість, у тому числі культурну. Але й застерігають, що для неї існують певні межі: з одного боку, Вашингтон зацікавлений у сильних позиціях Великої Британії на світовій арені, з іншого – його позитивне ставлення до партнера зберігатиметься доти, поки політика Лондона знаходиться в руслі, прийнятному для США [7, с.201]. З урахуванням непостійності американської зовнішньополітичної лінії та невизначеності підходів США до багатосторонніх міжнародних організацій готовність англійців слідувати за своїм заокеанським союзником у міжнародних справах може бути поставлена під сумнів. Аналогічно підтримка британським урядом китайського проекту «Один пояс – один шлях» може спричинити негативну реакцію з боку американського істеблішменту. Така ситуація актуалізує невідповідність взаємозалежності двох країн [11, с.109].

Причому, в основі цієї відмінності лежать не тільки поточні фактори внутрішньо-і зовнішньополітичної

кон'юнктури – вона відбилася на системному рівні. Це підтверджується аналізом основи як двосторонніх договорів Великої Британії та США, так і з третіми країнами – Німеччиною та Францією. Показово, що тривалий період часу Лондон наголошував на зміцненні відносин саме зі США, тоді як Вашингтон поступово розвивав зв'язки з ключовими європейськими державами. За таких умов подальший розвиток та поглиблення політичних взаємин виявляються тісно пов'язаними з готовністю Великої Британії підтримувати американську зовнішню політику [6, с.811; 10, с.47].

У разі прояву більшої політичної незалежності Лондона нові договори можуть не укладатися, однак і односторонній розрив колишніх є малоймовірним. У Вашингтоні залишається можливість піти шляхом поглиблення політичної договірної бази з Німеччиною та Францією, що у перспективі може призвести до зміни «особливого партнера». Проте кількість та якість угод американців із Великої Британією навряд чи дозволять континентальним державам випередити її найближчими роками. Крім того, глибина двосторонніх англо-американських відносин сприяє їх стабільності, яку складно порушити короткостроковими подіями та протиріччями [5, с.96].

Отже, феномен двосторонніх політичних відносин Великої Британії і США полягає у тому, що вони не були задекларовані в документах, ніде не записані відповідні права і зобов'язання кожної з держав у проведених зовнішньополітичного курсу. Ці відносини виникли внаслідок життєво необхідних потреб США та Великої Британії і виявилися набагато міцнішими та продуктивнішими, ніж тогочасне партнерство чи співробітництво країн, що здійснювалося через укладання і підписання договорів та угод.

Зважаючи на те, що «особливі відносини» між обома країнами є прикладом відносин якісно вищого рівня взаємоповаги, які не потребують затвердження на папері, а вимагають взаємної довіри між країнами, Брекзїт не спричинив кардинальних змін у їх характері. Водночас, не можна виключати змін у довгостроковій перспективі, адже США як і раніше залишаючись лідером західного світу, очікують від Великої Британії готовності дотримуватися їх політичного курсу та здатності його підтримувати. В свою чергу, Лондон стикається з об'єктивною необхідністю зберігати свою затребуваність у власних очах Вашингтона, що накладає обмеження на його амбіції, у тому числі на розвиток політичних відносин із країнами незахідного світу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алешин А.А., Кислицын С.В. Брекзит и будущее «особых отношений» США и Великобритании. *Вестник Московского университета. Серия 25: Международные отношения и мировая политика*. 2019. Т. 11. №1. С. 138-171. URL: <https://www.imemo.ru/publications/info/brekzit-i-budushtee-osobih-otnosheniy-ssha-i-velikobritanii>
2. Ананьева Е.В. Итоги правления Терезы Мэй. *Итоги правления Терезы Мэй*: сб. ст. / [отв. ред. Е.В. Ананьева]. Москва: ИЕ РАН, 2019. С. 21-35. URL: <https://www.instituteofeurope.ru/images/uploads/doklad/364.pdf>
3. Гончар Б., Яковенко Н. Сполученні Штати в системі зовнішньополітичних пріоритетів Великої Британії – еволюція «особливості». *Дослідження світової політики*: зб. наук. пр. Вип. 13. Київ: ІСЕМВ, 2000. С. 3-12.
4. Громыко А.А. Расколотый Запад: последствия для Еврoатлантики. *Современная Европа*. 2018. №4. С. 5-16.
5. Грубінко А. Американо-британські відносини та участь Великої Британії у політиці безпеки Європейського Союзу в контексті процесу «Brexit». *Європейська політика США*. 2018. С. 85-97.
6. Грубінко А. Конфліктогенний потенціал Брекзїту: національний, регіональний і глобальний виміри. *Україна дипломатична*. 2020. Вип. 21. С. 803-821. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/70.pdf>

7. Грубінко А.В., Мартинов А.Ю. Європейський Союз після Brexit: продовження історії. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2021. 258 с. URL: <http://dspace.wnu.edu.ua/bitstream/316497/42066/1/Грубінко%20Мартинов%20монографія.pdf>
8. Жигайло В.М. Пріоритети новітньої політики Дональда Трампа. *Науковий журнал «Політик»*. 2019. Вип. 3. С. 23-26. URL: http://politicus.od.ua/3_2019/4.pdf
9. Лебедев А. Очерки британской внешней политики (60-80-е годы). Москва: Международные отношения, 1988. 304 с.
10. Олійник О.В. Еволюція сутності американо-британських «особливих» відносин // Збірник наукових праць «Політологічні студії». 2010. Вип. 1. С. 42-51. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38776/05-Olijnyk.pdf?sequence=1>
11. Поліна Є.Р., Прихненко М.І. Європейська політика Дональда Трампа. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Том 2 / ред. кол. І.В. Хаджинов (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. Вип. 12. Т. 2. С. 105-109.
12. Портанский А.П. Дональд Трамп: отход от принципов своих предшественников. *Глобальная экономика и политика*. 2020.

The article highlights the historical context of the development of Anglo-American relations and clarifies the impact of Brexit on them.

Key words: «special relations», Great Britain, USA, Brexit.

Отримано: 31.03.2022

УДК 94(52)(092)«188/189»

*О. Єніфанова, студентка 4 курсу історичного факультету
Науковий керівник: В. С. Степанков, доктор історичних наук, професор*

ПОЇЗДКА ІТО ХІРОБУМІ ДО ЄВРОПИ ТА ЇЇ ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

У статті розглядається поїздка Іто Хіробумі до Європи та її вплив на формування Конституції 1889 р., яка затвердила основні політико-правові основи життя японського суспільства та держави.

Ключові слова: Іто Хіробумі, урядова місія, поїздка, Конституція 1889 р., Японія.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати урядову поїздку Іто Хіробумі до Європи з метою дослідження зарубіжного конституційного досвіду та описати наслідки цієї поїздки.

Для реалізації мети поставлено такі завдання: дослідити поїздку Іто Хіробумі до Європи, виділити її наслідки та історичне значення.

Епоха Мейдзі проходила під гаслом «буммей кайка», що перекладається як «цивілізація та просвітництво». Просвітництво та оволодіння сучасними знаннями були тим інструментом, за допомогою якого Японія мала стати країною «цивілізованою». Під «цивілізацією» стала розумітися виключно західна цивілізація, якою рухають індивідуалізм, конкуренція, капіталістична організація виробництва, раціоналістичне наукове знання. Таким чином йшлося про модернізацію, синонімом якої виступала вестернізація [2]. Період Мейдзі в Японії характеризується модернізацією всієї політичної системи, такий підхід був створений завдяки оголошенню у квітні 1868 року від імені нового імператора «Клятву п'яти пунктів», яка проголосила «... своєю метою створення національного добробуту на широкій основі та формування конституції та законів» [5].

Наслідуючи пункти «Клятви п'яти пунктів» японська еліта повинна була займатися модернізацією у сфері політики та створити основний закон держави. Після проведення основних політичних реформ постало питання про створення конституції, досвіду створення основного закону у японської політичної еліти не було, тому вони активно залучають у свою діяльність вивчення зарубіжного конституційного досвіду.

Першим із провідних політичних діячів який прийшов до висновку, що уряд має діяти на основі писаної конституції був Кідо Койн після поїздки у 1871 р. до Європи та США. Його пропозиції активізували роботу в цьому напрямі. Але потужний поштовх підготовці конституції було дано поїздкою по США та Європі місії Івакура. Після її повернення 1873 р. Іто Хіробумі та Терадзіма Муненорі було доручено зайнятися вивченням питань конституційного правління, хоча не йшлося про його негайне введення. Проти цього виступав Кідо, до цієї думки схилився і Окубо, якого більше захоплювала пруська державна система і приклад Бісмарка. На думку

Окубо, абсолютистський уряд, очолюваний талановитим політиком, більшою мірою, ніж демократичний уряд, відповідав і японським традиціям, і обставинам перехідного періоду. Іто Хіробумі, що був під впливом Окубо, повністю підтримував цю думку. Після смерті Кідо (травень 1877 р.) і загибелі Окубо (травень 1878 р.) завдання створення конституції лягло на Івакура Томомі, Окума Сігзобу, Іто Хіробумі і Ямагата Арітомо. На початку 1880-х років підготовка конституції була ускладнена боротьбою за вплив в уряді між Іто та Окума. Окума, орієнтований на набираючий силу Рух за свободу і народні права, в березні 1881 р. виступив з пропозицією про введення конституції, яка передбачала створення партійних кабінетів, відповідальних перед парламентом за англійським зразком. Пропозиція натрапила на узгоджену протидію з боку Іто, Ямагата, Івакура, які не збиралися поступатися своїми позиціями і виступали за поступове запровадження такої парламентської системи, яка б протягом кількох років не загрожувала їхньому праву від імені імператора керувати країною. Через війну у червні 1881 р. пропозиції Окума було відкинуто, сам він після спроби публічної критики уряду у жовтні 1881 р. був виведений з його складу [4, с.290]. Після чого на політичну арену виходить І. Хіробумі, якого вважають найбільшою постаттю у політичній історії Японії. Він виступає ініціатором та організатором низки найважливіших перетворень, що визначили подальший розвиток політичної системи Японії. Як уже наголошувалося, до найважливіших заходів, завдяки яким ім'я Хіробумі Іто виявилось назавжди вписаним у японську історію, потрібно віднести перебудову державного апарату за європейським зразком у 80-ті роки XIX ст., розробку Конституції Японської імперії, прийнятої в 1889 р. [1, с.50].

У 1882 р. І. Хіробумі вирушає до Європи вивчати конституційні форми європейських держав. Але крім вивчення конституційних документів була й інша мета. За наказом, який він отримав від імператора перед від'їздом, Іто мав також «зустрічати важливих людей в уряді та видатних учених у конституційних державах Європи та спостерігати за тим, як організовано суспільство в цих країнах і оподатковувати конкретні умови життя там». Його кінцевою метою, іншими словами, було не просто вивчати структуру, яка керувалася тоді: їхні кон-

ституції, а також дізнатися більше про те, як надати живу сутність цій структурі [6]. Він побував у Англії, Бельгії, однак, «істинними його вчителями виявилися консервативні професори Берліна та Відня. Тому конституція Мейдзі народилася в центральній Європі». У Німеччині Іто познайомився з Бісмарком, спілкувався з Гнейстом та Штейном [3, с.31]. Вони були прибічниками абсолютизму. Штейна характеризують як теоретика «бюрократичного конституціоналізму» (сам цей термін належить йому). Про Гейса у своєму листі до Масаесі Мацукате згадує Іто, зазначаючи, що політичні принципи німецького професора були «вкрай авторитарними». Можливо, погляди Іто на той час були ліберальнішими. Найважливішим із підсумків поїздки Іто до Європи було прийняття ним основної ідеї конституціоналізму, ідеї поділу влади. Один із укладачів проєктів та Конституції Кентаро Канеко вказував, що на думку Іто, правління здійснюється монархом та народом, але монарх дарує народу право участі в управлінні державою [1, с.50-51].

Через три місяці після повернення до Японії Іто створив Управління для вивчення Конституції. 17 березня 1884 р. було створено Бюро вивчення адміністративних реформ, яка поглинула Управління з вивчення Конституції. Створення цих відомств не супроводжувалося серйозною роботою над розробкою Конституції, оскільки Іто, як провідна фігура в уряді, був зайнятий іншими державними справами, зовнішніми та внутрішніми. У себе вдома Іто, як власник трьох високих адміністративних посад, здійснив адміністративні реформи як необхідні перші кроки до конституційного уряду. Однак робота над Конституцією не була повністю припинена [7, с.63]. У серпні 1883 р. Іто повернувся до Японії і з трьома секретарями – Іноуе Кобаясі, Іто Мієдзі та Канеко Кентаро заглибився у роботу над проєктом Конституції. Збиралися вони протягом двох років на дачі Іто на острові Мацусіма поблизу Йокосука. Основну роботу було виконано Іноуе. Іто Мієдзі склав закон про розпорядження засідань обох палат парламенту. Канеко – законопроект про організацію палати пари та виборчий закон. До роботи над Конституцією було залучено єдиного іноземця – німецького професора Германча Ресслера, який викладав у Токійському університеті. Незабаром Конституція була готова [3, с.31-32].

Отже, революція Мейдзі відкрила шлях для модернізації держави не тільки в економічному, але й в політичному секторі. Реформування політичної системи змусило політичні еліти створювати закони які будуть регулювати політичне, економічне та суспільне життя. Основним законом мала стати Конституція, яку почали розробляти ще в 70-х роках XIX ст., але жодна із них не була прийнята за майбутню конституцію Японії. Суспільно-політична ситуація змушує організувати урядову поїздку І. Хіробумі в ході якої він буде вивчати конституційний досвід європейських держав і на основі цього створювати власну Конституцію. Урядова місія І. Хіробумі мала величезне значення, саме завдяки їй Японія створила Конституцію 1889 р.

Список використаних джерел:

1. Совастеев В.В. Хиробуми Ито в интерьере японской истории. *Япония сегодня*. 2003. С. 47-57.
2. Ричард Теймс. Япония. История страны. URL: https://historylib.org/historybooks/Richard-Teyms_Yaponiya-Istoriya-strany/ (дата звернення: 11.04.2022).
3. Кузнецов С.И. Ито Хиробуми и создание современной Японии. *Вестник Иркутского государственного технического университета*. 2005. №3 (23). С. 30-35.
4. История Востока: в 6 т. / гл. редкол.: Р.Б. Рыбаков (пер. ред.) и др.; Москва: Издательство Вост. лит., 1995. Т. 4. Восток в новое время (конец XVIII – начало XX в.): кн. 2 / отв. ред. Л.Б. Алаев и др. 2005. 574 с.: карты.
5. The Charter Oath (of the Meiji Restoration). 1868. URL: http://afe.easia.columbia.edu/ps/japan/charter_oath_1868.pdf (дата звернення: 11.04.2022).
6. Takii Kazuhiro. Itō Hirobumi – Japan's First Prime Minister and Father of the Meiji Constitution. URL: <http://surl.li/bsylv> (дата звернення: 11.04.2022).
7. Akita George. Foundations of constitutional government in modern Japan, 1868-1900. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1967. 285 p.

The article examines Ito Hirobumi's trip to Europe and its influence on the formation of the Constitution of 1889, which approved the basic political and legal foundations of Japanese society and state.

Key words: Ito Hirobumi, government mission, trip, Constitution of 1889, Japon.

Отримано: 31.03.2022

УДК 654.197:323.21](091)

В. Жук, студентка 1 курсу історичного факультету

Науковий керівник: **О. В. Віннічук**, кандидат педагогічних наук, доцент

РОЗВИТОК ГРОМАДСЬКОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ У КРАЇНАХ G7

У статті проаналізовано історичний розвиток та сучасний стан громадських мовників у країнах Великої Сімки. Розкрито місце телебачення у житті звичайних людей та його роль на державному рівні. Охарактеризовано політичну складову впливу на громадське телебачення в країнах G7.

Ключові слова: громадське телебачення, громадський мовник, новинний контент, країни G7.

Телебачення займає вагомe місце у житті сучасної людини. Завдяки йому ми можемо розвиватися, візуально подорожувати, не встаючи з дивану або таким чином планувати свої майбутні поїздки, завдяки телебаченню ми маємо можливість переглядати найновіші шедеври кінематографу, та звісно ж, переглядати актуальний новинний контент.

Погодьмося, що кожен телевізійний канал по-різному подає однакову інформацію, і зрозуміти де ж насправді правдивий контент надзвичайно складно. Саме для цього людству в умовах сьогодення слугує громадське телебачення. Ідея громадського мовлення передбачає створення такого джерела інформації, яке б відповідало потребам суспільства та громади і було б

незалежним від політики та олігархії. Саме це є ключовим аспектом громадського. Суспільство в першу чергу зацікавлене у споживанні правдивого новинного контенту. Розвиток громадського телебачення є актуальним для демократичних країн світу. Інші ж держави поглинають проаналізований попередньо контент, який поданий у спотвореному вимірі та є вигідним для кулуарних осіб (часто, політиків).

Говорячи про телебачення у демократичних країнах варто відзначити, що найяскравіше воно представлене у країнах Великої Сімки. Саме в цих державах передбачено необхідний бюджет на розвиток Громадського. Над контентом працюють виключно професіонали, а їхня популярність виходить далеко за межі цих держав.

Проте, варто пам'ятати, що суспільний мовник пройшов багато перешкод, починаючи від авторитарного режиму в цих державах, закінчуючи кризами, які заперечували існування та розвиток Громадського.

Кожна з країн Великої Сімки пройшла свій складний шлях досягнення того рівня телебачення, яке ми знаємо сьогодні і кожне з них функціонує по-різному.

США.

Сполучені Штати – країна з надзвичайно потужною економікою та свободою слова. Ці два фактори є основними у розвитку громадського мовника.

Більше 40 років ця держава має у своєму розпорядженні суспільне телебачення. Його система виникла як альтернатива комерційно фінансовій та орієнтованій на ринок системі мовлення.

У 1967 році під час правління Ліндона Джонсона було прийнято Закон про суспільне мовлення. На його базі було створено компанію PBS, вона об'єднувала багато мовників в один.

Пізніше була створена корпорація суспільного мовлення. Це була недержавна організація, яка розподіляла кошти для розвитку публічного мовлення, які виділяв Конгрес.

У 1968 році в США було створено національне суспільне радіо, яке працювало за таким самим принципом.

На відмінну від європейського суспільного мовлення, в США немає ліцензійних зборів за користування телеприймачами. Зазвичай, американці оплачують тільки підключення до кабельної мережі, де їм пропонується за певну плату набір інформаційних послуг, які вони вибирають спираючись на свої смаки та інтереси [3].

Громадське телебачення у Японії.

За своєю суттю громадське телебачення у Японії кардинально відрізняється від американського чи європейського. А саме тим, що на екранах телевізорів японці можуть спостерігати новинний контент для дітей, відсутність реклами та ексклюзив на землетруси (повідомлення де саме і з якою силою буде наступний землетрус).

Громадське мовлення цієї держави бере коріння з 1925 року. Саме тоді була створена громадська радіослужба. Японська телерадіомовна корпорація під назвою NHK розширилася у 1953 році, саме тоді вона включила до себе телебачення. На даному етапі існування це два центральні канали, які охоплюють 17% аудиторії всієї країни (дані станом на 2007 рік, пізніше не оновлювались) [7].

Корпорація отримує доходи переважно від абонплати. Річний бюджет та розмір абонплати затверджено Міністерством внутрішніх справ та комунікацій. За встановленими правилами, кожен, хто має телевізор зі здатністю приймати канали NHK, зобов'язаний сплачувати абонплату, проте понад мільйон японців цього не роблять, тим більше, що штрафів за це не передбачено законом.

Японський закон про телебачення та радіомовлення забороняє втручання політиків у програмний контент, попри те їх час від часу звинувачують у спробах впливу на новини громадського телебачення.

Німеччина без сумніву може похизуватися найбільшим громадським мовником у Європі, з найбільшим капіталом та найбільшою аудиторією. RD та ZDF є основними каналами німецького громадського мовлення. Саме на них прем'єром заборонено вирішувати бюджетні питання, не дозволяється реклама після 20:00 та в більшості новинний контент – політичний. В середині німецьке громадське телебачення контролюється Радами мовників, яка складається з дев'яти членів та переобираються один раз на чотири роки. Ради обирають директорів каналів, консультують з питань розробки нових програм, затверджують бюджет та розроблюють стандарти для певних програм.

Громадські телеканали Німеччини без сумніву мусять дотримуватися двох правил:

- програми мають бути комплексними і включати як новинний так і розважальний контент;
- обов'язково має зберігатися плюралізм думок.

Дослідження довели, що ARD і ZDF дають набагато більше оригінальних новинних матеріалів, ніж комерційні канали, які зосереджуються на розважальному контенті.

Канада.

Офіційно громадське телебачення Канади було засноване у 1936 році телекомпанією CBC. Пізніше саме з цієї компанії вийшли найбільші сучасні телекомпанії Канади, які забирали найбільший відсоток переглядів країни.

У мандаті, започаткованим парламентом у Законі про мовлення від 1991 року сказано, що програми повинні бути переважно канадського виробництва та доступними англійською та французькою мовами. Незалежність від втручання з боку держави також установлена у Законі. CBC мають повну свободу слова і вираження у створенні програм. Контроль за виконанням мандату здійснює Комісія з питань мовлення та телекомунікацій Канади.

Членів комісії призначає прем'єр-міністр. До неї входить голова, два заступники та 10 спеціально уповноважених членів.

Основна проблема канадського телемовлення це велика конкуренція з дешевими американськими каналами, а також те, що саме уряд призначає керівні органи каналів.

Велика Британія.

Найстаріша телемережа країни BBC заснована 1922 року є і найстарішим прикладом громадського телебачення держави. Саме цей мовник має найбільшу аудиторію країни, приблизно 38% [4]. Деякі ЗМІ жартує стверджують, що британці довіряють більше BBC, ніж будь-якій політичній партії.

Ще від початку свого існування BBC мав незалежний статус. Компанія була заснована королівською родиною, а не парламентом, тому її законодавчо відділено від парламенту.

BBC має свої певні функції, які є обов'язковими до виконання, наприклад, сприяти сталому розвитку громадянського суспільства, мотувати навчання та просвітництво, представляти Велику Британію, регіони та громади, стимулювати творчість і розквіт культури.

Королева за поданням міністрів уряду Великобританії призначає 12 членів Трасту з яких один голова, один віце-голова і решта – звичайні члени. З цих десяти, чотири представляють регіони – Англію, Північну Ірландію, Уельс та Шотландію. Саме вони здійснюють контроль над корпорацією.

Маса досліджень свідчать, що BBC виробляє більше оригінального новинного контенту ніж інші мовники в світі.

Щоденний вечірній випуск новин у Британії на каналах громадського телебачення дивляться більше 73% населення [6].

Французьке суспільне мовлення.

З початку воно було централізованим, цілком залежним від міністерства інформації. Проте у історії стався переломний момент і громадське телебачення розпочало свою роботу за допомогою кількох компаній, які представляють французьке телебачення, французьке радіо та ARTE. Ці компанії існують з 2000-х років відповідно до оновленого закону про свободу комунікацій.

Діяльність суспільних та приватних мовників у Франції контролює Вища рада з питань телерадіомовлення. Це – незалежний орган, члени якого обираються на 5 років. Вони не мають права працювати на телебаченні або радіо після своєї відставки. До неї входять десять членів.

На сучасному етапі держава фінансує мовників приблизно на 30%, всі інші витрати покривають податки. [2] Окрім єдиного податку населення сплачує податок на перегляд телебачення.

На сучасному етапі загальною вимогою до програм мовника є позапартійність, коректність та пропорційність. Також він зобов'язаний включати в програми заяви та повідомлення, які надходять від Уряду Франції.

Мовник Італії.

Не зважаючи на те, що Італія є демократичною державою із правом свободи слова, громадський мовник країни повністю підпорядковується політиці.

Його розвиток розпочався ще в довоєнні часи, а після війни населення зазнало злиднів і телебачення стало однією із забав в житті пересічного населення. Воно об'єднувало націю та творило нову культуру, створювало телезаняття для людей, які не отримали елементарних знань через війну. До 1976 року всі телеканали були підкорені церковній цензурі.

Наразі телебачення в Італії є найвпливовішим ЗМІ, а перегляд телепередач у італійців є вечірньою традицією.

Приблизно весь телепростір Італії займають дві головні мережі: державна телерадіокомпанія Rai та комерційна мережа Mediaset.

У мовників є проблеми з етичних та соціальних питань, які ображають певні верстви населення, проте нікому поки не вдалося повністю викоринити їх, а будь-які спроби завершувалися критикою тих чи інших організацій, що намагалися зробити це.

Проте італійцям це не заважає насолоджуватися улюбленими програмами.

Підсумовуючи, варто відзначити, що у будь-якій з вище перелічених держав телебачення займає достатньо вагомe місце у житті суспільства. У кожній країні воно має свою особливу історію створення та розвитку, характеризується рядом особливостей на сучасному етапі існування. Всі мовники мають певні досягнення та проблеми, які намагаються поступово вирішувати.

Список використаних джерел:

1. Громадське мовлення у світі: яке воно? URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/06/130611_public_broadcasting_world_dt
2. Ковриженко Д. Фінансування суспільного мовлення в країнах Європи. URL: <https://parlament.org.ua/upload/-docs/Chernikov.pdf>
3. Суспільне мовлення США у цифрах. URL: <https://stv.detector.media/suspilni-movnyky-svitu/read/1280/-2011-11-14-suspilne-movlennya-ssha-u-tsyfrakh-infografika/>
4. Суспільне мовлення: чому це важливо? URL: <https://artefact.live/cyuspilne-movlennya-chomu-ce-vazhlyvo/>
5. Фінансування суспільного мовлення в країнах Європи. Київ, 2008. С. 5-14.
6. Як улаштоване громадське телебачення у Великій Британії. URL: <https://stv.detector.media/suspilni-movnyky-svitu/read/1431/2011-03-16-yak-ulashtovane-gromadske-telebachennya-u-velykiy-brytani/>
7. Як улаштоване громадське телебачення в Японії. URL: <https://stv.detector.media/suspilni-movnyky-svitu/read/-1427/2011-03-31-yak-ulashtovane-gromadske-telebachennya-v-yaponii/>
8. Як улаштоване суспільне мовлення Італії. URL: <https://stv.detector.media/suspilni-movnyky-svitu/read/973/-2012-09-10-yak-ulashtovane-suspilne-movlennya-italii/>
9. Суспільне телебачення Канади. URL: <https://stv.detector.media/suspilni-movnyky-svitu/read/1397/-2011-07-06-yak-ulashtovane-suspilne-telebachennya-kanady/>

The article analyzes the historical development and current state of public broadcasters in the G7 countries. The place of television in the lives of ordinary people and its role at the state level is revealed. The political component of the influence on public television in the G7 countries is described.

Key words: public television, public broadcaster, news content, G7 countries.

Отримано: 31.03.2022

УДК 930.1+821+7]«18/20»:94(376)«-0074/-0071»

*С. Кам'янецька, студентка 4 курсу історичного факультету
Науковий керівник: І. І. Боровець, кандидат історичних наук, доцент*

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОГРАМИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В ПЕРІОД «САНАЦІЇ» (1926-1939 рр.)

У статті висвітлено культурно-освітні програми політичних партій Польської республіки у період «санациї» (1926-1939 рр.). Акцентовано увагу на тих пунктах, що стосуються національного питання, зокрема культурного і освітнього розвитку нацменшин.

Ключові слова: Автономія, санація, партія, програма, освіта, школа, нацменшини.

У травні 1926 р. в Польській державі стався державний переворот, котрий очолив маршал Юзеф Пілсудський. Він опирався на підтримку легіонерів – ветеранів Першої світової війни та польсько-радянської війни, котрі були незадоволені політичними та економічними негараздами в країні. Армія залишилась нейтральною, а після перевороту стала на бік Пілсудського. Маршал оголосив про початок політики «санациї» (оздоровлення), котра передбачала масові політичні чистки, економічне перетворення, зміни у внутрішній політиці. Пілсудський зробив ставку на підтримку військових, Римо-католицької церкви, великих землевласників. У проведенні політики «санациї» велику роль зіграла національна та культурно-освітня сфера. Політичним партіям довелося пристосовуватись до нового режиму і змінювати свої програми [7, с.267].

На той момент, в Польщі були присутні усі політичні ідеології – консерватизм, націоналізм, фашизм, центризм, аграризм, соціал-демократія, соціалізм та комунізм. Особливістю польських політичних партій була їх прихильність щодо Конституції 1921 року. Майже всі партії (окрім ультраправих та ультралівих) виступали за збереження основ-

ного закону, лише наголошуючи на вдосконаленні механізму його реалізації [1, с.318].

Режим Пілсудського деякий час не мав власних інституцій і співпрацював з багатьма партіями, але згодом отримав власну організацію. Деякий час діяв т.з. «табір санації» – об'єднання політичних, громадських, військових союзів, що підтримували політику маршала та його режим. У 1928 р. було утворено Безпартійний блок співпраці з урядом (ББВР) [1, с.318-320]. Незважаючи на свою назву він мав власний статут і діяв політичними методами, таким чином був типовою партією. ББВР був створений вихідцем з Поділля, Валерієм Славеком – давнім соратником Пілсудського, під час виборчої кампанії до Сейму 1928 р. Славек став довголітнім главою Блоку, а з 1930 р. – прем'єр – міністром, залишаючись депутатом Сейму [7, с.269]. Він був прихильником надання національним меншинам автономії і підтримував ідею компромісу з українцями, мав контакти з урядом УНР в екзилі. Загалом, ББВР не мав чіткої освітньо-культурницької програми, наголошував на патріотизмі, лояльності до влади і уряду, а також на зв'язку народу і католицької церкви [8, с.326].

У 1937 р. було утворено новий санаційний союз – Табір національної єдності (ОЗН). Він став набагато агресивнішим і активнішим за ББВР і мав чітке ідеологічне забарвлення. Після смерті Ю. Пілсудського (1934 р.), його соратники взяли на озброєння польський націоналізм, католицький клерикалізм та антисемітизм. Якщо В. Славек намагався досягнути компромісу з нацменшинами, то нова політсила використовувала націоналістичну і антисемітську риторику. Зброєю в руках ОЗН стали молодіжні та воєнізовані організації, котрі утворювались і в «східних кресах» (Галичина, Волинь, Полісся, Вільно) [1, с.320-321].

Санаційний табір діяв доволі жорстко в плані внутрішньої політики. Так, за відмову підтримати офіційну ідеологію було звільнено 25 тис. педагогів, а ще 35 тис. – переведено в інші місця. Загалом, ОЗН мав ознаки фашистської ідеології, оскільки проповідував етатизм, елітарність, авторитаризм, клерикалізм, а водночас – соціальний популізм і корпоративізм [8, с.328]. В останні передвоєнні роки, Табір також почав підтримувати ідеї антисемітизму, євреїв звинувачували у шпигунстві на користь СРСР. ББВР та ОЗН зіграли значну роль у формуванні культури особистості Ю. Пілсудського, шляхом ідеологізації шкільної освіти [7, с.272].

Головними ідейними і повсякденними суперниками пілсудчиків були ендеки – прихильники Романа Дмовського. Він був лідером Національно-демократичної партії (НДП). Після перевороту Пілсудського, вона була перейменована у Національну партію (СН), Дмовський залишився її лідером. Через постійну ворожнечу Пілсудського і Дмовського, СН стала основним опонентом санації [7, с.265]. На відміну від пілсудчиків, для ендеків першу роль грала не держава, а етнічна нація. Ендеки проповідували політику шовінізму по відношенню до інших національностей. Вони вимагали колонізації усіх слов'янських народів, а євреїв вважали потенційними ворогами. СН була яскраво антисемітським рухом. Вони не вважали за потрібне асимілювати євреїв, натомість виступали за їх еміграцію з території Польщі. СН виступала за обмеження навчання за національним принципом. Усіх дітей-слов'ян вони пропонували навчати у польських школах, щоб асимілювати, а євреїв – окремо. Один із лідерів партії, С. Грабський, виступав за економічну колонізацію «східних кресів», колонізацію місцевого населення [8, с.324].

Особливістю ендеків була їх популярність серед польських інтелектуалів та студентської молоді. Вони відкрито проповідували політику шовінізму і расизму. Кожен ендек показово вихвалявся своєю «чистотою» польської крові, приналежністю до римо-католицької конфесії. Члени СН створювали чисельні студентські союзи та проводили силові акції щодо своїх супротивників (такі акції відбувались в Галичині іще в австрійські часи) [8, с.325]. Вони нападали на українців, євреїв, німців, соціалістів, комуністів. Саме під впливом ендеків в багатьох навчальних закладах з'явилося «лавкове гетто» – обмеження для євреїв навчатись в університетах та вищих школах. Євреїв змушували сидіти на задніх партах в аудиторіях, встановлювався невеликий відсоток для євреїв-студентів при вступі [5, с.106].

Постійне суперництво ендеків і пілсудчиків завершилося перемогою останніх. СН так і не змогла отримати перевагу над провладними силами, в тому числі і через репресії з-боку уряду. Їх шовінізм відштовхував поміркованих політиків, котрі розраховували на електорат нацменшин. Незважаючи на свій консерватизм і клерикалізм, ендеки були популістами і егалітаристами, виступали проти культури Пілсудського. Усі ці причини призвели до поразки польської енденції та політичній арені [1, с.321].

Схожі до ендеків погляди висловлювали представники національно-католицьких та національно-аграрних партій. На відміну від ендеків, своєю електоральною

базою вони вважали не інтелігенцію та студентську молоддь, а жителів сільських регіонів, що в аграрній Польщі було виправданим. Такі партії як Християнсько-національна партія праці, Національно-християнська сільськогосподарська партія, Національно-християнська народна партія підтримували ідею асиміляції слов'янського населення, але робитись це повинно було не шляхом заборони інших мов, а шляхом окатоличення українців, білорусів, росіян. Католицькі та аграрні партії були клерикальними і консервативними і на відміну від ендеків не проповідували шовінізм, але також були антисемітами. Загалом, їх програма зводилась до поширення освіти в аграрній місцевості і посилення ролі церкви в ній. Зокрема, вони наповняли і на призначенні католицьких вчителів серед православних, уніатів і протестантів, з метою їх окатоличення [8, с.326-327].

Схожа програма була і в Польській партії християнської демократії (ПСХД), котра представляла колишні християнсько-демократичні партії в Галичині і Польщі. Ця партія опиралась на неможливе польське селянство і була більш клерикальною, виступала за міцний союз з Римською церквою. Її ідеологія будувалась на засадах християнської моралі та ідеї корпоративізму. ПСХД виступала за збільшення видатків на сільську освіту, матеріальну допомогу вчителям, розвиток приватної освіти. В центрі освіти, зокрема і шкільної, повинна бути християнська (католицька) мораль. Водночас, партія підтримувала колонізацію усіх слов'ян, обмеження щодо євреїв, а в перспективі – їх вигнання з Польщі [6, с.56].

У центрі польського політикуму знаходилась Польська народна партія «Пяст» (ПСЛ «Пяст»). Освітня програма «Пясту» займала велике значення, оскільки серед її членів було багато вчителів та викладачів. Ця партія користувалась найбільшою підтримкою серед польських селян в Галичині і Волині. Її підтримувало також інше польськомовне населення у «східних кресах» [6, с.41]. «Пяст» довгий час залишалася найпопулярнішою польською партією Галичини. Цікаво, що вона не мала власної сталої ідеології. Багато в чому, ПСЛ наслідувала ідеї ендеків, однак не підтримувала шовінізм. Окрім селян, їх підтримували незалежні верстви міщан. Їх поміркована ідеологія цікавила і українських і білоруських селян [8, с.331].

Загалом, «Пяст» скоріше була аграрною, а не національною партією і виступала на захист селян різних національностей. В освітній сфері, партія виступала і за надання культурної автономії іншим націям. ПСЛ підтримувала відкриття українських, білоруських шкіл, підтримувала діяльність УГКЦ. «Пяст» виступала за збільшення бюджетних витрат на освіту і соціальне забезпечення освітян, на території Галичини і Волині підтримувала впровадження української мови, як регіональної. За програмою ПСЛ, освіта повинна була бути безкоштовною та обов'язковою для всіх [6, с.43]. Велику роль партія відводила для професійної освіти. Окрім того, торкалась вона і питання вищої освіти, котра була доступна на всім. «Пяст» виступав за надання стипендій студентам, щоби полегшити їх навчання. Цікаво, що ця партія вимагала провадження окремих іспитів для абітурієнтів, щоби перевірити їх знання з вибраної спеціальності [2, с.164-167].

На лівому фланзі польської політики перебувала соціал-демократичні, соціалістичні та ліворадикальні партії. Найчисельнішою і найвпливовішою із них була Польська соціалістична партія (ППС). Біля її витоків стояли Юзеф Пілсудський і Валерій Славек, а тому вона довгий час підтримувала маршала. Підтримка ППС стала ключовою під час травневого перевороту, оскільки соціалісти організували страйк залізничників і не дали перекинути урядові війська у Варшаву [4, с.216]. Але вже у 1927 р. соціалісти перейшли в опозицію до уряду, хоча режим санації все ж підтримували. На виборах до Сейму 1928 р. вони отримали 13% голосів і 64 мандати [7, с.265]. Схожий результат у ППС був і в 1930 році.

ППС традиційно користувалась підтримкою у містах, серед робітників, незаможних селян та батраків, серед молоді в містах. В національному питанні, соціалісти підтримували права українців на автономію в межах Польщі. У 1920 р. ППС підтримувала союз Піلسудського з Петлюрою, згодом співпрацювала з українськими партіями. Соціалісти у своїй програмі пропонували створити українську автономію в етнічних межах, виступали за надання українській мові статусу регіональної, за захист прав нацменшин [4, с.218]. На відміну від інших партій, ППС засуджувала антисемітизм і підтримувала захист прав євреїв. Водночас, соціалісти із Галичини були налаштовані більш радикально, виступали проти надання українцям автономії, проповідували антисемітизм. ППС також виступала проти надання автономії німцям [1, с.426].

В сфері розвитку освіти, ППС стояла на схожих позиціях із ПСЛ. Однак, на відміну від останньої, вона виступала проти союзу з католицькою церквою. Соціалісти були антиклерикалами, засуджували вплив релігії на освіту. На їх думку, школа повинна була бути абсолютно світською. В плані державної підтримки, вони виступали за збільшення освітнього бюджету і видатків на розвиток шкіл, збільшення зарплати освітянам, впровадження стипендій, а для малозабезпечених відмінити плату за навчання. Під патронатом ППС було створено Товариство робітничого університету (ТУР), який на 1928 р. мав 168 філій. ТУР організував курси для неписьмених селян і робітників, курси підвищення кваліфікації, допомагав вступом до вищої школи. Товариство також утримувало своїм коштом бібліотеки, книгарні та читальні [8, с.335-337].

ППС була однією із небагатьох польських партій, яка відкрито засуджувала шовіністичну політику уряду та місцевої адміністрації. Не раз соціалісти вставали на захист українців, білорусів та євреїв. Вони підтримували ідею відкриття українського університету у Львові [7, с.267]. У німецькомовних регіонах, соціалісти також були на боці нацменшини і виступали за запровадження німецької мови в освіті. Найбільшого обурення в ППС викликала практика «лавкового гетто» та інших проявів антисемітизму. У своїй програмі, соціалісти відкрито відкидали будь-який антисемітизм і виступали за надання євреям усіх культурних та політичних прав. Водночас, вони негативно ставились до іудаїзму і виступали за утвердження світської єврейської освіти, без впливу релігії [1, с.376].

До польської лівиці належали також селянські партії – ПСЛ «Визволене», Незалежна селянська партія (НПХ) та Селянська партія (СХ). Ці партії були близькими до «Пясту», зокрема СХ створили вихідці з «Пясту», що мали лівіші погляди. ПСЛ «Визволене» повторювала деякі вимоги «пястистів», зокрема щодо покращення стану освіти. Серед членів «Визволене» було багато вчителів і викладачів, загалом їх партія створила найбільш продуману освітньо-культурну програму [6, с.60].

Вона полягала у впровадженні в державі обов'язкової безкоштовної семирічної освіти для усіх громадян, незалежно від походження. Наступною сходинкою були п'ятирічна середня і професійна школа. Партійці виступали за уніфікацію шкільної освіти у всій державі, щоби кожен учень міг без іспитів вступити до університету [2, с.255]. Кожен студент мав право на отримання стипендії, за рахунок якої міг вчитись і проживати у гуртожитку. Вчителям пропонувалось підвищити зарплатні та постійно покращувати їх матеріальне становище [3, с.185-186]. Усі вчителі, незалежно від місця роботи, повинні були отримувати однаково високу зарплатню. У сфері національного виховання, «Визволене» виступало з державно-патріотичних позицій, але водночас на захисті прав нацменшин. Партія підтримувала ідею національно-культурної автономії для українців та інших народів. У межах автономії, нацменшини отримували право на освіту рідною мовою. Велику роль партія від-

водила ліквідації неписьменності серед селян, підвищення її культурного рівня шляхом курсів, лекцій, відвідування музеїв, галерей, театрів [2, с.263-264].

НПХ та СХ загалом мали схожі позиції із ПСЛ «Визволене» та ПСЛ «Пяст». Але особливістю цих організацій було широке залучення представників нацменшин. Так, Селянська партія мала величезну підтримку в українських повітах. Тисячі українських селян вступали до СХ, організували власні філії. Партія також підтримувала ідею української автономії. Однак, вона більше зосереджувалась на практичній роботі, зокрема захисті соціальних прав українців [6, с.58]. СХ стояла на засаді демократизації школи, виступала проти державної ідеології та насильницького патріотизму [2, с.111]. Особливе невдоволення викликало насадження польської ідентичності серед нацменшин, що СХ постійно критикувала. На думку партії, освіта мала бути професійною, аполітичною, абсолютно світською і національно нейтральною. НПХ мала схожі позиції із СХ, але не набула широкого розмаху і популярності. Загалом, вона співпрацювала з ліворадикалами, зокрема комуністами [2, с.111-115].

У березні 1931 року ПСЛ «Пяст», ПСЛ «Визволене», СХ та ряд інших селянських партій об'єднались у Народну партію («Стронніцтво Людове»(СЛ)). СЛ на середину 1930-х стала однією з двох (поряд з ППС) опозиційних партій режиму санації. У 1938-му р. Народна партія нараховувала понад 150 тис. членів. Досить багато із них було в Галичині, де партія мала велику популярність серед незаможних селян. Партія вимагала проведення аграрної реформи, а тому мала значний електорат серед незаможних господарів [4, с.259-260]. В освітній та культурній сферах, СЛ виступала за створення системи безкоштовної обов'язкової освіти для всіх, підтримувала розвиток професійної освіти, зокрема аграрної. Саме селянин, на думку партії, був опорою Речі Посполитої, а тому держава повинна зробити все можливе для його освіти і виховання. Вища освіта також повинна бути безкоштовною для селян, студенти мали б право на отримання стипендії [6, с.65].

У сфері національної політики, СЛ виступала за польсько-український компроміс, шляхом надання автономії українцям. Партія опиралась на електорат українських селян, захищала його соціальні і національні права, підтримувала ідею розподілу землі між незаможними селянами. СЛ засуджувала антисемітизм і «лавкове гетто», але більше концентрувала увагу саме на захисті українських селян – свої соціальної бази [2, с.252-253]. В районах, населених українцями, освіта мала вестись рідною мовою, у Львові варто було б відкрити український університет. Українцям мало надаватись право утворювати власні об'єднання задля розвитку освіти, культури і науки [8, с.342].

Більшість політичних партій в період санації перейшли в опозицію до правлячого режиму. Освітньо-культурна програма відіграла значну роль в польській політиці. Особливого гостро стояло питання про забезпечення культурних прав національних меншин. Майже всі партії, окрім ультраправих, виступала за надання національної автономії меншинам в сфері освіти і культури. Кожна партія також вимагала реформувати систему державної освіти і збільшити урядові витрати у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Holzer J. Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa: Książka i Wiedza, 1974. 664 s.
2. Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego / zebrali i opracowali S. Giza, S. Lato. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1967. T. 2: 1918-1931. 541 s.
3. Programy stronnictw ludowych. Zbiór dokumentów / ułożyli S. Lato, W. Stankiewicz. Warszawa: Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1969. 685 s

4. Васюта І. Політична історія Західної України (1918-1939 рр.). Львів: Каменяр, 2006. 335 с.
5. Гон М.М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: монографія. Рівне: Волинські обереги, 2006. 139 с.
6. Калиняк Л. Д. Польські селянські партії у суспільно-політичному житті Західної України (1919-1939): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2003. 210 с.
7. Рубльов О. Національне питання в ІІ Речі Посполитій. Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / ред. рада: В.М. Литвин (голова), Г.В. Боряк, В.М. Даниленко та ін.; відп. ред. В.А. Смолій; авт. кол.: О.Г. Аркуша, В.Ф. Верстюк, С.В. Віднянський та ін. Київ: Ніка-Центр, 2012. С. 264-282.
8. Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20-30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції. Львів, 2019. 802 с.

The paper covers the cultural and educational programs of political parties of the Republic of Poland in the period of «sanation» (1926-1939). Emphasis is placed on those issues related to the national question, in particular the cultural and educational development of national minorities.

Key words: Autonomy, sanation, party, program, education, school, national minorities.

Отримано: 31.03.2022

УДК 94:63(519.5)«1980/1997»

*М. Мельник, студентка I курсу магістратури історичного факультету
Науковий керівник: В. С. Степанков, доктор історичних наук, професор*

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО У ПЕРІОД ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ РЕСПУБЛІКИ КОРЕЇ (1980-1997 рр.)

У статті висвітлюється період економічної стабілізації Республіки Кореї та його вплив на розвиток сільського господарств у 1980-1997 рр.

Ключові слова: Республіка Корея, політика «руху за нове село», економічна політика, село, міжнародна модель, фермери, індустріалізація, урбанізація, модернізація, «Нова аграрна політика», стратегія «Нова Корея», Інститут підготовки керівників «руху».

Актуальність теми статті обумовлена, перш за все, можливістю проаналізувати на прикладі Південної Кореї роль ідеології у розвитку суспільства і держави на етапі модернізації, визначити взаємозв'язок з культурними цінностями та традиціями суспільства. Справжня важливість даного моменту полягає в тому, щоб переконатися в правильності корейського бачення майбутнього. Цікавий а актуальний аналіз і глибоке вивчення досвіду РК саме в цілісному зіставленні побудованої нею власної моделі економічного розвитку, її проблем у зв'язку з азіатською фінансовою кризою, а, з іншого, необхідністю реформ до ще більшої лібералізації національної економіки в умовах глобалізації.

Мета полягає у розкритті основних напрямків економічного розвитку сільського господарства РК наприкінці 1980 р. – на початку 1997 р., визначити цілі економічної політики, а саме політики «Руху», в цей період та шляхи її реалізації.

«Рух за нове село», що розгорнувся в 1971 р. у загальнонаціональному масштабі, з ініціативи Пак Чжон Хі, ставив за мету ліквідацію бідності в країні без допомоги ззовні. Він спрямовувався на створення таких умов, за яких корейці зможуть, ліквідувавши бідність і злиднів, вести гідне, культурне життя у суспільстві. Його кінцевою метою проголошувалася перебудова сіл таким чином, щоб люди жили в них в достатку. Це мав бути перший крок на шляху до процвітаючої Кореї. Ліквідація бідності та злиднів – вихідний пункт на шляху до створення більш прогресивного суспільства. Зростання доходів людей було головною метою даного руху, адже без підйому добробуту не можливо забезпечити людям більш вільне та рівноправне життя. У старому корейському прислів'ї говорилося так: «Без гарного одягу та їжі немає й етикету». В умовах жакливої бідності люди не можуть вести добродійне життя, проявляти співчуття до інших, а про гідність та культуру говорити взагалі не доводиться [7, с.206].

Впродовж 1970 р. та до початку 1980 р. тривав «Рух за нове село» (1971 р.). Відповідно до його мети розгорнулося будівництво доріг, електрифікація сіл, вводиться централізоване водопостачання та створюється багато інших елементів інфраструктури. Державна допомога носила вибіркового характеру і насамперед

спрямовувалась у ті провінції, де селяни могли більш раціонально розпоряджатися фінансовими ресурсами. Внаслідок цього скоротився розрив у економічному розвитку між містом і селом, зросла вартість землі, підвищилася товарність виробництва [5, с.105].

В ході «Руху за нове село» повсюдно були досягнуті вражаючі успіхи. Змінилися корейські села, які раніше були символом потреб і застою, а також змінився спосіб життя та мислення селян. Села, які у 1960 р. склалися з низеньких халуп критих солом'яною, які тіснилися уздовж вузьких провулків, менш як за десятиліття змінилися [4, с.437]. Всюди було видно сучасні села, укріплені та переплановані ферми і рисові поля, які селяни дбайливо обробляли. Нові колодязі забезпечували людей чистою водою, повсюдно прокладений водопровід, а будинки освітлені електрикою. Іригація принесла воду на поля, так що сільське господарство більше не залежало від природи [8]. Завдяки наполегливій праці та ініціативі селян зросли врожаї та доходи їх господарств, вперше в історії країни Корея не тільки повністю забезпечувала себе рисом, але й експортувала його. Доходи селянських господарств, які поступалися доходам міських робочих на початку 1970-х рр. вже починаючи з 1984 р. – значно перевищили їх [3, с.128].

Але ще більш чудовим результатом цього руху стало те, що він вселив в серця селян впевненість в тому, що вони в стані побудувати для себе краще майбутнє. За кілька років корейські селяни зуміли довести, що у них є сили і прагнення поліпшити своє життя. Їх енергія і віра, – це демонстрація сили того потенціалу, який народ накопичив протягом своєї історії. Двигуном «Руху за нове село» була і залишається впевненість людей у тому, що навіть найважчі випробування, які колись здавалися нездоланими, можуть бути подолані завдяки міцній солідарності між людьми, що спираються на власні сили [7, с.206].

Крім успіхів «руху» всередині країни, він перетворився на свого роду міжнародну модель. Люди з багатьох країн світу приїжджали ознайомитися з його планами та обмінювалися досвідом для реалізації «руху». Зокрема, особливий інтерес проявили країни Азії, Африки і Латинської Америки. Вони безпосередньо застосовували принципи «руху» у власних програмах розвитку. До початку 1990-х рр. більше тисячі представників з 50-ти країн світу

пройшли навчання на курсах разом з корейськими керівними працівниками аграрного сектора [8].

Важливим результатом індустріалізації та урбанізації країни стало накопичення достатньої кількості ресурсів, які давали можливість перейти до проведення модернізації села. Капітал, технології та досвід, нагромаджені в результаті проведення орієнтованої на експорт індустріалізації економіки, дозволили розширити сферу державних інвестицій і приступити до проведення модернізації сільського господарства і рибальства. Для боротьби з засухами і повеннями була створена мережа іригаційних систем і каналів; були побудовані підприємства по виробництву добрив; були виділені бюджетні засоби для підвищення рівня кваліфікації робочої сили і поліпшення агротехніки [6, с.35].

В результаті проведення руху відсталість сільського-сподарських громад перестала бути перешкодою для проведення модернізації всієї країни. Протягом дуже короткого часу вони стали однією з рушійних сил модернізації. Так була закладена основа для того, щоб сільське господарство і промисловість, місто і село разом крокували вперед. По всій країні можна було зустріти фермерів, які сподівались лише на себе та відмовлялися від допомоги уряду. Коли ж вони об'єднувалися та кооперувалися, то разом їм вдавалося домогтися куди більшого. «Рух за нове село» відродив традиції взаємодопомоги, що сприяло підвищенню ефективності праці, зміцненню єдності суспільства, розвитку в людях впевненості в собі [2, с.52].

Провідною галуззю сільського господарства було роліництво, а профільною культурою у виробництві зернових – рис. В 1982 році під посіви рису було зайнято 1,3 млн. га рису. Його вирощували по всій країні, але найбільше в долинах рік Кимган, Йонсанган, Нактонган, Ханган [1, с.182]. Розширення посівних площ, постачання добрив, отрутохімікатів, інвентарю, а також розвиток іригаційної мережі сприяли підвищенню урожайності. Виробництво бавовни зосереджувалося в чотирьох провінціях – Південна і Північна Чолла та Південний і Північний Кьонсан. В Південній Кореї вирощують також рамі (китайську кропиву). Її виробництво зосереджене в основному в провінції Північна Чолла, на яку припадає близько 62% всієї продукції. В більшості районів Південної Кореї вирощують картоплю – як звичайну так і солодку [7, с.206].

Досить розгорнуто була сформульована економічна стратегія на початку 1990-х років, яка виходила з того, що авторитарний потенціал державного регулювання економікою вичерпав себе, і в умовах наростаючої конкуренції в світі були необхідні пошуки нових, неординарних підходів і важелів. «У минулому при авторитарній системі, економічний розвиток йшов згідно з планами уряду та під його контролем. Але оскільки масштаби нашої економіки збільшувалися, остільки економіки диверсифікована, урядовий контроль і планування поступово втрачали ефективність. При демократії за основу економічного розвитку повинно прийматися не урядове планування і контроль, а участь та ініціатива громадян»[8]. Вважаючи нічим не виправдане державно-бюрократичне адміністрування важкою перепорою на шляху розвитку приватного підприємництва, урядовці наводили такий факт: щоб отримати дозвіл на відкриття нового заводу або фабрики, треба зібрати 312 документів і пройти приблизно 60 етапів реєстрації. Розкриваючи свою «нову аграрну політику», акцентувалась увага на соціально-економічних проблемах села, до якої за часів Третьої республіки, тобто при правлінні Пак Чжон Хі, був проявлений глибокий інтерес. Ослаблення уваги до аграрного сектора в роки П'ятої республіки призвело до того, що в Південній Кореї надзвичайно високою стала собівартість продукції, на низькому рівні знаходились доходи селянських родин, діти яких ідуть масами в міста, залишаючи необробленими і без того дефіцитні родючі землі [7, с.207].

Критичною проблемою стала неймовірна фінансова заборгованість села, що перевищувала всі бюджетні асигнування на підтримку аграрного сектора в 1993 р. У якості вузлових акцій на підтримку села доктрина «Нової Кореї» пропонувала підвищити «приплив» фермерських землеволодінь, щоб затримати дроблення господарства, ввести шляхом землевпорядних заходів в обіг до 1 млн. чонбо зрошуваних і 100 тис. чонбо богарних земель, полегшити умови кредитування фермерів, організувати масове підвищення виробничої кваліфікації молодим селянам (до 10 тис. осіб щорічно), розширити мережу оптових ринків в містах, розширити в 3 рази агротехнічні дослідження, створити нові підприємства з переробки сільськогосподарської продукції, завершити оновлення сільського житла, зберегти держдотації рисівників і не допустити імпорту зерна, розширити експорт фруктів, лікарських рослин, квітів, шовкопряда та ін. культур, створювати умови для продовольчого самозабезпечення країни і підвищити таким чином сукупний селянський дохід з 1991 р. по 1998 р. у 2,5 рази [6, с.37].

Щоб успішно втілити в життя стратегію «Нової Кореї», необхідно було взяти самі енергійні зусилля, спрямовані на формування принципово нової національної свідомості всіх верств суспільства – підприємців, робітників, фермерів, чиновників. Основні принципи перетворень у селі концентрувалися на таких основних напрямках: поліпшення системи землекористування шляхом перегляду застарілих правил користування землею, спрощення порядку надання земельних ділянок для спорудження промислових об'єктів та житлових будинків, освоєння віддалених, придатних для обробітки земель, збільшення бюджетних інвестицій в механізацію та автоматизацію землеробства, впровадження нових високопродуктивних технологій, створення підприємств з переробки сільгосппродукції, впровадження в рамках сьомої п'ятирічки пенсійної системи для рибалок й фермерів. Ключова роль у новій сільськогосподарській політиці відводилася фермерам [8].

Успіх «руху» пояснюється трьома основними факторами. По-перше, були організовані короткострокові курси з підготовки кадрів на різних рівнях, які забезпечували постійний приплив кваліфікованих керівників в село. Так, в січні 1982 р. 150 керівних сільських працівників, по одній людині від округу, були першими слухачами Інституту підготовки керівників «руху» у Сувон. З тих пір більшість посадових осіб і багато відповідальних працівників центрального уряду пройшли тут курс навчання. Програма була розширена і охопила підприємців, викладачів університетів, суддів, членів законодавчих органів, журналістів, релігійних діячів тощо. Тільки в 1988 р. на підготовчих курсах пройшли навчання в цілому 21 тис. керівних працівників, які представляють різні громадські структури. Всього через систему навчальних закладів підвищили свою кваліфікацію і здобули практичні знання більше 100 тис. осіб. Другим фактором успіху стало поширення «руху» з сільських районів на інші сфери життя. Були проведені різні практичні програми для жителів міст на основі тих же принципів старанності, співробітництва і опори на власні сили.

Отже, в результаті проведення вищесказаних заходів відсталість сільськогосподарських громад перестала бути перешкодою для проведення модернізації країни. Протягом дуже короткого часу вони стали однією з рушійних сил модернізації. Так була закладена основа для того, щоб сільське господарство і промисловість разом крокували вперед. По всій країні можна було зустріти все більше фермерів, які об'єднувалися і кооперувалися і разом їм вдавалося домогтися більшого.

Список використаних джерел:

1. Ан Тхегвон. Реформи правительства Ким Ен Сама. Труды ученых и руководителей КНДРС. URL: <http://makkawity.livejournal.com/1731968.html>

2. Воронцов А.В. Россия и Корея (1945-1992). Москва: Международный центр корееведения МГУ, 1993. 136 с.
3. Дак Ву Нам. Опыт экономического развития Республики Корея в условиях рыночной системы. *Международная экономика и международные отношения*. 1991. №4. С. 123-131.
4. Курбанов С.О. История Кореи: с древности до начала XXI в. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2009. 680 с.
5. Развитие корейской экономики: уроки переходного периода: учеб. пособ. / ред. Н.В. Кузнецова, И.А. Толстоулаков. Владивосток: ДВГУ, 2001. 308 с.
6. Суслина С.С. Республика Корея на постиндустриальной стадии развития. Москва: Восточная литература, 1997. 224 с.
7. Торкунов А.В., Динисов В.М., Ли Владимир. Корейский полуостров: метаморфозы послевоенной истории. Москва: ОЛМА Медиа групп, 2008. 266 с.
8. Ким Г.Н. Республика Корея. URL: <http://gendocs.ru/v24112/?cc=17>

The article highlights the period of economic stabilization of the Republic of Korea and its impact on agricultural development in 1980-1997.

Key words: Republic of Korea, New Village Movement Policy, Economic Policy, Village, International Model, Farmers, Industrialization, Urbanization, Modernization, New Agrarian Policy, New Korea Strategy, Movement Leaders Training Institute.

Отримано: 31.03.2022

УДК 930.2(477)«15»

*Д. Олійник, студент 2 курсу історичного факультету
Науковий керівник: С. В. Олійник, кандидат історичних наук, доцент*

«АРХІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ РОСІЇ» ЯК ДЖЕРЕЛО 3 ІСТОРІЇ КОЗАЦЬКИХ ПОВСТАНЬ КІНЦЯ XVI ст.

У статті здійснено джерелознавчий аналіз «Архіву Південно-Західної Росії» та встановлено його важливість для з'ясування цілісної картини історії козацьких повстань кінця XVI ст. під проводом К. Косинського та С. Наливайка.

Ключові слова: «Архів Південно-Західної Росії», козацькі повстання кінця XVI ст., К. Косинський, С. Наливайко.

Події кінця XVI ст. в Україні, що відомі в під назвою козацькі повстання, до сьогодні залишаються одними із запутаніших у вітчизняній історії. Масштабність подій, їхні політичні, військові, соціальні, релігійні вияви, їх переплетіння, географія, поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників, надмірна ідеологізація, значна кількість персонажів, оцінка формують загальну складність аналізу і розуміння того, що звикли називати повстання під проводом К. Косинського та С. Наливайка. Тому не дивно, що ця сторінка вітчизняної історії привертала і привертає увагу науковців [1; 3-10]. В результаті чого ці події відобразилися в значній кількості різноманітних публікацій. Разом з тим слід усвідомлювати той факт, що будь-яке наукове дослідження має базуватися на належній джерельній базі.

Одним із важливих джерел для дослідження історії козацьких повстань кінця XVI ст. є таке унікальне видання як «Архів Південно-Західної Росії». Серед багатьох томів цієї збірки, події, пов'язані із козацькими повстаннями під проводом К. Косинського та С. Наливайка представлені у його третій частині першого тому як «Акти про козаків (1500-1648 р.)», що побачила світ у 1863 р. [2].

Аналіз документів, вміщених саме у цьому томі, засвідчує, що зазначені нами у заголовку статті події відображені низкою фактологічного матеріалу, який нараховує 30 одиниць задокументованих фактів і подій. Їх умовно можна поділити на кілька груп.

Першу групу складають офіційні накази королівської влади, представлені королівськими універсалами, листами, направленими коронною гетьману, місцевим магнатам та шляхтичам що стосувалися організації придушення виступу повсталіх козаків (посполите рушіння, створення комісії для розслідування і т.п.). Яскравим прикладом цього може слугувати королівський універсал від 16 січня 1593 р., направлений шляхті Волинського, Київського і Брацлавського воєводств з вказівкою збору посполитого рушіння проти повсталіх козаків [2, с.44-46].

Друга група представлена скаргами місцевих магнатів, шляхтичів та представників місцевого управління (староста, возний) до вищої влади на свавілля повстанців, пограбування ними маєтностей та вилучення документів, які підтверджували права шляхтичів на володін-

ня маєтками і землею. Показовим цьому плані є документ, в якому Я. Острозький жалівся на відповідне пограбування повстанцями князя Булиги-Курцевича (білоцерківського і богуславського старости), в якого були відібрані якраз зазначеного вище типу документи [2, с.31-32]. В інших випадках представлена скарга на дії наливайківців, в результаті яких було розігнано зібрання подільської шляхти в Брацлаві [2, с.66-68], здійснено скаргу на погром наливайківцями містечка Тучин, в результаті якого постраждали «господський дім» та «двори міщанські» [2, с.95-97]. Цікаво, що скарги на дії повстанців поступали ще тривалий час після їх придушення. Остання з таких була представлена Г. Котельницьким 21 червня 1598 р. [2, с.141-144].

Третя група матеріалів включає інформацію про те як впливали козацькі повстання на різноманітні сфери життя тогочасних магнатів і шляхти. У документі за №14 повідомлялося, що у результаті розмаху повстанського руху призупинилися судові справи шляхтичів Луцького повіту [2, с.41-43]. Матеріали «АПЗР» вказують, що окремі шляхтичі намагалися використати повсталіх козаків у своїх приватних цілях, зокрема для зведення рахунків зі своїми ворогами в середовищі місцевої шляхти [2, с.57-62]. Цікавим документом, пов'язаним із соціально-економічним становищем волинської шляхти, є королівський лист про відміну серед них частини податкових зборів через дії повсталіх під керівництвом С. Наливайка [2, с.69-71].

Унікальною за свою суттю є наступна група документів, котра торкалася листування між повсталіми козаками і князем Я. Острозьким щодо врегулювання існуючих суперечок (до речі маловідомий факт навіть серед істориків – Д.О.) [2, с.53-57].

Ще одна група представлена офіційними документами тих часів регіонального, місцевого рівня, пов'язана із організацією боротьби магнатів і шляхти з повсталіми козаками. Прикладом цього може слугувати офіційне оголошення волинської шляхти від 13 січня 1593 р. про готовність виступити проти козаків за першим же закликом київського і волинського воєвод [2, с.63-65].

Черговою групою матеріалів є матеріали щодо покарання колишніх повстанців, зокрема вироків смертної кари

місцевими судами, винесені спійманим повстанцям, котрі були займалися розбійництвом і грабунками, як наприклад над представниками загону Лободи за грабунки с. Коростятин від 30 березня 1596 р. [2, с.106-122] та донесення возних від наступного дня про виконання винесених смертних вироків для цих повстанців [2, с.123-126].

Останню групу документів складають статі стичні матеріали, пов'язані з різноманітними аспектами козацьких повстань. Найяскравішим прикладом цього може бути складений наприкінці лютого 1596 р. реєстр збитків, завданих повстанцями в містечку Тучин, селі Коростяннин та маєтках О. Семашка [2, с.86-93].

Таким чином, проведений нами джерелознавчий огляд «Архіву Південно-Західної Росії» засвідчує, що дане видання є безцінним джерелом для дослідження різноманітних аспектів, пов'язаних козацькими повстаннями кінця XVI ст., що здійснювалися під керівництвом К. Косинського та С. Наливайка.

Список використаних джерел:

1. Антонович М. Студії з часів Наливайка. Прага: Вид. ІФТ в Празі, 1941. 86 с.
2. АЮЗР. Акты о казаках (1500-1648 г.). Киев: Тип. И. и А. Давиденко, 1863. Т. 1. Ч. 3. 433 с.
3. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. Київ: Вища школа, 1994. 539 с.
4. Грушевський М. Історія України-Руси в 11 т., 12 кн. / редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін.]. Т. 7: Козацькі ча-

си – до року 1625. Репринтне відтворення видання (Київ, Львів, 1909). Київ: Наукова думка, 1995. 624 с.

5. Леп'яко С. Козацькі війни К. Косинського та С. Наливайка. Харків: Фоліо, 2011. 121 с.
6. Леп'яко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. Чернігів: Сіверянська думка, 1996. 286 с.
7. Українське козацтво: Мала енциклопедія / кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; відп. ред. С.Р. Лях Вид. 2-е, доп. і перероб. Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. 672 с.
8. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. У 3 т. / редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1990. Т. 2. 560 с.
9. Jablonowski A. Historia Rusi Południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej. Kraków: Nakładem Funduszu Nestora Bucewicza, 1912. 366 s.
10. Lewicki A. Zarys historii Polski i krajów ruskich z nią połączonych. Wyd. 5. Kraków: Księgarnia Gebethnera, 1912. 203 s.

The article analyzes the source study of the «Archives of South-Western Russia» and establishes its importance for clarifying the holistic picture of the history of the Cossack uprisings of the late XVI century. under the leadership of K. Kosinsky and S. Nalyvayko.

Key words: «Archive of South-Western Russia», Cossack uprisings of the end of the XVI century, K. Kosinsky, S. Nalyvayko.

Отримано: 31.03.2022

УДК 930.1(477)«1919»(092)

*О. Олійник, студент 4 курсу історичного факультету
науковий керівник: О. М. Завальнюк, доктор історичних наук, професор*

ДОЦЕНТ СЕРГІЙ ОЛІЙНИК – ДОСЛІДНИК ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ НА ПОДІЛЛІ ВЛІТКУ – ВОСЕНИ 1919 р.

Стаття присвячена дослідженню місця і ролі доцента С. Олійника у вивченні збройної боротьби за українську державність на Поділлі влітку – восени 1919 р.

Ключові слова: Поділля, збройна боротьба, українська державність, Українська галицька армія, армія УНР, С. Олійник, революція 1917-1921 рр.

Територія Поділля в добу революції 1917-1921 рр. неодноразово ставала ареною бойових дій, збройної боротьби за українську державність. А впродовж літа – осені 1919 р. саме тут вирішувалася доля України. Тому не дивно, що цій сторінці подільської історії присвячено чимало публікацій. Звертали до неї увагу як радянські, українські діаспорні, польські, білоруські, російські і звичайно вітчизняні науковці. Серед цілої когорти істориків окремо слід виділити доцента кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Олійника Сергія Васильовича, до кола наукових інтересів якого як раз і входить зазначена вище проблематика.

Перші кроки з дослідження збройної боротьби за українську державність на Поділлі влітку – восени 1919 р. були зроблені Сергієм Васильовичем ще в студентські роки, під час навчання в Кам'янець-Подільському педагогічному інституті. За пропозицією викладача вишу О. Завальнюка у 1992 р. ним було виконано курсову роботу, в якій, на матеріалах «Денника Начальної команди УГА», опублікованого на сторінках часопису «Літопис Червоної Калини» за 1991 р., було висвітлено бойовий шлях галицького війська на Правобережжі, де окремим сюжетом аналізувалися бойові дії цього військового формування, що відбувалися на Поділлі влітку – восени 1919 р. Тема була, як для тих пострадянських часів нова, малодосліджена і повністю захопила студента. Попри існуючі труднощі із джерелами і літературою, за пого-

дженням з його науковим керівником, було взято курс на її подальшу розробку. Курсова робота, доповнена матеріалами місцевої преси відділу рідкісних видань обласного архіву (розміщувався у той час у Кам'янці-Подільському) та наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка у Львові, переросла в успішно захищену в 1994 р. дипломну роботу, присвячену функціонуванню УГА на Поділлі в липні 1919 – травні 1920 рр., де лівову частку склали події, пов'язані з бойовою діяльністю галицьких вояків.

По закінченні Кам'янець-Подільського педагогічного інституту С. Олійник, працюючи вчителем історії у Кам'янець-Подільському лицей-інтернаті, продовжував дослідження над зацікавленою темою. Так, невдовзі, у 1994 р. з'явилася його перша публікація (у співавторстві з О. Завальнюком), присвячена історії галицького війська на Поділлі в липні-серпні 1919 р., в якій виокремлювалися основні бойові акції галичан на теренах краю у цей проміжок часу [1].

Більш активна розробка дослідження історії збройної боротьби на території Поділля влітку – восени 1919 р. розпочалася зі вступом у 1995 р. на заочну форму навчання в аспірантуру при Кам'янець-Подільському виші. В продовж чотирьох років С. Олійником було видано 7 статей з зазначеної у заголовку проблеми [5].

У 2001 р. у співавторстві з О. Завальнюком було опубліковано історичний нарис «Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.)», в якому виділялися головні воєнні операції, які проводила

УГА на Поділлі влітку – восени 1919 р., окреслено перебіг бойових дій, відзначено моменти бойового братерства галицьких вояків із солдатами армії УНР [2].

У 2002 р. С. Олійник перейшов на роботу до Кам'янець-Подільського педагогічного університету на посаду асистента кафедри історії України, пізніше старшого викладача, а з 2006 р. – доцента. Перехід на нове місце роботи дозволив йому більше сконцентруватися на науковій діяльності.

27 лютого 2004 р., під керівництвом кандидата історичних наук, професора О. Завальнюка, у спеціалізованій вченій раді Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, С. Олійник успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Галицьке військо і визвольні змагання на території Правобережної України (липень 1919 р. – травень 1920 р.)» [5]. У ній було докладно висвітлено структурну організацію УГА, функціонування її відділів, служб, в т.ч. різноманітні аспекти бойового шляху галичан на Поділлі, звернено також увагу і на співпрацю з республіканським військом.

Слід зазначити, що питання збройної боротьби за українську державність на Поділлі влітку – восени 1919 р. після захисту дисертації продовжувало залишатися в колі наукових інтересів доцента С. Олійника. Свідченням цього стала поява низки публікацій. Серед них виокремлюються і нові сюжети, насамперед спроби дослідити спільну участь УГА і армії УНР в боях з ворогами України.

У 2013 р. вийшло друге, доповнене та перероблене, видання спільної з О. Завальнюком праці у вигляді монографії «Українська Галицька армія на Поділлі», у якій докладно висвітлено бойовий шлях галицького війська на теренах подільського краю впродовж літа-осені 1919 р. [3]. У праці детально розглянуто бойові дії УГА, проведення ними Проскурівської, Вінницької і Жмеринської наступальних операцій, оборонні бої у вересні-листопаді проти денікінців і більшовиків. Окрім того, тут чимало уваги приділено також спільній боротьбі наддністрянців з ворогами української державності.

У подальшому С. Олійник став популяризатором героїчного минулого на Шаргородщині (2014), Могилівщині і Вінковеччині (2015) [10-12]. Дослідник звертає увагу краян і бойові дії, у результаті яких наприкінці липня 1919 р. було звільнено від більшовицької влади Хмельницький (тоді Проскурів) [7] тощо.

Впродовж 20-х рр. ХХІ ст. С. Олійник не полишає увагою проблеми збройної боротьби за українську державність на Поділлі влітку – восени 1919 р. В публікаціях останніх кількох років простежується більш акцентоване дослідження джерельної бази згаданої сторінки подільської історії. Здійснено аналіз спогадів і мемуарів А. Кравса і С. Шухевича [8; 9]. Окрім того, дослідником зроблено ґрунтовний огляд бойової діяльності груп отаманів галицького війська К. Шльосера та Р. Кніттеля проти денікінців в жовтні 1919 р. [4] та спільні акції об'єднаної української армії в літку того ж року [6].

Загалом станом на весну 2022 р. доцентом кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка С. Олійником здійснено 52 наукових публікацій як мають як безпосереднє відношення до дослідження збройної боротьби за українську державність УГА та армії УНР на Поділлі влітку – восени 1919 р., так і дотичні до проблеми. Ще кілька публікацій, пов'язаних із зазначеною темою, подані до друку. Їхня поява очікується незабаром. А також, є певні сподівання на появу узагальнюючого характеру нарисів, присвяченого саме зазначеній вище сторінці історії Поділля.

Отже, доцент кафедри історії України історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету С. Олійник присвятив велику увагу дослідженню історії збройної боротьби за українську державність на Поділлі влітку – восени 1919 р. Його науковий

доробок з цієї проблеми достатньо вагомий. А аналіз публікацій дослідника дає змогу відтворити цілісну картину безпосередньо перебігу бойових дій на теренах краю, питань, пов'язаних з організацією, забезпеченням і загалом функціонуванням українського війська, насамперед УГА та частково його противників.

Список використаних джерел:

1. Завальнюк О.М., Олійник С.В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень – серпень 1919 року). *Духовні витoki Поділля: Творці історії краю*: матеріали науково-практичної конференції. Хмельницький: Поділля, 1994. Ч. 1. С. 390-392.
2. Завальнюк О.М., Олійник С.В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2001. 148 с.
3. Завальнюк О.М., Олійник С.В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): монографія. 2-е вид. доп. і. перероб. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. 292 с.
4. Олійник С.В. Бойові дії груп отаманів галицького війська К. Шльосера та Р. Кніттеля проти денікінців на Поділлі в жовтні 1919 року. *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина»* / [редкол.: В.Г. Байдич (гол.), В.Я. Алцкан, В.В. Галатир (відп. ред.) та ін.]. Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2021. №1 (7). С. 109-111.
5. Олійник С.В. Галицьке військо і визвольні змагання на території Правобережної України (липень 1919 – травень 1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Чернівці, 2004. 20 с.
6. Олійник С.В. Перша спільна бойова акція наддніпрянців на Великій Україні. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи*: збірник наукових праць / [редкол.: В.С. Степанков (головн. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 7: На пошану професора М.Г. Кукурудзяка. С. 68-74.
7. Олійник С.В. Проскурівська наступальна операція 1919 р. – перша спільна бойова акція Об'єднаної української армії. *Матеріали I-ої Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України»*. Хмельницький, 2016. С. 69-71.
8. Олійник С.В. Спогади генерала А. Кравса як джерело з історії перебування Української Галицької Армії на Поділлі в 1919-1920 роки. *Розвиток національного краєзнавства та історико-регіональних досліджень Поділля та Південно-Східної Волині: досвід, проблеми, перспективи* (до 75-річчя від дня народження професора Лева Васильовича Баженова): матеріали круглого столу (05.02.2021 р., м. Кам'янець-Подільський) / [редкол.: С.А. Копилов (голова), О.П. Рєнт (співголова), В.С. Степанков (співголова), Л.В. Баженов та ін.]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2021. С. 243-248.
9. Олійник С.В. Спогади С. Шухевича як джерело з історії перебування Української Галицької армії на Поділлі. *Матеріали XVI Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції* [присв. 55-річчю проведення першої Подільської історико-краєзнавчої конференції, 25-річчю діяльності Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при К-ПНУ імені Івана Огієнка] / [ред. кол.: С.А. Копилов (співголова), О.П. Рєнт (співголова), Л.В. Баженов (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. С. 95-98.
10. Олійник С.В. Українська Галицька Армія на Вінковеччині. *Вінковеччина в історії Поділля*. Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції / [Л.В. Баженов (відп. ред.), В.В. Войтович (відп. секретар) та ін.]. Вінніквіці, 2015. С. 75-79.
11. Олійник С.В. Українська Галицька армія на Шаргородщині. *Перша Шаргородська наукова історико-краєзнавча конференція*: матеріали конференції 17-18 жовтня 2014 р., м. Шаргород Вінницької обл. Вінніця: ПП Балук І.Б., 2014. С. 110-112.

12. Українська Галицька Армія на Могилівщині. *П'ята Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція: матеріали конференції 16-17 жовтня 2015 р., м. Могилів-Подільський*. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2015. С. 204-209.

The article is devoted to the study of the place and role of associate professor S. Oliinyk in the study of the armed

struggle for Ukrainian statehood in Podillya in the summer – autumn of 1919.

Key words: Podillya, armed struggle, Ukrainian statehood, Ukrainian Galician army, army of the Ukrainian People's Republic, S. Oliinyk, revolution of 1917-1921.

Отримано: 31.03.2022

УДК 32:81'42-048.64-049.2

*І. Повержук, студентка 1 курсу історичного факультету
Науковий керівник: О. В. Віннічук, кандидат педагогічних наук, доцент*

ПОЛІТИЧНИЙ ТРОЛІНГ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

В умовах російсько-української війни проаналізовано роль значення політичного тролінгу. Розкрито ставлення зарубіжних ЗМІ, відомих видань, карикатуристів та їх ставлення до тролінгу провладних еліт. Узагальнено та проілюстровано найактуальніші тролінгові фото найзапеклішого диктатора сучасного світу президента РФ володимира путіна.

Ключові слова: тролінг, політичний тролінг, інформаційна війна, пропаганда.

Російсько-українська війна сколихнула світ 24 лютого 2022 року. В умовах сьогодення варто відкинути розуміння «війни» як лише військового протистояння, яке покликано нанести матеріальне та фізичне знищення. Безумовно, війни 3-го тисячоліття є багатоаспектними. Таким чином, розуміємо, що однією з гілок посиленого протистояння є саме інформаційне. Українська сторона потужно протидіє російській пропаганді, поширенню фейків, які поширюються шохвилини. Незважаючи на важкі часи, все ж українці створюють сатиру щодо російських політичних діячів. Зарубіжні ЗМІ, канали і безліч інших публічних редакцій також не втрачають потенціалу у висміюванні провладної еліти російської федерації.

Сатиричне зображення, а точніше термін вже є застарілим варіантом і на зміну прийшло нове, доволі цікаве поняття, яке має назву «політичний тролінг».

Тролінг – це розміщення в Інтернеті (на форумах, у групах новин Usenet, у вікі-проектах та ін.) провокаційних повідомлень з метою викликати флейм, конфлікти між учасниками, образи, війну редагувань, марнослів'я тощо [1, с.1].

За думку співробітника інституту соціології РАН І.В. Ксенофонтвої, цей термін набув популярності через інше його значення – "тролів" як істот, що згадуються в скандинавській міфології. Міфологічні істоти тролі, особливо в дитячих оповіданнях, зображуються як потворні, неприємні істоти, створені для заподіяння шкоди і скоєння зла [2, с.85].

Політичний тролінг – це явище висміювання політика, його негативних рис, що відбувається у вільному форматі й не передбачає рамок: як мінімум це можуть бути якісь особисті якості політика, його зовнішній вигляд [3, с.1].

Політичний тролінг в Україні набув популярність під час російсько-української війни. За допомогою цього прийому, українці зуміли показати, що відбувається насправді в Україні, справжність відомих політичних діячів.

Варто наголосити, що зарубіжні ЗМІ від початку повномасштабного вторгнення в Україну, розпочали масово використовувати тролінг у свої журналах. Своїми діями вони підтримують Україну і визнають на весь світ, що президент РФ є агресором, вбивцею і послідовником А. Гітлера

В результаті аналізу найпопулярніших публікацій, які були опубліковані з метою висміювання та критики дій російських політиків.

Англійське видання «The Economist» в журналі зобразило президента РФ Володимира Путіна у роздумах, але у доволі провокативній формі (Додаток 1).

На обкладинці напис – «Провал роботи путіна – війна чи ні, він прорахувався». Роздивляючись це зображення,

приходить розуміння, що диктатор прийняв помилкове рішення щодо наступу на Україну. Він завдав шкоди не тільки нашій державі, але й не пошкодував свою.

Видання пише, що президент РФ перебуває у безвихідній ситуації. Завдяки його діям, він посилив співпрацю України з країнами Заходу.

Чеське видання Respekt помістило на обкладинку нового номера «Путіна у крові». Стаття отримала назву – «Війна путіна проти нашого світу» (Додаток 2).

Вчинки, накази президента РФ, які жорстокі і несправедливі. Від 24 лютого він розкрив свою сутність діями: відправляти солдатів на «вірну смерть», зайти в чужу країну і погрожувати ядерною зброєю. Чи це вчинки справжнього президента? Карикатура, яка змушує задуматись весь світ, що кров, яка була пролита на українських землях може бути не кінцем дій цього безумця. Якщо його не зупинити разом, то кров піде далі і надалі буде проливатися.

Французьке сатиричне видання «Charlie Hebdo» помістила на обкладинці карикатуру путіна із описом «На шляху до 21 століття! #Путін» (Додаток 3).

На зображенні можна побачити оголеного путіна, який майже доторкається «ядерної зброї». Стає зрозумілим, що це видання захопилося промовою президента, який погрожує всьому світові ядерною зброєю. Тим самим Захід вирішив зобразити його мавпою, яка не здатна взагалі мислити.

Раніше це видання також приділяла увагу президенту РФ (Додаток 4).

Увагу видання приділило татуюванням, які зображені на його тілі. Переглядаючи їх, можна виділити саме його амбіції, бажання. Серп і молот, Йосип Сталін – бажання відновлення СРСР. Агресивний шакал – зображення самого президента і його дій. Прапор ЛГБТ з ножами – як не сприйняття «руським миром» і притискання свободи вибору. Одна картинка, яка зуміла зобразити всю владу РФ і показати її правдиву всьому світові.

Доволі цікаву публікацію розробив щотижневий американський журнал «Time» з підписом «Повернення історії» (Додаток 5).

Обкладинка журналу облетіла весь світ і стала однією з найпопулярніших публікацій цього видання. Всі його дії прирівнюють до дій А. Гітлера. Передивляючись через призму історії, безліч істориків, політичних діячів найшли безліч схожих дій з Гітлером.

Британське видання The Times створило шарж про Україну. На карикатурі зобразили мужнього та великого президента В. Зеленського та мізерного путіна, який стоїть на цілій купі зламаних російських танків, тримаючи в руках «Свої вимоги» (Додаток 6).

Потужна і велична публікація цього видання, на мою думку. Тут можна по-різному підходити до розк-

риття сутності цієї карикатури, але залишається один потужний факт – це незламність не тільки президента України, а і всього народу. Український народ показав для окупантів і для світу, що вони господарі своєї країни і готові мужньо боронити свою домівку.

Кремлівська влада прорахувалася в багатьох моментах, їхній «бліцкриг» провалився. Сотні колони танків, ракетні авіа удари не зупинили прагнення українського народу до свободи (Додаток 7).

Президент РФ в надії відновити СРСР і об'єднати українців, білорусів і російський народ. «Українці і росіяни один народ» – цей заклик можна почути з уст президента, ЗМІ і самого російського народу, але ніколи не почуєте від українців. Безліч є факторів, які підтверджують чому саме путін бажає Україну.

Варто запам'ятати, що в РФ нема історії без Київської Русі, адже в них спостерігається тільки загарбання чужих територій. Тому вони намагаються об'єднати український народ, щоб той історичний фундамент, який має Україна був їхній. Цей принцип неповноцінності завжди переслідував і буде переслідувати РФ (Додаток 8).

На фото зображено путіна, який тримає на повідку собаку з обличчям О. Лукашенка. Можна зрозуміти з картинки, що у зубах диктатор тримає літак «гуанайр» з опозиційним журналістом Романом Протасевичем. Президент Білорусії О. Лукашенко 23 травня посадив у Мінську літак, який мав рейс Афіни-Вільнюс, щоб арештувати відомого опозиційного журналіста Романа, який боровся проти режиму Лукашенка.

Дії президента Білорусії викликали повний резонанс в Європейському Союзі. Лукашенко ще раз довів, як він підпорядковується Кремлівській владі і готовий виконувати безумні накази «великого президента».

Карикатурист з м. Рівного Юрій Журавель створив карикатуру, яка описує роль президента РФ і його народ (Додаток 9).

Карикатура описує життя в Російській Федерації. Російські ЗМІ, відомі пропагандисти-ідеологи також готувалися до війни з Україною. Протягом років вони нав'ювали на жителів держави ненависть не тільки до українського народу, але й до всього світу. Від початку повномасштабної війни РФ висунула безліч версій пропаганди: «Чому РФ проводить «миротворчу спецоперацію?». Завдяки ЗМІ більше ніж 80% населення повірили тільки їхній стороні і навіть не захотіли послухати іншу сторону.

Юрій Журавель зобразив людей у вигляді скелетів, адже вони не розуміють, що ядерна зброя ставить під загрозу і їхнє життя. Незважаючи, на ядерну загрозу, вони надалі підтримують і виправдовують дії свого диктатора, який вже відкрито погрожує всьому світові.

Аналізуючи інформацію, можна зробити висновок, політичний тролінг набуває найбільш популярного статусу. Безліч відомих журналів та видань публікують висміювання російської влади і громадян РФ. Українські відомі карикатуристи і художники також не відстають у цьому напрямку. Звичайно, що це ще не кінець створенню і поширенню карикатур щодо українсько-російської війни.

На наших очах відбувається творення сильної нації, яка готова боронити і відстоювати свою країну. Ми доказали ще раз всьому світові хто ми є, хто є нашими предками.

На сьогоднішній час кожен українець не залежно від віку допомагає нашим бійцям. Без перебільшення, що всі громадяни стали волонтерами, які допомагають кожному хто залишився без домівки. У кожному куточку світу лунає: «Слава Україні! Героям Слава!».

Список використаних джерел:

1. Кіровоградська обласна бібліотека для дітей імені Т. Шевченка. Тролінг URL: http://librarychl.kr.ua/-kn_in/informatoria/inf-t.php

2. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А.П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2015. №2 (25). 304 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/filosof/filosof_25.pdf
3. Кісельова В. Політичний тролінг від Круса. URL: <https://studway.com.ua/trolling-krus/>
4. Мужній Зеленський і крихітка Путін на купі зламаних танків: The Times створили шарж про Україну. URL: https://24tv.ua/muzhniy-zelenskiy-krihitka-putin-kupi-zlamanih-tankiv-the-times_n1886026?_cf_chl_rt_tk=WI.s-CXyMt4xzqzdGVniPNQbzQ_Xae2ITA37qMJgivy.o-1647435815-0-gaNycGzNCdE
5. The Economist зобразив на обкладинці Путіна, який має намір залити Україну червоним. URL: <https://focus.ua/uk/world/506907-the-economist-izobrazil-na-oblozhke-putina-namerevayushchegosya-zalit-ukrainu-krasnym>
6. Сааков В.В аеропорту Мінська затримали опозиційного журналіста Романа Протасевича. URL: <https://www.dw.com/uk/v-aeroportu-minska-zatrymaly-opozytsiinoho-zhumalista-romana-protasevycha/a-57635816>

The role of political trolling in the conditions of the Russian-Ukrainian war is analyzed. The attitude of foreign mass media, well-known publications, cartoonists and their attitude to trolling pro-government elites is revealed. The most relevant trolling photos of the fiercest dictator of the modern world, Russian President Vladimir Putin, have been summarized and illustrated.

Key words: trolling, political trolling, information warfare, propaganda.

Додатки:

Додаток 1. <https://focus.ua/uk/world/506907-the-economist-izobrazil-na-oblozhke-putina-namerevayushchegosya-zalit-ukrainu-krasnym>

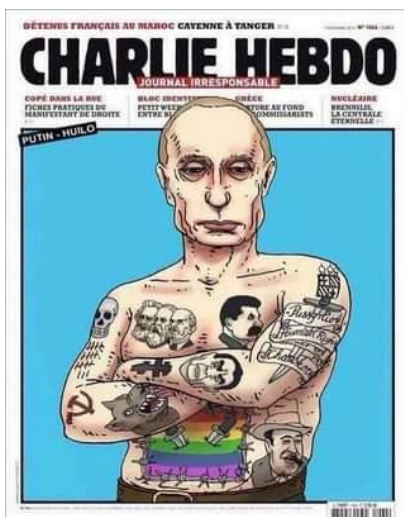
Додаток 2. <https://tsn.ua/svit/cheskiy-zhurnal-pomistiv-na-obkladinku-putina-v-krovi-2000284.html>

Додаток 3. <https://glavcom.ua/world/observe/francuzkiy-zhurnal-zhorstko-vismiyav-putina-foto-826131.html>

Додаток 4. <https://glavcom.ua/world/observe/francuzkiy-zhurnal-zhorstko-vismiyav-putina-foto-826131.html>

Додаток 5. <https://glavnoe.ua/news/n357081237-fotofakt-novaja-oblozhka-zhurnal-a-time>

Додаток 6. https://24tv.ua/muzhniy-zelenskiy-krihitka-putin-kupi-zlamanih-tankiv-the-times_n1886026?_cfchlrtk=WLsCXyMt4x:qzdGVniPNOBzO_Xae2ITA37qMJgfv.o-1647435815-0-gaNvcGzNCdE

Додаток 7. <https://k-z.com.ua/polytyka/57220-publicist-putin-2-rosiya-beneficiar-krivavih-dram>

Додаток 8. <https://www.dw.com/ru/kak-putin-svjazan-s-zaderzhaniem-protasevicha/a-57669771>

Додаток 9. <https://www.volyn.com.ua/news/208706-movana-vysti-dozvolena-facebook-instagram-tymchasovo-dozvoliat-zaklyky-do-nasylstva-proty-putina-lukashenka-ta-armii-moskalskykh-orkiv>

Отримано: 31.03.2022

*Д. Роговська, студентка I курсу магістратури історичного факультету
Науковий керівник: О. М. Завальнюк, доктор історичних наук, професор*

ЗБРОЙНА БОРОТЬБА НА ПОДІЛЛІ ВЛІТКУ – ВОСЕНИ 1920 р.

В статті досліджено бойові дії на території Поділля влітку-восени 1920 року, в рамках польсько-українсько-радянської війни. На основі опублікованих джерел і наукової літератури, висвітлено хід бойових дій в регіоні, зокрема контрнаступу союзних військ (вересень-жовтень 1920) та поразку українських сил в листопаді, після чого залишки війська і вищі органи УНР перебравалися на територію Польщі.

Ключові слова: Поділля, польсько-українські війська, Червона армія, наступальні бої, оборонні бої, більшовицька окупація.

Події польсько-українсько-радянської війни 1920 року стали завершальним етапом збройної боротьби України за незалежність. Важливі події під час цієї військової кампанії проходили на Поділлі, оскільки це був єдиний край під контролем українського уряду. Політичне та військове командування вважало Поділля плацдармом для звільнення усієї України, саме тому його боронили до останнього, в надії продовжити боротьбу. Відступ Армії УНР з цієї території ознаменував військову поразку у боротьбі за власну державність.

Мета статті: з'ясувати основні бойові дії на території Поділля протягом військової кампанії 1920 року в рамках польсько-українсько-радянської війни та їх значення для боротьби за українську державність.

В історіографії дане питання розглядається у широкому контексті польсько-українсько-радянської війни, про що свідчать праці А. Грицківича [1], М. Какуріна [3] М. Прушинського [6], А. Рукаса [7], А. Щесняка [1]. Окремо увагу подільському регіону у ході бойових дій 1920 р. приділили О.М. Завальнюк та А.О. Копилов у невеликій замітці, опублікованій 1999 року за результатами наукової конференції «Подяки на Поділлі» [2]. Утім вона лише окреслила основні події збройного протистояння в регіоні через недоступність значної частини фактичного матеріалу. Джерельну базу статті складають спогади І. Мазепи [4], М. Омеляновича-Павленка [5], опубліковані офіційні українські [8; 9] та польські [10] документи.

25 квітня 1920 року розпочався спільний наступ польсько-українських військ у Правобережній Україні. Основний удар наносився в районі Полісся, звідки мав розпочатись наступ на Київ. Операцією командував генерал Е. Ридз-Смігли. Південніше, на території Поділля, знаходились відділи Дієвої армії УНР і 6-ї польської армії, яким протистояла 14-а радянська армія [5, с.68].

У квітні-травні Подільський фронт був другорядним, хоча союзники досягли великих успіхів. Було визволено Проскурів, Вінницю, Жмеринку, Бар [7, с.73]. Взяття Жмеринки і Козятина призвело до порушення зв'язку між 12-ю і 14-ю радянськими арміями, котрі почали відступ. Всього за тиждень боїв майже вся Правобережна Україна була звільнена від більшовиків [6, с.54-55]. На Поділлі полякам здалась 3-я галицька бригада, котра не бажала воювати за більшовиків [8, с.129]. На бік українців також переходили відділи донських і кубанських козаків. Із їх числа було сформовано 3-й козацький полк під ком. полковника С. Фролова, що влився до складу Окремої кінної дивізії Армії УНР [4, с.370]. Уже 9 травня польсько-українське військо взяло Київ, на Хрещатику було проведено урочистий парад.

Та святкування перемоги було передчасним, оскільки Червона Армія змогла швидко оговтатись від перших поразок і підтягнути резерви. У Південному Поділлі все ще перебувала босездатна 14-я армія. Згодом, до неї доєднається знаменита 1-а кінна армія С. Будьонного. У поляків і українців були значні негарзди з тилами і резервами. Армії УНР не вистачало припасів, зброї, навіть одягу. Польські тили були надзвичайно розтягнуті, підкріплення приходили дуже повільно. Таким чи-

ном, обороняти Поділля у разі контрнаступу шансів не було [6, с.64]. Скоро це підтвердили реалії війни.

На Поділлі більшовикам протистояла 2-га польська армія ген. О. Лістовського, але вона була набагато слабша за інші польські сили. Її підтримували українські відділи ген. М. Омеляновича-Павленка. Відрізок фронту від Вапнярки до Козятина обороняла 6-а польська армія ген. Івашкевича. Сили поляків і більшовиків були приблизно рівними, але в останніх була ціла Кінна армія [1, с.463].

Київський контрнаступ тривав з 26 травня по 16 червня 1920 року. В результаті успішної кавалерійської атаки Будьонного на Коростень, поляки відступили від Києва, але уникнули оточення в районі Житомира. Червоні також наступали на Поділлі, хоча й з меншим успіхом. Залишки 3-ї та 6-ї польських армій були зведені у 2-у армію під командуванням ген. К. Рашевського. Вони зайняли оборону на Поділлі і намагались прикрити південний фланг Війська Польського [2, с.362].

У другій половині червня розпочався новий наступ Червоної армії. Кінна дивізія Червоного козацтва комдива Примакова підтримала наступ Будьонного ударом в районі Бару. Прорвавши позиції союзників, червона кіннота пішла в кавалерійський рейд до Проскурова, де знаходилося військове командування обох армій [2, с.368]. Загроза оточення примусила поляків і українців відступити за Збруч. Українська армія прикривала відступ поляків та організувала евакуацію мирного населення з Поділля. З Кам'яння-Подільського, Проскурова та інших міст були евакуйовані держслужбовці та цивільні. Перехід через Збруч відбувався в районі Волочиська. 13 липня українські відділи перейшли лінію кордону [6, с.85].

Після того, як сталося «диво на Віслі» і польсько-українські війська завдали нищівної поразки Червоній армії під Варшавою, розпочався новий етап цієї війни, де більшовицькі полки змушені були відступати.

На початку вересня розпочався контрнаступ польсько-українських сил в Галичині і Волині. Українці наступали вздовж Дністра, у напрямку Бучача і Підгайців. 17 вересня була взята Терехівка, союзники продовжили наступ на Тернопіль, що був звільнений наступного дня. Протягом 14-17 вересня було звільнено усю Тернопільщину і війська рушили далі за Збруч [4, с.435].

18 вересня польсько-українське військо перейшло Збруч і повернулося на Поділля. 14-я радянська армія почала наступ, що подекуди перетворювався в панічну втечу. Червоноармійці масово здавалися в полон, іноді разом зі зброєю в руках. Серед них було багато насильно мобілізованих українців і росіян, котрі бажали вступити до лав українського війська [1, с.478]. У день переходу через Збруч С. Петлюра написав відозву до українських солдат: «Ви розбили ворога, він втікає перед вами й надходить день, коли Батьківщина буде зовсім звільненою... Про ваші побідні успіхи знають по той бік фронту – там чекають вас. Ідьте. Увільняйте рідну Батьківщину від ворога. Бийте ворога без пощади, він не жалів ні вас, ні ваших рідних, близьких, ні ваших хат... Несіть із собою для ваших втомлених та знесилених ворожими знущаннями братів – лад і спокій. Нехай ваш

прихід, принесе їм усмішку любові і пошани до вас. Так з Богом наперед. І з вірою в святе визволення рідної землі. Ідїть – перемога чекає вас» [7, с.280].

За останню декаду вересня, союзники звільнили Західне Поділля. 21 вересня вони увійшли до адміністративного центру краю – Кам'янець-Подільського. 23 вересня українські війська увійшли у Дунаївці. За наступні декілька днів було звільнено Проскурів, Городок. Поблизу с. Миньківці бойова група О. Удовиченка розбила радянські частини, взявши в полон 450 червоноармійців, 500 було знищено. Поблизу Красилова 2-а Волинська дивізія армії УНР взяла понад 100 полонених, а також велику кількість зброї. 28 вересня українці звільнили Старокостянтинів і Меджибіж [9, с.47-48]. Це дозволило налагодити зв'язок із польськими військами на Волині. 1-а Запорізька дивізія зайняла ст. Дерезня. Поляки, тим часом, почали наступ на півночі, в районі Полісся [10, с.52]. Українська армія наступала до р. Ушиця і далі на схід. Частини 12-ї і 14-ї радянських армій продовжували відступ. Однак поблизу Летичева, українські війська були зупинені і зазнали втрат. Армії потрібен був перепочинок і поповнення, щоби продовжити звільнення Поділля.

З 1 по 12 жовтня на Поділлі у війні було взято паузу, панувало затишшя. Українці підвозили резерви і поповнення та розробляли план майбутнього наступу. Однак у майбутні події втрутилась політика. 12 жовтня у Ризі було підписано польсько-радянське перемир'я, котре повинно було вступити в силу через тиждень. Поляки зобов'язались покинути територію України та перестати підтримувати УНР [1]. Маршал Ю. Пілсудський виступав проти перемир'я, він планував підготувати новий наступ навесні 1921-го і вибити більшовиків з України та Білорусі. Незважаючи на Ризькі домовленості, Ю. Пілсудський видав неофіційне розпорядження надавати допомогу українцям, білорусам і росіянам [5, с.105-106]. На території Польщі продовжували формуватись нові дивізії, на фронт поступала підтримка.

12 жовтня розпочався новий наступ. План передбачав звільнити якнайбільше територій, провести мобілізацію і протриматись до весни, коли почнеться нова польська офензива. Поляки також брали участь в операції, оскільки перемир'я ще не вступило в силу. Українська армія наступала трьома групами: група ген. О. Загородського – на Летичів і Літин, група ген. М. Безручка – на Ялтушів і Бар, група ген. О. Удовиченка – на Могилів-Подільський і Жмеринку. Їх підтримувала Окрема кінна дивізія полк. М. Омелянович-Павленка, що здійснила кавалерійський рейд по тилах більшовиків. Польські війська наступали на Хмільник. Уже 14 жовтня Кінна дивізія прорвала позиції в районі Бара і взяла полон 700 червоних і значну кількість майна. 18 жовтня поляки вийшли до Хмільника [9, с.1037-1061]. Але вже наступного дня почало діяти перемир'я і польські війська припинили наступ, без підтримки союзників, Армія УНР також зупинилась на лінії – Мурафа-Хмільник [10, с.52]. Українці були за крок від Вінниці, Гульчина і Жмеринки. Взяття цих міст могло підняти бойовий дух українців і покращити оперативне становище.

20 жовтня відбулась загальна нарада українського командування. На ній командарм М. Омелянович-Павленко запропонував свій план наступу. Тим часом, тривали перемовини із союзниками. У м. Городок прибув російський генерал Б. Пермикін, котрий представляв барона Врангеля. Від імені уряду Врангеля, Б. Пермикін підписав військову конвенцію про спільні дії українців і росіян. Із території Польщі також приходили підкріплення, зокрема декілька тисяч донських і кубанських козаків влились до складу українського війська [4, с.478].

28 жовтня план наступу був затверджений. Українські війська, за підтримки козацьких частин, наступали в районі Хмільника на Вінницю, Ямпіль, Жмеринку. Со-

юзницька 3-я російська армія наступала на Козятин-Бердичів. Операцію було призначено на 2 листопада. Але дізнавшись про продовження перемир'я, українські командири переконали ген. В. Павленка перенести наступ. Це було фатальна помилка, котра врешті призвела до військової поразки України [6, с.120].

7 листопада на спільній нараді штабів та уряду було визначено дату нового наступу – 11 листопада. Проте радянська розвідка досить швидко дізналась про заплановану операцію. Більшовики знову вступили у союз із Н. Махном, завдяки чому зупинили наступ Врангеля і змогли перекинути резерви на Поділля. Вони планували здійснити превентивний удар по союзниках, відкинути їх за Дністер і вийти на кордон з Польщею [10, с.55].

10 листопада розпочався наступ червоних, що став повною несподіванкою для Армії УНР. Українська розвідка невдало спрацювала, що мало не призвело до катастрофи. Більшовики прорвали фронт у декількох місцях, українські і російські частини втратили зв'язок між собою, розпочався хаос в управлінні. Проте на лінії Могилів-Жмеринка українці зупинили наступ червоних. Однак, втрати союзників були величезними: українські частини не дорахувалися 30-40% бойового складу, Донський полк М. Фролова втратив 2/3 складу. Ситуацію трохи полегшив осавул В. Яковлев, котрий повів свою козацьку бригаду в рейд по тилах червоних, в районі Вінниці [4, с.470-472].

13 листопада, незважаючи на переважаючі сили ворога, українська та російська армії перейшли у контрнаступ, намагаючись зупинити просування червоних. Їм вдалося на деяких напрямках досягти успіху. 3-я російська армія успішно діяла в районі Чорного Острова, зупинивши більшовиків. Але сил обороняти Проскурів у союзників не було, резерви повністю вичерпались [4, с.474-475]. Тим часом, кіннота Г. Котовського просувалась на півдні. 15 листопада червоні захопили Дунаївці, наступного дня увійшли до Кам'янець-Подільського і Літина. Командарм М. Омелянович-Павленко віддав наказав про відступ, що почався 16 листопада. Стало зрозуміло, що армії доведеться відступити за Збруч [6, с.120].

Позиції в районі Проскурова прикривали російські та козацькі відділи, але 18 листопада місто було захоплено – це був останній значний пункт під контролем України. Командування евакуювалося до Волочеська, де 19 листопада пройшла військова нарада. Розуміючи безперспективність оборони, командарм віддав наказ українським і російським частинам відступати за Збруч [4, с.473]. Поляки погодилися прийняти на своєму боці союзників, розмістити їх у таборах для військовополонених. Усе військо майно залишалось у власності українців та їх союзників [3, с.468].

20-21 листопада відбулась евакуація українських, козацьких та російських частин через Збруч. Окрім військових, Поділля покидали українські урядовці, повстанці, члени сімей військовиків та просто цивільні, що не хотіли жити під більшовиками. Українські частини до останнього боронили переправу, вигравши час для евакуації населення [3, с.470]. Більшовики з гармат та бронепойздів обстрілювали українські позиції, але ті змогли протриматись до завершення евакуації. На території Поділля залишився лише повстанський відділ отамана А. Гулого-Гуленка, котрий вирішив пробиватись до Холодного Яру. Бойові дії на поділлі тривали до початку грудня 1920 року. Через Збруч перейшло 20 тис. українців та 8 тис. росіян і козаків, що були інтерновані у польських таборах [6, с.123].

Таким чином, кампанія літа-осені 1920 року на території Поділля відзначалась інтенсивними бойовими діями (оборонні/наступальні операції) та постійною зміною лінії фронту. Декілька разів край переходив із рук в руки. Польсько-українським військам вдалося на деякий час опанувати Поділля і відновити тут владу УНР, що дозволило поповнити резерви і продовжити

боротьбу. Але підписання Ризького перемир'я і відступ польських частин призвів до військової поразки українців та їх союзників. Україна втратила останній плацдарм для продовження боротьби за незалежність. Українська армія відступила за Збруч, що стало остаточною поразкою у Перших визвольних змаганнях, які супроводжувала велика мужність і героїзм воїни-патріотів.

Список використаних джерел:

1. Грицкевич А.П. Борьба за Украину 1917-1921 / [под науч. ред. А.Е. Тараса]. Минск: Современная школа, 2011. 528 с.
2. Завальнюк О.М., Копилов А.О. Союзницькі дії польсько-українських дій на Поділлі у 1920 р. *Поляки на Поділлі. Погляд крізь віки*: зб. наук. праць. Хмельницький, 1999. С. 275-282.
3. Какурин Н., Меликов В. Гражданская война в России: Война с белополяками. Москва: АСТ, 2002. 730 с.
4. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції 1917-1921 рр. Київ: Темпора, 2003. 608 с.
5. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917-1920): Документально-художнє видання / упоряд.: М. Ковальчук. Київ: Темпора, 2007. 608 с.
6. Прушинський М. Драма Пилсудського. Війна 1920. Київ: Лібра, 1997. 372 с.
7. Руккас А.О. «Разом з польським військом: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, органі-

зація, чисельність, уніформа). Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2013. 480 с.

8. Українсько-московська війна 1920 року в документах / З передмовою і редакцією В. Сальського. Документи впорядкував генерал П. Шандрюк. Варшава: Українське військово-історичне товариство, 1933. 373 с.
9. Українська революція: Документи, 1919-1921. Т. 2 / ред. Т. Гунчак. Нью-Йорк, 1982. 374 с.
10. Bitwa wolińska-Podolska 5 IX – 21 X 1920. Dokumenty operacyjne. Opracował i przygotował do druku zespół pod redakcją Marka Tarczynskiego. Warszawa: Muzeum Józefa Piłsudskiego, 2014. 1436 s.
11. Szczesniak A.L. Wojna polsko-radziecka 1918-1920. Warszawa, 1989. 68 s.

The article examines the fighting in Podillya in the summer and autumn of 1920, as part of the Polish-Ukrainian-Soviet war. Based on published sources and scientific literature, the course of hostilities in the region, including the counteroffensive of allied troops (September-October 1920) and the defeat of Ukrainian forces in November, after which the remnants of troops and higher UPR moved to Poland.

Key words: Podillya, Polish-Ukrainian troops, Red Army, offensive battles, defensive battles, Bolshevik occupation.

Отримано: 31.03.2022

УДК 904(477.87)

*О. Рудь, студентка 1 курсу магістратури історичного факультету
Науковий керівник: О. Б. Комарніцький, доктор історичних наук, професор*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИМИ ТА СЛОВАЦЬКИМИ ВЧЕНИМ МОНЕТ З ПОСЕЛЕННЯ ГАЛІШ-ЛОВАЧКА

У публікації подано загальну характеристику кельтського поселення Закарпаття. Аналізуються дослідження українських та словацьких археологів монет з цього поселення.

Ключові слова: монета, поселення Галіш-Ловачка, латенська культура, кельти, срібні тетрадрахми, дидрахми, драхми.

Помітне місце в історичній науці та археології України відводиться нумізматиці, як дисципліні всебічного джерелознавчого дослідження монет і пов'язаних з ними відомостей інших джерел, котрі відіграють вирішальне та важливе значення розуміння історичного минулого. Нумізматику в Україні має багатотисячний шлях розвитку літопису країни, одночасно є символом і носієм об'єктивної інформації, незаангажованим джерелом пізнання минулого, а відтак унікальним підґрунтям науково-дослідницької роботи. На різних етапах своєї історії на українських землях базувалися різноманітні археологічні культури, які в тій чи іншій мірі формотворчо впливали на генезу фінансової системи нашої Батьківщини. Територія України була невід'ємною частиною процвітання кельтської цивілізації та важливим учасником товарообміну. З її території постачалися пшениця, мед, віск, сіль, худоба, шкіра, хутро, а ввозилися ювелірні вироби, дорогий посуд, оливкова олія та вино, гроші. Закарпаття стало першою територією сучасної України, яка зазнала кельтської експансії. Латенські (кельтські) пам'ятки Закарпаття в основному представлені поселеннями, цвинтарями та окремими могильниками. Найбільше кельтське поселення Закарпаття розташовувалося на північно-західній околиці сучасного Мукачєва, на схилах Галіша (204 м) та Ловачки (306 м), поселення якого отримало назву – Галіш-Ловачка.

Метою публікації є опис та аналіз українськими та словацькими вченими матеріалів знайдених монет з поселення Галіш-Ловачка.

Археологічна пам'ятка Галіш-Ловачка стала відомою в 1844 р., завдяки археологу Тиводару Легоцькому. Тоді випадково біля Мукачєва було відкрито поховання людини в прямокутному кам'яному ящику в супроводі кільканадцяти срібних монет – імітацій тетрадрахм Філіпа II Македонського та його сина Олександра Великого. Знахідка рідкісних монет зумовила значний інтерес для дослідників нумізматики, оскільки знахідки монет привнесли нові елементи в картину реконструкції не тільки грошового обігу території Закарпаття, але й дозволили глибше і об'ємніше зрозуміти психологію відношення населення до грошей, характер їх використання поза сферою торгових відношень тощо.

Знахідки давніх монет на Закарпатті датуються III ст. до н.е. і пов'язані з приходом у цей регіон давнього європейського народу – кельтів. Самі кельти в IV-III до н.е. здійснили військові походи в Рим, Грецію і навіть проникли в Малу Азію, де заснували своє царство. Під час цих походів вони познайомилися з карбуванням монет стародавнього світу. На територію Закарпаття монети потрапили з Балканського півострова.

Особливої уваги заслуговують монети, знайдені на пізньолатенських поселеннях, цвинтарях, скарбах або як окремі знахідки. Вони емітують македонські тетрадрахми IV-III ст. до н.е., або монети пеонійського короля Аудолена з Пеона. Відомі вчені С.І. Пеняк та П.С. Пеняк з цього приводу зазначають: «На всіх зразках аверс опуклий, нерідко із зображенням бородатої чоловічої голови у лавровому вінку. Реверс монет завжди трохи увігнутий, і на ньому зображений вершник з гілкою в руках. Окремі

монети – правильної округлої форми з чітким реалістичним зображенням на аверсі і реверсі. Трапляються монети неправильної форми з грубим примітивним штампом і запливами за його межі. На багатьох монетах є додаткові тавра, нанесені штампом – кружечки, розетки, трикутники, хрестики та ін.» [5, с.152].

Археологічні розкопки поселення Галиш-Ловачка у співпраці українських та словацьких археологів виявили близько 18 срібних тетрадрахм, 1 дидрахму та 3 драхми. Більшість із них знайдено безпосередньо в майстернях Галиш-Ловачки. Виробництво власних монет традиційно вважається однією з ознак державності, відповідно знахідки в Галиш-Ловачці свідчать про те, що понад два тисячоліття тому саме тут існувало військово-політичне утворення з ознаками державності. «Знахідки монет підтверджують важливість Галиш-Ловацького укріпленого городища як важливого ремісничого, торгового та політичного центру Верхнього Потисся» [8, с.111-112].

Невід’ємним та унікальним аспектом розвитку нумізматики в Україні є фіксація власного виробництва монет на поселенні Галиш-Ловачка, – «кельтські племена з поселення Галиш-Ловачка мали свою «варварську» монетну систему із золота та срібла. Цьому відповідають знахідки в поселенні ливарних форм» [2, с.60].

Справа в тому, що кельти, воюючи (і торгуючи) з греками, римлянами та македонцями, познайомилися з грошовою масою через свої контакти із Середземним морем і взялися виробляти золоті, срібні та бронзові монети, які імітували сусідні зразки.

З поселення Галиш-Ловачка відомі два тиглі та шість форм. Великий інтерес представляють шість ливарних форм з різними візерунками. Особливої уваги заслуговує форма покрита невеликими круглими поглибленнями діаметром до 5,6 мм, які звужуються в напрямку горизонтального дна. Подібні форми центральноевропейських кельтських пам’яток дослідники інтерпретують як форми для лиття монет. Тільки зважена суміш сплаву, залита в кожну щілину окремо, давала потрібну точну вагу заготовки, з якої карбували монету. З кельтського міста Гразани (сучасна Чехія) відома форма для лиття монет, подібна до нашої, тільки більша [9, с.650-676]. Чеський нумізмат Карел Кастеллін переконливо довів використання таких форм на матеріалах кельтських пам’яток Європи [1, с.110].

Цікаву інформацію про карбування монет на поселенні Галиш-Ловачка подає словацьке видання «Annales musei nationalis slovaci zbornik slovenského národného múzea»: «На Сході Словаччини, слідом за суміжними територіями Закарпатської України та північно-східної Угорщини, циркулювали Філіппіно-Авдолеон тетрадрахми. В селі Пгіче Гуменського району в 1950 році було знайдено скарб з 237 тетрадрахм. На аверсі зображена голова Діа, на реверсі – кінь із стилізованим по-різному вершником. Монетний двір, який їх карбував, ймовірно, розташовувався у важливому металургійному (залізної металургії) і торговельному центрі в Галиш-Ловачці поблизу Мукачева, на сучасному Заході України. На це вказують фрагменти форм

для монетних дисків, які тут виявили разом з монетою. Про торгово-ремісниче значення цього центру свідчать і місцеві знахідки великої кількості кельтських монет різного походження. Набір монет, ймовірно, призначався для комерційних цілей. Про це також свідчить розташування ділянки між Вигорлатом і потоком Лаборця. Від Потисся, поряд із Лаборцем, торговий шлях вів до перевалів у Низьких Бескидах, звідки продовжувався далі на північ. Район Східної Словаччини, ймовірно, належав до сфери інтересів Мукачівського центру. Поки що більше численних нових знахідок монет не відомо. Однак вони з’являються на нумізматичному ринку без знахідок (наприклад, 2 екземпляри були запропоновані на аукціоні компанії Nummus Olomouc 19 лютого 2011 року), вони також зареєстровані в деяких приватних колекціях» [10, с.156].

Таким чином, наше невеличка розвідка засвідчує, що монети із кельтського поселення Закарпаття Галиш-Ловачка викликали певний інтерес українських та словацьких археологів, які опублікували із цієї проблеми низку праць.

Список використаних джерел:

1. Бідзіля В.І. Поселення Галиш-Ловачка. *Археологія*. 1964. Т. 17. 182 с.
2. Відейко М.Ю. Історія цивілізації. Україна. Харків: Фоліо, 2020. Т. 1. Від киммерійців до Русі (X ст. до н. е. – IX ст.). 591 с.
3. Енциклопедія історії України / редкол.: В.А. Смолій та ін. Київ: Наукова думка, 2004. Т. 2. 518 с.
4. Пеняк П.С. Латенські пам’ятки Закарпаття і Словаччини. Ужгород, 2016. 12 с.
5. Пеняк С.І., Пеняк П.С. Археологія Закарпаття: історія дослідження. Ужгород: Краєвиди Карпат, 2013. 255 с.
6. Потушняк Ф.М. Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті. Ужгород, 1958. 144 с.
7. Benadik Bražej: Grafitova keramika v latenských hrobech na Slovensku. *Slovenská archeológia*. 1961. №89. 121 s.
8. Kolnikova Eva. Latenezeitlicher burgwall Galis-Lovacka (Mukacevo) im Lichte der Münzfunde. Nitra: Carpatia, 2002. 115 s.
9. Jansova Libuše. Výzkum keltského oppida v Hrazanech na střední Vltavě v r. 1951-1959. Praha, 1960. 676 s.
10. Zborník Slovenského národného múzea. Bratislava: Archeológia 28, 2018. 304 s.
11. Закарпаття – металургійний центр кельтської цивілізації. URL: <https://spadok.org.ua/galshtat/zakarpattya-metalurgiyyny-tsentr-keltskoyi-tsyvilizatsiyi>
12. Рідкісні монети і фігурку голого кельта з золотими очима знайшли поблизу Ужгорода. URL: <https://kyiinfo.com.ua/ridkisni-monety-i-figurku-gologo-kelta-z-zoloty-my-ochyma-znajshly-poblyzu-uzhgoroda/>

The publication presents a general description of the Celtic settlement of Transcarpathia. Studies of Ukrainian and Slovak coin archaeologists from this settlement are analyzed.

Key words: coin, Galish-Lovachka settlement, Latin culture, Celts, silver tetradrachms, didrachms, drachmas.

Отримано: 31.03.2022

*Т. Санько, студентка I курсу магістратури історичного факультету
Науковий керівник: Ю. А. Хоптяр, кандидат історичних наук, доцент*

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ Л. КУЧМИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ (1994-2004 рр.)

У статті досліджено політику президента Леоніда Кучми у сфері безпеки та оборони України. На основі відкритих джерел та літератури, висвітлено ключові події щодо захисту безпеки, суверенітету, територіальної цілісності України.

Ключові слова: Леонід Кучма, Чорноморський флот, сепаратизм, збройні сили.

У липні 1994 р. на позачергових президентських виборах в Україні перемогу здобув очільник уряду, Леонід Кучма. На сьогодні, він є єдиним президентом, що правив два терміни. Його президентство стало цілою віхою в політичній історії України доби Незалежності. Воно запам'яталося неоднозначними подіями. Досить велику роль Леонід Кучма зіграв у розвитку безпеки та обороноздатності України, а завершення президентства напружено пов'язано із питанням національної безпеки.

Леонід Кучма у 1992-1993 рр. очолював український уряд і провів ряд важливих реформ, зокрема започаткувавши процес приватизації. У сфері безпеки та оборони, він виступав за пошук компромісу із Російською Федерацією з ряду питань. Серед них: питання приналежності Чорноморського флоту, статус Криму та Севастополя, проблема ядерного потенціалу України та ціни на газ. Усі ці питання були тісно переплетені між собою.

Питання поділу Чорноморського флоту піднімалося з самого моменту ліквідації СРСР. Абсолютна більшість кораблів ЧФ СРСР перебувала в українських портах і військових базах, те саме стосувалося й морської авіації. Головною базою флоту був Севастополь, іншими важливими локаціями – Феодосія, Балаклава, Очаків, Одеса, Миколаїв, Ялта [5, с.92]. Усі ці портові міста входили до складу України. Однак екіпажі на кораблях ЧФ були неоднорідними, на флоті переважали російські офіцери, котрі відмовлялися присягати на вірність Україні. Вони затягували час. Улітку 1992 р. президенти Борис Єльцин та Леонід Кравчук домовились про поділ ЧФ навпіл, але подальші події змінили розстановку сил [3, с.77].

У 1994 році в Криму, що був автономною республікою в складі України, пройшли перші та останні президентські вибори, на яких переміг проросійський кандидат Юрій Мешков. Ще в 1992 р. Верховна Рада АР Криму прийняла Конституцію, за якою автономна республіка набувала власний політичний та економічний суверенітет. Але таке формулювання входило у конфлікт з українським законодавством, яке не передбачало суверенітету республіки. Відверто проросійська політика Мешкова лише поглибила конфлікт [9]. Леонід Кучма вирішив придушити кримський сепаратизм, але не вдаючись до силового сценарію. Під час президентських виборів, Л. Кучма отримав 80% виборців на півострові, що давало змогу вирішити конфлікт мирно.

Восени 1994 року почався законодавчий наступ на Мешкова та кримських сепаратистів. Цьому сприяли і конфлікти всередині проросійського табору. Конкуренти Мешкова намагалися домовитись з Києвом. Новопризначений глава кримського уряду А. Франчук був лояльним щодо України, завдяки чому вдалося нівелювати вплив Мешкова [9]. Президент України також зміг заручитись підтримкою кримського парламенту. У березні 1995 р. ВР України ліквідувала посаду Президента Криму, таким чином Мешков втратив правочинність [12].

У грудні 1994 р. конфлікт між Києвом і Кримом міг закінчитись відділенням півострову і його анексією Москвою. Мешков та його прихильники зверталися до керівництва Чорноморського флоту РФ про силову підтримку, про що свідчать аналітичні звіти СБУ у Севастополі [9]. Мешков використовував популістичну риторику, незадоволення кримчан падінням рівня життя, лібералізацією економіки та відмовою від курсу на зближення із РФ.

У лютому 1995 р. в Верховну Раду були відправлені подання про порушення ВР АР Крим Конституції України, а також дії самого Мешкова. У березні того ж року Л. Кучма підписав указ згідно якого на посаду президента АР Крим призначав глава держави, за поданням Верховної Ради Криму. Кримський уряд призначався ВР Криму за погодження Президента України. Спроби Ю. Мешкова порозумітися з Адміністрацією Президента України успіху не мали: Л. Кучма просто не відповів на його пропозиції. Остаточну проблему кримського сепаратизму вдалося розв'язати із прийняттям Конституції України, в якій X-й розділ був присвячений статусу АР Крим. У грудні 1998 р. Верховна Рада України прийняла Конституцію АР Крим, котру розробив парламент республіки. Це був компроміс між Києвом і Кримом, котрий на деякий час відтягнув проблему півострову [5, с.112].

Подіями в Криму намагалась скористатись Російська Федерація. Там тривав політичний конфлікт між президентом Борисом Єльциним та Верховною Радою. Лише після закінчення політичної кризи і прийняття Конституції РФ виникла можливість врегулювати конфлікт між Києвом і Москвою. У червні 1995 було підписано нову офіційну угоду про розподіл майна ЧФ СРСР. Згідно неї, Україна отримувала 18% кораблів і майна флоту, Росія – 82%. Поступкою з-боку Москви стало погодження ціни на газ, а саме прийняття ринкових механізмів ціноутворення, на чому наполягав Кучма, ще під час свого прем'єрства [3, с.78].

Залишалось іще питання базування російського флоту в АР Крим та Севастополі. Останній залишався основною морською базою ЧФ, а населяли його росіяни, котрі були налаштовані проти України. Росія постійно вела в місті свою агітацію, роздавала місцевим жителям російські паспорти. Нарешті, у 1997 р. було підписано угоду про базування Чорноморського флоту РФ у Криму і Севастополі [5, с.116].

Договір від 28 травня дозволяв розміщення російського флоту в Криму і Севастополі, конкретизував місця постійної їх дислокації. Зокрема, росіяни мали право користуватися військовими базами в Феодосії, Ялті, Мамуті, Гвардійському. За штатом, контингент Чорноморського флоту РФ в Україні міг нараховувати не більше 25 тис. чоловік особового складу, із них не більше 2 тис. морських піхотинців [3, с.79]. Але у 1990-ті Росія проводила політику часткової демобілізації Чорноморського флоту і реальна чисельність контингенту в Криму була набагато меншою – близько 12-14 тис. осіб і близько 10 тис. цивільних працівників. Окрім того, Москва виключила частину старих кораблів зі складу флоту, таким чином послабивши своє угруповання. Але уже 2000-х роках відбулось посилення ЧФ РФ, в тому числі і кримського контингенту.

Найважливішим питанням безпеки України у перший термін президентства Л. Кучми було ядерне роззброєння. Питання про ліквідацію української ядерної зброї порушувалося іще в 1992-1994 рр. за президентства Л. Кравчука. Тоді, коли Леонід Кучма очолював уряд він погодився на ліквідацію ядерних ракет у Криму,

пішовши на поступки Росії, котра взаємін знизила ціну на газ [3, с.78]. Далі йшли перемовини із іншими державами. Україна не мала наміру зберігати ядерний потенціал, але при цьому вимагала для себе конкретних гарантій безпеки. Гарантами мали виступити Велика Британія, Російська Федерація та Сполучені Штати Америки.

Британія та США запевняли Україну у можливості надання безпеки. У разі відмови від підписання договору про роззброєння, Україна ризикувала опинитись у повній міжнародній ізоляції. Фактично, це був шантаж щодо Києва. Натомість, Україна потребувала термінової фінансової допомоги. Вашингтон погоджувався виділити значні кошти на реалізацію ринкових реформ, але лише за умови ядерного роззброєння [10, с.48]. Росія, у свою чергу, погоджувалась компенсувати Україні повну вартість ядерних боєголовок, надати знижки на енергоносії та доступ до своїх уранових родовищ, щоби забезпечити українські АЕС ядерним паливом. Британія гарантувала Україні посередництво у перемовинах і безпеку у Європі, а також курсу на європейську інтеграцію [10, с.50].

У січні 1994 р. Леонід Кравчук підписав у Москві Тресторонній Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), після чого почалися торги щодо роззброєння. На той момент в Україні нараховувалось 1652 ядерні боєголовки. Однак Верховна Рада не ратифікувала ДНЯЗ і намагалась покращити його умови. Білл Клінтон погодив виділення у жовтні 1994 р. 440 млн. доларів фінансової допомоги Україні. У Неаполі також було погоджено надання ще 4 млрд. на проведення реформ. Росія також пропонувала компенсувати вартість ядерних ракет [5, с.124]. Леонід Кучма зміг переконати Верховну Раду ДНЯЗ 16 листопада 1994 року. За три тижні у Будапешті зібралися делегації країн-учасниць Договору: Британії, Росії, США та України. 5 грудня 1994 року був підписаний Будапештський меморандум, який закріпив безядерний статус України. Країни-гаранти повинні були гарантувати Україні її безпеку та територіальну цілісність. Вони зобов'язалися утримуватись від застосування сили у разі політичних конфліктів, не використовувати зброю щодо України. Якщо Україна ставала жертвою агресії, країни-гаранти повинні були зібрати засідання Ради Безпеки ООН [8]. Через рік до цього Меморандуму приєднались Франція та Китай. Ядерне роззброєння завершилося влітку 1996 року, отже Україна повністю виконала свої умови.

Та як показали наступні події, усі ці гарантії залишилися на папері. Ані в 2014 році, коли Росія анексувала Крим і розпочала війну на Сході України, ані в 2022 році, коли розпочалося повномасштабне російське вторгнення, а Росія поставила за мету знищення української незалежності, жодна із країн-гарантів не стала на захист України. Таким чином, Будапештський меморандум не виправдав сподівань.

Найбільшу внутрішню небезпеку представляли кримінальні елементи, що почали захоплювати політичний вплив. На початку 1990-х криміналітет в Україні здійснював процес накопичення капіталу шляхом захоплення державних підприємств, рекету, контрабанди, грабежів, фінансових махінацій. Злочинні угруповання вступали в союз із керівниками держпідприємств («червоними директорами»), створюючи т.з. «фінансово-промислові групи». Союз криміналітету, регіональних еліт та бізнесу породив український олігархат. Довгий час, вони діяли лише на місцевому, регіональному, рівні. Але вже всередині 1990-х їх статки і вплив дозволяли створювати або купувати цілі політичні партії, проходити у парламент і призначати своїх урядовців [5, с.183-184].

Леонід Кучма вирішив не вступати з олігархами у відкритий конфлікт, натомість запропонувавши перевести конкуренцію у правову площину. Усі рейдерські захоплення були «легалізовані», як і статки олігархів. В ре-

зультаті, сформувалися окремі олігархічні клани: Донецький, Дніпропетровський, Одеський, Харківський, Київський. Кожен мав своїх агентів впливу в парламенті та уряді та певну спеціалізацію, наприклад Донецький контролював важку промисловість та шахти, Дніпропетровський – енергетичну сферу, Одеський – фінансові потоки в чорноморських портах [13]. Дніпропетровський клан був наближеним до Кучми – уродженця Дніпропетровщини. До нього належали: Павло Лазаренко, Юлія Тимошенко, Віктор Медведчук, Віктор Пінчук (зять Л. Кучми), Ігор Коломойський, Геннадій Боголюбов [5, с.233].

У 1995 році за поданням президента, Павло Лазаренко стає віце-прем'єром, а вже наступного року очолює уряд. Він мав ділові стосунки із Юлією Тимошенко, котра очолювала фірму Єдині Енергетичні Системи України (ЄЕСУ), котра за підтримки Лазаренка перетворилась на монополіста на енергетичному ринку. ЄЕСУ заробляла кошти через завищення цін на енергоносії, що стало причиною скандалу [13].

Павло Лазаренко втратив підтримку президента і перейшов в опозицію, що лише ускладнило ситуацію. Проти нього відкрили кримінальні провадження в США та Швейцарії за відмивання коштів. У лютому 1999 р. він був позбавлений мандату народного депутата, але перед цим втік до Швейцарії де був арештований, а згодом екстрадований в США, де засуджений до ув'язнення. «Справа Лазаренка» стала найгучнішим корупційним скандалом в Україні 1990-х рр. і сильно погіршила рейтинг Л. Кучми. Однак Дніпропетровський клан і надалі підтримував президента і сильно допоміг під час виборів 1999 р., що дозволило Кучмі залишитись на другий термін [13]. Незадовго до виборів при загадкових обставинах загинув політик Леонід Чорновіл – головний конкурент Кучми, що дозволило його противникам говорити про політичне вбивство [6, с.288].

Та найбільший удар по внутрішній безпеці був завданий через «касетний скандал», пов'язаний із вбивством журналіста Георгія Гонгадзе, редактора інтернет-видання «Українська правда». 16 вересня 2000 р. він зник, згодом його обезголовлене тіло було знайдене в Тарашанському лісі під Києвом. Гонгадзе у своїх статтях писав про зловживання центральної влади, зокрема і Леоніда Кучми, його зв'язки із олігархами, придушення свободи слова. Одразу ж поповзли чутки про замовне вбивство [6, с.288]. На сьогодні існує декілька версій щодо вбивства Гонгадзе: замовлення з-боку Леоніда Кучми, діяльність прозахідної опозиції, провокація проросійських сил.

Звинувачення у вбивстві Гонгадзе в сторону Леоніда Кучми почали лунати одразу ж після знайдення тіла журналіста. Наприкінці листопада 2000 р. Олександр Мороз, лідер Соціалістичної партії, на пленарному засіданні ВР заявив, що у нього є докази причетності президента до вбивства журналіста. За словами Мороза, майор СБУ Микола Мельниченко зробив аудіозаписи в кабінеті Кучми, а згодом втік до США, боячись переслідування. На представлених аудіокасетах нібито звучали голоси Л. Кучми, міністра внутрішніх справ Ю. Кравченка, глави СБУ Л. Деркача, голови АП Президента України В. Литвина. Якщо вірити плівкам, Л. Кучма озвучував розпорядження про вбивство Георгія Гонгадзе [5, с.277].

Однак, подальші події показують слабкі сторони цієї версії. По-перше, достовірність цих плівок так і не була доведена. По-друге, виступ О. Мороза був явною політичною провокацією з метою дискредитації Леоніда Кучми. Версію про причетність президента також підтримував Євгеній Марчук – тогочасний секретар РНБО, котрий мав претензії до Кучми і міг працювати на замовлення. Версію про причетність до вбивства Леоніда Кучми суд так і не довів в наступні роки. В його причетність не вірять також члени родини Гонгадзе, зокрема його матір [11].

Інша версія – діяльність прозахідної опозиції. За рік до вбивства журналіста, Леонід Кучма приїздив з візитом до Вашингтону і обговорював майбутні реформи в Україні, а також надання фінансової допомоги. Після скандалу з Павлом Лазаренком, американці скептично відносились до адміністрації Кучми, вимагали прибрати одіозних діячів, відвертих і корупціонерів, провести ряд реформ [5, с.289]. Президент погодився на всі вимоги США, але повернувшись до України не здійснив жодних змін. Він призначив прозахідного Віктора Ющенка главою уряду, але відмовився від реформ [5, с.290].

Вбивство Георгія Гонгадзе було надзвичайно вигідним для прозахідної опозиції. Незадоволення Кучмою в Європі і США могло підштовхнути їх на активні дії, зокрема можливе усунення президента в результаті скандалу. Підтвердженням цього стали масові демонстрації, котрі організувала опозиція майже одразу після початку «касетного скандалу». Саме опозиція вигадала лозунг «Україна без Кучми», її підтримували в Європі і США. Але з іншого боку, після початку масових демонстрацій лідер опозиції Віктор Ющенко заявив про свою підтримку чинному президенту, записав спільне відеозвернення з Кучмою [4]. Можливо, Ющенко хотів отримати певні поступки від Кучми, а тому зрадив опозицію. З іншого боку, він міг взагалі не знати про спробу опозиції скинути Кучму, а лише скористався скандалом на свою користь. У всякому разі, проєвропейська опозиція використала «касетний скандал» і заробила політичні бали. Це зіграє значну роль під час Помаранчевої революції. Віктор Ющенко стане загально визнаним лідером проєвропейських сил [11].

Іще одна версія – провокація проросійських сил. В оточенні Кучми були сили, незадоволені його політикою багатовекторності. До таких сил належав і лідер партії СДПУ(о) Віктор Медведчук та його бізнес-партнери – брати Суркіси. Вони виступали за тісну співпрацю з Росією і проти західних реформ. За ними стояла також підтримка декількох олігархічних кланів. На фоні «касетного скандалу» партія СДПУ (о) посилила свій вплив, а Медведчук у 2002 році навіть очолив Адміністрацію Президента. Кучмі довелося тісніше співпрацювати із Москвою, оскільки Захід відмовив йому в підтримці, зробивши ставку на опозицію [6, с.290]. Цілковито можливо, що вбивство Гонгадзе було інспіроване проросійською партією з метою дискредитації Кучми та посиленням його залежності від Росії. Врешті-решт, саме «касетний скандал» змусив президента зробити провладним кандидатом на виборах 2004 року Віктора Януковича, якого підтримувала Москва.

Політика Леоніда Кучми у сфері оборони полягала, перш за все, у скороченні чисельності збройних сил, важкого озброєння та спецслужб. Україна, згідно ДНЯЗ, взяла на себе зобов'язання ліквідувати стратегічну зброю, але згодом продовжилось обеззброєння і на інших рівнях. Так, у 1999 році Л. Кучма передав Росії декілька стратегічних бомбардувальників Ту-160, винищувачів Ту-95 та понад 600 крилатих ракет [10, с.65]. Йшло також скорочення кількості бронетехніки, як правило її продавали в країни Азії та Африки. Негативним явищем була відсутність військових замовлень з-боку Міністерства оборони. Фактично, Україна не виробляла військову техніку для себе, а лише на експорт. Стара радянська техніка не проходила модернізацію і зберігалась на складах [1, с.269].

Леонід Кучма взяв курс на формування професійної української армії, через що постійно скорочувалась її чисельність. На кінець 1998 р. вона складала не більше 320 тис. військовослужбовців, а через рік – 310 тис. Іще в 1994 р. президент висунув проєкт скорочення армії до чисельності у 150-200 тис. військовослужбовців [10, с.53]. Армія сильно втратила боєздатність, до того ж вона продовжувала використовувати радянські штати: за ними Сухопутні війська поділялись на 5 корпусів та

12 дивізій, але їх оснащення було на низькому рівні, а загальна чисельність складала 154 тис. осіб [1, с.272].

Під час свого другого терміну, Леонід Кучма взявся за реальне реформування збройних сил, чому сприяло і покращення економічного становища в державі. Нарощування експорту, прямі інвестиції з країн Заходу дозволили провести реформу ЗСУ. Вона передбачала скорочення командного складу, перегляд радянської структури. Військово-повітряні сили та Війська протиповітряної оборони були об'єднані, що покращило управління і взаємодію [7].

У червні 2004 року було прийнято два важливих документи: Воєнна доктрина України та Стратегічний оборонний бюлетень країни. Перший документ передбачав створення стратегії воєнної доктрини до 2015 року. Кінцевою метою доктрини був ступ до ЄС і НАТО, після чого планувалось скоротити штат армії до 100 тис. осіб [2, с.26]. Стратегічний оборонний бюлетень демонстрував механізм реформування збройних сил та їх повноваження. Зокрема, ЗСУ отримували право залучатись не лише до військової оборони держави, але могли й застосовуватись всередині України задля придушення сепаратизму, етнічних чи релігійних конфліктів. Але вже в липні Л. Кучма вніс корективи у Воєнну доктрину України, викресливши пункт про вступ ЄС і НАТО. Деякі дослідники вважають, що це було зроблено під впливом міністра оборони О. Кузьмука – прихильника співпраці з Росією [2, с.28].

Під час президентства Л. Кучми сталися зміни і в системі українських спецслужб. На той час, Служба Безпеки України була наступницею радянського КДБ із дуже широкими повноваженнями. Але запровадження прозахідних реформ передбачало роздроблення спецслужб на різні напрямки. Так, було окремо виділено Службу Зовнішньої Розвідки [1, с.274]. Зі складу СБУ також було виділено Управління державної охорони. Було також ліквідовано Прикордонні війська України, Національну гвардію, Війська цивільної оборони. Усі вони замінялися цивільними службами, Нацгвардія перетворилась у Внутрішні війська. Окремо було утворено Міністерство надзвичайних ситуацій України (МНС, існувало до 2010 року, а згодом – ДСНС у структурі МВС) [10, с.138].

Десятилітнє президентство Леоніда Кучми у сфері безпеки та оборони України характеризувалося появою проблеми сепаратизму в Криму, наростанням суперечностей у відносинах з Росією. Внутрішню небезпеку для держави почали становити олігархічні клани, котрі саме в період Л. Кучми почали відігравати провідну роль в політиці. При цьому, президент дбав про обороноздатність України, була проведена реформа збройних сил і спецслужб, що підвищило їх ефективність, водночас тривав процес обеззброєння країни, що матиме фатальні наслідки у наступні роки.

Список використаних джерел:

1. Банчук-Петросова О. Історичні етапи формування та розвитку кадрової політики у військових та правоохоронних органах України. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. № 2. С. 267-279.
2. Барані Ю. Трансформація організаційної структури Збройних сил України на сучасному етапі. *Стратегічні пріоритети*. 2007. №2. С. 22-34.
3. Гай-Нижник П.П. Кримський вузол і питання Чорноморського флоту РФ у російсько-українських воєнно-політичних взаєминах (1991-2013 рр.). *Гілея*. 2017. Вип. 117 (№2). С. 77-90.
4. Звернення Президента України Леоніда Кучми, Голови Верховної Ради Івана Плюща і Прем'єр-міністра Віктора Ющенка до українського народу. *Робітничая газета*. 2001. №24. 15 лютого. С. 1.
5. Касьянов Г. Україна 1991-2007: нариси новітньої історії. Київ: Наш час, 2008. 432 с.
6. Кононенко Н. Політичні лідери сучасної Росії та України, їх вплив на формування моделі розвитку країни.

Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Вип. 10. С. 288-290.

7. Курс на реформи в Збройних Силах України незмінний: Виступ Президента України Леоніда Кучми на розширеному засіданні колегії Міністерства оборони України 14 листопада 2001 року. *Народна армія.* 2001. №214. 17 листопада. С. 4.
8. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_158
9. Постанова Верховної Ради України «Про політико-правову ситуацію в Автономній республіці Крим». *Відомості Верховної ради України.* 1994. №40. С. 372.
10. Скиба П. «Будівництво і розвиток» Збройних Сил України або як пройти шлях від воєнної організації держави до з'єднання. Славута, 2013. 269 с.
11. Таємниці «справи Гонгадзе». Роль СДПУ(о). URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/09/25/2984160/>
12. Указ Президента України від 19 серпня 1995 р. №759/95 «Про органи державної виконавчої влади Автономної Республіки Крим». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/759/95>
13. Kuzio T. Ukrainian Politics, Energy and Corruption under Kuchma and Yushchenko – How the Gas Issue Plays in Ukrainian Politics and How Ukrainian Politicians Play the Gas Issue Harvard University, 7 March 2008. URL: http://www.taraskuzio.net/conferences2_files/Ukrainian_Politics_Energy.pdf

The paper researched the policy of President Leonid Kuchma (1994-2004) in the field of security and defense of Ukraine. Based on open sources and literature, key events on protection of security, sovereignty, territorial integrity of Ukraine are covered.

Key words: Leonid Kuchma, Black Sea Fleet, separatism, armed forces.

Отримано: 31.03.2022

УДК 904(477.43)«11/12»

Б. Скоропада, студент 2 курсу історичного факультету

Науковий керівник: О. Л. Баженов, кандидат історичних наук, доцент

ТИПОЛОГІЯ НАКОНЕЧНИКІВ СТРІЛ З ГОРОДИЩ ПРИВОРОТТЯ II ТА КОЛУБАЇВСЬКОГО ГОРОДИЩА

У статті здійснена спроба типологізувати та описати наконечники стріл, що були знайдені на городищах давньоруського часу XII – першої половини XIII ст. Привороття II і поблизу села Колубаївка.

Ключові слова: наконечник, городище, Київська Русь, типологія.

Вивчення таких пам'яток минулого як зброя може дати багато нової інформації, яке може поглибити наші знання щодо певних історичних подій та доповнити писемні повідомлення археологічним матеріалом. У цьому випадку, таким матеріалом є наконечники стріл, які проливають світло на військово-політичні події на лівобережжі Середнього Подністров'я у давньоруському Пониззі. Справа в тім, що серед дослідників і сьогодні немає єдності в питанні хто знищив більшість давньоруських пам'яток у цьому регіоні – Болохівські князі, монголи чи війська галицько-волинського князя Данила Романовича, оскільки всі вони, починаючи з 1240 по 1255 рр. були присутні на цих теренах і вели військові дії. Наслідком цього є припущення існування більшості давньоруських городищ на Пониззі. Варто наголосити, що подібних типологій і описів наконечників стріл для території Лівобережжя Середнього Подністров'я сьогодні відсутні, у чому ми і вбачаємо актуальність цієї публікації.

Отже, такими маркерами, який дає змогу проводити певні інтерпретації для нас стали два городища цього періоду – Привороття II (Кармалюкова гора), яке почало досліджуватися з 2019 р. та Колубаївське городище, яке у порівнянні з першим є невеликим і знаходилося на відносно недалекій відстані від першого (близько 10 км) і його можна включати до групи або сторожових або ж городищ схованок сільськогосподарської округи. Другим маркером для нас стали залишки металевих зброї, а саме наконечники стріл. При цьому ми розуміємо, що вони не є досить надійним джерелом через те, що зброя у своїй сукупності не має етнічної приналежності і могла використовуватися будь-якими військовими. Однак, все ж таки, зважаючи на певні традиції і регіональні особливості у виготовленні наконечників та їх типів, вони можуть слугувати додатковим джерелом для певних історичних реконструкцій подій, що відбулися у далекому минулому.

За основу типології виявлених наконечників стріл нами використано класифікацію А.Ф. Медведєва, яка є загальноприйнятою для цього виду зброї [1].

Наконечники стріл з городища Привороття II (Кармалюкова гора).

Наконечник №1. Належать до типу срезнів у вигляді вузької витягнутої лопатки, за класифікацією А.Ф. Медведєва. Довжина цього типу наконечників коливалася 6-14 см, окремо ж ударна частина, тобто перо могло досягати 4-7 см, що дорівнювало половині довжини наконечника, ширина 1-3 см, вага наконечника 8-15 г.

Наконечним з городища Привороття II слід розглядати як одним із різновидів описаного типу, а саме з тупокутним вістря. Його ширина – 1,5 см, довжина – 13 см, довжина пера – 7 см. Вістря вкінці лопатки найширше, загострене, бічні сторони вигинаючись звужуються до черешка. Упор простий, що одразу переходить у перо. Стан знахідки хороший, проглядається метал з вкрапленнями іржи. Черешок дещо вигнутий в одну сторону після чого йде ще один невеликий згин. Черешкова частина має круглу форму. Його слід віднести до класичних наконечників монгольських татар XIII-XIV ст., який занесла на територію Русі монголо-татарська орда в другій половині XIII ст. і набув великої популярності в Східній Європі.

Наконечник №2. У класифікації А.Ф. Медведєва, наконечники цього типу зазначаються як ромбовидні з найбільшим розширенням в середній частині пера і відношенням ширини до довжини 1:3. Їхня довжина може коливатися 7-12 см і ширина 3-8 см, перо могло мати в ширину 1-2,5 см, важили 5-11 г. Були поширеними вже з XI ст. і активно використовуються до XIII ст. Найбільш масово зустрічаються в XII – першій половині XIII ст. Після монголо-татарської навали виходять з ужитку, востаннє трапляються на зруйнованих монголами городищах.

Цей екземпляр має гарний зовнішній вигляд. В кінці вістря є трохі розширенням і загостренням. Увесь наконечник має в довжину 12 см. Ширина розширення складає 1 см. Ширина пера в найширшій частині має 2 см, довжина пера – 6 см. У наконечнику присутній окремий упор для древка у вигляді кільця, що закріплено між черешком і вістря. Сам черешок є круглим за своєю формою. Вістря є загостреним на кінці і з обох сторін. Стан знахідки також хороший, проглядається метал, іржі – немає. Порушення форми вістря чи черешка немає.

Наконечник №3. Якщо порівнювати з класифікацією А.Ф. Медведєва, то найближчим аналогом є тип на-

конечника – ромбовидний гнездовського типу. Довжина 5-12 см, довжина пера 2,5-8 см, ширина 1,5-2,5 см, вага 7-20 г. Був поширений в VIII-XI ст., де мав більші розміри. В наступний період XI-XIV ст. розміри наконечників цього типу менші. Виготовлення є менш майстерним, але вони набули широкого поширення.

Розміри наявного екземпляру наступні: довжина наконечника – 9 см, довжина пера – 5 см, ширина пера в найширшій точці складає 2,2 см. Присутній простий упор для древка, що переходить у перо. Серед маси інших виділяють майстерно виготовлені вуса в нижній частині вістря, які по напрямку йдуть в сторони під невеликим кутом. Форма черешка округла. Стан знахідки гарний, немає пошкоджень чи деформацій, чітко видно метал та по деякі вкраплення іржі. Вістря загострене по всій довжині форми, вкінці закінчується гострим кутом.

Наконечник №4. Належить до типу килеподібних з найбільшим розширенням в середній частині пера. Такі наконечники могли мати 6-12 см в довжину, перо в довжину могло мати 4-8 см, що складало зазвичай половину довжини всього наконечника. Ширина пера коливалася – 1-2 см. Поширення набув у XII ст. ще до приходу монголо-татар. У першій половині XIII ст. був поширений на території Київської Русі, здебільшого в її південній частині, а також трапляється у Волзькій Булгарії.

Виявлений наконечник має наступні розміри: загальна довжина – 9 см, довжина пера – 6 см.; ширина – 1,5 см. Вістря загострене по всій довжині ударної частини від її кінця з обох сторін до черешка, яка має круглу форму. Сама форма пера округла. За винятком кінця ударної частини будь-яких гострих кутів немає. Присутній окремий упор для древка, який має форму кільця. Стан знахідки чудовий, чітко видно метал, присутні легкі вкраплення іржі. Деформації вістря немає, черешок має невеликий вигин на кінці.

Наконечник №5. За класифікацією А.Ф. Медведєва належить до типу килеподібних витягнутих з найбільшим розширенням в середній частині пера. Загальні характеристики таких екземплярів були описані вище.

В нашому випадку – загальна довжина наконечника – 10 см, довжина пера – 6 см, ширина – 1,7 см. Форма ударної частини наконечника округла без гострих кутів. Є окремий упор у формі кільця. Вістря загострене по всій довжині, аж до увігнутих плечиків, які спускаються на черешок. Черешок має круглу форму. Стан знахідки хороший, деформації вістря або черешка немає, проглядається метал з вкрапленнями іржі.

Наконечник №6. Згідно класифікації А.Ф. Медведєва його можна віднести до шиловидних чи пірамідальних наконечників у перерізі з квадратним чи ромбовидним розрізом з перехватом біля черешка. За зовнішніми характеристиками вони мають 5-15 см в довжину, довжина пера 3-10 см, ширина 0,5-1 см. Були дуже поширеними від VIII ст. і вважаються типовими зразком бронебійних наконечників. Були поширені до XIV ст.

Виявлений наконечник має загальну довжину – 8 см, довжина пера – 4 см, ширина – 0,5 см. Окремого упору для древка немає, сам черешок переходить в своєрідний перехват, він же слугує упором, який переходить в вузьке шиловидне вістря. Черешок округлої форми. Стан знахідки хороший, проглядається метал з вкрапленнями іржі. Деформації вістря або черешка не знайдено.

Наконечник №7. Належить до типу срезнів у вигляді вузької лопатки, але вже іншого різновиду, а саме з дугоподібним випуклим вістря. За своїми характеристиками має набагато менші розміри. Довжина складає – 8 см, ширина в найширшій частині вістря – 1,5 см, довжина пера – 5 см. Вістря на кінці лопатки, де воно набуває найбільшої ширини – загострене, бічні краї звужуються до черешка. Є простий упор, що переходить одразу ж у перо, черешок округлої форми. Стан знахідки хороший, є маленькі вкраплення іржі. На черешку і вістрі немає порушення форми шляхом надломів чи згинів.

Як і попередній, був занесений на території Київської Русі у ході монголо-татарської навали середині XIII ст. Після чого набув масового поширення у східній частині Європи і часто зустрічався разом з іншим різновидом даного типу.

Наконечник №8. За класифікацією А.Ф. Медведєва ці наконечники належить до типу шилоподібних з квадратним перерізом з простим упором. Якщо взяти всі знайдені екземпляри цього типу, то вони мають 4-11 см у довжину, з них – 2-6 см припадає на перо. Ширина – 0,5-1 см. З'являється цей вид наконечників приблизно на початку нашої ери і активно використовується в часи Київської Русі аж до XIV ст. Може зустрічатися і більш пізні часи. Як і інші, головним їх призначенням було пробиття кольчуги або ж панцир Тому вони узагальнено вважаються бронебійними.

Виявлений наконечник має довжину пера – 5 см, значити загальну довжину неможливо через пошкоджений черешок, який є уламаним. Як і в попереднього екземпляра, шилоподібний упор простий, який переходить у вістря. Стан знахідки хороший, метал проглядається, спостерігаються невеликі вкраплення іржі, деформації пера немає.

Наконечник №9. Класифікується за А.Ф. Медведєвим, як тип килеподібний. Загалом, усі зразки цього типу мають довжину – 5-14 см, довжину пера – 3-8 см, ширину пера – 1-2,5 см. Є декілька різновидів цього типу, за якими можна точніше датувати наконечник.

У нашому випадку це вид з пропорціями ширини до довжини пера 1:3, який був поширеним в XIII-XIV ст. Наконечник має у в довжину – 7 см, з якої довжина пера – 4 см, ширина – 1,5 см. Вістря загострене, є простий упор для древка, що переходить у перо. Черешок круглої форми, трохи деформований, має згин в одну сторону. Стан знахідки хороший, видно метал зі вкрапленнями іржі, деформації вістря немає.

Наконечник №10. Належить до типу двушипних втульчастих за А.Ф. Медведєвим. Загальні значення типу: довжина наконечника – 5-11 см, довжина пера – 1,5-6,5 см, ширина – 2-4 см, вага – 7-13 г. Був у вжитку переважно на заході Київської Русі з VIII – до середині XIII ст. Вважається, що був занесений на цю територію з сусідніх земель Східної Європи, котрі межували з давньоруською державою. Головним призначенням була стрільба по незахищеному ворогу, а шипи грали роль додаткового удару та заважали витягнути стрілу з рани. Також побідні наконечники використовували для полювання на великих звірів, зокрема копитних та великих хижаків.

Виявлений екземпляр має в довжину – 5 см, довжина вістря – 3 см, ширина – 3,5 см, але через пошкодження пера, на якому відламаний один шип надати точні розміри неможливо. Наявний шип загострений, втулка деформації немає. Стан знахідки хороший, проглядається метал пошкоджено іржею.

Наконечник №11. За класифікацією А.Ф. Медведєва належить до п'ятикутних. Загальна характеристика типу: довжина – 7-11 см, довжина пера – 4-7,5 см, ширина – 1-2 см. Був поширеним в VIII-IX ст. на Подонні, Поволжі і на Прикам'ї.

В нашому випадку довжина наконечника – 9 см, але вона є лише приблизним значенням, адже черешок зазнав деформації і є вигнутим в одну сторону. Сам черешок має округлу форму. Довжина пера – 5 см, ширина – 2 см. Є окремий упор для древка у вигляді кільця. Вістря загострене, має невелике розширення в середній частині пера. Стан знахідки хороший, проглядається метал, також у невеликій кількості присутня іржа, деформації вістря не виявлено.

Наконечник №12. Ще один наконечник срезень. Визначити точні розміри неможливо, адже вістря є надламаним, але загальні обриси черешка і нижньої частини вістря наводять на думку, що він міг належати до типу вузької витягнутої лопатки. Розмір черешка близько 4 см, уламок вістря має близько 3 см. Також є прос-

тий упор, що переходить у лопатку. Черешок круглої форми, на ньому пошкоджень не виявлено.

Наконечник №13. Втульчастий двушипний, загальні дані були описані вище. Довжина сягає – 7 см, довжина пера – 4 см, ширина – 2,5 см. Вістря загострене, не пошкоджене, втулка також без деформацій, від пера до древка розширюється. Стан знахідки гарний, чітко видно метал, іржі немає.

Наконечник №14. За класифікацією А.Ф. Медведєва подібний тип наконечників віднесено до лавролистих. Щодо загальних характеристик: загальна довжина – 5-13 см, довжина пера варіює – 3-11 см, ширина – 1-3 см. З'явився в Східній Європі близько початку I тис. н.е. і був поширеним на цих теренах до XIV ст.

Виявлений екземпляр має довжину – 6,5 см, з яких – 4,5 см припадає на перо, ширина – 2,2 см. Є окремий упор для древка, який складається з кільця, що обкручується навколо черешка. Черешок круглої форми. Вістря загострене, деформацій не виявлено. Стан знахідки гарний, чітко видно метал, іржа відсутня.

Городище поблизу села Колубаївка Хмельницької області належить до давньоруського часу, датується початком XI – серединою XIII ст. На цій пам'ятці стаціонарних археологічних досліджень не проводилося.

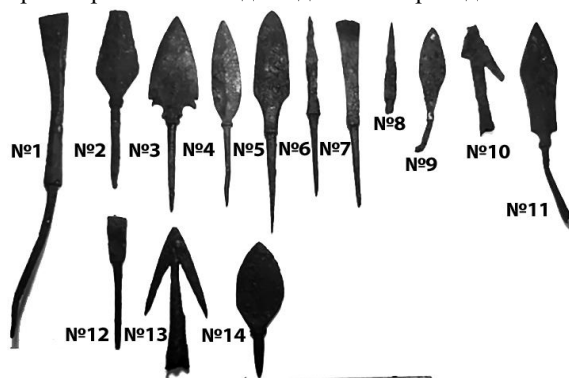

Рис. 1. Зображення наконечників стріл з городища Привороття II

Характеристика наконечників виявлених на Колубаївському городищі.

Наконечник №1. За А.Ф. Медведєвим належить до типу ланцетоподібних. Зазвичай вони мають довжину – 8-16 см, довжина пера і шийки разом складає – 5-12 см, ширина – 0,8-1,4 см, вага – 5-10 г. За довжиною самого черешка вирізняють два види. Перший IX-XI ст., вперше з'являється у Прикарпатті і має довжину – 1,5-2,5 см. У Південно-Західній та європейській частині Київської Русі в ужитку був другий вид, який датується кінцем XII-першою половиною XIII ст., що мав довжину черешка – 4-5 см, а також характерний упор з шийкою, який був відсутній у першому.

Виявлений наконечник, судячи з форми, дещо більших розмірів черешка та з місця виявлення ми можемо віднести саме до другого виду. Його розміри: загальна довжина – 14 см, довжина черешка – 3,5 см, перо з шийкою має 11 см, ширина 1 см. Присутній простий упор для древка, що переходить у довгу шийку і потім у перо. Черешок круглої форми, злегка деформований, шляхом згину в один бік, шийка також має невеликий згин. Загалом сліди деформації майже не помітні, інших пошкоджень немає. Вістря загострене, на кінці маленьке пошкодження, у вигляді надщерблення, яке могло бути зроблене при виготовленні або користуванні. Стан знахідки хороший, видно метал з вкрапленнями іржі.

Наконечник №2. Також належить до типу ланцетоподібних. Загальні характеристики були подані вище. Цей наконечник має загальну довжину – 12 см, ширина – 1,2 см. Упору для древка – відсутній. Черешок одразу ж переходить у перо. Черешок має круглу форму, вістря загострене. Стан знахідки хороший, проглядається метал, подекуди помітна іржа. Деформацій чи пошкоджень вістря і черешка не виявлено.

Наконечник №3. Втульчастий двушипний, загальна характеристика була подана вище. Має довжину – 7 см, з яких на перо припадає 4 см, ширина – 2,5 см. Шипи загострені, без пошкоджень. Втулка в напрямку від пера розширюється, пошкоджень також не зазнала. Стан знахідки чудовий, чітко видно метал, іржа майже не помітна, деформацій не виявлено.

Наконечник №4. За класифікацією А.Ф. Медведєва цей наконечник належить до типу гостролистих. Загальні характеристики: загальна довжина – 5-13 см, довжина пера – 3-8,5 см, ширина 1-3 см, вага 6-15 г. За пропорціями вістря можна точніше датувати наконечник, 1:3 більше використовувалось в VIII-XI ст., а 1:4 і 1:5 для X-XIII ст. Стосовно територіальних ознак, то у північній частині Русі такі наконечники були без упору для древка, в південній навпаки він був присутнім. За черешком ці наконечники також різняться: ті які мали плоский черешок використовувались до X ст., після ж – використовувався круглий або квадратний черешок. Цей тип з'явився в Східній Європі разом із залізом, ще в I тис. до н.е. і активно використовувався в I тис. н.е. Така форма вістря була дуже популярною.

В нашому випадку наконечник має загальну довжину – 10 см, довжина пера – 8 см, ширина – 2 см, що відповідає виду з співвідношенням 1:4. Вістря загострене, сполучається з черешком через окремий упор для древка, що має форму кільця. Черешок круглої форми, деформацій на ньому немає, як і на вістрі. Стан знахідки чудовий, чітко видно метал, подекуди є сліди іржі, але це не погіршує його якостей.

Наконечник №5. За класифікацією А.Ф. Медведєва його можна віднести до типу ромбовидних з прямими сторонами і увігнутими плечиками, з найбільшим розширенням в середній частині пера. До загальних характеристик: довжина – 7-11 см, довжина пера – 4-7 см, ширина – 1,5-3 см. Були поширені в IX – середині XI ст. Згодом цей тип виходить з ужитку, адже в пізніших шарах їх виявлено не було.

Виявлений наконечник має загальну довжину – 12 см, довжина пера – 7 см, ширина – 2,7 см. Вістря загострене і через увігнуті плечики спускається до круглого за формою черешка. Упор простий, що переходить у перо. Стан знахідки чудовий, іржі майже немає. Метал чітко проглядається по всьому наконечнику. Деформацій або пошкоджень не виявлено.

Наконечник №6. Втульчастий двушипний. Загальні характеристики цього типу подано вище. Деформацій не помітно. Втулка повільно розширюється від вістря по напрямку до місця, де мало б бути древко, деформована шляхом вигину в одну сторону. Стан знахідки задовільний, втулка пошкоджена впливом навколишнього середовища, що викликало велику поржавілість і сама її конструкція не є надійною. Стан шипів є дещо кращим. Хоча вони теж пошкоджені іржею однак не в таких кількостях як на втулці.

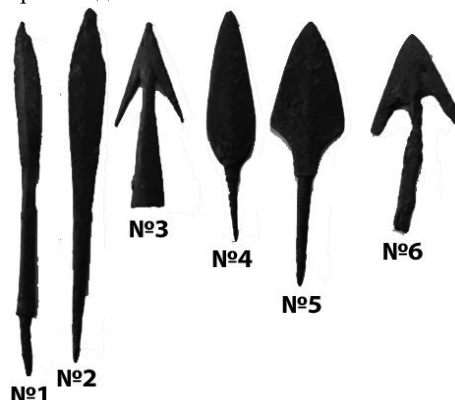

Рис. 2. Зображення наконечників стріл з Колубаївського городища

Таким чином, описані наконечники у більшості випадків дають змогу їх віднести до середини XIII ст. Найбільш цікавим моментом є присутність монгольських наконечників. Справа в тім, що пряме перебування монголів на цих теренах фіксується у літописі лише 1255 р. коли на Пониззя після каральної експедиції Данила Романовича Галицького проти союзників татар – болохівців прибув монгольський темник Куремса. До цього моменту, а саме з часу з 1241 р. їхня присутність може бути пояснена лише боротьбою за Пониззя між Данилом Галицьким і болохівськими князями очолюваними Ростиславом Михайловичем чернігівським. Ймовірно, городище у Приворотті II було захоплене або ж військами коаліції, які були «союзниками» татар, або ж військами Данила Галицького, які могли теж їх використовувати і літописне повідомлення про те, що Данило Романович вдягнув своє військо на манер татарський також присутнє. Не зважаючи на те, що типологія наконечників стріл є слабким підґрунтям для проведення

повних історичних реконструкцій, вона може виступити як додаткова аргументація і слугувати як для подальшої типології і пошуку аналогій для інших територій Лівобережжя Дністра та території Пониззя. Тим паче, проведених типологій наконечників стріл для Лівобережжя Дністра давньоруського часу – відсутні, що безперечно, складе базу для подальших досліджень і узагальнень.

Список використаних джерел:

1. Медведев А.Ф. Ручное метательное оружие. Лук и стрелы, самострел. VIII-XIV вв. Москва: Издательство «Наука», 1966. 128 с.

The article attempts to typologize and describe the arrowheads found on the settlements of the ancient Russian time of the XII – first half of the XIII century. Privorotyya II and near the village of Kolubaivka.

Key words: arrowhead, mound, Kievan Rus, typology

Отримано: 31.03.2022

УДК 796.032.2(38)+796.032.2(100)«19/20»

*А. Фаріон, студентка I курсу історичного факультету
Науковий керівник: Л. В. Баженов, доктор історичних наук, професор*

ОЛІМПІЙСЬКІ ІГРИ АНТИЧНОСТІ І СУЧАСНІСТЬ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ЗРІЗ

У статті здійснено порівняльний аналіз Олімпійських ігор античності та сучасності. Описано їх виникнення, розвиток та особливості проведення в Стародавній Греції. Подано структуру та періоди сучасних Олімпійських ігор, акцентовано увагу на їх перевагах і недоліках, спільних та відмінних рисах античних і сучасних Олімпійських ігор.

Ключові слова: Олімпійські ігри, Стародавня Греція, сучасність, порівняльний зріз.

Зацікавлення історією Олімпійських ігор сьогодні надзвичайно велике і полягає в тому, що ми впроваджуємо ідеї Ігор у сучасність. Історія спорту, як така діяльність для людей, безумовно, заслуговує на подальше вивчення. Становлення спортивного життя в Греції, порівняння спортивних змагань, їх організації, спортивних результатів і нагород з тими, що існують, – усе це викликає незаперечне зацікавлення. Тому потрібно постійно звертатися до цієї теми, з'ясувати окремі малодосліджені місця, переймати будь-який досвід у проведенні Ігор.

Джерелами для вивчення Олімпійських ігор слугували легенди і міфи Стародавньої Греції, праця Гомера «Ілліада», Павсанія «Опис Еллади», у яких описано особливості проведення таких змагань.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі вивчення комплексу джерел і літератури розглянути і з'ясувати місце, роль і значення античних і сучасних Олімпійських ігор, виокремити позитивні і негативні моменти в їх організації та проведенні.

Стародавню Грецію вважають Батьківщиною спорту, яким ми його знаємо сьогодні. Ще задовго до 776 р. до н.е., коли відбулися перші Олімпійські ігри, грецький народ виявив свою любов до спорту, а легка атлетика домінувала в суспільному житті та системі освіти молоді. І ще тоді спорт був таким же популярним, як і сьогодні. Проте зібрати конкретні дані про спортивне життя того часу було складніше, ніж можна собі уявити. Про спортивні результати давньогрецьких чемпіонів судити було важко, оскільки на той час не було точного хронометражу [1].

Давньогрецькі Олімпійські ігри – Панеллінські (Загальногрецькі) ігри, що проводилися на честь Зевса Олімпійського кожні чотири роки у святилищі Олімпія, святому місці греків, розташованому в області Еліда (північно-західний Пелопоннес). Спортивне місто Олімпія з головним храмом та стадіоном розташовувалося на правому березі річки Алфеї біля підніжжя гори Кронос. Точної календарної дати проведення Олімпіади немає. Вони, за античною традицією, відбувалися через

кожні чотири роки від 776 р. до н. е. під час другого повного місяця літнього сонцестояння. Під час проведення Ігор оголошувалося святе перемир'я. Ніхто не мав права воювати в античному світі або навіть входити зі зброєю на землю Олімпії [2]. На стадіоні проходили Олімпійські ігри, а глядачі розмішувалися на схилах гори Кронос. Тисячі людей приїжджали до Олімпії на возах і конях, пішки, кораблем. Вони сиділи на пагорбах навколо долини, щоб спостерігати за грою. Письменники та поети приїжджали на змагання, щоб прочитати свої твори тисячам слухачам з усього грецького світу, здобути перемогу і визнання.

Усе було строго розписано. Виступати на Олімпіаді – велика честь і велика відповідальність. Кожен спортсмен повинен був зареєструватися за рік до початку Олімпіади, мав десять місяців на тренування вдома і ще місяць на тренування в Олімпії. Не як-небудь, а дуже наполегливо. Елланодики, судді та адміністратори Олімпійських ігор, уважно і суворо спостерігали за майбутніми олімпійцями. Вони відповідали не тільки за підготовку спортсменів, а й за те, щоб на ігровому полі був порядок. Елланодики нагороджували переможців і штрафували винних. Ігрова програма була цікавою та різноманітною [6]. Тих, хто пролив кров без покаяння, не допускали до Олімпіади. Ті, хто вкрав із храму, також не мали права на участь в Іграх. Коли на Олімпіаду приїжджали люди, про які відомо, що вони вчинили злочини, не тільки їх, а й цілі громади позбавлялися права брати участь у змаганнях. Перед початком Олімпіади герольд запитував у глядачів, чи знають вони щось негативне про спортсмена. Адже учасники повинні спочатку бути гідними громадянами, а потім уже атлетами.

Перші Олімпійські ігри тривали лише один день. За планом було передбачено проведення одного виду змагань – біг на один стадій (192,27 м). Оскільки Олімпійські ігри процвітали та ставали все більш популярними в Греції, програма поступово розширювалася. До наступних ігор уже внесли біг на дві стадії, згодом пан-

кратіон (комбінація боротьби з кулачним боєм), пентатлон (п'ятиборство: стрибки в довжину, метання диска, біг, метання списа, боротьба), біг на дистанцію та кулачний бій, біг зі зброєю, гонки на парокінних колісницях й ін. Змагання тривали п'ять днів. Коли олімпійський чемпіон повертався до рідного міста, на нього чекали нові нагородники. Визнання переможців супроводжувалося співом хору, який виконав епінікію – хвалебний гімн, написаний з нагоди перемоги земляка. У Стародавній Греції жінкам було заборонено брати участь в Олімпіаді, за винятком жриць богині Деметри [2].

Розквіт Олімпійських ігор припадає на добу грецької цивілізації. Олімпійські ігри в епоху Римської республіки та імперії – це глибоке порушення традицій їх проведення, адже їх використовували в політичних цілях. Вони були схожі на цирк. Немає єдиної думки про те, коли Ігри офіційно закінчилися, проте найпоширеніша дата – 393 р. н. е.

В епоху Відродження, коли знову виникло зацікавлення до стародавнього мистецтва Греції, згадали про Олімпійські ігри. Французький громадський діяч, педагог та історик П'єр де Кубертен брав активну участь в організації Міжнародного олімпійського руху [7]. Наприкінці XVIII ст. економічні та культурні зв'язки між націями розвивалися настільки швидко, що заклик Кубертена «Нам потрібно інтернаціоналізувати спорт, ми маємо відродити Олімпійські ігри» був добре сприйнятий у багатьох країнах. 23 червня 1894 р. в Парижі у Великому залі Сорбонни зібралася комісія з відродження Олімпійських ігор, її генеральним секретарем став П'єр де Кубертен [8].

Згодом був створений Міжнародний олімпійський комітет (МОК), до складу якого входили найавторитетніші та незалежні громадяни кожної країни. Згідно з рішенням Міжнародного олімпійського комітету, перші Олімпійські ігри мали пройти в столиці Греції у квітні 1896 року. Вони викликали велике зацікавлення громадськості. І хоч трибуни стадіону були розраховані на 70 тис. місць, вони вмістили 80 тис. глядачів [8].

Сьогодні сучасну Олімпіаду можуть приймати лише економічно розвинені країни. У цьому змаганні беруть участь лише ті міста світу, які мають необхідну спортивну базу та можуть належним чином вмістити необхідну кількість людей. Ухваливши рішення провести наступні Ігри в 1900-1904 рр. в Парижі та Сент-Луїсі, МОК керувався тим, що в цих містах одночасно проводилися всесвітні виставки [7].

Сьогодні Олімпіада є однією з найбільших спортивних подій у світі. Ігри технічно обладнані – результати контролюють за допомогою комп'ютерів, телекамер та фіксують із точністю до тисячної долі секунди. Любителі спорту в будь-якій точці світу можуть взяти участь у всесвітньому святі – «Супутникова антена» для всіх куточків світу. Із удосконаленням спортивного інвентарю зростає й фізична активність. В олімпійську категорію вносять нові спортивні змагання. За останні роки олімпійський рух набрав величезної ваги, а столиця Олімпійських ігор стала столицею світу. [9]

Сучасні Олімпійські ігри мають 4 періоди:

- I період (1896-1912 рр.);
- II період (1924-1948 рр.);
- III період (1952-1992 рр.);
- IV період (1994 р. – до сьогодні).

Кожен із цих періодів має позитивні сторони, а саме: популяризація спорту у світі, нормальне проведення Олімпійських ігор, будівництво спортивних споруд, удосконалення Міжнародного олімпійського руху, набуття правового статусу Міжнародного олімпійського комітету, удосконалення методів спортивної підготовки олімпійців.

Сьогодні Олімпійські ігри поділяють окремо на зимові, літні, паралімпійські та юнацькі, які також проводять через кожні чотири роки під керівництвом МОК [11].

Проте сучасна Олімпіада має і зворотний бік: між Першою та Другою світовими війнами була серйозна моральна криза. У Європі створювалися несприятливі умови для розвитку олімпійського руху. Дванадцять і тринадцять Олімпійські ігри (1940, 1944) не проводили. Протягом третього періоду за лідерство на олімпійському етапі змагалися Радянський Союз і США, дві наддержави. Під час 4 періоду загострилася проблема забезпечення безпеки проведення Ігор (особливо з появою Covid-19). Під час проведення останньої зимової Олімпіади 2022 р. у Китаї російська федерація розв'язала загарбницьку агресію проти України. Уже багато років ведеться напружена боротьба з вживанням олімпійцями різних видів допінгів, які фальсифікують результати спортивних досягнень тощо [11].

Нещодавно відбулися XXIV зимові Олімпійські ігри, у яких взяли участь спортсмени з 95 країн – це понад 4 тисячі учасників. Серед них було розіграно 109 комплектів медалей у 15 видах спорту: біатлон, бобслей, гірськолижний спорт, керлінг, ковзанярський спорт, стрибки з трампліну, санний спорт, скелетон, сноуборд, фігурне катання, фрістайл, хокей, шорт-трек [10].

Як бачимо, у нас також залишилися такі види спорту, як в античності, але й додалися нові. У давнину нагороджували лавровим вінком, а зараз золотими, срібними, бронзовими медалями. Статус тодішнього чемпіона був надзвичайно важливим для полісів Стародавньої Греції, з якого походив чемпіон, його вітали як тільки він заходив у ворота свого міста чи іншого, співали хвалебний гімн. Статус теперішнього чемпіона не такий грандіозний. Позитивним є те, що в епоху Олімпійських ігор античності завжди припинялися війни, а сьогодні Олімпійські ігри не спроможні зупинити війни, які точаться в сучасній цивілізації.

Отже, матеріал дослідження доводить, що Олімпійські ігри в античності відіграли важливу роль і продовження їхніх традицій – це сьогоднішні Олімпійські ігри, які мають всесвітній характер. І ті, і ці ігри сприяли об'єднанню цивілізації в боротьбі за мир. Віковий олімпійський рух подолав багато перешкод у своєму розвитку і навіть був деякий час у забутті. Але, незважаючи на це, Олімпіада все ж існує.

Список використаних джерел:

1. Блох Р. Походження олімпійських ігор. *Наука і життя*. 1969. №11. С. 117-122.
2. Бурлатова М., Єрмолова В., Кроль І. Олімпійські мандри. Київ, 2010. Ч. 1: Фізична культура. 67 с.
3. Вилькин Я.Р. Звідки пішли олімпіади. Мінськ: Полум'я, 1980. 48 с.
4. Кун Л. Загальна історія фізичної культури і спорту / пер. з угорського. Москва: Радуга, 1982. 399 с.
5. Пономарьов Н.І. Виникнення і першій розвиток фізичного виховання. Москва: ФиС, 1970. 247 с.
6. Олімпійські ігри: історія та сучасність. URL: http://diplomba.ru/work/48773?fbclid=IwAR2fYmiWuNYK5CFdC8d-NX3N1fBSddUO2w_27p_TjxdOU7ZgAqj6r-BusBY (дата звернення 21.03.2022)
7. Олімпійські ігри – історія та сьогодення. URL: https://ukrreferat.com/chapters/fizkultura/olimpijski-igri-istoriya-ta-sogodennya-referat.html?fbclid=IwAR2fYmiWuNYK5CFdC8d-NX3N1fBSddUO2w_27p_TjxdOU7ZgAqj6rBusBY (дата звернення 21.03.2022)
8. Історія виникнення та сучасний стан олімпійських ігор. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10782/?fbclid=IwAR0arCNHp5SGBWHqNkqHqornolp09aKCJsxGBfuzxqblNvyV-LkN_6PSbo (дата звернення 21.03.2022)
9. Олімпійські ігри. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%BF%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B8> (дата звернення 22.03.2022)
10. Зимові Олімпійські ігри-2022: факти та цифри. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/04/infografika/suspilstv>

[o/zymovi-olimpijski-ihry-2022-fakty-ta-cyfr](https://uni-sport.edu.ua/sites/default/files/biblioteka_nadhodzhennya/os_4.pdf) (дата звернення 22.03.2022)

11. Радченко Л. Олімпійські ігри нового часу. Національний університет фізичного виховання і спорту України. URL: https://uni-sport.edu.ua/sites/default/files/biblioteka_nadhodzhennya/os_4.pdf (дата звернення 22.03.2022).

The article examines the Olympic Games of antiquity in a comparative context with the same modernity There is

described their origin, development and features holding in Ancient Greece. A structure and periods of modern Games, advantage and their defects, general and excellent lines of the ancient and modern Olympic games are expounded.

Key words: Olympic Games, Ancient Greece, modernity, comparative section.

Отримано: 31.03.2022

УДК 343.11+347.9](47+57)«195/196»

*М. Яцкова, студентка 4 курсу історичного факультету
Науковий керівник: В. І. Адамовський, кандидат історичних наук, доцент*

КЛЮЧОВІ ЗМІНИ В СИСТЕМІ СУДОЧИНСТВА В ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ: ЗМІСТ І ДОСЯГНУТІ РЕЗУЛЬТАТИ

У статті висвітлено процес реорганізації системи судочинства УРСР в період хрущовської «відлиги», зокрема розкрито сутність ключових змін і та їх вплив на життя суспільства.

Ключові слова: судочинство, УРСР, десталінізація, «відлига», правопорядок.

Смерть 5 березня 1953 р. Й. Сталіна спричинила кардинальні зміни в суспільно-політичному житті СРСР й УРСР зокрема. Водночас, політична і правова системи в СРСР на той час не відзначалися гнучкістю, мобільністю і мали значні труднощі зі здатністю адекватно реагувати на виклики часу. Втрачаючи в нових реаліях можливості свого адміністративно-мобілізаційного розвитку, політико-правова система породила серйозні труднощі і соціально-політичну напругу у суспільстві [3, с.106; 29, с.65].

Річ полягала у тім, що в країні домінувала практика командування і фактичної підміни партією державних органів. До того ж, вона доповнювалась практикою зрощування партійного і державного апаратів з апаратами профспілок і громадських організацій, що у свою чергу вело до їх бюрократизації, зниження ефективності в роботі. Загальна суспільно-політична ситуація в країні вимагала якщо не демонтажу, то хоча б «ремонт» системи, оновлення її окремих елементів у рамках існуючої на той період часу моделі суспільного розвитку [22, с.27].

Як відомо, в роки хрущовської «відлиги» відбулися певні зміни і в державно-правовому статусі союзних республік, зокрема й УРСР. Курс на «розширення прав союзних республік» знайшов свій вияв у передачі частини функцій загальносоюзних органів на місця, в республіки. Зокрема, було розширено права республіканських виборних Рад у розв'язанні державних справ, залученні до їхньої діяльності широкого громадського активу. За Верховною Радою СРСР залишалось право на встановлення лише основ з окремих галузей законодавства, а за Верховними радами союзних республік – право видання з цих галузей кодексів законів. Верховні Ради союзних республік отримали можливість здійснювати планування соціально-економічного життя. Відповідно, починаючи з 1957 р. в республіках щорічно стали видаватися закони про державні плани народного господарства, а республіканські органи влади отримали право брати участь у формуванні вищих урядових і судових органів СРСР [1, с.33; 8, с.19].

У Верховних Радах союзних республік було створено постійні комісії для розгляду справ, віднесених до їхньої компетенції. Постійні комісії було утворено також при місцевих радах. Депутати Рад різних рівнів на громадських засадах залучались до роботи відділів виконкомів – позаштатними інструкторами, інспекторами, заступниками керівників підрозділів і навіть виконкомів Рад. З метою підвищення відповідальності за роботу Рад, в склад яких вони входили, за свою особисту участь у роботі Рад був прийнятий спеціальний Закон, який визначав порядок відкликання депутата [2, с.471].

Цілком зрозуміло, що лібералізація суспільно-політичного життя стосувалася і правової системи, зокрема

судочинства. Слід зазначити, що у сталінські часи як у СРСР, так і в УРСР було створено могутній розгалужений репресивний апарат, який здійснював репресії проти придуманих ворогів режиму. За умов, коли визначальними рисами системи стали швидкість і ефективність репресій, центральне місце в ній відводилося НКВС – НКДБ – МВС – МДБ. Водночас, судові органи, органи юстиції виявилися відсунутими на другий план [7, с.5].

Одним із головних негативних наслідків такої практики стало повне виведення системи правоохоронних органів з конституційно-правового поля. Справу було поставлено так, що органи НКВС самі заарештовували і вели розслідування, самі виносили «вироки» і самі їх виконували. М. Хрущов у своїх спогадах висловився так: «Ні розслідування, ні прокурора, ні суду – нічого не було, просто тягнули людей і вбивали» [31, с.271].

Про порушення норм Конституції СРСР, прав та інтересів людини, про жорстоке ставлення до них свідчать матеріали Верховного Суду України. В одній з доповідних на адресу ЦК КПУ 17.01.1962 р. йшлося про таке: «Велика кількість осіб була репресована за участь в контрреволюційних організаціях, які, як встановлено тепер, взагалі не існували, як приклад – Польська організація військова. Особливо серйозні порушення соціалістичної законності допускалися при огульних і масових репресіях, коли арешту і засудженню піддавалися по 50-200 осіб. Зокрема, у Христинівському і Бабанському районах Київської області в 1933 р. було одночасно заарештовано і за постановою «трійки» ув'язнено строком від 5 до 10 років 200 осіб за участь в контрреволюційній організації під назвою «Союз Української державності». Як встановлено по справі, особи заперечували свою участь і ніколи не чули про її існування» [7, с.5].

Позитивні зміни у суспільно-політичному житті УРСР були просто неможливі без відновлення і зміцнення бодай елементарних основ законності та правопорядку. Особливе значення надавалося відновленню нормальної діяльності судової системи. Безумовно, навіть повністю залежне від політичної влади радянське правосуддя все ж таки не було інстанцією, що механічно обслуговувала що владу. Загальні суди несли основний тягар правосуддя. До того ж у 1953 р. в деяких областях України, зокрема у великих промислових центрах, кількість злочинів значно зросла внаслідок звільнення за амністією 27.03.1953 р. великої кількості засуджених [21, с.198].

В зазначеній ситуації нагальним стало питання спрощення судочинства. Саме тому цілком закономірним було те, що з березня 1953 р. із актуальних питань, предметом суперечок і дискусій, стала тема зменшення

термінів покарання за вчинення незначних дрібних злочинів. Це добре видно з того, що ця тема була порушена вже Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про амністію» від 28. 03. 1953 р. [24].

Активно проводилася практична робота, спрямована на створення противаг і гальм безпосередньо в каральній практиці правоохоронної системи. 1 вересня 1953 р. було прийнято Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про ліквідацію Особливої наради при міністрі внутрішніх справ СРСР», частиною третьою якого Верховному Суду СРСР надавалось право переглядати за протестами Генерального прокурора рішення колишніх колегій ОДПУ, «трійок», НКВС та «особливої наради» при НКВС – МДБ – МВС СРСР. Тоді ж було ліквідовано як обласні, так і окружні трибунали військ МВС, а також табірні суди. Окрім того, зазначений документ надав широкі повноваження прокуратурі СРСР щодо винесення протестів на рішення НКВС – УНКВС, «трійок», Особливої наради при НКВС – МДБ – МВС СРСР [28, с.71].

Підкріплюючи важливість вказаного Указу та беручи до уваги, що він не був опублікований, зважаючи на його направленість щодо посилення захисту законності, 17 жовтня 1953 р. був виданий спільний наказ Міністра внутрішніх справ і Генерального прокурора СРСР. Ним наказувалося передавати у суди справи тільки у відношенні осіб, які вчинили злочини, передбачені радянським кримінальним законодавством [5, с.591; 20, с.155].

У зв'язку зі зменшенням кількості злочинів на залізничному і водному транспорті, подальшим розширенням прав судових органів союзних республік Верховна Рада СРСР 12 лютого 1957 р. прийняла Закон СРСР щодо ліквідації лінійних і окружних судів на залізничному і водному транспорті [11]. Одними з перших заходів у напрямку відновлення норм законності, судами і прокуратурою була розпочата робота з перегляду вже ухвалених вироків.

У 1954 р. було створено комісію Президії ЦК КПРС для розслідування злочинів Й. Сталіна в роки «великої чистки» (1936-1939 рр.) [4, с.122]. Важливе значення мала амністія громадян, які співробітничали в роки війни з німцями (вересень 1955 р.) [24, с.9]. Адже чимало українців, особливо мешканців західного регіону республіки, що залишалися під фашистською окупацією, безпідставно обвинувачувались у «пособництві ворогові». У 1954 р. були створені центральна та місцеві комісії з перегляду справ осіб, засуджених у 1934-1953 рр. за політичними обвинуваченнями [16, с.86-87; 18, с.23-24].

На початку 1956 р. було анульовано постанову ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р. «Про порядок провадження справ щодо підготовки і здійснення терористичних актів» та постанову від 1 грудня 1934 р. і 14 вересня 1937 р. про зміни в кримінально-процесуальних кодексах, за якими не дозволялися касаційні скарги в справах про шкідництво, терор і диверсії. При цьому скасовувалася особливий порядок розслідування і судового розгляду справ про контрреволюційне шкідництво, терористичні акти і диверсії [15, с.69].

Під час реалізації нового курсу з відновлення хоч і специфічної «соціалістичної» законності, здійснювалися спроби підсилити самостійність суду, органів юстиції, зокрема, «упорядкувати» втручання партійних органів у діяльність правоохоронної сфери. З цією метою наприкінці 1953 р. ЦК КПРС прийняв постанову «Про факти втручання деяких місцевих партійних органів у вирішення судових справ», якою засудив будь-яке втручання окремих посадових осіб і місцевих партійних органів у розгляд судових справ [7, с.6].

Президія ЦК КПУ зобов'язала міністерства й обкоми до 5 березня 1954 р. внести пропозиції щодо розширення прав і підвищення відповідальності районних, обласних і центральних органів виконавчої влади [13, с.439]. Постанова була надіслана на місця і спричинила потік нарад,

засідань і звітів, інформацій, хоча націлювала апарат і управлінців саме на скорочення потоку паперів, переорієнтувала на виробничу діяльність, живе керівництво. Президія ЦК КПУ і Рада міністрів УРСР прийняли постанову «Про істотні недоліки в структурі міністерств і відомств УРСР та заходи з поліпшення роботи державного апарату», в якій визнали, що перелічені недоліки в Україні «повністю мають місце» і конкретизували заходи щодо виконання директиви Кремля [17, с.179].

Під час реалізації програми боротьби з бюрократизмом істотно скоротився апарат центральних міністерств. Не обійшло це і систему судових та правоохоронних органів. Проте не можна не помітити і того, що характерна для радянської доби кампанійщина в ряді випадків призвела до кадрового ослаблення правоохоронних структур. У Міністерстві юстиції УРСР із 15 відділів утворено 8. Посадовий склад по республіці був скорочений на 882 особи, що дало економію 5409000 крб. Втім, слід відзначити і позитив таких змін, зокрема в процесі перетворення відомства удосконалили свою діяльність.

Це торкнулося і системи судових органів, де накопичилося багато недоліків, що породжували чисельну критику на їхню адресу, безпосередньо – Пленуму Верховного Суду. На нашу думку, у більшості випадків, вона була цілком справедливою, адже суди значною мірою продовжували працювати за інерцією, в дусі сталінської доби. Відтак, відставання законодавчих органів від потреб життя підштовхувало Пленум Верховного Суду Союзу займатися створенням нових норм права [7, с.6-7].

Проте вже незабаром основним вектором змін в діяльності судової системи стала демократизація судочинства в плані розширення прав нижчестоящих інстанцій. Зокрема, згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 14 серпня 1954 р. «Про утворення Президій у складі Верховних Судів союзних і автономних республік, крайових, обласних судів і судів автономних областей» [10, с.108], обласним, крайовим, республіканським судам автономних республік і областей було надано право перегляду, в порядку нагляду, вироків і рішень народних судів та своїх судових колегій. Однак Верховний Суд СРСР, як і раніше, розглядав такі справи, оминаючи республіканські і обласні судові інстанції.

В Україні Президія Верховної Ради УРСР Указом від 3 вересня 1954 р. утворила Президію Верховного Суду та президії обласних судів, поклавши на них розгляд протестів у порядку судового нагляду на вирокі, рішення, ухвали й постанови, що набули законної сили. Крім Генерального прокурора СРСР і Прокурора УРСР, голів Верховного Суду СРСР і Верховного Суду УРСР, право опротестування у порядку судового нагляду було надане також їх заступникам, обласним прокурорам і головам обласних судів. Внаслідок цього штучні перешкоди до своєчасного виправлення судових помилок, які були свідомо створені Законом про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік 1938 р. [21, с.160], були ліквідовані.

Відзначаючи складність реформування судових та правоохоронних органів, не можна не звернути увагу на такий важливий факт, що характеризував рівень розвитку всієї правоохоронної системи, як стан кадрів. В УРСР серед народних суддів, обраних у 1954 р., вищу юридичну освіту мали 322 особи, середню – 877, закінчили юридичні курси – 136, а 55 осіб взагалі не мали ніякої юридичної підготовки [16, с.86].

Потрібно також зазначити, що Міністерство юстиції СРСР і його органи на місцях здійснювали повне керівництво судами. Зокрема, вони давали вказівки судам щодо правильного і належного застосування ними законів, керували виборами суддів тощо. Все це в повній мірі суперечило вимогам Конституції СРСР (1936 р.) щодо задекларованого принципу незалежності суддів та підлеглості закону. У Конституції УРСР 1937 р. зазначене підтверджується розділом XI [14].

Згідно з рішенням XX з'їзду КПРС, щодо розширення прав союзних республік, ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР, щоб усунути надмірну централізацію в керівництві роботою судових установ і органів юстиції, наприкінці травня 1956 р. прийняли рішення про ліквідацію Міністерства юстиції СРСР. Керівництво їх діяльністю було покладено на міністерства юстиції союзних республік. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 31 травня 1956 р. «Про скасування Міністерства юстиції СРСР» [30, с.368] була поставлена крапка в історії відомства, створеного ще у 1936 р. Спадкоємцем міністерства стала спеціальна Юридична комісія, створена при Раді Міністрів СРСР (з аналогами в союзних республіках). На неї покладалася кодифікація вкрай неупорядкованого радянського законодавства. Частина функцій міністерства була делегована Верховному Суду СРСР [26, с.376].

На практиці не виправдали себе й управління Міністерства юстиції при обласних Радах депутатів трудящих, які були відірвані від судової практики, не забезпечували ні кваліфікованої консультації, ні виправлення судових помилок. З урахуванням цього Указом Президії Верховної Ради СРСР від 4 серпня 1956 р. «Про розширення прав крайових, обласних судів і про скасування управлінь міністерств юстиції союзних республік при крайових, обласних Радах депутатів трудящих» було зроблено спробу подолати відокремлення вищих юридичних і управлінських структур від стану справ на місцевому рівні. Подібні документи були прийняті й в УРСР 30 серпня 1956 р. [27, с.124].

Переломне значення для реконструкції судової системи мав 1957 р., коли у лютому 1957 р. на шостій сесії Верховної Ради СРСР були внесені зміни до ст. 104 Конституції СРСР, а також прийнято нове (третє за роки радянської влади) «Положення про Верховний Суд СРСР». Сутність проведених змін полягала насамперед у децентралізації судової влади. Одночасно було проведено і оновлення керівництва Верховного Суду УРСР [6, с.12].

Зазначене положення розширювало компетенції республіканських, обласних і крайових судів, обмежуючи практику розгляду справ у Верховному Суді, обминувши інші інстанції. Верховному Суду як вищому органу радянської судової системи надавалося право законодавчої ініціативи. Завдання правосуддя та нові засади реформування судової системи визначили прийняті наприкінці 1958 р. «Основи законодавства про судустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік» [19], а також «Закон про судустрій УРСР» від 30 червня 1960 р. [12].

З метою подальшого підвищення авторитету суду, дотримання законності 10 серпня 1960 р. Президія Верховної Ради УРСР ухвалила «Указ про дисциплінарну відповідальність суддів». Було розширено лише коло осіб, які мають право порушувати дисциплінарні справи проти суддів [25].

Як вже зазначалося вище, з 1963 р. Верховний Суд УРСР став здійснювати управління і керівництво органами державного нотаріату, що зумовлювалося ліквідацією в березні 1963 р. Міністерства юстиції УРСР [23]. XXI позачерговий з'їзд КПРС підкреслив значущість нової форми здійснення судочинства – товариських судів, головним завданням яких став розгляд та попередження різного роду дрібних правопорушень морального, виробничого та побутового характеру. Ще 2 березня 1959 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про участь трудящих в охороні громадського порядку в країні» [9].

Отже, унаслідок реформування в період десталінізації управління судовою системою були ліквідовані Міністерство юстиції СРСР, обласні та крайові управління юстиції. Мін'юст УРСР отримав статус союзно-республіканського міністерства. На обласні суди покладалася функція керівництва нотаріальними конторами, виконанням судових рішень і вироків у частині майнових стягнень, контролю за діяльністю народних судів.

Зміни торкалися також організації та діяльності низової ланки судової системи. Замість дільничної системи народних судів встановлювалися єдині народні суди району чи міста, які тепер обиралися не на три, а на п'ять років. Відновили діяльність товариські суди. Їх підсудності підлягали справи про антигромадські вчинки й злочини, за скоєння яких не передбачалося кримінальне покарання. Товариські суди застосовували переважно заходи громадського впливу, а в разі необхідності могли порушувати клопотання перед народними судами про застосування кримінального покарання.

Список використаних джерел:

1. Аксютин Ю.В. Хрущёвская «оттепель» и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг. Москва: РОССПЭН, 2004. 488 с.
2. Бажан О.Г. Процес десталінізації в Україні: друга половина 50-х – початок 60-х років. *З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КДБ*. 1999. № 1-2. С. 469-480.
3. Баран В. Десталінізація в Україні: перша спроба. *Сучасність*. 1995. №11. С. 106-117.
4. Баран В.К. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 448 с.
5. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 т. Київ: Либідь, Військо України, 1994. Т. 2. 688 с.
6. Боковня В.М. Зміни в законодавчій базі УРСР в 1953-1964 рр. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. Херсон: Гельветика, 2013. Вип. 3/2013. Т. 1. С. 10-14.
7. Боковня В.М. Суд і юстиція УРСР у 1953-1964 рр. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 7. С. 5-8. URL: <http://www.vestnik-pravo.od.ua/archive/juspradenc7/01.pdf>
8. Брегеда М.В. Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953-1964 рр.: монографія. Миколаїв: ТОВ «Фірма «Ліон», 2010. 187 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Breheda_Mykola/Protse_destalinizatsii_i_suspilni_nastroi_ukrainskoho_naselennia_u_1953-1964_r/
9. Внеочередной XXI съезд КПСС: стенографический отчет: в 2т. Москва: Госполитиздат, 1959. Т. 1. 592 с.
10. Добровольская Т.Н. Верховный Суд СССР. Москва: Юрид. лит., 1964. 163 с.
11. Закон СРСР «Про ліквідацію лінійних і окружних судів на залізничному і водному транспорті». *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1957. №4 / 84. Ст. 86.
12. Закон УРСР «Про судустрій УРСР». *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1960. №23. Ст. 176.
13. Збірник законів Української РСР і указів Президії Верховної Ради Української РСР: 1938-1973: в 2-т. Т. 1 / упоряд. З.К. Калінін; за ред. Я.Я. Колотухи, Ф.Г. Бурчака. Київ: Вид-во політ. літ. України, 1974. 739 с.
14. Сборник законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР (1938 – июль 1956 гг.) / сост.: М.И. Юмашев, Б.А. Жалейко. Москва: Госполитиздат, 1956. 500 с.
15. Иванов В.М. Історія держави і права України: в 2 ч. Київ: МАУП, 2003. Ч. 2. 224 с.
16. Катков Н.Ф. Восстановление исторической правды и справедливости. Хроника реабилитации жертв политических репрессий 20-50-х годов. *Вопросы истории КПСС*. 1991. №9. С. 81-87.
17. Крупина В.О. Скорочення адміністративного апарату УРСР1954 р.: задум і наслідки. *Український історичний збірник*. 2011. Вип. 14. С. 183-194.
18. Наумов В.П. Н.С. Хрущев и реабилитация жертв массовых политических репрессий. *Вопросы истории*. 1997. №4. С. 19-35.
19. Основи законодавства про судустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1959. №1. Ст. 12.
20. Реабілітація репресованих: законодавство та судова практика. Верховний Суд України / за ред. В.Т. Малиаренка. Київ: Юрінком, 1997. 461 с.

21. Суслю А.С. Історія суду радянської України (1917-1967 рр.). Київ: Видавництво Київського університету, 1968. 233 с.
22. Тимшук В.І. Реформування системи влади та державного управління в Україні (1953-1964 рр.): монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2003. 400 с.
23. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 21.03.1963 р. «Про ліквідацію Міністерства юстиції України». *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1963. №13. Ст. 242.
24. Указ Президії Верховної Ради СРСР від 27.03.1953 р. «Про амністію». *Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР (1938-1975)*: в 4 т. Москва: Известия Советов депутатов трудящихся, 1975. Т. 3. 478 с.
25. Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про дисциплінарну відповідальність судів». *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1960. №30. Ст. 265.
26. Указ Президії Верховної Ради СРСР від 31.05.1956 р. «Про ліквідацію Міністерства юстиції СРСР». *Відомості Верховного Совета СССР*. 1956. №12. Ст. 250.
27. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 30.08.1956 р. «Про розширення прав обласних судів і ліквідацію управління Міністерства юстиції Української РСР при обласних Радах депутатів трудящих». *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1956. №7. Ст. 133.
28. Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про ліквідацію Особливої наради при міністрі внутрішніх справ СРСР». *Сборник законодательных и нормативных актов о репрессиях и реабилитации жертв политических репрессий* / отв. за вып. Е.А. Зайцев. Москва: Республика, 1993. 224 с.
29. Хаустова М.Г. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси // Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Харків: Право, 2011. Вип. 21. С. 65-75. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3176/1/Khaystova_65.pdf
30. Хрестоматія з історії держави і права: у 2 т. / уклад. В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький. Київ: Ін Юре, 2000. Т. 2. 728 с.
31. Хрущев Н.С. Воспоминания : избранные фрагменты. Москва: Вагриус, 1997. 512 с.

The article highlights the process of reorganization of the judicial system of the USSR during the Khrushchev «thaw», in particular, reveals the essence of key changes and their impact on society.

Key words: judiciary, USSR, de-Stalinization, «thaw», law and order.

Отримано: 31.03.2022

УДК 94 (437.6)«1900/1914»

*О. Яковенко, студентка 4 курсу історичного факультету
Науковий керівник: І. І. Боровець, кандидат історичних наук, доцент*

ПОЛІТИЧНІ ПРОГРАМИ СЛОВАЦЬКОЇ НАРОДНОЇ ПАРТІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

В статті проаналізовано зміну політичних програм Словацької Народної Партії в період 1900-1914 рр., її основні вимоги у сферах соціального, культурного та духовного життя. Здійснено порівняння програм з вимогами інших політичних сил.

Ключові слова: Словацька Народна Партія, 1900-1914 р., політичні програми, адміністративна автономія, соціальне забезпечення, культура, освіта.

Словацька Народна Партія була однією із гілок національного руху, яка мала клерикальне спрямування. Вже на початку ХХ ст. її діячі почали відходити від Угорської Католицької Партії. Причиною цього стало відмова останньої від принципу надання рівних прав національних меншин та пропагування ідеї єдиного народу угорського. Тобто, пункти, де йшлося про вирішення соціальних проблем та розв'язання національного питання, відійшли на другий план [4, с.118].

Однак, попри це, діячі словацького католицького руху взяли на озброєння прийоми, які використовувала Угорська Католицька Партія на виборах. Головна агітація проводилася за допомогою священиків на недільній службі, адже вони мали вагомий авторитет серед сільських мешканців. Так, відомий випадок, коли священик Й. Гурош з с. Крушетніці (Оравська жупа) погрожував відлученням від церкви у разі голосування за Ліберальну Партію [9, с.598].

Закономірний був той факт, що у виборах до парламенту 1906 р. представники народної партії виступали фактично як одна із фракцій у давнішій і більш відомій Словацькій Національній Партії й висували схожі з націоналами вимоги до угорської влади. Їх бачення політичної ситуації можна побачити у виборчих пунктах, опублікованих у виданні «Katólicke noviny» [2].

У сфері політичних відносин це було прагнення до вільного таємного голосування. В тогочасній Угорщині вибори було публічними і таким чином вчинювався тиск на опозиційні сили. Крім цього, негативну роль мав і високий виборчий ценз, адже більшість прихильників партії були малозаможними селянами. Власне, аж до 1913 р. правом голосу, були охоплені лише 24% з числа усіх чоловіків [6, с.4]. Хоча кожний угорський уряд обіцяв провести виборчу реформу, однак воно так і

залишалося обіцяною. До падіння Великої Угорщини у 1918 р. виборче право перекручувалося та змінювалося, але докорінно не реформувалося [5, с.200].

У сфері економічних відносин народники виступали за надання соціальних гарантій громадянам, зокрема пропонувалося створення прогресивного оподаткування, справедливої оплати для робітників та збільшення плати для вчителів.

Серед вимог у освітній справі пропонувалося збільшення кількості шкіл, можливість проводити навчання в школах рідною мовою. Критикувалася мадяризація, яка широко охопила регіон. Так, на 1900 р. частка вчителів, для яких рідною мовою була угорська, становила 75,5% (на протипагу словацькомовними були 12,5%) [8, с.135]. Слід розуміти і те, що такі показники могли бути свідомо завищені під час перепису населення, але вони вказують що для державних чиновників важливо було насамперед розуміти угорську. Крім цього, висувалися ідеї релігійного виховання та прищеплювалися християнську цінності і безумовна підтримка державою релігійних закладів.

Важливим моментом для словацьких католиків було право на церковні реєстри. Реформа угорського прем'єра Шандора Векерле мала на меті відмежувати інститут сім'ї від церкви і запровадити цивільні шлюби для громадян. Такі дії негативно позначалися на основах католицького світопорядку, де церква була головним органом реєстрації народження, одруження та смерті. Тому в народницькій програмі також висувалися вимоги відновити церковні метрики.

Можна стверджувати, що принципи виборчих програм Словацької Національної і Словацької Народної партій були тотожними та доповняли один одного [10, с.164]. Їх вимоги мали схожі соціально-економічні принципи, однак словацькі католики ще також приділяли більше увагу релігійній справі.

Про різницю між представниками угорського та словацького католицького руху йшлося у статті Словацького тижневика. Так, у виборчому праві угорці прагнули вільних виборів для мадярів, тобто тих, хто розумів угорську. Натомість Словацька Народна Партія прагнула виборчого права для усіх громадян із таємною процедурою голосування. Словацька партія хотіла, щоб в школах навчання проводилося рідною мовою. Також прагнули використання у судочинстві словацької мови. Словацькі католики критикували угорських католицьких політиків за намагання втримати тодішні несправедливі податки на шкоду прогресивній шкалі. Угорська Народна Партія звинуватила їх у тому, що словаки продалися Веркелу, який запровадив антиклерикальні церковно-політичні закони. Це звинувачення ґрунтувалося на прагненні словацьких католицьких діячів зберегти свої позиції зміною пріоритетів з церковних проблем на національні [1].

Вже на виборах 1910 р. представники словацької Народної партії пропонували більш ґрунтовні вимоги. Загалом, це боротьба за рівність та справедливість, зокрема право навчатися словацькою мовою та користуватися нею у державних органах. Прагнули до свободи слова, вільного друку. Вони продовжували вимагати прогресивного оподаткування у економічній сфері. Мали б переглядатися церковно-політичні закони, тобто йшлося про відновлення церковних метрик та намагання здобути адміністративну автономію. Хотіли проведення реформ у державному управлінні, щоб усі могли отримати на хорошому рівні послуги [10, с.165].

На виборах 1910 р. були обрані такі кандидати від Словацької Народної Партії – Павол Благо, Фердінанд Юріга та Франтішек Скічак. Але окреслилася тенденція до організаційного відокремлення католицького руху від загальної Словацької Національної Партії попри те, що вони виступали одним політичним фронтом.

До початку Першої світової війни можна стверджувати про формування словацьких католиків як окремої політично сили. 29 липня 1913 р. на з'їзді у Жиліні відбулося остаточне закріплення та заключне оформлення Словацької народної партії з окремим виконавчим комітетом на чолі з А. Глінкою [3, с.471]. Її політична програма була в дусі папських енциклік та католицького соціального вчення [10, с.167].

Отже, формування католицької течії словацького руху, що здійснювалося під впливом внутрішньополітичних протиріч кінця XIX ст. в Угорщині, сприяла розви-

ткові словацького національно-політичного руху, давала можливість виробляти нові підходи вирішення національного питання слов'янських народів Австро-Угорщини з точки зору клерикалізму.

Список використаних джерел:

1. Čo chce maďarská a čo slovenská ľudová strana? *Slovenský týždenník*. 1906. 20 apríla. S. 1.
2. *Katolícke noviny*. 1906. 24 apríla. S. 3.
3. Боровець І.І. Ідейно-політичні течії словацького національного руху та їх програми на початку XX ст. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки*. 2012. №5. С. 467-476.
4. Малацай І. В. Словацько національно-політичний рух (60-ті роки XIX ст. – 1914 р.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2002. 181 с.
5. Тейлор А. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: «ВНТЛ-Класика», 2002. С.189-203.
6. Kšiňan M. Slovakia in the long 19th century. *Milan Rastislav Štefánik The Slovak National Hero and Co-Founder of Czechoslovakia*. London, 2021. P. 1-13.
7. Lorman T. The Making of the Slovak People's Party. 2019. 320 p.
8. Paul D. W. Slovak nationalism and the hungarian state 1870-1910. *Ethnic groups and the state / ed. by P. R. Brass*. 1985th ed. New Jersey, 1985. P. 115-159. URL: <https://doi.org/10.2307/1956288> (дата звернення: 04.04.2022).
9. Popély J. Zichyho strana a nacionálno-klerikálne hnutie na Slovensku v rokoch 1895-1905. *Historický časopis*. 1978. R. 28. Č. 4. С. 581-609.
10. Rolková N. Smerovanie Slovenskej ľudovej strany v rokoch 1905-1939 na podklade jej programových dokumentov. *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945*. Bratislava: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2006. С. 162-180.

The author of the article analyzes the changes in the political programs of the Slovak People's Party in the period 1900-1914. She emphasizes its main requirements in the spheres of social, cultural and spiritual life. The programs were compared with the requirements of other political currents.

Key words: Slovak People's Party, 1900-1914, political programs, administrative autonomy, social security, culture, education.

Отримано: 31.03.2022

УДК 94(477.43)75(438)(092)

*У. В. Антоцишена, студентка 2 курсу педагогічного факультету
Науковий керівник: І. В. Паур, кандидат історичних наук, доцент.*

АКВАРЕЛЬНІ ВЕДУТИ М. ТШЕБІНСЬКОГО ЯК ІКОНОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО

У статті аналізуються акварельні ведуті М. Тшебінського, що стали основою окремої серії поштових листівок початку ХХ ст. та дозволяють розглянути історико-архітектурний розвиток міста Кам'янця-Подільського.

Ключові слова: М. Тшебінський, акварельна ведута, Кам'янець-Подільський, поштова листівка, В. Вінарський.

Поштові картки почали широко використовуватися в листуванні з кінця ХІХ ст. На більшості з них були зображені види населених пунктів. Сьогодні ці документальні листівки (видані наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.) є важливим джерелом для вивчення архітектурного розвитку Кам'янця-Подільського [1-3].

Метою статті є аналіз історико-архітектурного розвитку Кам'янця-Подільського за акварельними ведутами (італ. – топографічно точний міський пейзаж) польського художника М. Тшебінського, що стали основою окремої серії поштових листівок виданих В. Вінарським на початку ХХ ст. Листівки цієї серії побачили світ не раніше 1912 р., оскільки на кожному із своїх малюнків М. Тшебінський ставив цю дату.

Художник народився 1871 р. в селі Гонсін (сьогодні Турецький повіт Великопольського воєводства Польщі) у родині шляхтича Миколая Тшебінського. Його мати – Теофіла Кручевська – походила з бідної міщанської родини. У родині Тшебінських була чимала бібліотека творів класиків польської літератури та наукових книг. Батько майбутнього художника помер у 1878 р., залишивши дружину з трьома дітьми. Після смерті батька родина переїхала до міста Седлець, де майбутній художник протягом 1883-1888 рр. навчався в місцевій гімназії, а на початку 90-х рр. переїхав до Мюнхена, одного із центрів європейського живопису, де працювали такі відомі польські художники як В. Чахорський, Дж. Брант, А. Ковальський та ін., творчістю яких захоплювався художник-початківець [4].

Свій творчий шлях митець пов'язав з Кам'янцем-Подільським під час гостювання у старшого брата, родина якого з 1904 р. мешкала в місті Сміла на Чигиринщині у маєтку графа Бобринського, а в 1912 р. після смерті дружини Ю. Тшебінський повернувся до Варшави. Саме у цьому році М. Тшебінський побував у Кам'янці-Подільському, де створив 12 оригінальних акварелей Старого міста: «Вигляд на Кам'янець-Подільський з північно-західного боку», «Новопланівський міст і східна частина Кам'янця», «Стара фортеця та Карвасари», «Кам'янець-Подільський замок», «Вид-ривка і Кам'янецький замок», «Тринітарський костел», «Доменіканський костел», «Хрестовоздвиженська церква», «Мінарет кафедральний», «Руська брама», «Руська брама (інтер'єр)», «Берег Смотрича». Кожна акварель була підписана автором і датована 1912 р. [3, с.32].

Для з'ясування особливостей архітектурного розвитку Кам'янця-Подільського початку 1900-х рр. акварелі М. Тшебінського мають непересічне значення. По-перше, його малюнки виконані кольоровими фарбами і з

фотографічною точністю відтворення. По-друге, на акварелях художника зображено різні архітектурні пам'ятки з їх прив'язкою до планувальної структури міста. Зокрема, малюнок художника «Стара фортеця та Карвасари» зафіксував розташування Старої фортеці зі Сходу [1, с.168]. М. Тшебінський фотографічно точно зумів передати старий замок з його баштами й оборонними мурами, шільну забудову Карвасар ХVІІІ-ХІХ ст., що впритул підступала до високих скель півострова і замкового мосту. Художник не минув своєю увагою окрасу цього району міста – Хрестовоздвиженську церкву [1, с.168]. Для зображення Тринітарського костелу, М. Тшебінський обрав композицію, на якій показано Замкову вулицю, що простягнулася від Замкового мосту до центру Старого міста. Праворуч була зображена стіна садиби Тринітарського костелу, а ліворуч – кам'яна стіна батареї «Св. Терези» [1, с.166]. На іншій листівці було відтворено малюнок М.Тшебінського «Доменіканський костел», що знаходився на південний схід від Центрального майдану [1, с. 169]. Значний інтерес мають листівки з акварельними малюнками «Руська брама» та «Руська брама (інтер'єр)», де було підкреслено її роль як важливого оборонного форпосту у південно-західній частині міста [1, с.169].

Східну частину Старого міста з південної позиції різно відтворив акварельний малюнок М. Тшебінського під назвою «Новопланівський міст і східна частина Кам'янця» [1, с.168], що став основою кольорового зображення листівки. На ній видно р. Смотрич, ліворуч якої є дорога від Польської брами до Руської, а праворуч – житлова забудова на лівому березі річки, що простяглася до Новопланівського мосту. Художник зафіксував забудову на правому березі річки, зокрема Фурлейський провулок, що з долини річки стрімко піднімається вгору й виводить до будівель синагог на вулиці Різницькій.

Художник у цьому малюнку відтворив вигляд південно-східної частини каньйону річки Смотрич, де на передньому плані була змальована єврейська лазня, поруч з якою проходила вулиця Руська. Вона розпочиналась від Руської брами і тягнулась Долиною річки Смотрич у східному та західному напрямках навколо півострова, на якому було розташоване Старе місто, аж до Польської брами. За лазнею пролягала міська забудова і ще одна вулиця, що проходила повз Гончарну башту і Велику ремісничу синагогу, збудовану в другій половині ХІХ ст. Остання була єдиною з понад тридцяти синагог єврейської громади, що збереглася до наших днів. Ще в середині ХVІІІ ст. на північ від Різницької башти постала перша в місті єврейська синагога, що

отримала назву Велика Стара синагога Ольтер Шиле (зруйнована в роки Другої світової війни). Із західного боку біля неї знаходилась молитовна школа юнаків-гробарів. За описами другої половини XIX ст. це була одноповерхова кам'яна будівля з дерев'яним мезоніном. Можливо, одночасно з синагогою було побудовано і притулок, що знаходився над скелею зі східного боку [2, с.13]. Із акварельної ведуги М. Тшебінський стає зрозумілим, що на верхній терасі від Руської брами була дорога, на якій розмішувалися Кравецька, Різницька і Гончарська вежі, які нависають над скелями півострова. Над баштами знаходилося верхнє плато півострова, щільно забудоване приватними садибами. На задньому плані малюнку зацентрував увагу на башті та куполі церкви Святої Трійці. Праворуч на малюнку було зображено річку, південний берег якої обмежувався крутими скелями передмістя Руські фільварки із залишками скельного монастиря. Митець відтворив і щільну забудову цієї частини Долини, а далі – Новопланівський міст, що був зведений у 70-ті рр. XIX ст. і значно покращив сполучення Старого міста з кварталами Нового плану.

Отже, акварельні ведуги М. Тшебінського з видами Кам'янець-Подільського становлять чималий інтерес для реконструкції історико-архітектурного обличчя Старого. Вони поряд з фотографічними та графічними зображеннями є одним із важливих видів зображальних джерел. Зрештою, у новітній час саме вони стали одним із важливих ілюстративних матеріалів для поетапної реконструкції місця кожної історичної пам'ятки у топографічній структурі міста.

УДК 7:004]:355.48(470:477)«2014/...»

*О. В. Барановська, студентка 4 курсу педагогічного факультету
Науковий керівник: І. А. Гуцул, кандидат мистецтвознавства, доцент*

СТВОРЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ЗОБРАЖЕНЬ НА ПАТРІОТИЧНУ ТЕМУ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ЗАСІБ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ З РОСІЙСЬКИМИ ОКУПАНТАМИ

У статті описується роль пробудження патріотичного духу серед українського народу в період війни за допомогою мистецтва. Плакати, картини, що піднімають бойовий дух та картини, що висвітлюють сучасні події несуть особливий вплив на наше суспільство, оскільки це допомагає зберегти «настрій епохи», просувати потрібний наратив, задокументувати хід подій.

Ключові слова: мистецтво, сучасне мистецтво, інформаційна війна, цифрові зображення.

Постановка проблеми. Люди у наш час стали об'єднаними, незалежність розвила в українців любов до своєї свободи та землі. Кожен громадянин робить все можливе аби суспільство перемогло у війні. Динамічний розвиток сучасних технологій дозволяє митцям у ході війни на достатньо високому мистецькому рівні використовувати комп'ютерну техніку для створення віртуальних зображень. Українські художники за допомогою своїх робіт пробуджують у співгромадян національну свідомість, заклик до боротьби. Вітчизняне мистецтво репрезентує знаково-символічне й образно-сміслові наповнення культурної спадщини українців, без якої не можливе національне буття українства.

Мета. Зважаючи, що віртуальні зображення створюються швидко без особливих перешкод, також дані зображення дуже легко поширювати на просторах інтернету, а створення патріотичних зображень працює як інформаційна та закликаюча сила мета статті дослідити вплив сучасного мистецтва з застосуванням сучасних матеріалів на пробудження патріотичного духу нації.

Виклад основного матеріалу. Історичний досвід переконливо свідчить, що шляхом впливу на свідомість суспільства можна досягти значних результатів у фор-

Список використаних джерел:

1. Копилов С.А., Паур І.В. Кам'янець-Подільський на поштових листівках кінця XIX – початку XX ст.: історико-іконографічне дослідження: монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. 204 с.
2. Копилов С., Паур І. Єврейські архітектурні пам'ятки Східного Поділля на документальних листівках початку XX ст. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Серія: Мистецтвознавство. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 36. Т. 2. С. 10-18.
3. Паур І. Малюнки і гравюри другої половини XIX – 1960-х років із видами Кам'янець-Подільського як джерело іконографії міста (за матеріалами поштових листівок). *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку:* наук. зб. напрям: Мистецтвознавство. Рівне: РДГУ, 2021. Вип. 36. С. 34-40.
4. Урсу Н. Кам'янецька ведуга. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2000. 40 с.
5. Jaroszyński W. Władysława Czachórskiego żywot i sprawy. URL: http://www.grabowiec.pl/portal/publikacje_czachorki_3.php (дата звернення: 27.03.2022).

Water-colour veduti of M. Tshebinskogo is analysed in the article, that became basis of separate series of documentary postals of beginning of XX item and allow to consider istoriko-arkhitekturniy development of city Kamyanets-Podilskogo.

Key words: M. Tshebinskii, documentary postal, water-colour veduta, V. Vinarskiy.

Отримано: 31.03.2022

муванні певних суспільних ідеалів, цінностей, духовних потреб, стереотипів, норм патріотизму. Таким особливим засобом впливу на суспільну свідомість є мистецтво. Таким чином, в умовах сучасної гібридної війни продумане та цілеспрямоване використання мистецтва може стати могутнім чинником консолідації українців. Через багато факторів попит на мистецтво у сучасному суспільстві не є високим та українське мистецтво поступово міцно закріплюється у світовому арт-просторі, тому в умовах війни надзвичайно важливо швидко та вчасно реагувати, відобразити соціальні проблеми та надихати світове суспільство на їх вирішення.

Конфлікти, війни і агресія – безперечно страшні й руйнуючі явища. Проте навіть вони стають основою для творчості. Художники переосмислюють свої емоції і рефлексують враження цілих поколінь. Хтось оспівує перемоги, хтось зображає жахи, а хтось конструює реальність у абстрактний спосіб [2].

Сучасне мистецтво часто розкриває больові точки суспільства, у якому воно формується, а також аналізує та критикує реальність. Нерідко художники й художниці підіймають складні, неоднозначні теми, які заведено уникати [3]. Вплив мистецтва на суспільство значний, значно сильніший, ніж той, що відображений сьогодні у держав-

них документах. Мистецтво, поєднуючи раціональне й емоційне, ідеологічне й психологічне з певним типом художнього мислення та яскравим виявом національного характеру, здатне комплексно впливати на формування цілісної особистості, котра, з одного боку, відчуває єдність з всесвітніми культурними надбаннями, а з іншого, – усвідомлює себе носієм національних цінностей [1].

Самим популярним серед всіх видів образотворчого мистецтва XXI ст. у період війни стає створення зображення у віртуальних програмах. Прикладом даних зображень є плакат, саме він став однією із найпопулярніших форм мистецької реакції на події в Україні. Віртуальні зображення не потребують великих часових та фінансових затрат, його легко поширити у великій кількості, а «меседж» завжди очевидний та не потребує особливого тлумачення.

Оскільки російська федерація у війні проти України поряд із справжньою зброєю активно використовує інформаційну зброю, то для нашої держави залишається стратегічним питання розбудови української інституції сучасного мистецтва. Адаже політика сприяння розвитку сучасного українського мистецтва – один із напрямів культурної дипломатії, а «важливим складником культурної дипломатії на сьогодні є безпековий аспект» [1].

Висновок. Тому сьогодні мистецтво слід розглядати як важливий соціокультурний інструмент порозуміння між націями та спільнотами. Сучасне українське мистецтво поступово міцно закріплюється у світовому арт-

просторі. Швидко та вчасно реагувати, відобразити соціальні проблеми та надихати суспільство на їх вирішення. Активно інтегрувати українське мистецтво в національній політиці в галузі культурного мистецтва.

Список використаних джерел:

1. Авер'янова Н. Консолідаційний потенціал українського мистецтва в контексті гібридної війни. *Українознавство*. Київ, 2017. №1 (19) С. 33-37
2. Мистецтво і війну. URL: <http://univ.kiev.ua/news/6317> (дата зведення: 10.03.2015).
3. Мистецтво про війну: між творчістю та агіткою. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/02/160222_war_art_lviv_hk (дата зведення: 22.02.2016).
4. Ячник В., Кислинський О. Дискусійні аспекти визначення поняття «Інформаційна війна». *Актуальні питання сучасної психології*. Дніпро, 2017. С. 52-55.

The article describes the role of awakening the patriotic spirit among the Ukrainian people during the war with the help of art. Posters, paintings that raise the fighting spirit and paintings that cover modern events have a special impact among the masses, as it helps to preserve the «mood of the era», to promote the right narrative, to document the course of events.

Key words: art, contemporary art, information war, digital images.

Отримано: 31.03.2022

УДК 75.025.3:355.01

*М. І. Заблоцька, студентка 4 курсу педагогічного факультету
Науковий керівник: І. А. Гуцул, кандидат мистецтвознавства, доцент*

КОНСЕРВАЦІЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА НА ПОЛОТНЯНІЙ ОСНОВІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У даній статті розглядаються бойові дії як чинник руйнації пам'яток культури. Описані способи консервації та збереження творів мистецтва на полотняній основі в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: консервація, збереження, пошкодження, твори мистецтва, бойові дії.

Постановка проблеми. Від початку російської агресії на території України пам'ятки культурної спадщини потерпають від вандалізму загарбників та постійно знаходяться під загрозою. На даний момент Міністерство культури та інформаційної політики підтвердило понад 100 випадків пошкодження культурної спадщини, зокрема: внаслідок наступу російських військ було знищено Іванківський історико-краєзнавчий музей на Київщині; внаслідок прямого влучання російської авіабомби було зруйновано Художній музей імені А.І. Куїнджі в Маріуполі. Міністр МКІП Олександр Ткаченко наголошує, що оцінити повний масштаб збитків поки важко через відсутність повноцінного доступу до інформації на тимчасово непідконтрольних територіях [1]. Тому сьогодні, як ніколи, консервація та збереження творів мистецтва на полотняній основі є надзвичайно актуальні та на часі.

Мета. Дослідити методи і технологію консервації та збереження творів мистецтва на полотняній основі в умовах сучасної війни в Україні проти російських загарбників.

Виклад матеріалу. Під час бойових дій найпоширенішими пошкодженнями творів мистецтва на полотняній основі є: прориви в наслідок потрапляння осколків снарядів або уламків частин приміщення; часткове або повне згоряння картини, спричинене вибухом поряд з твором мистецтва.

Рекомендації МКІП з підготовки охорони культурних цінностей від можливих наслідків збройного конфлікту: «Заходами з охорони (збереження) культурних цінностей можуть бути, зокрема:

- систематизація інформації про культурні цінності, включаючи мінімальну інформацію про кожну культурну цінність, що дозволяє однозначно її ідентифікувати, з обов'язковим фотографуванням і дублювання інформації на надійних різних засобах зберігання;
- заходи протипожежної безпеки в закладах культури, що зберігають культурні цінності;
- заходи захисту від викрадення, знищення чи пошкодження культурних цінностей;
- підготовки планів і забезпечення допоміжними матеріалами (захисні плівки, бокси, возики, мотузки, захисний одяг персоналу, драбини, тощо), необхідними для екстреної евакуації культурних цінностей першої черги (найцінніших) у разі виникнення пожежі чи інших загроз знищення чи пошкодження культурних цінностей;
- проведення періодичних навчальних тренувань з питань захисту культурних цінностей для працівників закладів культури, у тому числі з евакуації культурних цінностей;
- за можливості облаштування захисних споруд та інших засобів захисту закладів культури, що зберігають культурні цінності» [2].

Найпростішим, а zarazом, найнадійнішим способом забезпечити твори мистецтва від ушкоджень є їхнє пакування в спеціальні скрині та евакуація до безпечного місця. Картини слід обгорнути бульбашковою плівкою та помістити в скрині витримуючи за допомогою брусків відстань

між творами. Необхідно також додати паспорти з фотографіями та інвентарними номерами творів. Тоді цю скриню зачинити й опечатати її печатками музею [3].

Переваги даного способу: твори мистецтва евакууються в цілому вигляді, дерев'яні скрині надають більший захист від можливих механічних пошкоджень, музейна документація знаходиться безпосередньо біля творів мистецтва.

Недоліки даного способу: оскільки полотно переміщуються разом з підрамниками – це суттєво підвищує вагу вантажу, а великий обсяг вимагає переміщення габаритним транспортом; не в усіх музеях є в наявності подібні скрині. Тому велику фондову колекцію малої мовірно евакуювати подібним чином за умови обмеженого часу. Цей спосіб найбільш підходить для невеликої колекції, евакуації особливо цінних творів, або переміщення габаритним транспортом.

Щоб виконати консервацію іншим методом необхідно: зняти полотно з підрамника, скрутити його в рулон фарбовим шаром назовні, зафіксувати на кромках резинками. Отриманий рулон обгорнути бульбашковою плівкою, а за нею вкрити картоном й підписати інвентарним номером. В окрему теку зібрати паспорти з фотографіями та інвентарними номерами творів [4].

Переваги даного способу: через зменшені обсяг та вагу творів можна евакуювати значно більше картин за одну поїздку, в порівнянні з вище описаним методом; менша ресурсозатратність – здобути плівку та картон легше, ніж спеціальні скрині.

Недоліки даного способу: твори мистецтва транспортуються не в повному обсязі; існує вірогідність завдати картинам механічних пошкоджень під час транспортування; оскільки музейна документація знаходиться окремо від творів мистецтва – ймовірність її загубити зростає.

Висновки. Зважаючи на підступність ворога, та його націленість на знищення України та наших націо-

нальних надбань було би раціонально завчасно евакуювати найцінніші твори мистецтва до безпечних місць в спеціальних скринях, всі інші твори якнайшвидше вивести з зони бойових дій спрощеним варіантом. Головне зберегти художні твори для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. «Асортиментна кімната» допомагає евакуювати твори мистецтва з різних міст України. *Суспільне. Новини*. URL: <https://susplne.media/222757-na-ivano-frankivsini-uprodovz-dobi-ratuvalniki-zafiksuvali-132-pozezi-suhoi-travi/> (дата звернення: 28.03.2022).
2. Захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: <https://mkip.gov.ua/content/zahist-kulturnih-cinnostey-u-razi-zbroynogo-konfliktu.html> (дата звернення: 21.03.2022).
3. Міністерство культури та інформаційної політики оголошує збір інформації про руйнування об'єктів культурної спадщини України. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: https://www.mkip.gov.ua/news/6954.html?cf_chl_rt_tk=oLm_dW5FP0wrZihnb8_JaMD2G0XpoQYcMwSC.IvzD_Bk-1648286138-0-gaNvcGzNCCU (дата звернення: 26.03.2022).
4. У Львові розповіли, як діяти для збереження культурної спадщини в часи війни. *Армія INFORM*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/12/u-lvovi-rozpovily-yak-diyaty-dlya-zberezhennya-kulturnoyi-spadshhyny-v-chasy-vijny> (дата звернення: 26.03.2022).

This article discusses hostilities as a factor in the destruction of cultural monuments. Methods of conservation and preservation of works of art on a canvas basis in the conditions of armed conflict are described.

Key words: Conservation, preservation, damage, works of art, combat operations.

Отримано: 31.03.2022

УДК 37.091.33-027.31:75

*І. Р. Клим, студентка 1 курсу магістратури педагогічного факультету
Науковий керівник: Н. О. Урсу, доктор мистецтвознавства, професор*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розкриті деякі аспекти інноваційної освітньої діяльності з погляду психології на заняттях образотворчого мистецтва.

Ключові слова: психологія, інновації, педагог, освітня діяльність, творчість.

Постановка проблеми. За роки незалежності в Україні визначено нові пріоритети розвитку освіти, що зумовлено необхідністю кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових швидкозмінних умовах, інтеграцією її в світовий освітній простір. Сучасний етап розвитку освіти в умовах несприятливого впливу економічних і соціокультурних факторів, характеризується пошуками шляхів, способів і засобів удосконалення, оновлення освітнього середовища, підвищення його ефективності та зміни парадигми саморозвитку, самоактуалізації, самовиховання та самоосвіти творчої конкурентоздатної особистості. Прискорення економічного розвитку, побудова нового суспільства та інші процеси й аспекти інтенсивних змін в Україні фактично здійснюються як інноваційні проекти різного рівня складності, об'єму та тривалості [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційна діяльність є особливо актуальною у сьогоденні.

Значна відповідальність за реалізацію провідних завдань школи покладається на вчителів, готових до інноваційної педагогічної діяльності. Ця тема приваблює багатьох науковців, серед яких Коханова О.П. Вона розглядає певні аспекти діяльності, але мало уваги приділяє психологічним позиціям на уроках образотворчого мистецтва.

Метою написання статті є висвітлення ролі інноваційної освітньої діяльності з точки психології на заняттях образотворчого мистецтва.

Визначено такі **завдання:** розкриття сутності інноваційної освітньої діяльності; виявлення психологічних аспектів інноваційної діяльності на заняттях образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Суспільна потреба у школах нового покоління вимагає особливої уваги до інноваційних процесів, до того, що заважає і що сприяє створенню та поширенню педагогічних новацій. Сьогоднішня психолого-педагогічна наука вважає, що нове у педагогіці – це не лише ідеї, підходи, методи, технології, які ще не використовувались, а й той комплекс еле-

ментів або окремі елементи педагогічного процесу, які дають змогу ефективно вирішувати завдання розвитку і саморозвитку творчої особистості.

У сучасній психології, психологічна готовність розглядається як істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. В рамках функціонального підходу при визначенні змісту та структури психологічна готовність трактується як певний стан психічних функцій, що забезпечує високий рівень досягнень при виконанні того чи іншого виду діяльності. В контексті особистісного підходу психологічну готовність розглядають як результат підготовки до певної діяльності – як стійке, багатостороннє, ієрархічне утворення особистості, що містить компоненти адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності, що у сукупності їй дозволяють суб'єкту більш або менш успішно здійснювати діяльність [2].

Проблема психологічної готовності до діяльності вивчалася вітчизняними психологами в таких сферах: навчальній діяльності учнів; трудовій діяльності учнів; професійному самовизначенні та виборі професії учнів і студентів. В окремих аспектах психологічна готовність виступає об'єктом вивчення у таких напрямках як знання, вміння та навички, що необхідні для ефективного управління в системі освіти і які впливають на формування психологічної готовності.

Нові педагогічні розробки потенційно здатні істотно підвищити якість освітнього і навчально-виховного процесу, але часто, навіть, після ознайомлення з сутністю нової педагогічної методики, педагоги не користуються нею або повертаються до старих форм і методів навчально-виховного процесу, після зіткнення з труднощами впровадження нових методів. Серед них більшу складність для педагога, який багато років працював за типовою системою, є необхідність зміни не тільки форм діяльності, але й власної особистості – системи цінностей, стереотипів поведінки, системи відносин тощо.

Окремі нововведення фактично вимагають нової освіти (наприклад, комп'ютерні технології навчання), що викликає загальний особистісний опір і робить неможливим нововведення. При значущості нововведення, економічній підтримці, підтримці керівництва та суспільства відбувається руйнування інноваційного проекту на рівні психологічних чинників і умов. Тому проблема психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності потребує поглибленого психолого-педагогічного дослідження [1].

Рушійною силою інноваційної діяльності є педагог як творча особистість, оскільки суб'єктивний чинник є вирішальним під час пошуку, розробки, впровадження і поширення нових ідей. Творчий викладач, учитель, вихователь має широкі можливості і необмежене поле для інноваційної діяльності, оскільки на практиці може експериментувати і переконуватися в ефективності методик навчання, коригувати їх, здійснювати докладну структурування досліджень навчально-виховного процесу, пропонувати нові технології та методи навчання. Основна умова такої діяльності – інноваційний потенціал педагога [3].

Процес впровадження педагогічних інновацій, творчий пошук суттєво залежать від морально-психологічного клімату у науково-педагогічному колективі школи, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних та естетичних умов праці. В організації інноваційних пошуків важливим є вибір актуальної науково-педагогічної теми, чітке формулювання мети і завдань творчої діяльності як усього колективу, так і кожного педагога зокрема, оптимальний розподіл і корпоративна праця.

За метою інноваційна освітня діяльність педагога в галузі методики образотворчого мистецтва спрямована на отримання більш високих досягнень в загальному і художньому розвитку особистості дитини, опанування

та впровадження нових засобів створення художнього образу у візуальних видах мистецької діяльності, розроблення оригінальних педагогічних технологій методичного супроводження творчого процесу, відкриття нововведень, що зумовлюють прогресивні перетворення в галузі педагогічної практики художньо-естетичного виховання дітей засобами образотворчого мистецтва.

У сучасній теорії та практиці дошкільного виховання простежуються три напрями інноваційно-освітньої роботи в галузі організації образотворчої діяльності дітей: створення інноваційних авторських програм; відкриття нестандартних, доступних для дітей виражальних засобів та способів образотворення в різних видах зображувальної діяльності (технології); пошуки оригінальної методики роботи над реалізацією творчих задумів дітей.

Перспективним напрямом інноваційних пошуків останнім часом є дослідження особливостей художньо-естетичного розвитку особистості в ранньому дитинстві. У цьому плані вивчаються розвивальні можливості маніпулятивної діяльності, дитячого експериментування з різними зображувальними матеріалами в художній діяльності для розвитку творчого потенціалу особистості дошкільняти [3].

Перспективним напрямом інноваційно-освітньої діяльності педагога є розвиток художньо-творчих здібностей дітей через їхнє заглиблення в атмосферу культурних цінностей людства, зокрема мистецтва як важливої складової культури. Інноваційні освітні програми цього спрямування ставлять за мету розвиток особистісного потенціалу і сутнісних сил дитини комплексним впливом мистецтва (музики, художньої літератури та образотворчого мистецтва) в художньо-продуктивній діяльності. Найважливішим і необхідним компонентом у структурі інноваційної діяльності є рефлексія, що як внутрішня психологічна діяльність людини спрямована на осмислення, пізнання своїх власних дій і станів, самопізнання свого духовного світу [4].

Особистість, що здатна до інновації, як суб'єкт інноваційної педагогічної діяльності характеризується розвинутою творчою уявою; має стійку систему знань, що розкривають сутність, структуру і види інноваційної діяльності; вмє цілеспрямовано генерувати нові нестандартні ідеї з використанням інтелектуальних можливостей і механізмів самоактуалізації; володіє знаннями про освоєння і впровадження інноваційних процесів у систему освіти, спеціальними методами, прийомами і засобами, використання яких дає змогу активно включатися в інноваційну діяльність; зорієнтована на створення власних розробок, методик, на інноваційну діяльність; готовність до подолання інерції мислення. Здатність особистості до інновації виявляється і розвивається у процесі інноваційної діяльності, яка є цілеспрямованою діяльністю, зорієнтованою на зміну і розвиток оточуючого середовища і самої особистості [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, інноваційно освітня діяльність це діяльність, що спрямована на розроблення й використання у сфері освіти результатів наукових досліджень та розробок. Найважливішим компонентом у структурі інноваційної діяльності є рефлексія, яка спрямована на осмислення та пізнання своїх власних дій і станів. В організації інноваційних пошуків важливим є вибір актуальної науково-педагогічної теми, чітке формулювання мети і завдань розвитку творчої особистості учнів.

Список використаних джерел:

1. Методика викладання образотворчого мистецтва. *Інноваційно-пошукова робота педагогів у галузі методики образотворчої діяльності*. URL: <https://allreferat.com.ua/uk/-pedagogika/metoduka/vukladanny/kontrolnaya/4714/page/3> (дата звернення: 27.03.2022).

- Психолого-педагогічні аспекти впровадження інновацій у початковій школі. URL: <http://zakinppo.org.ua/2010-06-02-07-11-30/2010-06-02-07-12-42/153-2010-03-25-09-21-57> (дата звернення: 26.03.2022).
- Вдовиченко В. М. Використання інноваційних технологій під час викладання образотворчого мистецтва. URL: <https://vseosvita.ua/library/dopovid-na-temu-vikoristannya-innovacijnih-tehnologij-pid-cas-vikladanna-obrazotvorcogo-mistectva-289396.html> (дата звернення: 30.03.2022).
- Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху. URL: <http://pano.pl.ua/file/book/innovacii%20Surotenko.pdf> (дата звернення: 29.03.2022).
The article reveals the role of innovative educational activities in terms of psychology in the arts.
Keywords: psychology, innovation, teacher, educational activities, art.
Отримано: 31.03.2022

УДК 76:355.48(470:477)«2014/...»

В. В. Праворський, студент 4 курсу педагогічного факультету
Науковий керівник: **І. А. Гуцул**, кандидат мистецтвознавства, доцент

АКТУАЛЬНИЙ ПЛАКАТ ТА ЙОГО МОБІЛІЗУЮЧІ ВЛАСТИВОСТІ НА СУСПІЛЬСТВО В СУЧАСНІЙ ВІЙНІ З РОСІЙСЬКИМИ ЗАГАРБНИКАМИ

У статті розглядаються питання про роль плакатів у сучасній війні. Саме графічні плакати стали головним рушієм пропаганди та підтримки настроїв народу у часи Другої світової війни. У даній статті досліджується та аналізується вплив плакатів у сучасній війні.

Ключові слова: графіка, сучасні плакати, війна, ілюстрація, рисунок.

Постановка проблеми. В новітній історії прослідковується величезний вплив плакату на соціальну поведінку суспільства. У результаті технічної революції та кардинальних змін, що відбулися в усіх сферах людської діяльності, включаючи культуру та мистецтво впливати на думку людей через плакат стало ще доступніше, оскільки завдяки новим мистецьким технологіям виникла можливість не лише швидко та якісно створювати сучасні плакати, але й через різні інформаційні та соціальні мережі поширювати ці твори виявляючи ставлення митця щодо ситуації.

Мета статті – дослідити роль плакатів у війні та їх народну підтримку. З'ясувати вплив сучасних технологій на мистецтво, визначити значення новітніх художніх засобів створення пропагандистських плакатів через графічні редактори, що дозволяють відобразити ілюстрацію у високій якості та можливості друку в багатьох екземплярах.

Виклад основного матеріалу. Історія військових плакатів – своєрідний літопис. З них люди дізнавалися про останні новини, їх розклеювали в окупованих районах як зв'язок з центром, вони наближали перемогу.

У другу світову війну фашисти знищували мільйони наших громадян, мирних жителів та солдатів на фронті. У ці роки багато плакатів робилося з відсиланням до героїчного минулого країни, що нагадувало про велич минулих поколінь: художник В. Іванов «Наша правда. Бійтеся до смерті», 1942 р., а картина В. Іванова, «Убий німця!», 1944 р: викликала природне прагнення помститися і стала тоді, кажучи сучасною мовою, актуальним хештегом [3].

Беручи приклад з відомих творів минулого на власній практиці я спробував створити плакати на тематику сучасної війни проти російських загарбників. На це мене надихнули наші солдати, які героїчно захищали і захищають наші землі. Створювавши плакати, я використував фото воїнів ЗСУ з передової та передавав їхні образи у власному художньому стилі та баченні їх у своїх роботах (рис. 1). Солдатів України зображував як ангелів – охоронців, як смерть для ворогів (рис. 2), як козака, що б'ється з усіх сил з заклятим ворогом, також в деяких роботах я відсилався на історію, яка, як правило циклічна. В окремих плакатах, я робив рефлексії на відомі картини, зображуючи реальні жертви цієї війни, як святих мучеників.

Рис. 1.

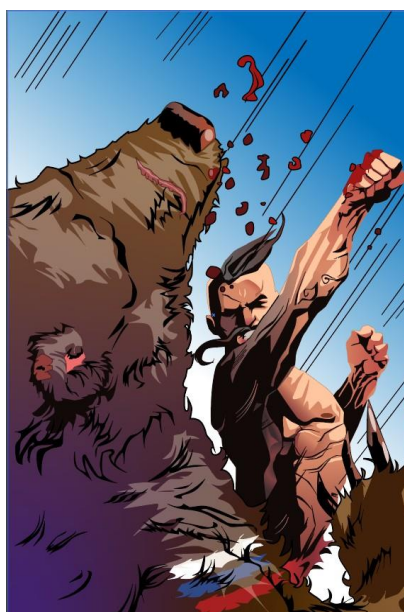

Рис. 2.

Наразі всі українці знаходяться на емоційних «голках». Кожна новина, хороша чи погана, сприймається

гостро. Не всі мають можливість або сміливість захищати свою державу на полі бою, та якщо усі підуть воювати, то хто захистить тил та буде тримати стабільну ситуацію в мирних регіонах? Солдатам потрібна не лише матеріальна підтримка, але й емоційна та духовна. Кожен воїн повинен знати та відчувати що ті, кого він захищає, підтримують його та вірять в нього. Саме тому плакат в умовах війни як ніколи актуальний. Не тільки солдати але й звичайні громадяни повинні бачити підтримку одне одного, насамперед війна повинна бути спільною. Кожен повинен робити те, що може, те, що в нього виходить найкраще. Не всі вміють воювати, хтось може приготувати смачну їжу для солдатів, хтось збирати теплий одяг та ковдри, інші ж надають свою допомогу в емоційно-психологічному плані. Адже вдала пропаганда породжує вдалі настрої.

Тому плакат є одним з рушіїв такої пропаганди. Ілюстрації з закликком допомоги волонтерам дає поштовх десяткам людей йти у волонтерство та допомагати вантажити консерви, одяг, роздавати памперси та дитяче харчування матерям, які вимушені були тікати від війни та залишати свої домівки, які скоріш за все вже зруйновані. Якщо це показати на плакаті, то чимало людей захоче допомогти такій жінці. Солдат, який несе на руках дитину на фоні зруйнованих будівель, пробуджує в чоловікові ненависть до ворога та бажання захистити дітей та мирних людей за будь-яку ціну. Емоції які показані в ілюстрації: сльози, злість, надію, натхнення на залучення до справи в допомозі солдатам. Все це в руках талановитого художника стає могутнім інструментом, завдяки якому він показує людям події, які відбуваються в країні, «розкриває» очі тим, хто не вірить новинам, не вірить сусідам, і думає, що це все звичайне нагнітання. Але коли на кожному кроці висять плакати з раненими матерями з дитиною на руках або солдат, що закриває собою старих людей від куль та бомб реальність сприймається більш гостро і емоційно.

Уся ця візуальна «атака» такими плакатами на несвідомого громадянина починає діяти і він задумується: «можливо це дійсно правда? Можливо я повинен / повинна хоч чимось допомогти біженцям або солдатам?». Якою б пропагандою по телевізору не кормили людей, це все забудеться через декілька хвилин. Плакат – інша річ. Він показує мить, завмерлий момент дійсності, який одразу кидається в очі, адже ми усе сприймаємо візуально а потім звертаємо увагу на нюанси. Навіть незнайому людину ми спочатку оцінюємо візуально а потім робимо вибір чи привітатись з нею чи пройти повз.

Справжній художник щоб донести глядачеві квінсенцію події завжди робить гарне прекрасним а негарне огидним. Саме цей фактор дозволяє показати на плакаті ворога настільки гидким, що ненависть до нього прокинеться навіть у найбільшого скептика, який ні за що не повірив би що йде кривава війна з «сусідом». Таким же чином митець може показати солдата ЗСУ настільки героїчно, що 30-ти річний чоловік, який донедавна сидів на дивані та пив пиво, побачивши цей плакат сам захоче стати таким воїном та стояти пліч-о-пліч з братами по зброї та знищувати ворога.

Плакати є усюди, великі борди при в'їзді у місто, рекламні щити на вулицях, все це свого роду плакати, але модернізовані і ми мимоволі але звертаємо увагу на них, і якщо на таких бордах та щитах буде ілюстрація про заклик до вступу в ряди ЗСУ або волонтерство, це буде дуже помітно і буде впливати на людей. Не даремно зараз активізувались плакати з новою силою, вони мають великий вплив, як для підтримки настроїв людей так і в заклик до дії, головне вміло її подати. Навіть смерть в руках талановитого художника виглядає прекрасною.

Плакатні ілюстрації також грають роль деморалізуючого чинника проти ворогів. В той момент коли він ни-

щить будинки, житлові квартали, дітей та жінок, ворог сподівається на подавлені настрої суспільства і швидко здачу територій або капітуляції. Але побачивши подібні плакати, де показують жертв мирного населення як мучеників а наших солдатів як героїв або й ангелів, або ж показує наскільки огидним окупант виглядає на плакатах, він розуміє що його дії дають лише зворотній результат.

Народ мало того, що не здається, так він з більшою ненавистю починає знищувати ворога, художники з більшим поривом створюють плакати щоб уся країна, увесь світ побачив що коїться на фронті, які настрої в людей, що тут ніхто не збирається капітулювати. Земля буде палати під ногами окупанта. Створюються велика кількість плакатів з закликками про допомогу армії або вступу до її лав, зростає численність волонтерів, на окупованих територіях більше і більше протестів проти окупації. Плакат показує суть того, що відбувається, показує правду якою вона б не була. І все ж таки, посилення плаката рано чи пізно дійде до кожного, така його задача. Достукатись до розумів і сердець кожного, хто дивиться на плакат, що б кожен зрозумів про що йде мова, може бути ілюстрація яка без слів все пояснить глядачу, може бути текст, який засяде в голові і буде «свердлити» думки людини, поки вона не вирішить, чи діяти, чи далі сидіти без діла і лише хапатись за голову від новин.

Війна ніколи не змінюється. Так само як не змінюється той факт, що вона має властивість закінчуватись, якою б страшною вона не була. Пройдуть тижні, місяці, роки, десятиліття, люди будуть погано пам'ятати точні події, хтось буде вигадувати міфи про цю війну а хтось взагалі не буде знати про неї. Благо на те є інтернет але плакат, у цифровому вигляді або надрукований на бордах, або наклеєний на стінах, він усе пам'ятатиме. Мить, яка показана на ньому залишиться назавжди. Героїчна поза солдата з автоматом або заплакані очі матері, що тримає мертву дитину на руках, чи радісні лиця в день перемоги. Усі ці моменти назавжди залишаться на плакаті.

Висновок. Отже, плакат відіграє велику роль у війні, так було з часів першої світової і так залишається в сьогоденні. Він досі має великий вплив на суспільство та відображає його настрої. Талановитий художник при своїх здібностях вміло зображувати емоції та передавати атмосферу подій, використовуючи сучасні художні технології дає змогу людям візуально «пережити» ті потрясіння, що сталися або відбуваються. Саме в такі часи плакат стає закликом до дії, захисту країни, допомозі солдатам через волонтерство, або ж пошуку притулку для біженців. Плакат це набір фігур та літер, що створює необхідну ілюстрацію, але яка може на підсвідомому рівні донести свій закликом до глядача, що б ніхто не був байдужим до неї.

Список використаних джерел:

1. Легасова Л. Світові війни мовою плаката. *Вісник Книжкової палати*. 2009. № 9. С. 49-50.
2. Маєвський О.О. Політичні плакат і карикатура, як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939-1945 рр.: автореф. дис. Київ, 2016. 24 с.
3. Плакати воєнних років 1941-1945. Плакати Великої Вітчизняної війни. URL: <https://goaravetisyan.ru/uk/-plakaty-voennyh-let-1941-1945-plakaty-velikoi-otechestvennoi-voiny> (дата звернення: 21. 03. 2022).

The article considers the role of posters in modern warfare. Graphic posters became the main driver of propaganda and support for the mood of the people during the Second World War. This article examines and analyzes the impact of posters in the current war.

Key words: graphics, modern posters, war, illustration, drawing.

Отримано: 31.03.2022

*І. О. Роцінська, студентка 1 курсу магістратури педагогічного факультету
Науковий керівник: Н. О. Урсу, доктор мистецтвознавства, професор*

МИСТЕЦТВО – ЗАСІБ ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено роль мистецтва у духовному становленні особистості та важливість вивчення дисципліни «Мистецтво» у школі.

Ключові слова: мистецтво, духовність, культура, навчання, особистість.

Постановка проблеми. Проблема формування духовності для сучасного суспільства особливо актуальна. Знецінення престижу інтелектуальної діяльності та освіченості, відчуженість від культури, заниження моральних критеріїв чужої та своєї поведінки складають невирішені проблеми, що виникають при формуванні життєвої позиції підростаючого покоління.

Відповідно до пріоритетності гуманістичних цінностей, значення індивіда в морально-духовному розвитку держави характеризується духовною культурою, якою він володіє. Ця культура розглядається як мінімально потрібний комплекс загальнокультурних ідей, знань, ціннісних уявлень, а також універсальних способів мислення, пізнання, форм практичної діяльності, без оволодіння якими не відбувається співдія людей, гармонія суспільства та особистості. Стимулювання внутрішнього саморозвитку людини та відтворення нагромадженої у суспільстві духовної культури виступає як процес виховання духовності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми духовності особистості присвячено багато досліджень. Ряд науковців прагне визначити сутність духовності через взаємозв'язок таких загально гуманістичних категорій, як добро, істина, краса (В.І. Гусев, Л.І. Коган, І.В. Силуянова), в працях яких простежуються психологічні тенденції у тлумаченні духовності, як виявлення якості особистості, підґрунтя моральної орієнтованості, як відмінність творчості, що є пізнанням особистістю своєї природи [2]. Водночас, недостатньо уваги приділяється науковцями саме духовному становленню кожного зокрема.

Тому **метою** написання статті є розкриття важливості мистецтва як засобу духовного становлення особистості. Визначено такі **завдання:** розглянути мистецтво як потужний засіб виховання духовності та його роль в навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Естетична культура особистості та її рівень духовності, на думку культурологів, формується у процесі виховання та навчання. Естетичне як найемоційніша форма духовності спроможне пробудити у кожного в душі «прекрасні поривання». Але, на жаль, питання естетичного виховання молоді у більшості шкіл продовжують залишатися другорядною справою і це потрібно змінювати. Освіченість не є гарантом високого рівня вихованості, культурності та духовності.

Потужним засобом виховання духовності є саме мистецтво. Воно в художньому образі відображає принципово новий рівень дійсності, а також виступає універсальним засобом бачення світу очима іншої людини.

Мистецтво здатне сформувати сукупність ідей людства та почуттів. Виховне значення інших форм суспільного пізнання має лише частковий характер: наука робить з людини спеціаліста, політика формує політичні погляди, мораль – моральні норми. Мистецтво, в свою чергу, має комплексний вплив на серце та розум та формує цілісну особистість – «немає такого кутка людської душі, який воно не змогло б зачепити своїм впливом».

Здатність мистецтва формувати естетичні смаки, потреби й здібності людини – специфічна та нічим не замінна. Вона ціннісно орієнтує людину в світі, пробуджує її творчий потенціал, творчий дух, бажання та вміння творити відповідно до законів краси. Цією фун-

кцією забезпечується соціалізація особистості, формується її соціально-творча активність.

Закладання любові до прекрасного ще у дитинстві або ж у підлітковому віці є дуже важливим. «Основні якості духовно багаті особистості формуються змоду, коли допитливість і жага знань особливо загострені, – вважає В. Пошатаєв. – У зрілому віці відбувається підзарядка акумульованих знань, духовних багатств. Якщо в молодості не був закладений надійний фундамент, то надалі цей недолік важко викоринити».

Роль мистецтва у житті кожної людини та у розвитку суспільства наша школа, на жаль, ще не зовсім розуміє і тим самим свідомо руйнує та перериває передачу духовного, емоційного досвіду предків.

Коли йде мова про потрібність розвитку емоційно-ціннісної культури, необхідно зважати на специфіку можливостей наук, праці, спорту, а не лише мистецтв, проте у кожній сфері особистісного становлення краще виділяти лідера. В емоційно-духовній сфері цим лідером є мистецтво. Постійна взаємодія з ним сприяє розширенню кола інтересів людини, допомагає їй естетично та морально оцінювати свої вчинки, емоції, почуття, дії, глибше розумітися на явищах дійсності та самому собі. Спілкування з мистецтвом у навчальному процесі виступає як могутній засіб «олюдення» людини та формування її духовності [1].

Матеріальні цінності недостатньо сприяють формуванню особистості на противагу духовним цінностям, що орієнтовані на особистісні естетичні переживання і потреби. У філософії освіти духовні цінності розглядають як джерело й основний фактор самореалізації особистості.

Образотворче мистецтво, в міру своєї емоційно-чуттєвої змістовності та художності, активно сприяє духовному розвитку особистості учня. Тому важливим є проведення всебічного аналізу мистецько-творчих аспектів системи духовних цінностей [3].

Практичний та науковий інтерес становлять дані про стимулюючий вплив мистецтва на хист людей, підвищення успішності, їх загальний розвиток, особливо у здобувачів освіти. Учні з розвинутими художніми інтен-рсами можуть краще впоратися з великим навантаженням у школі [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, духовні цінності є основою світогляду людини. Духовний розвиток особистості є одним з найголовніших соціальних завдань, і мистецтво є одним із найпотужніших засобів. Вивчення мистецтва у школі найкраще підходить для підвищення духовності підростаючого покоління. Наразі існує ще достатньо неопрацьованої інформації. Результати дослідження можуть бути використаними для подальшого більш ґрунтовного вивчення даної теми та для викладання на уроках образотворчого мистецтва у школі та споріднених навчальних закладах.

Список використаних джерел:

1. Духовність як інтегральна складова мистецтва. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/36_1.pdf (дата звернення: 27.03.2022).
2. Изобразительное искусство и духовное развитие личности. URL: <https://mysl.kazgazeta.kz/news/3221> (дата звернення: 26.03.2022).

3. Мистецтво як засіб духовного становлення особистості. URL: http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Pedagogica/-32529.doc.htm (дата звернення: 26.03.2022).
4. Мистецтво як засіб творення особистості. URL: https://pidru4niki.com/15941024/kulturologiya/mistetstvo_zasi_b_tvoren-nya_osobistosti (дата звернення: 24.03.2022).

This article describes the role of art in the spiritual development of the individual and the importance of studying the lesson «Art» in school.

Key words: art, spirituality, culture, education, personal.

Отримано: 31.03.2022

УДК 378.147:75.071.1

*І.С. Сереброва, студентка 4 курсу педагогічного факультету
Науковий керівник: І. А. Гуцул, кандидат мистецтвознавства, доцент*

НАЧЕРК ЯК ЗАСІБ ВІДТВОРЕННЯ ТА ФІКСАЦІЇ АКТУАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ ПОДІЙ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ФОРМОТВОРЧА РОЛЬ ПІДВИЩЕННЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТА-ХУДОЖНИКА

У статті проаналізовано як за допомогою начерків та художніх засобів можна фіксувати та легко, в доступній формі донести інформацію про актуальні військові події в Україні. А також як це впливає на підвищення фахової підготовки студента-художника.

Ключові слова: Україна, начерки, військові події, фахова підготовка, студент-художник.

Постановка проблеми. Сучасні військові дії в Україні спонукають не тільки до іншої соціальної поведінки студентів, а й до іншого освітнього процесу та нових методів набуття фахової підготовки студента. Тому, на нашу думку, навчання рисунку по через інтенсивні заняття начерками набувають актуальності, окрім цього стимулюють творчу діяльність, та стверджують патріотичне ставлення до подій сьогодення.

Мета статті – дослідити роль начерку в підвищенні фахової підготовки студента-художника, його формотворчі властивості, та як один із засобів фіксації актуальних військових подій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Начерк – це малюнок, що показує лише найважливіші, загальні риси того, що повинно бути зображене. Це невеликий графічний, живописний твір, створений художником у швидкій, легкій манері. Призначається для швидкого відображення на площині будь-яких задумів або спостережень у ході поточної роботи. Малюнок може бути виконаний з натури, по пам'яті або бути плодом уяви художника. Найчастіше начерк виконується олівцем і за своїм змістом наближається до ескізу [1].

Начерки допомагають майбутньому спеціалісту розвивати спостережливість, вміння гостро і точно схоплювати найголовніше в натурі й відкидати другорядне, несуттєве. Процес створення начерків динамічний і активний, він сприяє мобілізації творчих сил студентів. Начерк – це не точна копія, не протокольний виклад побаченого, а загальна, образна, лаконічна інтерпретація зображуваного [2].

Навіщо робити начерки? Це найвірніший спосіб навчитися малювати. Начерки розвивають найважливіші для художника якості – гостроту зору і тверду руку, та вміння побачити головне і швидко це намалювати.

Скільки часу малюють начерк? Від декілька секунд і приблизно до 20 хвилин. Начерки від 10 до 20 хвилин більш детальні, їх називають замальовками. Потрібно слідкувати за часом. Якщо начерк виконується довше, ніж 20 хвилин, це означає, що художник застрягає на непотрібних речах, малює занадто повільно, не схоплює головне. Таке малювання не є начерком, і не несе користі студенту.

Що можна малювати? Малювати можна все навколо: побутові предмети, одяг, взуття, тканини, рослини, вулиці та будинки, людей, тварин, себе у дзеркалі, копії картин чи начерків відомих художників та інше.

Студенти повинні твердо засвоїти принципи послідовного здійснення процесу створення начерку. Починаючи його виконання, слід заздалегідь розглянути об'єкт замальовки, визначити його істотні, найцікавіші

особливості, уявити собі задачі й кінцевий результат роботи. І все це доводиться робити протягом дуже невеликого часу, іноді майже миттєво [3].

Російське вторгнення в Україну 2022 року – відкритий військовий напад Росії, за підтримки Білорусі, на Україну, розпочатий о 5-й годині ранку 24 лютого 2022 року. Вторгнення є частиною російсько-української війни, розв'язаної Росією 2014 року, участь у якій Росія постійно заперечувала. В ЗМІ та юридичних документах російське вторгнення в Україну 2022 року розглядається як агресивна війна Росії проти України.

З першого дня вторгнення Росія порушує правила ведення війни і масово чинить воєнні злочини. Крім того, російська влада веде інформаційну війну та застосовує пропаганду. Військові дії дуже сильно впливають на сприйняття людини. В цей час художниками та людьми які просто полюблиють мистецтво створюються багато плакатів, карикатур та взагалі зображень на тему війни, підтримуючи нашу країну навіть таким способом, створюючи та поширюючи зображення в підтримку України. Хтось працює віртуально, викладаючи в соціальних мережах плакати, як засіб інформаційної боротьби з російськими окупантами. Так як в наш час інформаційна війна є дуже ефективною. І тому, ще одним засобом в цій інформаційній боротьбі є створення та публікація начерків з повсякденного життя українських воїнів, волонтерів, лікарів простих людей в умовах війни, згуртованість та патріотизм наших людей. Цей спосіб донесення правди до кожного українця та до світової спільноти є дуже цікавим та корисним як для художника початківця так і для всіх кого цікавить мистецтво [3].

Висновки. Начерк є одним із найкращих і актуальних способів фіксації подій сучасних бурхливих подій в Україні, це документація страшних злочинів проти українців, та ескізи майбутніх мистецьких творів, які звеличтимуть великий український народ. А також начерк є одним і важливих формотворчих засобів підвищення фахової підготовки студента-художника.

Список використаних джерел:

1. Піддубна О.М. Розвиток творчих здібностей студентів у процесі вивчення предметів «малюнок» й «живопис» при виконанні начерків. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку*: зб. наук. праць / за ред. О.А. Дубасенюк, Н.Г. Сидорчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. С. 410-415.
2. Піддубна О.М. Організація конкурсів і виставок творчих робіт студентів як інноваційний метод професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мис-

тецтва. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2012. №22 (257). С. 161-167.

3. Піддубна О.М. Формування творчої активності майбутніх вчителів образотворчого мистецтва у процесі занять живописом. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2012. Вип. 67. С. 70-73.
4. Энциклопедический словарь юного художника / сост. Н.И. Платонова, В.Д. Синюков. Москва: Педагогика, 1983. 416 с.

The article analyzes how with the help of sketches and artistic means it is possible to record and easily, in an accessible form to convey information about current military events in Ukraine. And also how it affects the professional training of student artists.

Key words: Ukraine, sketches, military events, professional training, student-artist.

Отримано: 31.03.2022

УДК 159.9

*М. П. Апонюк, студентка 2 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Науковий керівник: Н. С. Славіна, кандидат психологічних наук, доцент*

ВПЛИВ СПІЛКУВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Публікація актуалізує питання впливу спілкування на формування особистості підлітка. Одна з головних тенденцій підліткового віку переорієнтація зі спілкування з батьками, вчителями і взагалі старшими на спілкування з ровесниками. Також важливу роль на формування особистості підлітків відіграє сім'я та соціальні мережі. Можна сказати, що спілкування є дуже важливим та не від'ємним у житті підлітків.

Ключові слова: спілкування, формування, особистість, підлітковий вік.

Спілкування – це одне з найважливіших соціальних потреб в житті кожної людини. Не зважаючи на стать, вік та соціальний рівень, особистість прагне до взаємовідносин з іншими. Особливо це проявляється в підлітковому віці. Підлітки відкриті для спілкування як з однолітками, так і дорослими, їх замкнутість зумовлена відчуттям, що їх не розуміють, переживанням несправедливості чи неповаги до себе. У цьому віці особливо яскраво виражена залежність від того, що про тебе говорять і як до тебе ставляться. Підлітки намагаються відкрити себе з кращого боку, заслужити схвальні відгуки від інших, особливо тих, чия думка для них важлива.

Одна з головних тенденцій підліткового віку переорієнтація зі спілкування з батьками, вчителями і взагалі старшими на спілкування з ровесниками, і це пояснюється низкою причин. По-перше, спілкування з однолітками – це важливий специфічний канал інформації; по ньому підлітки обговорюють те що не можуть повідомити батькам. По-друге, це специфічний вид міжособистісних відносин. Групові ігри, спільна діяльність виробляють навички соціальної взаємодії, вміння співвідносити особисті інтереси з суспільними. По-третє, це специфічний вид емоційного контакту. Свідомість групової приналежності, солідарності полегшує підлітку автономізацію від дорослих і дає відчуття емоційного благополуччя[3].

Підлітковий вік – це період становлення якісно нових взаємин з дорослими. Підлітки вже, яка правило, не погоджуються на характерні для дитинства нерівноправні стосунки, як такі, що не відповідають їхнім уявленням про власну дорослість та самостійність. Вони вимагають поваги до власної особистості та людської гідності, довіри та самостійності, тобто істотно обмежують права дорослого та розширюють свої власні. Невиконання розпоряджень дорослого, різні форми протесту тощо, – все це не що інше, як форма боротьби підлітка за зміну існуючого типу взаємостосунків. Нові форми взаємин поступово витісняють старі, але вони тривалий час співіснують, зумовлюючи конфлікти, взаємні непорозуміння та труднощі у спілкуванні дорослого з підлітком.

Спілкування з батьками, вчителями та іншими дорослими починає складатися під впливом виниклого почуття дорослості. Підлітки починають чинити опір по відношенню до раніше виконуваних вимог з боку дорослих, активніше відстоювати свої права на самостійність, що ототожнюється в їх розумінні з дорослістю. Вони болісно реагують на реальні чи удавані утиску своїх прав, намагаються обмежити претензії дорослих

по відношенню до себе. У зв'язку з легкою ранимістю підлітка для дорослого дуже важливо знайти форми налагодження і підтримки цих контактів. Підліток відчуває потребу поділитися своїми переживаннями, розповісти про події свого життя, але самому йому важко почати настільки близьке спілкування [5].

Центральне місце в житті підлітка займає спілкування з товаришами. Якщо для молодших школярів основою для об'єднань найчастіше є спільна діяльність, то тепер навпаки, привабливість тих чи інших занять та інтереси визначаються передусім їхніми можливостями для спілкування з однолітками. Слід мати на увазі й ту обставину, що для підлітків важливо не просто бути разом з однолітками, вони прагнуть зайняти в їх середовищі таке місце, яке б відповідало їхнім домаганням. Для одних це бажання бути лідером, для інших – користуватись авторитетом у якійсь справі, треті намагаються знайти близького друга, та завжди це прагнення є провідним мотивом поведінки в цьому віці.

Важливу роль у розвитку особистості підлітка відіграють взаємини з товаришами та близьким другом. До дружніх стосунків ставляться особливі вимоги – взаємної відвертості та розуміння, рівності, чуйності, здатності співпереживати, вміння зберігати таємниці тощо. Підлітки схильні встановлювати дуже близькі (як правило, тимчасові) стосунки з різними однолітками – йде пошук друга. З кожним роком потреба у взаєминах з ним стає дедалі гострішою.

Спілкування з близьким другом є темою особливих розмірковувань підлітка. Саме тут відбувається пізнання підлітком іншої людини і самого себе, розвиваються засоби такого пізнання. Підлітки дорожать дружбаю, водночас будучи вкрай ревнивими, вимогливими та схильними до образ.

У старших підлітків спілкування між хлопчиками і дівчатками стає більш відкритим: у коло спілкування включаються підлітки обох статей. Прихильність до однолітка протилежної статі може бути інтенсивною, як правило, їй надається дуже велике значення. Відсутність взаємності іноді стає причиною сильних негативних емоцій. Інтерес юнака до однолітків протилежної статі веде до збільшення можливості виділяти і оцінювати переживання і вчинки іншого, до розвитку рефлексії та здатності до ідентифікації. Початковий інтерес до іншого, прагнення до розуміння однолітка дають початок розвитку сприйняття людей взагалі. Поступове збільшення виділяються в інших особистісних якостей і пе-

реживань, здатність до їх оцінки підвищують можливість оцінити самого себе [4].

Не можна не зазначити важливість впливу саме сім'ї на формування особистості підлітка. Коли батьки розуміють, що багато в чому від них залежить розвиток особистості дитини, вони поведуться так, що всі їх вчинки і поведінка в цілому сприяють формуванню у неї тих якостей і такого розуміння людських цінностей, які вони хочуть їй передати.

Важливість міжособистісних стосунків у сім'ї і їх вплив на становлення особистості й поведінки підлітка полягає в тому, що значущий чинник емоційної врівноваженості та психічного здоров'я дитини – це стабільність сімейного середовища. Велике значення має «якість» сім'ї, її виховна здатність. Сім'я, нездатна виховувати, приводить до серйозних порушень в процесі соціалізації дитини. Якщо у дітей погані відносини з одним або обома батьками, якщо діти не відчують батьківської підтримки, вони, можливо, виявляться втягнутими у злочинну діяльність; такі діти, ймовірно, поведуться агресивно стосовно до своїх батьків.

Для формування власного «Я» підлітка вирішальним чинником є погляди і поведінка батьків. Завдяки їх правильній позиції підліток створює про себе певну думку. При суворій і відкидаючій позиції дитина відчуває страх і оцінює себе негативно. Виникнення у дітей різного типу порушень в поведінці, пов'язаних з сімейним середовищем, свідчить про зниження виховної функції батьківської сім'ї [2].

Ще одним з важливих впливів на формування особистості підлітка є спілкування в соціальних мережах. У сучасному суспільстві все більшого розвитку набуває Інтернет. Однак соціальні мережі досить сильно впливають на будь-яку особистість та на процес формування поведінки, а інформація в Інтернет-мережі є недостатньо організованою та керованою [1].

Перебуваючи у віртуальному світі та вивчаючи ту інформацію, яка розміщена у соціальних мережах, підлітки формують свою систему цінностей, яка визначає виняткове ставлення до певних дій, вчинків, явищ як віртуального, так і реального життя; визначає поведінку та майбутню соціальну діяльність, що становить собою ціннісний компонент. Використовуючи соціальні мере-

жі, підлітки засвоюють певні моделі поведінки, які прийнятні для віртуального світу, та з часом переносять їх у реальне життя. У соціальних мережах підліток черпає стереотипи та моделі поведінки, норми діяльності, формує свою соціальну ідентичність, власну самооцінку, що не завжди є адекватною. Це являє собою поведінковий компонент діяльності в соціальних мережах.

Отже, індивідуальний розвиток особистості підлітка здійснюється в процесі спілкування та взаємовідносин з оточуючими. Спілкування виступає як спосіб об'єднання людей і спосіб їх розвитку. Одна з головних тенденцій підліткового віку переорієнтація зі спілкування з батьками, вчителями і взагалі старшими на спілкування з ровесниками. Також важливу роль на формування особистості підлітків відіграє сім'я та соціальні мережі. Можна сказати, що спілкування є дуже важливим та не від'ємним у житті підлітків.

Список використаних джерел:

1. Войскунский А.Е. Психологические аспекты деятельности человека в Интернет-среде. Москва: Экспертцентр РОСС, 2000. С. 269-270.
2. Горянина В.А. Психология спілкування: учеб. посібник для студ. вузів. Москва: Академія, 2002. 416 с.
3. Коломинский Я.Л., Реан А.А. Социальная педагогическая психология. Санкт-Петербург: ЗАТ «Питер», 1999. 416 с.
4. Швалева Н.В. Мотивы выбора партнера для міжособистісного спілкування в групах різного рівня розвитку. Соціально-психологічні проблеми управління колективами. Москва, 1974. 280 с.
5. Шуман С.Г. Шкільний конфлікт очима психолога. *Педагогіка*. 2001. №9. С. 46-51.

The publication raises the issue of the impact of communication on the formation of adolescent personality. One of the main trends in adolescence is the reorientation from communication with parents, teachers and generally seniors to communication with peers. The family and social networks also play an important role in shaping the personality of adolescents. We can say that communication is very important and not negative in the lives of teenagers.

Key words: communication, formation, personality, adolescence.

Отримано: 28.03.2022

УДК 159.922.73

*А. Беляк, студентка факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Науковий керівник: О. Б. Столяренко, кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті розглядається проблема формування моральної поведінки дитини молодшого шкільного віку. Встановлено, що психологічні передумови розвитку моральної поведінки молодшого школяра пов'язані з цілою низкою специфічних для цього віку особливостей розвитку особистості.

Ключові слова: моральні поняття, моральне становлення, моральна поведінка, моральні норми, саморегуляція.

Зі зростанням науково-технічного й виробничого потенціалу людства дедалі важливішими стають морально-духовні цінності особистості. За останні роки минулого століття моральний розвиток як самостійна психологічна проблема починає активно привертати увагу вчених. Особливо актуальним стало виявлення умов, особливостей та механізмів становлення людини як моральної особистості у період молодшого шкільного віку. На цьому важливому віковому етапі онтогенезу вперше виразно стають помітні загальні тенденції морального розвитку особистості, зокрема, з'являються психологічні передумови цього розвитку: елементи абстрактного мислення, зростання самостійності особистості, розви-

вається самосвідомість та відповідальність як особистісна якість.

У наукових дослідженнях І. Беха, М. Боришевського, І. Булах, О. Кононко, М. Левківського, Р. Павелкова, М. Савчина розкриваються психологічні механізми формування у підростаючого покоління основ моральної поведінки, яка базується на базовому мотиві людського вчинку – допомагати іншим. Стосовно ж молодшого шкільного віку, означена проблема до цього часу досліджувалась не детально. Окремі її аспекти знайшли втілення у роботах, спрямованих на виявлення особливостей морального ставлення у процесі розвитку міжособистісних взаємин під час ігрової (З. Борисова, Р. Іб-

рагімова, К. Клімова, Г. Уранова) та навчальної діяльності (С. Ладивір, Л. Мегабишвілі) молодших школярів.

Значна частина вітчизняних наукових досліджень присвячена проблемі дотримання дитиною моральних норм вимог дорослих. Так, у дослідженнях Л. Артемової, Л. Божович, І. Карпової, Т. Каштанової, В. Котирло, М. Лісіної, А. Рузької, Є. Суботського доведено, що усвідомлена, емоційно-збагачена та апробована у поведінці моральна норма перетворюється у майбутньому на стійку якість зростаючої особистості.

Вітчизняні дослідження дають можливість виокремити деякі тенденції у розвитку моральної поведінки (вони можуть бути як позитивні, так і негативні: прояви агресивності, непослуху, жадібності сучасних дітей) та встановити психологічні особливості різноманітних аспектів цього складного процесу. Вчені вважають, що молодший школяр ще не здатний оволодіти повноцінною моральною поведінкою з сталою внутрішньою моральною самодетермінацією, він може лише оволодівати зовнішньо-моральними формами поведінки.

Ряд учених [3; 4; 6] вважають дитинство найважливішим періодом психічного розвитку особистості, коли інтенсивно формуються психічні функції, складні види діяльності (гра, спілкування з дорослими й ровесниками, навчання), виникають ієрархія мотивів і потреб, самооцінка, вольова регуляція та моральні форми поведінки. На етапі молодшого шкільного віку складається нова соціально-психологічна та моральна ситуація розвитку, дитина прагне до самостійності, у неї з'являється власна думка і внутрішня позиція. Провідною діяльністю стає навчання, за допомогою якого школярі опановують інші види діяльності, у них виникають важливі новоутворення у психічній та особистісній сферах, відбувається інтенсивний інтелектуальний розвиток дитини, формується готовність до складнішого навчання у середній школі [6, с.112].

Г. Онищенко [5, с.17] вважає, що зміни, які відбуваються в цьому процесі мають як кількісний, так і якісний характер. Вченою встановлено, що особливий вплив вікового фактору виявляється у формуванні знань про моральну поведінку. Це зумовлено як розвитком когнітивної сфери, формуванням інтелектуальних здібностей дітей, так і розширенням їх морального досвіду. З віком у молодших школярів розширюються знання про різноманітність способів у реагування у ситуаціях морального вибору, про багатогранність форм поведінки, зростає репертуар стратегій моральної поведінки.

На думку Л. Дзюбо [3, с.8], поряд із кількісними змінами у молодшому шкільному віці простежуються також і якісні зміни в уявленнях про способи моральної поведінки. Діти вивчають соціальний світ і поступово засвоюють моральні принципи і правила його існування. Вікових змін зазнають також інші аспекти соціального пізнання та морального розвитку особистості.

С. Білозерська [1, с.20] констатує появу у молодших школярів нових мотивів навчальної діяльності, які змінюють форми прояву і зміст уже сформованих моральних почуттів дитини. Якщо діяльність здійснюється заради задоволення від процесу, то емоційне переживання, викликане перешкодами у процесі цієї діяльності, має чітко визначений, хоча й нестійкий характер. Якщо ця діяльність має вищі мотиви (бажання зробити «іншому» приємно, отримати позитивну оцінку оточуючих), то моральні переживання дитини стають стійкішими і значно тривалішими.

Як стверджує Р. Павелків [6, с.37], завдяки розумовому розвитку у дитини виникають передумови для використання результатів власної пізнавальної діяльності у формі ідей, моральних понять та інших ідеальних утворень. Із появою внутрішнього плану дій молодші школярі набувають здатності створювати та зберігати

власну Я-концепцію у вигляді узагальненого власного досвіду. Тому, вважає вчений, важливим завданням вікової і педагогічної психології, на сучасному етапі її розвитку, є можливість визначити передумови та умови формування моральної свідомості молодшого школяра.

І. Галян [2, с.186] доводить, що молодший шкільний вік є сензитивним періодом для формування моральних форм поведінки. У цей час формуються перші моральні уявлення і оцінки, у школярів формується первинне уявлення про сенс моральної поведінки, про соціальні наслідки їх поведінки, збільшується кількість інформації про можливі наміри партнера; поглиблюється розуміння з в'язку між особливостями поведінки та реакцією на неї партнерів, виникає відповідність поведінки соціальним і моральним стандартам.

І. Зубрицька [4, с.6] розвиток моральних форм поведінки у дитячому віці досліджувала, прослідковуючи накопичений досвід їх моральних дій і вчинків, що виявляється у збільшенні кількості ситуацій, які дитина спостерігає, у яких конструює нові форми поведінки. Завдяки цьому поведінка дитини починає опосередковуватись уявленнями про моральні норми, виникають моральні звички, адекватнішими стають моральні оцінки та моральні самооцінки, моральні ставлення.

Серед зарубіжних досліджень морального становлення особистості найвідомішими є праці Л. Колберга. Вчений створив вікову періодизацію розвитку особистості, досліджуючи моральні судження та етичні уявлення дітей різного віку. На підставі узагальнення значного експериментального матеріалу було виокремлено шість стадій розвитку особистості, об'єднані у три рівні. Перший – доморальний рівень. Норми моралі виступають для дитини як щось зовнішнє. Дитина дотримується правил, встановлених дорослими, із суто егоїстичних міркувань. Другий рівень – конвенційна мораль («конвенція» – домовленість). Моральні норми дитини не стійкі, але вона вже намагається поводитися так, як вимагають значимі дорослі. Головна потреба на цьому етапі розвитку – підтримка добрих стосунків з близькими людьми. Третій рівень – автономна мораль. Моральні норми і принципи стають власним досягненням особистості, тобто переходять у внутрішній план. Вчинки визначаються не зовнішнім тиском чи авторитетом дорослих, а власною совістю.

Отже, молодший шкільний вік можна характеризувати як період, коли бурхливо розвивається усвідомлення моральних ставлень, цінностей та норм. До завершення навчання у початковій школі учні володіють позитивним потенціалом розвитку моральних властивостей, моральної мотивації, у них є потреба у розвитку і збереженні благородних рис характеру. У моральній свідомості дитини молодшого шкільного віку відбувається не лише вербальне фіксування відповідних моральних цінностей, але й виникає емоційне ставлення до них. Високий рівень розуміння моральних цінностей учнями молодшого шкільного віку говорить про зародження та інтенсивний розвиток у цей період морально-ціннісних ідеалів, що є основою розвитку моральної свідомості особистості.

Список використаних джерел:

1. Білозерська С. Моральні цінності як регулятор поведінки молодшого школяра. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. Острого: Острозька академія, 2008. Вип. 10. Психологія. С. 17-23.
2. Галян І. Мораль та моральність у професійній самосвідомості особистості. *Моральна свідомість та самосвідомість особистості*: монографія / за ред. проф. М. Савчина, Дрогобич, 2009. С. 206-209.
3. Дзюбо Л. Періодизація морального розвитку дитини. *Психолог*. 2004. С. 7-9.

4. Зубрицька І.В. Розуміння дошкільником моральних норм. *Психологічні аспекти національної безпеки: тези Третьої міжнародної наук.-практич. конф. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. С. 168-170.*
5. Онищенко Г.І. Деякі особливості морального розвитку. *Початкова школа. 2014. С. 16-20.*
6. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці: монографія. Рівне: Волинські обереги, 2004. 248 с.
7. Поніманська Т.Л. Моральне виховання дошкільників: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2013. 214 с.

The article considers the problem of forming the moral behavior of a child of primary school age. It is established that the psychological prerequisites for the development of moral behavior of junior high school students are associated with a number of age-specific features of personality development.

Key words: moral concepts, moral formation, moral behavior, moral norms, self-regulation.

Отримано: 28.03.2022

УДК 376-056.36:37.091.279.7

З. Б. Бугай, магістрантка 1 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Науковий керівник: **Т. О. Докучина**, кандидат педагогічних наук, доцент

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми формувального оцінювання учнів з інтелектуальними порушеннями. Визначено, що учні з інтелектуальними порушеннями недостатньо усвідомлюють сутність оцінки, що знижує її стимулюючий вплив. Ефективність впровадження формувального оцінювання у процес навчання передбачає урахування особливостей розвитку та навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: оцінка, формувальне оцінювання, учні з інтелектуальними порушеннями.

Постановка проблеми та актуальність. Оцінка є вагомим засобом стимулювання учнів до активності та успішності у навчальній діяльності. Її ефективність залежить від правильного використання педагогом оцінки як стимулу та ставлення учнів до оцінки. Розуміння сутності оцінки є запорукою її дієвості у стимулюванні до навчання. Особливості розвитку та навчальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями обумовлюють необхідність розробки ефективних методів та прийомів оцінювання з метою підвищення активності у навчанні та формуванні адекватної оцінки свої можливостей.

Аналіз досліджень і публікацій. У педагогіці проблемі оцінювання учнів присвячені праці М. Амонашвілі, Л. Ващенко, О. Савченко, Л. Фрідмана та ін. Вчені досліджували оцінку як засіб стимулювання учнів до активності у процесі навчання та прийоми її ефективного використання. У корекційній педагогіці різні аспекти цієї проблеми вивчали: І. Гладченко, Т. Докучина, Т. Жук, С. Миронова, О. Чеботарьова та ін. Проте оновлення сучасної системи оцінювання, зокрема впровадження формувального оцінювання, обумовлює необхідність подальшого дослідження цієї проблеми

Метою статті є аналіз проблеми формувального оцінювання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями оцінка учнів передбачає урахування можливостей їхнього психофізичного розвитку та особливостей опанування ними навчальним матеріалом. Об'єктом оцінювання є навчальна діяльність учня, тобто зміст навчання, практичні дії і навички та ставлення до навчання. Оцінювання навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями передбачає: оцінювання у межах навчального матеріалу; оцінювання у межах пізнавальних можливостей засвоєння учнями програмового матеріалу; оцінювання відповідних розвитку учнів якісних характеристик навчальних досягнень, необхідних для формування їхньої життєвої компетентності; позитивний принцип оцінювання, тобто урахування успіхів, а не невдач [1, с.7-9].

Т. Докучина зазначає, що дієвість оцінки як стимулу до навчання учнів з інтелектуальними порушеннями, визначається поєднанням якісного та кількісного оцінювання. Дослідження вченої засвідчили переважання байдужого ставлення до оцінки у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, які не усвідомлюють її сутності, не розуміють критерії оцінювання та відповідно не проявляють активність у навчанні та бажання покращити оцінку, досягти успіху. Вчена пояснює це наявним інтелектуальним недорозвитком дітей, а також не достатньо раціональними прийомами використання оцінки у процесі навчання. Переважання байдужого ставлення до навчання в учнів з інтелектуальними порушеннями обумовлює необхідність пошуку ефективних шляхів використання оцінки як засобу стимулювання [1, с.37].

Концепція Нової української школи передбачає оцінювання не лише результатів навчання, а й процесу навчальної діяльності. Оцінювання учнів має відбуватися у двох формах, а саме [4]:

- **формувальне** оцінювання має мети моніторинг особистісного розвитку учнів та процесу засвоєння навчального досвіду для подальшого формування компетентності та визначення індивідуальної освітньої траєкторії особистості;
- **підсумкове** оцінювання передбачає співвіднесення навчальних досягнень учнів з визначеними освітньою програмою або Державним стандартом очікуваних результатів навчання.

Н. Морзе, О. Барна, В. Вембер зазначають, що формувальне оцінювання реалізується у тісному зв'язку з процесом навчання та передбачає постійне оцінювання учнів, яке дає змогу педагогу відстежувати позитивні досягнення дитини та труднощі, які виникають, й відповідно, використовувати ці дані для подальшого планування навчальної діяльності. Впровадження формувального оцінювання у навчальний процес має відбуватись із дотриманням наступних принципів [3]:

- забезпечення зворотного зв'язку з учнями, що передбачає надання коментарів, зауважень, поради та ін.;
- активність учнів в організації процесу їх власного навчання;
- використання різних технік та технологій навчання з урахуванням зміни результатів навчання учнів;
- усвідомлення педагогом того, що оцінка є стимулом лише у поєднанні кількісного та якісного оцінювання;
- усвідомлення необхідності навчити учнів принципам і способам покращення власних результатів навчання, досягнення успіху.

Дієвість формувального оцінювання передбачає дотримання певного алгоритму його організації. Розглянемо визначений алгоритм з урахуванням особливостей розвитку та навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями [4]:

1. Формулювання об'єктивних і зрозумілих для учнів навчальних цілей. Цей етап є важливим у роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями, оскільки вони не достатньо усвідомлюють та розуміють сутність навчання, мають труднощі орієнтування у навчальних завданнях. Тому визначення цілей завдання, уроку є значущим для ефективної організації навчання.
2. Обговорення з учнями критеріїв оцінювання. Зважаючи на низький рівень розуміння сутності та критеріїв оцінювання учнями з інтелектуальними порушеннями роз'яснення учням критеріїв оцінювання є обов'язковим.
3. Формування суб'єктивної позиції учнів у процесі оцінювання, що передбачає самооцінювання і взаємооцінювання. Реалізація цього етапу сприятиме розвитку критичності мислення, самооцінці дітей з інтелектуальними порушеннями.
4. Створення умов для формування умінь учнів аналізувати власну навчальну діяльність. Використання рефлексії позитивно впливає на процес навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, оскільки актуалізує навчальний матеріал, особливості виконання завдання, увагу учнів та сприяє розвитку вміння аналізувати свою діяльність, визначати алгоритм дій тощо.
5. Корегування спільно з учнями підходів до навчання з урахуванням результатів оцінювання. У роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями для стимулювання корегування дій має здійснюватись спочатку у спільній діяльності вчителя і учня, з поступовим скороченням участі вчителя та збільшення самостійності учня. Це забезпечуватиме корекційний вплив та сприятиме розвитку самостійності.

Висновки. Отже, формувальне оцінювання потребує систематичного спостереження вчителя за навчальною діяльністю учнів з інтелектуальними порушеннями, урахування не лише наявних, а й попередніх досягнень, використання прийомів самооцінювання та взаємооцінювання, а також прийомів зворотного зв'язку щодо розуміння учнями навчального матеріалу та оцінки, яку вони

отримують у процесі навчальної діяльності. Впровадження формувального оцінювання у процес навчання учнів з інтелектуальними порушеннями передбачає урахування особливостей розвитку дітей та вибору раціональних прийомів його реалізації з метою стимулювання до навчання та реалізації корекційно-розвиткових цілей.

Перспектива дослідження. Перспективою нашого дослідження буде визначення ефективних методів та прийомів реалізації формувального оцінювання у процесі навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Список використаних джерел:

1. Докучина Т.О. До проблеми оцінювання розумово відсталих учнів. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. 8. С. 36-37.
2. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями розумового розвитку: навч.-метод. посіб. / О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, І.В. Бобренко та ін.; за ред.: О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. Київ: ІСП НАПН України, 2016. 81 с.
3. Морзе Н.В., Барна О.В., Вембер В.П. Формувальне оцінювання: від теорії до практики. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2013. №6. С. 45-57. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/33688458.pdf>
4. Наказ Міністерства освіти та науки України № 813 від 13 липня 2021 року «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти». URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/83038/

The article provides a theoretical analysis of the problem of formative assessment of students with intellectual disabilities. It is determined that students with intellectual disabilities are insufficiently aware of the essence of assessment, which reduces its stimulating effect. The introduction of formative assessment in the learning process involves taking into account the peculiarities of development and learning activities of students with intellectual disabilities for its effectiveness.

Key words: assessment, formative assessment, students with intellectual disabilities.

Отримано: 28.03.2022

УДК 376-056.36-053.5

*Н. Д. Вітвіцька, магістрантка 1 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Науковий керівник: Т. О. Докучина, кандидат педагогічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку самооцінки учнів з інтелектуальними порушеннями. Визначено, що наявність інтелектуального порушення негативно позначається на гармонійному розвитку особистості дітей, що зокрема, проявляється у нестійкості та неадекватності самооцінки. Вагомим чинником формування самооцінки в учнів з інтелектуальними порушеннями визначено оцінку оточуючих.

Ключові слова: самооцінка, особистість, гармонійний розвиток, учні з інтелектуальними порушеннями.

Постановка проблеми та актуальність. Гармонійний розвиток особистості дитини з інтелектуальними порушеннями значною мірою визначається формуванням адекватної самооцінки, що відбувається під впливом оцінок з боку найближчого оточення, у процесі діяльності дитини та оцінки її результатів. Самооцінка є регулятором поведінки, вона має значний вплив на навчальну діяльність, спілкування та взаємин з однолітками, розвиток здібностей та потенційних можливостей дітей. Тому проблема розвитку та формування адекватної самооцінки у дітей з інтелектуальними порушеннями є значущою для спеціальної психології та педагогіки.

Аналіз досліджень і публікацій. У психології дослідженню самооцінки як складової особистості присвячені наукові праці багатьох вчених, зокрема: Л. Божович, В. Джеймса, Є. Еріксона, С. Максименка, М. Неймарка, Л. Столяренка та ін. Особливості психічного розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями проявляються у своєрідному розвитку її особистості, що є супутнім структурі порушення. Різні аспекти розвитку самооцінки у дітей з інтелектуальними порушеннями, її взаємозв'язок із рівнем домагань та мотивацією досліджували: Г. Афузова, Л. Виготський, де Грееф, Т. Докучина, Г. Дульнев, Б. Зайгарник, М. Матвеева, С. Рубін-

штей, В. Синьов та ін. Аналіз наукових праць вчених свідчить про значущість визначеної проблеми та актуальність подальших наукових розвідок.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми розвитку самооцінки у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Самооцінка є складовою емоційно-ціннісного компоненту «Я-концепції», яка формується під впливом різних ставлень до дитини та оцінок результатів її діяльності оточуючими людьми [5, с.281]. Як зазначає Є. Дядюкіна формування самооцінки залежить від взаємодії учня з педагогами, однокласниками та сім'єю. Тому, на думку автора, самооцінка дитини формується на перетині трьох факторів, які становлять її основу, зокрема: оцінка навчальної діяльності учня педагогом, взаємодія дитини з однолітками та її статус у колективі, особливості сімейного виховання [2]. Визначені фактори мають вагоме значення у формуванні самооцінки учнів з інтелектуальними порушеннями, яка має свої якісні відмінності, зважаючи на особливості розвитку цієї категорії дітей.

Л. Кошинська, З. Гуріна зазначають, що самооцінка є системним утворенням, яке характеризується поєднанням двох своїх форм: загальної та конкретної. Загальна самооцінка виникає в перші місяці життя в процесі спілкування дитини з дорослими, при цьому її формування не залежить від успіхів або невдач у певних діях. Основним чинником формування загальної самооцінки є відчуттям своєї безумовної цінності, що складає основу особистості дитини. Конкретна самооцінка пов'язана з розвитком конкретних видів діяльності, а її формування відбувається на фоні дії загальної самооцінки [3, с.227].

Дослідження де Греефа засвідчили, що наявність загального інтелектуального недорозвитку обумовлюють не критичність та завищену самооцінку у дітей з інтелектуальними порушеннями. Доповнюючи дослідження де Греефа, Л. Виготський визначив, що однією з причин завищеної самооцінки у дітей є реакція на низьку оцінку з боку оточуючих. Це пов'язано з почуття малоцінності, яке є псевдокомпенсаторним у дітей з інтелектуальними порушеннями [5, с.282-283].

Г. Афузова відзначає характерні зміни самооцінки у дітей з інтелектуальними порушеннями на різних етапах онтогенезу. Зокрема, у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями визначається завищена самооцінка у порівнянні з учнями з типовим розвитком. У середньому шкільному віці різниця стає меншою, а у старшокласників знову відзначається тенденція у зростанні самооцінки. Л. Виготський цю тенденцію пояснював тим, що у молодших школярів виникнення завищеної самооцінки має афективну обумовленість. В учнів середньої школи самооцінка під впливом навчання та загального розвитку стає більш адекватною, і саме у старшому шкільному віці проявляється псевдокомпенсаторна завищена самооцінка [1, с.314].

Б. Зейгарник відзначає нестійкість самооцінки, а також прояви низької самооцінки у дітей з інтелектуальними порушеннями. Це зокрема, проявляється у тих дітей, які мають залежність від зовнішніх оцінок. Т. Кузнецова зазначає, що і молодші школярі, і старшокласники з інтелектуальними порушеннями не завжди орієнтуються на власну оцінку у процесі діяльності, а здебільшого визначальною для них є оцінка оточуючих. Це негативно позначається на розвитку їхньої особистості, що проявляється в невпевненості або самовпевненості [4, с.193].

Висновки. Отже, теоретичний аналіз проблеми розвитку самооцінки в учнів з інтелектуальними порушеннями засвідчив її нестійкість та прояви неадекватності. Особливості самооцінки визначаються віком, загальним інтелектуальним недорозвитком та соціальними чинниками. Значний вплив на формування самооцінки у цієї категорії дітей має оцінка оточуючих. Саме вона є визначальною для дітей з інтелектуальними порушеннями, які не проявляють достатньо самостійності та критичності в оцінці власної діяльності та себе як особистості.

Перспектива дослідження. Перспективним напрямом дослідження буде експериментальне вивчення самооцінки дітей з інтелектуальними порушеннями, розробка рекомендацій щодо формування адекватної позитивної самооцінки у процесі навчання та виховання.

Список використаних джерел:

1. Афузова Г.В., Марченко К.В. Проблема формування самооцінки розумово відсталих дітей та підлітків. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*: зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 17. С. 313-315
2. Дядюкіна Є.В. Самооцінка як міждисциплінарне поняття. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_21
3. Кошинська Л.О., Гуріна З.В. Особливості розвитку самооцінки молодшого школяра. *Молодий вчений*. 2016. №12. С. 226-229.
4. Кузнецова Т.Г. До проблеми дослідження мотиваційної сфери учнів з інтелектуальними порушеннями. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. №12. С. 190-195.
5. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталості дитини: підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.

The article provides a theoretical analysis of the problem of self-esteem of students with intellectual disabilities. It is determined that the presence of intellectual disability has a negative impact on the harmonious development of children's personality, which, in particular, is manifested in instability and manifestations of inadequacy of self-esteem. The main determinant of the formation of self-esteem in students with intellectual disabilities is the assessment of others.

Key words: self-esteem, personality, harmonious development, students with intellectual disabilities.

Отримано: 28.03.2022

*Б. В. Власій, студентка 2 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Науковий керівник: Н. С. Славіна, кандидат психологічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Вплив спілкування між чоловіком і дружиною в процесі повсякденних стосунків. Розкрити психологічні особливості сучасної сім'ї, об'єктивні і суб'єктивні умови її розвитку, роль сім'ї у формуванні. Розглянуто особливості сімейно-рольової взаємодії, сумісності подружжя стосовно різних сфер сімейних цінностей. Вивченню особливостей впливу подружжя як особливості сімейного спілкування та загальну задоволеність шлюбними стосунками. Психологічна сумісності подружжя важливе значення має взаємопізнання і взаємоузгодження індивідуальних цінностей. Розглянути чи є важливим спілкування у сім'ї.

Ключові слова: спілкування, сім'я, подружжя, цінність, емоції.

Життя сучасної сім'ї – це світ спілкування, основним чином, між чоловіком і жінкою, між батьками і дітьми в процесі повсякденних стосунків. Спілкування подружжя в сім'ї, підкоряючись загальним закономірностям міжособистісного спілкування, має і свої особливості, обумовлені, постійним сумісним проведенням поза робочого, вільного часу.

Спілкування в сім'ї – достатньо багатостороннє явище. Вона становить собою і ставлення членів сім'ї один до одного, і їх взаємодію, і обмін інформації між ними, їх безпосередній емоційний контакт і духовне взаємопроникнення. Основне в спілкуванні є те, що нас «приймають» такими, якими ми є дійсно. У партнера повинен бути відповідний психологічний резонанс з нашим внутрішнім світом. Інший партнер повинен проявити до нас щирий інтерес. В сімейному спілкуванні людина ніби скидає з себе соціальні маски, відмежовуючи від себе ті соціальні ролі, які реалізують в громадській, політичній або професійних сферах.

Сім'я як відносно замкнута мала група володіє своєю соціально-психологічною структурою міжособистісних стосунків. При їх вивченні на перший план виступають функціонально-рольові зв'язки – слідування соціально заданим нормам поведінки, зразками і ролям, в тій чи іншій культурі.

Аспектом міжособистісних відносин в сім'ї є емоційно-оцінні зв'язки які включають думки, уявлення подружжя про ті чи інші властивості, риси характеру, вчинки один до одного. Ці оцінки розміщуються переважно по осі «подобається – не подобається». Почуття закоханості, яке є найбільш поширеним мотивом для вступу молоді в шлюб.

Важливим аспектом сімейних зв'язків становлять особистісно-сміслові відносини, які передбачають орієнтування в мотивах і особистісних смислах іншої людини. Цей прошарок відносин проявляється в установках на сумісну діяльність заради цієї людини, в ім'я спільного благополуччя сім'ї. Ознакою наявності сприятливих особистісно-сміслових відносин є повне взаєморозуміння подружжя один одним, що любить і чого не любить, що хоче і чого не хоче його партнер. Одним із важливих психологічних механізмів формування особистісно-сміслових відносин є механізм ідентифікації – здатність встати на позицію іншої людини, що призводить до взаємної узгодженості оцінок і поглядів на світ, яка породжує основу для взаєморозуміння [2].

Для психологічної сумісності подружжя важливе значення має взаємопізнання і взаємоузгодження індивідуальних ціннісних орієнтацій кожного з них, вироблення на їх основі загальносімейних цінностей. При цьому мають значення не тільки схвалення й прийняття загальносімейних цінностей, а й позитивне ставлення кожного з подружжя до ціннісних орієнтацій партнера.

Аналіз процесу сімейного спілкування, безперечно, передбачає аналіз психологічного клімату сім'ї. Психологічний клімат-це сукупність психологічних станів, настроїв, ставлення людей в групі і колективі. Всі психоло-

гічні клімати можна розділити на дві групи: сприятливий і несприятливий. Клімат групи визначається наступними характеристиками: задоволеність спільною діяльністю; стосунками з керівництвом і колегами; взаєморозумінням; стійким настроєм; емоційним станом; ступеню емоційного благополуччя кожного; згуртованістю; ступінь участі кожного члена колективу в управлінні і самоуправлінні; результатами діяльності [3].

Психологічний клімат в сім'ї будується на основі тих самих законів, що і в будь-якій іншій групі. Визначається такими якостями її членів, як доброзичливість по відношенню один до одного, прагнення взяти на себе відповідальність у важких питаннях, уміння відноситися до себе більш критично, ніж до партнера. Соціальні психологи досліджували особливості ставлення до себе і партнера в сім'ях благополучних і неблагополучних. Ними отриманий цікавий факт: у подружжя, задоволених своїм шлюбом, самокритичність вища, ніж критичність по відношенню до партнера, у людей не задоволених своїм шлюбом, критичність до чоловіка (жінки) перевищувала самокритичність. Психологічний клімат благополучної сім'ї характеризується спільністю інтересів зовсім не обов'язково, щоб у чоловіка і жінки були однакові захоплення, інтереси, важливо, щоб вони враховували їх, проявили до них увагу.

Велике значення для нормального функціонування сім'ї має стиль спілкування, який сформувався між подружжям, який залежить від властивостей їх характеру, темпераменту, культурного рівня, звичок, інтересів, що дуже важливо, тієї моделі взаємостосунків, яка привноситься ними із сімей батьків.

Суттєво роль у процесі спілкування членів подружжя відіграє інтимне спілкування. Інтимне спілкування – це не лише сексуальні стосунки, не тільки ставтевий зв'язок, а найбільш відкрите, духовний спілкування. В процесі інтимного спілкування людина постає перед іншою як унікальна, неповторна істота, вона виступає надзвичайно відкрито, не приховуючи свій внутрішній світ, всі свої особливості.

Спеціалісти вважають, що візуальний контакт є виключно важливим елементом спілкування між близькими людьми. Він допомагає зосередитися на тому, що говорить співбесідник і означає зацікавленість до особистості того, хто говорить, особливо, якщо цей діалог дорослого з дитиною. Психологи вважають, що жінки схильні до більшого візуального контакту, ніж чоловіки. Крім того, що члени сім'ї схильні частіше і більше дивитися на тих, ким вони захоплюються або з ким у них близькі довірливі стосунки [1].

Суттєвим бар'єром на шляху взаєморозуміння подружжя є егоїстичне мислення, відсутність здатності до всебічного і об'єктивного аналізу власної особистості. Відомо, наприклад, що жінки дають собі більш скромні і реалістичні оцінки. Чоловіки схильні переоцінювати свої досягнення.

Наступна обставина, яка характеризує взаємостосунки подружжя, є ревності. Важко знайти людину, яка

б не відчувала почуття ревності, байдуже ставилася до поведінки людини, яку кохаєш. Психологи розрізняють ревності: тиранічні (людина розглядає свого партнера як об'єкт для власного задоволення, як власність; у неї не розвинута здатність поважати особливості особистості іншої людини); Ущемлені (їх проявляють люди з тризовним характером, невпевнені у собі, схильні перебільшувати небезпеки, які страждають комплексом неповноцінності); «Оберненні» (джерелом ревності є проєкція, перенос власної подружньої невірності або, випадку ненадійності, постійної готовності до невірності, на свого партнера). У сімейному спілкуванні дуже важливі моральні принципи, головним з яких є повага іншого, його «Я». Нерідко, після важкого трудового дня дружини прагнуть зірвати свій поганий настрій на близьких, дати вихід емоціям, що назбиралися. Вони починають дорікати, кричати, робити зауваження. У результаті такої розрядки людина може одержати тимчасове полегшення, хоча наслідки можуть виявитися важкими. Одних починають мучити каяття совісті за власну неправоту і нестриманість. Інших – образа за несправедливі обвинувачення і докори, у результаті це сприяє руйнуванню сім'ї. Іноді корисно робити компроміси, тобто йти на поступки один одному. Також дуже важливо уміти визнавати свої помилки, як право інших помилятися. Важливо частіше ділитися своїми думками, не скупитися на похвалу, добрі слова.

Подружні стосунки проходять через протиріччя: сварки, конфлікти, суперечки. І дуже важливо у виникаючих розбіжностях вникнути в позицію іншого, поставити себе на його місце, поглянути на речі його очима. Нормою сімейного спілкування повинно бути розуміння того факту, що в діалозі сходяться два розуміння, дві точки зору, два рівноцінних голоси.

Невміння спілкуватися здатне «вбити» кохання, зруйнувати сім'ю. Культура спілкування повинна бути вибудована в процесі сімейного життя. Її основними компонентами є співпереживання, терпимість, доброзичливість. Особлива здібність до спілкування – вміння визнати цінності іншого, навіть всупереч неспівпаданню позицій.

Таким чином, формування установок особистості на сім'ю починається ще в дитинстві і далі активно продовжується в юності, і також під впливом становища у власній родині, та загальнокультурних цінностей. Міцна й щаслива родина – це морально здорове майбутнє покоління, яке цінує, поважає, піклується, підтримує в різних ситуаціях, поступається, а отже це – розквіт держави. Ці знання всі застосовують по-різному, кожна сім'я сама знає як мудро і правильно створювати майбутнє в ній, і як зберегти любов, мир та злагоду.

Список використаних джерел:

1. Ковалёв С.В. Психология современной семьи: информ. метод. материалы к курсу «Этика и психология семейной жизни». Москва: Просвещение, 1988. С. 177-207.
2. Колесникова Л.И. Семья – в зеркале конфликта: (уроки семейной жизни). Казань: Татар. кн. изд., 1990. 107 с.
3. Комісарова С.М. Як досягти сумісності у шлюбі. Поради молодим сім'ям / за ред. А.К. Дмитренка. Чернівці: Прут, 2001. С. 18-21.
4. Культура семейных отношений: сб. статей. Москва: Знание, 1985. С. 142-158.
5. Сердюк Л.З. Динаміка особистісних рис у перші роки подружнього життя. автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2000. 16 с.

The influence of communication between husband and wife in the process of everyday relationships. To reveal the psychological features of the modern family, objective and subjective conditions of its development, the role of the family in the formation. Peculiarities of family-role interaction, compatibility of spouses in relation to different spheres of family values are considered. The study of the peculiarities of the influence of spouses as features of family communication and general satisfaction with marital relations. Psychological compatibility of spouses is important mutual knowledge and coordination of individual values. It was determined that consider whether family communication is important.

Keywords: communication, family, spouse, value, emotions.

Отримано: 28.03.2022

УДК 376.016-053.5-056.313

*В. М. Дзюрик, магістрантка I курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Науковий керівник: О. В. Чонік, кандидат педагогічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ СЮЖЕТНИХ КАРТИН МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розглянуто особливості сприймання сюжетних картин молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: сприймання, сюжетні картини, учні з інтелектуальними порушеннями.

Постановка проблеми. Розвиток сприймання є важливим для загального психічного розвитку дітей. Оскільки сприймання забезпечує відображення навколишнього середовища, його об'єктів та предметів, їх розміри і форми. Сприймання лежить в основі всіх психічних процесів, адже без правильного відображення не буде точного осмислення, розуміння, переносу на нові знання. Сприймання навчального матеріалу є першим етапом навчальної діяльності. Проте дослідження науковців свідчать про своєрідність розвитку та навчання дітей з інтелектуальними порушеннями (далі – ІП) через порушення сприймання.

Аналіз сучасних досліджень. У загальній психології вивченню особливостей сприймання присвячено праці Л.М. Буравкова, М.Й. Варій, С.Н. Грипич, Л.В. Долинської, О.П. Коханова, С.Д. Максименко, Н.В. Марчук, В.О. Мартиненко, Н.В. Медведєва, З.В. Огороднійчук,

Р.В. Павелків, О.В. Пасєка, О.П. Сергєнкова, О.В. Скрипченко, О.А. Столярчук та інших.

У спеціальній педагогіці і психології сприймання дітей з ІП висвітлено у дослідженнях С.Д. Забрамної, А.Я. Малярчук, М.П. Матвєєвої, А.Г. Обухівської, В.М. Синьова, Н.М. Стадненко, О.П. Хохліної та інших. Проте, проблема сприймання сюжетних картин молодшими школярами з ІП висвітлена недостатньо.

Метою статті є визначення особливостей сприймання сюжетних картин учнями молодших класів з ІП.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що одним з видів наочності, який широко використовується в спеціальних школах, є картини, зокрема, сюжетні. Оскільки різноманітна робота з картинами значною мірою розвиває інтелектуальну діяльність учнів з ІП. Сприймання сюжетних картин сприяє розвитку їх орієнтації в реальних ситуаціях. У процесі придумування розповідей за

сюжетними картинами розвивається мовлення дітей, збагачуються їхні уявлення. Класифікація предметних малюнків за змістом, підведення їх під одну категорію розвиває їхні здібності до узагальнення.

У процесі навчально-виховної роботи треба враховувати обмеженість обсягу і повільність сприймання дітей з ІІІ. Так, використовуючи на заняттях у перших, других класах картину, важливо пам'ятати, що учні цих класів здатні розкрити смислові зв'язки і причинові відношення в сюжеті лише в тому разі, якщо зображено невелику кількість об'єктів. Кількість другорядних об'єктів, що складають фон, повинна бути мінімальною. Тоді дітям з ІІІ легше виділити центральні об'єкти і розкрити зв'язки між ними, бо кількість подразників, що впливають на дітей обмежена [4, с.32].

В.Г. Петрова наголошує на тому, що сприймання окремих предметів і оточуючого середовища у цих дітей має певні особливості, зокрема: характеризується поверховістю та неспецифічністю, дітям через уповільненість зорового сприймання потрібно значно більше часу для впізнання предметів. При цьому добре відомі предмети розрізняються ними досить задовільно. А от незнайомі предмети і явища не викликають у них орієнтовної реакції. Наслідком недиференційованості сприймання є відсутність аналізу і порівняння. У процесі сприймання не проявляється активність, необхідна для отримання специфічної для певного предмету інформації. Через це дитина не може виділити деталі, помітити відмінне між ними [1].

Дослідження К.Л. Вересотської показало, що швидкість сприймання дітей з ІІІ певною мірою визначається складністю об'єкта, що сприймається. Щодо простих об'єктів вона зростає швидше, сприймання ж складних об'єктів відбувається повільно. Більш складні форми аналітико-синтетичної діяльності у дітей з ІІІ найбільш порушені, а сприймання складних об'єктів пов'язано з активною участю мислення. Ось чому, чим складніший об'єкт, тим повільніше відбувається його сприймання дитиною з ІІІ [4, с.35].

Своєрідність сприймання дітей з ІІІ часто пояснюється недостатністю їх мислительного розвитку. Невміння виділити істотне в об'єкті сприймання часто призводить до недосконалої останнього. Так, сприймаючи оповідання, учні розуміють лише його окремі фрагменти, описаної ж події в цілому не схоплюють. Сприймаючи сюжетну картину, діти з ІІІ, особливо учні молодших класів, часто обмежуються виділенням окремих її об'єктів, не пов'язуючи їх між собою. Проте розуміння об'єкта, що сприймається учнями з ІІІ, значною мірою зумовлюється його складністю [4, с.32].

М.П. Матвєєва, В.М. Синьов, О.П. Хохліна та інші зазначають, що сприймання учнів з ІІІ є недостатньо усвідомленим. Причиною цього може бути бідність словникового запасу. Адже, якщо дитина не знає, як називається те чи інше явище, то вона і не виділяє його у свідомості [3, с.174].

Сприймаючи картину, діти «перестрибують» поглядом з одного об'єкта на інший і не вбачають зв'язку між ними. При цьому деталі об'єктів вони сприймають нарівні із самими об'єктами [4, с.32].

Результати нашого дослідження свідчать, що, описуючи картинку «Здоровий ранок», діти з ІІІ перераховували зображені предмети та осіб таким чином: «Зубна щітка, розчоска, крем, стаканчик, рушник, дівчинка, хлопчик, мама, тато, гантеля...». Обстежувані одразу ж починали називати ці об'єкти, а на прохання розказати, що відбувається на картинці, відповідали: «Та вроді все». Діти не поєднували окремі предмети в ситуацію, не розповідали, що дівчинка чистить зуби, мама розчісується, тато займається гімнастикою тощо. Кольори дітьми з ІІІ без навідних запитань практично не виділялися, як і розмір предметів. Не розповідають також про

розташування предметів: мама стоїть позаду діток, тато в іншій кімнаті, рушник висить праворуч умивальника. У результаті вони не можуть пов'язати елементи та скласти розповідь про сім'ю, її ранок.

Учні з ІІІ треба вчити сприйманню картин, оскільки це своєрідний процес, який відзначається цілим рядом особливостей. Воно відрізняється від сприймання реального предмета. При сприйманні зображень виникає залежність цього процесу від якості і характеру картини, які в свою чергу залежать від цілого ряду причин. Відомо, що в сюжетній картині всі предмети зображені у певних відношеннях, дія одного об'єкта зумовлюється діями інших. Крім того, кожна сюжетна картина має смисловий і структурний центр, певний фон, від якого залежить сюжет картини [4, с.32].

О.П. Хохліна зазначає, що для правильного впізнання предметів діти з ІІІ потребують удвічі більше часу, ніж їхні однолітки з типовим розвитком [3, с.173]. Л.А. Кирилук вказує, що більш складнішим для дітей з ІІІ є виділення форми предмета. Вони досить складно розрізняють плоскі фігури; не помічають різниці між квадратом, прямокутником; не можуть співвіднести форму конкретного предмета з відповідним еталоном [2].

М.П. Матвєєва, А.Г. Обухівська, Н.М. Стадненко та інші зазначають, що правильне розуміння картини передбачає мисленнєве виділення смислового центру, виділення головних об'єктів і встановлення взаємозв'язку між ними, для чого треба абстрагуватись від неістотного, другорядного [4, с.42].

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. Отже, у дітей з ІІІ сприймання сюжетних картин часто обмежується впізнанням окремих безпосередньо даних предметів, вузькістю та уповільненістю, виділенням лише загальних ознак, властивих цілій категорії предметів, і дуже мало або й зовсім вони не виділяють індивідуальних якостей предмета. Тому образи предметів, що виникають у дітей з ІІІ як результат сприймання, дуже недиференційовані, неконкретні. Уявлення про навколишній світ дуже поверхове. Діти з ІІІ в своїх узагальненнях найчастіше спираються на загальні, але неістотні властивості, риси ряду об'єктів.

Перспективними напрямками дослідження цієї проблеми ми вважаємо розробку нових методів та шляхів застосування сюжетних картин в освітньому середовищі, зокрема, корекційно-розвитковому процесі.

Список використаних джерел:

1. Гаврилов О.В. Особливості розвитку психічних процесів (сприймання, відчуття, мислення, мовлення) дітей з помірно розумовою відсталістю. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна.* 2012. Вип. 19 (2). С. 35-46.
2. Кирилук Л.А. Характеристика розвитку сенсорно-перцептивної сфери у дошкільників з розумовою відсталістю. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна.* 2012. Вип. 21 (2). С. 112-117.
3. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.
4. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології. Нариси з олігофренопсихології / за заг. ред. Н.М. Стадненко. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 200 с.

The peculiarities of the perception of plot pictures by junior pupils with intellectual disabilities have been considered in the article.

Key words: perception, plot pictures, pupils with intellectual disabilities.

Отримано: 28.03.2022

*П. Копія, студент 2 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Науковий керівник: С. В. Дорофей, кандидат психологічних наук*

ВОЛЬОВА РЕГУЛЯЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянута загальна характеристика регуляторних процесів особистості, проаналізовано особливості вольової регуляції особистості, з'ясовано індивідуально-типологічні особливості вольової регуляції особистості. Висвітлено і охарактеризовано психологічні умови вольової регуляції особистості.

Ключові слова: регуляція, вольова регуляція, вольова активність, вольові процеси.

Соціально-економічні зміни в країні, пов'язані з переходом до ринкової економіки, появою різних форм власності, різким збільшенням стресофакторів у житті людини і переоцінкою всієї системи суспільно-особистісних цінностей, призвели до корінних змін в освіті, поставивши освіту в вимушену ситуацію пошуку шляхів і засобів активізації здатності особистості здійснювати вільний вибір, адекватний вимогам життя і який не суперечить цілісній сутності особистості.

В умовах соціально-економічних реформ перед особистістю постають особливі завдання з розвитку її потенціалу. Висуваються високі вимоги до її професіоналізму при посиленні конкуренції на ринку праці. Сучасному суспільству потрібні активні особистості, які вмюють організувати свою роботу, ініціативні, які самостійно приймають рішення і докладають зусиль для виконання цих рішень. В зв'язку з цим особливо актуальною стає проблема регулятивної сфери особистості яка дозволяє їй:

- 1) реалізувати себе як суб'єкта діяльності;
- 2) керувати своїми бажаннями, спонуканнями, станами;
- 3) співвідносити актуальні потреби зі своєю ціннісною системою;
- 4) орієнтуватись у своїх діях на соціальні вимоги;
- 5) здійснювати вибір мотиву у випадку полімотивації діяльності;
- 6) долати суперечності між окремими компонентами особистості.

В психологічній літературі та практиці наголошується необхідність формування особистості як повноцінного суб'єкта діяльності, здатного до прийняття самостійних рішень та відповідальності за них, до життєтворчості і самореалізації. Життєтворчість особистості пов'язана із вибором життєвих цілей, із встановленням їх ієрархії, яка організовує всю поведінку і діяльність особистості. Досягнення життєвих цілей спирається на високорозвинену саморегуляцію особистості, яку прийнято називати вольовою.

Проблема регулятивної функції психіки належить до методологічних питань психології, які вчені намагались і намагаються розв'язувати протягом століть. Конкретні питання регуляції поведінки особистості висвітлювались у працях М.І. Боришевського, Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва, Л.І. Рувінського, О.Г. Ковальова та ін. Проблемою вольової регуляції займалися Г.С. Никифоров, О.О. Конопкін, В.І. Селіванов, В.О. Іванніков, В.К. Котирло та ін.

Сьогодні особистість повинна швидко орієнтуватись у постійно змінних умовах, не втрачаючи своїх життєвих цілей, які б значні труднощі не виникали на шляху до них. Виникає потреба у спеціальних психологічних розробках, спрямованих на практичні аспекти розвитку регулятивної функції особистості.

Дослідники особливостей перебігу діяльності (поведінки) вважають, що для її вивчення й оптимізації необхідне цілісне уявлення про психологічні закономірності будови регуляторних процесів, які забезпечують ефективність довільних дій, поведінкових актів (М.І. Боришевський, А.П. Вардомашкий, О.В. Запорожець, В.А. Іванніков, Є.П. Ільїн, Г.С. Костюк та ін.). Активність й регуляція становлять найзагальніші передумови діяльності, які мають у своїй основі, зокрема, властивості типу нервової системи.

Регуляція визначається як один з універсальних принципів існування організму, що здійснюється на різних рівнях його функціонування. Суть психічної регуляції – здатність керування власними діями й станами, яка теж виявляється на різних рівнях. Існує думка, що мозок функціонує як динамічна система комбінованого типу, в якій процеси регулювання поєднуються з процесами управління. При цьому регуляція більш пов'язана з інформацією про внутрішній стан організму й визначає процеси у відносно закритій частині системи. Керуюча функція мозку забезпечує обробку інформації про зовнішнє середовище і являє собою відкриту частину функціональної системи. У регуляції функціональних систем виявляється єдність психічних процесів і станів. У здійсненні регуляції сприймання, пам'яті, мислення, великого значення набувають стан мозку «до початку діяння (фоновий рівень) та вихідний рівень при входженні у роботу. Отже, зовнішній контур (контур управління) значною мірою залежить від внутрішнього контуру (контуру регулювання), а разом вони складають основу доцільної поведінки людини» (О.О. Конопкін) [3].

Згідно з системним підходом, **регуляція** – багаторівневе, поліфункціональне явище; вона включає і психомоторну, і когнітивну, і комунікативну сфери людини, виражається в перебігу цілісної поведінки, діяльності, а також у взаєминах людей. Процес регуляції зумовлюється як природними (типологічними) особливостями, зокрема емоційністю, так і особистісними властивостями (характер, спрямованість, інтереси, ідеали, цінності).

Суттєву роль у регуляції відіграє активність особистості, яка може бути спрямована або на сам процес, його хід, побудову або на результат. Підвищення продуктивності процесу можливе лише завдяки його організації на більш високому рівні. Пізнавальна активність змінюється залежно від ступеня включення її в загальну структуру мотивації особистості. Вона зумовлюється конкретно-ситуативними мотивами пізнавальної діяльності, а також спрямованістю та установками особистості, рівнем її домагань.

Вольова регуляція особистості має ту особливість, що в ній відображається конкретне ставлення людини до дійсності, в якому виявляються властивості особистості, що мають більш комплексний конкретний характер, ніж функції та аналітично виділені процеси [1].

Регуляція визначається як один з універсальних принципів існування організму, що здійснюється на різних рівнях його функціонування. Суть вольової регуляції – здатність особистості свідомо керувати власними діями й станами, докладати зусиль на шляху до мети. Нашим завданням було визначити сутність вольової регуляції.

Вольова регуляція сприяє підтриманню спонукання до виконання і забезпечення ефективного результату діяльності, якщо сила вихідного мотиву недостатня для цього. Так проявляється «вторинна» мотивація за рахунок вольової регуляції. Недостатнє бажання компенсується втручанням волі, і людина приступає до діяльності з «новою» силою. В цьому випадку вступають в силу механізми вольової дії і особистість виступає як самоорганізуюча, керуюча своєю мотивацією.

Самоконтроль не тотожний саморегуляції особистості хоча і виявляється на всіх рівнях психічного

(у процесах, станах і властивостях). Однак основна його функція «вичерпується актом перевірки, установленням міри збігу між еталоном і контрольованою складовою».

Прийоми самовиховання волі можуть бути різноманітними, але всі вони вимагають дотримання наступних умов: починати виховання волі необхідно з набуття звички переборювати порівняно не значні труднощі; подолання труднощів і перешкод відбувається для досягнення визначених цілей; прийняте рішення повинно бути виконане; у тому випадку, якщо людина поставила далеку мету, має далеку перспективу, дуже важливо бачити етапи досягнення цієї мети, намічати найближчі перспективи, розв'язувати проміжні задачі, у підсумку яких будуть створені умови для досягнення кінцевої мети.

Отже, критеріями вольової регуляції особистості виступають довільний самоконтроль, стиль саморегуляції, рівень розвитку вольових якостей. Активізація регулятивної функції досягається шляхом вироблення у навчочок саморегуляції.

УДК 159928.22:37.015

*В. Кушнір, студентка факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Науковий керівник: О.Б. Столяренко, кандидат психологічних наук, доцент*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНІХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті зроблено спробу узагальнити та систематизувати найвідоміші наукові підходи до проблеми діагностики та розвитку інтелектуально обдарованих дітей на ранніх етапах онтогенезу. Висвітлено зміст поняття «інтелектуальна обдарованість», охарактеризовано структурні компоненти обдарованості. Розглянуто ряд індивідуальних комплексних програм розвитку обдарованої дитини молодшого шкільного віку.

Ключові слова: інтелектуальна обдарованість, діти молодшого шкільного віку.

Одним із основних напрямків модернізації системи освіти в Україні у наш час є пошук шляхів психолого-педагогічного супроводу розвитку обдарованих дітей, створення умов для розкриття їх унікальних творчих можливостей. Ранній вияв, навчання та виховання обдарованих дітей стає одним із пріоритетних завдань національної освіти. Вивчення дитячої обдарованості як психічного явища актуалізовано сучасною освітньою практикою. У розвитку цієї інтегральної особистісної характеристики освіта виступає як один із провідних чинників.

Історія розвитку досліджень і практики навчання обдарованих дітей у нашій країні пройшла низку етапів, які відповідали соціальним потребам суспільства і вітчизняному рівню розвитку психологічної науки.

Методологічні основи дослідження проблеми та структурних компонентів обдарованості досить вичерпно розкриті у працях ряду вітчизняних педагогів і психологів (Б. Ананьєв, І. Аверін, Д. Богоявленська, І. Карабасва, В. Кузьменко, О. Кульчицька, О. Леонтєв, С. Максименко, В. Моляко, О. Матюшкін, О. Музика, Р. Семенова, М. Холодна, Н. Шумакова, О. Щєбланова, В. Юркевич). Створенню умов для розвитку творчої уяви особливу увагу приділяли такі вітчизняні вчені, як Л. Виготський, В. Давидов, О. Дьяченко, Д. Ельконін, О. Кравцова, В. Кудрявцев, О. Леонтєв, З. Новленська, С. Рубінштейн.

Слід зазначити, що упродовж ХХ ст. ця проблема фактично була зведена вченими до питань психології інтелекту та креативності. Протягом 1990-х років став переважати інший підхід, згідно з яким обдарованість розглядається як інтегральна якість, яка не зводиться лише до інтелекту, креативності або когнітивних функцій особистості. У сучасних психологічних словниках терміни «здібний», «обдарований», «талановитий» по-

Список використаних джерел:

1. Варій М.Й. Загальна психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. [3-є вид.]. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
2. Ильин Е.П. Психология воли. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 368 с.
3. Конопкин О.А. Общая способность к саморегуляции как фактор субъектного развития. *Вопросы психологии*. 2004. №2. С. 128-135.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / під ред. Л.М. Проколієнко; [упор. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.Т. Губко, О.В. Проскура]. Київ: Рад. шк., 1989. 608 с.

The article consider sthegeneral characteristics of the regulatory processes of personality, analyzes the features of volitional regulation of personality, clarifies the individual-typological features of volitional regulation of personality. Psychological conditions of volitional regulation of personality are covered and characterized.

Key words: regulation, volitional regulation, volitional activity, volitional processes.

Отримано: 28.03.2022

даються в межах одного синонімічного ряду. Тобто, термін «обдаровані діти» став досить умовним і у наш час науковці частіше замінюють його синонімічними поняттями: «діти з прискореним розумовим розвитком», «діти з випереджувальним розвитком», «інтелектуально обдаровані діти», «діти з підвищеним рівнем пізнавальної активності» [6, с.12].

На думку Н. Довгань [2, с.115], обдарованість – це індивідуальна потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній сфері діяльності.

Як вважає І. Волощук [1, с.14], обдарованість – це системна якість психіки, яка визначає можливість досягнення людиною вищих результатів в одному або кількох видах діяльності, порівняно з іншими людьми. Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, іноді визначними досягненнями (або ж має внутрішні передумови для такого роду досягнень) у певному виді діяльності.

В. Загребельна [3, с.65] терміном «обдаровані діти» позначає особливу групу дітей, що випереджають однолітків у розвитку. Вчена наголошує, що термін «дитяча обдарованість» передбачає, що кожна людина має певний інтелектуально-творчий потенціал.

Такі визначення обдарованості дещо не збігаються зі звичними, класичними уявленнями про обдарованість як високий рівень розвитку розумових здібностей дитини. Обдарованість трактується сучасними дослідниками як системна якість, що характеризує психіку дитини загалом. Унаслідок цього, поняття «обдарованість» і «творча обдарованість» виступають як синоніми. Тобто, творча обдарованість у працях ряду вітчизняних педагогів і психологів не розглядається як особливий вид об-

дарованості. На їх думку, творча обдарованість характерна для будь-якого виду діяльності людини.

Водночас, незважаючи на багатогранність вивчення проблеми розвитку обдарованості, вченими окреслено наступні складності у дослідженні цього питання:

- по-перше, існує неоднозначність у виокремленні певних характеристик обдарованості, виявленні інтелектуального й творчого потенціалу особистості, вивченні взаємодії творчого потенціалу та його структурних компонентів в українських та зарубіжних концептуальних підходах;
- по-друге, вчені по-різному окреслюють зміст освіти і визначають педагогічні умови розвитку обдарованості в різних видах діяльності, налагоджують тісну співпрацю педагогів з їхніми батьками щодо забезпечення належних умов для розвитку обдарованості дітей у сім'ї, базуючись на здобутках класичної педагогічної думки, теорії й практики роботи з обдарованими дітьми в освітній системі власної держави.

Сучасний стан теоретичних досліджень проблеми обдарованості в Україні свідчить про певні зрушення в системі вітчизняної освіти щодо роботи з обдарованими дітьми. Проте, аналіз практичних програм роботи з маленькими талантами доводить, що перевага тут надається дітям старшого шкільного віку, а молодші школярі найчастіше залишаються поза увагою науковців [1, с.34]. На жаль, у освітніх програмах окреслено лише загальні напрями роботи з даною віковою категорією дітей. Тому актуальною є потреба у подальшій розробці та впровадженні програм розвитку інтелектуально обдарованих дітей саме молодшого шкільного віку.

Обдарованість у дитячому віці вчені розглядають лише як потенційну можливість подальшого психічного розвитку зростаючої особистості [3; 6; 7]. При відсутності належних педагогічних умов для розвитку розумових здібностей мислительні процеси дитини обмежуються, гальмується формування інтелектуальної гнучкості, бажання й уміння мислити самостійно. У молодшому шкільному віці розвиток інтелектуальних і творчих здібностей відбувається інтенсивніше ніж у наступні роки, тому педагогічні помилки цього періоду дитинства надалі складно виправити.

Обдаровані діти відрізняються один від одного здібностями і сферою інтересів. Вітчизняні вчені одностайні у тому, що програми для них мають бути індивідуалізовані і враховувати такі чинники, як досвід, спеціальна підготовка, світогляд та інтереси дітей [2; 4; 7].

Створення програм для обдарованих дітей має бути спільною діяльністю педагогів, психологів і батьків. Підготовка та підвищення кваліфікації фахівців повинні посідати в програмах важливе місце.

Педагогічна практика свідчить, що більшість обдарованих молодших школярів без відповідної підтримки, без стимулювання розвитку їх здібностей не зможуть досягти того високого рівня, на який вони потенційно здатні. Потрібні спеціальна допомога, підтримка та злагоженість у діях з боку педагогів, практичних психологів та науковців у розвитку обдарованої особистості.

Список використаних джерел:

1. Волощук І. С. Обдарованість: сутність і типологія. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*: збірник наукових праць. Вип. 2. Київ: Інститут обдарованої дитини АПН України, 2009. 276 с.
2. Довгань Н. Обдарованість дошкільників як предмет психологічного дослідження. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*: зб. наук. пр. / редкол.: І.Д. Бех, Л.Л. Хоружа. Київ: Університет, 2008. №9. С. 114-120.
3. Загребельна В. Дослідження проявів інтелектуальної і творчої обдарованості: теоретичний аналіз. *Обдарована дитина*. 2008. №8. С. 63-67.
4. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). Київ: Стило, 2010. 336 с.
5. Кузьменко В.У. Індивідуальні освітні програми як засіб урахування відмінностей «нестандартної» дитини. *Дошкільне виховання*. 2003. №6. С. 6-9.
6. Литвиненко С.С. Формування пізнавальної активності як засіб розвитку індивідуальності дошкільників: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія». Київ, 2012. 19 с.
7. Люблинська Г.О. Дитяча психологія. Київ: Вища школа, 2004. 354 с.

The article attempts to generalize and systematize the most famous scientific approaches to the problem of diagnosis and development of intellectually gifted children in the early stages of ontogenesis. The content of the concept of «intellectual giftedness» is highlighted; the structural components of giftedness are characterized. A number of individual complex programs for the development of gifted children of primary school age are considered.

Key words: intellectual talent, children of primary school age.

Отримано: 28.03.2022

УДК 37.015.3:316.624.2

*Д. В. Олішевська, студентка 2 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Науковий керівник: С. В. Дорофей, кандидат психологічних наук*

БУЛІНГ В КОЛЕКТИВІ: КРИТЕРІЇ ПРОЯВУ ТА НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ

У статті висвітлено теоретичні підходи до змісту булінгу в колективі, проаналізовано критерії прояву та характеристика причин булінгу в колективі, з'ясовано діяльність практичного психолога в молодіжній спільноті щодо подолання проявів булінгу. Висвітлено і охарактеризовано методи та напрями профілактики булінгу у колективі.

Ключові слова: булінг, агресія, агресивна поведінка, мобінг, жертва.

Всесвітня організація охорони здоров'я періодично контролює різні аспекти поведінки учнів, які безпосередньо впливають на їхнє здоров'я. Однією з багатьох сфер дослідження є булінг. У 2019 році в Україні змінили правила покарання за вчинення та приховування домагань.

На даний момент тема залякування є надзвичайно актуальною та поширеною. Школи та старші школи починають посилювати концентрацію за допомогою різноманітних видів діяльності та форм роботи. Булінг став більш

глобальним і звичним явищем у наш час. Для вирішення цієї проблеми потрібні нові ідеї та висококваліфіковані співробітники. Варто зазначити, що саме школа займає найбільше часу дітей та підлітків. Адже саме в ньому молоді не лише здобуває знання, а й соціалізується, розвивається, проходить етапи становлення особистості та самовизнання. Важливо не лише теоретично боротися з булінгом чи впроваджувати певні заходи, а й щоб цю проблему помітили як працівники навчального закладу, так і учні та батьки.

Варто підкреслити, що проблема насильства та домагань існує вже давно, а визнання та обговорення такої проблеми, як булінг, з'явилося порівняно недавно. Зокрема, така тема порушується в працях таких учених, як Д. Ольвеус (формулювання проблеми), О. Ожів та В. Пономарьов, Дж. Солсбері (обговорення шляхів роботи з агресором та жертвою), К. Плутицька (розповідає про розуміння булінгу як форми шкільного насильства).

Це означає, що ця проблема є суттєвою, оскільки з нею борються більше половини учнів, батьків та всіх працівників закладів освіти.

Відсутність цілісного рішення у сфері теорії та практики зумовила вибір теми дослідження.

У наші дні термін «булінг» часто вживається у сфері навчальних закладів. Гостро стоїть проблема взаємодії дітей, особливо підлітків. Термін «булінг» тісно пов'язаний з такими явищами, як:

- 1) насильство – навмисний фізичний або психічний вплив однієї особи проти іншої особи проти її волі, що заподіює цій особі фізичну, моральну чи майнову шкоду або пов'язане із загрозою заподіяння такої шкоди у злочинних цілях [2];
- 2) агресія – індивідуальна або колективна поведінка або дія, спрямована на заподіяння фізичної чи психічної шкоди або навіть знищення іншої людини чи групі [5];
- 3) презирство – зневага до когось, поверхнєве, безцеремонне ставлення до людини [3].

Однак, щоб зрозуміти суть проблеми як такої, необхідно зрозуміти значення слова «булінг».

Перші згадки про булінг з'явилися на початку 1970-х років. в Скандинавії. У той час дослідники досліджували насильство як явище у спілкуванні дітей у шкільному середовищі.

Термін «булінг» походить від англійського дієслова «to bully». Кембриджський словник англійської мови дає значення дієслова «to bully» – ображати або залякати когось, хто є більш-менш впливовим, ніж ви, часто змушуючи його діяти небажано [6]. Згідно з Оксфордським словником, «булінг» означає «прагнення заподіяти шкоду, залякати чи примусити вразливу людину або людину, яку сприймають як таку» [4].

Причин булінгу може бути багато, тому що різні шкільні групи «живуть» різним життям і мають різні пріоритети один для одного. Однак, незважаючи на це, ми можемо виділити ряд найбільш поширених причин. Серед них такі:

- лідерство в команді та боротьба за неї;
- зустріч різних субкультур в одній команді;
- зіткнення різних цінностей і поглядів;
- жертва та агресія;
- один із дітей має явні фізичні вади;
- наявність психічних вад у дитини;
- ревності тощо.

Важливо, щоб працівники школи та батьки змогли вчасно помітити ознаки булінгу та визначити причину булінгу. Така інформація дозволить їм краще допомогти дитині та зупинити насильство в шкільному середовищі. На підлітка чи не найбільше впливає вплив оточення, до цього списку входять: навчальні заклади, друзі, знайомі, гуртки, які відвідує підліток тощо. Існує кілька факторів, які провокують булінг у навчальному закладі. Серед них:

- навчання в авторитарному стилі; деякі викладачі можуть показати власний приклад приниження інших у навчанні;

- відокремлення улюбленців у класі, завжди є пріоритетом для персоналу навчального закладу;
- ігнорування булінгу в закладі; таким чином існуюча проблема жодним чином не вирішується, навпаки, вона лише погіршується і наростає в обсязі;
- відсутність належного контролю з боку працівників навчального закладу за поведінкою учнів;
- близькі романтичні та сексуальні стосунки між учнями можуть призвести до майбутнього насильства.

На думку П. Рендалла, уникнути булінгу можна лише тоді, коли моделі різноманітної соціалізації стають досконалішими та більш відповідними швидкості та різноманітності суспільства [1]. Варто зазначити, що для гармонізації колективу та підтримки та розуміння його потрібно не лише втручання вчителів, і психологів, але й постійна робота з молоддю. Молодь повинна чітко розуміти прояви булінгу та як діяти в таких ситуаціях для кожного учасника, яке покарання можуть понести його учасники, так і їхні батьки. Правильна робота вихователів не тільки принесе позитивну динаміку у вирішенні конфліктів, але й знизить рівень їх виникнення та розвитку.

Суть діяльності практичного психолога полягає в тому, що він повинен швидко та ефективно викорінювати тенденцію до булінгу серед учнів. Слід підкреслити, що роботу в групі можна вважати основною формою роботи. Ефективним є поєднання різних форм і методів роботи для кращого і повнішого уявлення про проблему. Під час роботи учасники активні, швидко сприймають та обробляють інформацію, обмінюються власними уявленнями та думками тощо. Важливо вчасно помітити бурхливу реакцію учнів на ті чи інші висловлювання та спрямувати учнів на вивчення проблемних питань у більш детальному контексті.

Список використаних джерел:

1. Кіричевська Е.В. Насильство в освітньому середовищі: діагностика, аналіз, стратегії подолання. *Особистість в єдиному освітньому просторі*. Запоріжжя, 2010. С. 94-106.
2. Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі: навчально-методичний посібник. Київ, 2011. 96 с.
3. Насильство: Юридична енциклопедія / за ред. кол. Ю.С. Шемшученко. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2002. Т.4. 720 с.
4. Ожйова О.М. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»* / редкол.: В.І. Астахова. Харків, НУА. 2009. С. 158-163.
5. Цькування у школі. Наслідки знущання і для жертви, і для агресора. URL: <https://glavcom.ua/country/society/-ckuvannya-u-shkoli-naslidkiznushchannya-i-dlya-zhertvi-i-dlya-agresora-464608.htm>
6. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / під заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.

The article highlights theoretical approaches to the content of bullying in the team, analyzes the criteria and characteristics of the causes of bullying in the team, clarifies the activities of a practical psychologist in the youth community to overcome the manifestations of bullying. Methods and directions of bullying prevention in the team are highlighted and characterized.

Key words: bullying, aggression, aggressive behavior, mobbing, victim.

Отримано: 28.03.2022

*С. О. Панчук, студентка 1 курсу факультету іноземної філології
Науковий керівник: Н. П. Панчук, кандидат психологічних наук, доцент*

ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемі впливу ціннісних орієнтацій на формування особистості студента в процесі навчально-професійної діяльності. Проаналізовано теоретичні аспекти становлення ціннісного компоненту в професійній підготовці майбутнього фахівця. Висвітлено роль і місце ціннісної сфери в особистісній структурі студента.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, особистісно орієнтований підхід, особистісні цінності, професійне самовизначення.

Актуальність дослідження. Формування особистості студента припадає на юнацький вік. Провідним видом діяльності цього віку виступає навчально-професійна діяльність, в ході якої утворюються новоутворення, зокрема, відповідальність, самодіяльність, реальне уявлення про майбутнє, готовність до професійного самовизначення, професійне спрямування пізнавальних інтересів. Період підготовки до майбутньої діяльності – це важливий етап формування особистості, який характеризується оволодінням професійними знаннями, вміннями та навичками, суттєвими змінами в мотиваційній сфері, формуванням специфічних професійних мотивів та цінностей. Процес професійної підготовки майбутнього фахівця у закладах вищої освіти починається з формування загальних уявлень про обрану професію, розвитку інтересу, професійної спрямованості, пізніше здійснюється оволодіння необхідних знаннями, уміннями і навичками, здатності їх реалізувати в умовах професійної діяльності, формування життєвих та професійно важливих цінностей особистості, а також позитивного ставлення до обраної спеціальності. Ціннісний компонент виконує функцію провідного в підготовці майбутнього фахівця, забезпечуючи не тільки успіх в професійній діяльності, конкурентоспроможність, але й його життєздатність в нових соціально-економічних умовах. Ціннісні орієнтації як елемент структури особистості у процесі професійного становлення, як системи певних норм, прийнятих групою свідомістю досліджують І.Д. Бехом, Л.В. Долинською, С.О. Ставицькою, Н.Ф. Шевченко, Н.В. Чепелевою тощо.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні аспекти проблеми становлення ціннісного компоненту в професійній підготовці майбутнього фахівця.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Цінності є невід'ємною частиною структури особистості. Їх система визначає змістовий бік спрямованості особистості та складає основу її світосприйняття, життєвої концепції. Розкриття дискусійності сучасних знань досягається поданням головних підходів та критеріїв дослідження цінностей, особливостей становлення ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів, що викликає у студента потребу не просто засвоїти готові знання, а й виробити власний погляд на те чи інше питання, знайти додаткову інформацію про нього. При аналізі ролі і місця ціннісної сфери в особистісній структурі, слід враховувати, що ціннісний компонент виконує функцію провідного в ключових компетенціях професіонала, забезпечуючи не тільки успіх в професійній діяльності, конкурентоспроможність, але і його життєздатність в сучасних соціально-економічних умовах. Усвідомлення особистістю свого місця у майбутньому сприяє формуванню специфічних особливостей групи студентської молоді, таких як: свідомої потреба не тільки в отриманні знань, але й у виробленні власних поглядів та переконань; формування наукового світогляду, поява теоретичних інтересів; прагнення до самостійності, потреба в самопізнанні та самоствердженні; внутрішнє спонукання до самореалізації, визначення життєвих перспектив;

усвідомлення власних можливостей при досягненні певної мети тощо. Розвиток та самореалізація духовного «Я» суб'єкту починається тоді, коли він усвідомлює необхідність визначення для себе того, як він конкретно повинен розуміти загальнолюдські духовні цінності. Прояв у людини хоча б приблизного усвідомленого уявлення про останні свідчить про психологічну готовність до їх засвоєння та формування.

Ціннісні орієнтації особистості майбутнього вчителя – це такі соціальні цінності, які виступають для педагога в якості стратегічних цілей його діяльності, посідають визначальний щабель у мотиваційно-регулятивній системі поведінки та професійної діяльності і впливають на зміст і спрямованість його потреб, мотивів і інтересів [2].

М.Й. Боришевський, досліджуючи особливості саморозвитку особистості, наголошує, що «чим тісніший зв'язок ціннісних орієнтацій з моральністю, категорією добра, тим вищий рівень духовності...» [1, с.51].

В навчально-виховному процесі вищого навчального закладу важливим є врахування особливостей процесу формування цінностей майбутніх вчителів, оскільки педагогу властивий взаємозв'язок характеру діяльності з її мотиваційними, операційно-виконавчими, суб'єктивними характеристиками. Цей процес відображає смисло-життєву активність особистості та пов'язаний з оцінюванням, яке супроводжує практично всі акти психічної активності суб'єкта, що ведуть до формування суб'єктивного образу об'єктивного світу.

Висновки. Таким чином, у процесі набуття освіти відбувається подальший психічний розвиток молоді людини, складне переструктурування психічних функцій в інтелекті, змінюється вся структура особистості у зв'язку із входженням у нові різноманітні соціальні групи.

Сучасні тенденції гуманізації вищої освіти свідчать про посилення уваги до ціннісного становлення майбутніх фахівців у набутті професіоналізму. Значна кількість емпіричних психологічних досліджень підтверджує думку про вплив професії людини на її сприйняття та розуміння світу, а також самого себе. Фахівці сприймають оточуючий світ і свою особистість у ньому через призму світу своєї професії, а власне, світ професії є невід'ємною частиною суб'єктивної моделі світосприйняття у фахівців. Таким чином, в юнацькому віці відбувається формування нових психологічних утворень та механізмів, які в подальшому сприяють успішному входженню особистості в доросле життя. Основним надбанням цього вікового періоду вважається професійне самовизначення. Усвідомлення особистістю свого місця у майбутньому, сприяє формуванню у студентів свідомої потреби в отриманні знань, у виробленні власних поглядів та переконань; появі професійних інтересів; визначенні життєвих перспектив; усвідомленні особистістю своїх можливостей при досягненні певної мети.

Сучасні тенденції гуманізації вищої освіти свідчать про посилення уваги до ціннісного становлення майбутніх фахівців у набутті професіоналізму. Оволодіння цінностями професії вчителя у навчально-виховному процесі є можливим за виявлення і створення таких психолого-

педагогічних умов, за яких цінності набувають значущого системного характеру і справляють регуляційний вплив на самостійність особистості. Такою умовою виступає, зокрема, активність кожного студента при розв'язанні професійно-значущих ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія. Вісник АПН*. 2008. №2 (59). С. 49-57.
2. Максимчук Н.П. Становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2009. 176 с.

УДК 159.922.6

*І. Пилипчук, студентка факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Науковий керівник: О. Б. Столяренко, кандидат психологічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті розглядається проблема соціалізації особистості у молодшому шкільному віці та становлення соціальної ідентичності дитини. Доведено, що міжособистісні взаємини, які є основним механізмом соціалізації, у молодшому шкільному віці окреслені новим змістом і становлять важливу психологічну характеристику даного вікового етапу.

Ключові слова: соціалізація, соціальна ідентичність, соціальна ситуація розвитку, соціогенез.

У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях проблеми соціалізації особистості суттєва увага надається питанню онтогенезу міжособистісних взаємин. Фундаментальні теоретичні та емпіричні дані, що розкривають значущість міжособистісних взаємин на різних етапах життя дитини, знаходимо у наукових працях Л. Виготського [2, с.34]. Під час вивчення динаміки будь-якого віку, спочатку потрібно з'ясувати соціальну ситуацію розвитку, підкреслював Л. Виготський.

Соціальною ситуацією розвитку, з погляду вченого, є «своєрідні, специфічні для даного віку, єдині і неповторні соціальні взаємини між дитиною і оточуючою її дійсністю» [2, с. 52]. Соціальна ситуація розвитку є не лише причиною, але і наслідком психічного розвитку дитини. Єдність, взаємна залежність двох сторін соціальної ситуації розвитку (об'єктивних законів суспільного життя і суб'єктивних можливостей дитини, її активності) для Л. Виготського сконцентрувалась у понятті взаємин. У змісті взаємин він вбачав ту мінімальну одиницю аналізу, яка дозволяє досліджувати психічний розвиток дитини на засадах цілісного підходу.

Вітчизняними вченими доведено значну силу впливу міжособистісних взаємин на формування психіки дитини. З іншого боку, різні види спільної діяльності дітей та дорослих виступають умовою розвитку їх міжособистісних взаємин, як це помітно на прикладі сюжетно-рольової гри. На думку І. Бега [1, с.12], така гра є справжньою школою людських взаємин.

Предметом багатьох досліджень у галузі вікової та педагогічної психології стали різні аспекти навчальної співпраці, закономірностей розвитку спілкування у системах «дитина-дитина» та «дитина-дорослий», ролі емоцій у міжособистісних взаєминах дітей. Важливим підсумком проведених досліджень стало обґрунтування положення про сучасне дитинство як процес соціогенезу взаємин дітей і дорослих, опосередкованих їх спільною діяльністю.

Основою сучасних наукових поглядів на соціалізацію молодшого школяра у процесі формування міжособистісних взаємин стала стратометрична концепція А. Петровського [10, с.46], де розвиток соціальної групи представлено як процес удосконалення взаємин між його членами. Розвиваючи положення стратометричної концепції, вітчизняні психологи вважають, що у процесі формування взаємин маленької дитини, провідну роль відіграє її спільна з оточуючими діяльність.

The article is devoted to the problem of the influence of value orientations on the formation of the student's personality in the process of educational and professional activity. Theoretical aspects of the formation of the value component in the professional training of future specialists are analyzed. The role and place of the value sphere in the personal structure of the student are highlighted.

Key words: values, value orientations, personally oriented approach, personal values, professional self-determination.

Отримано: 28.03.2022

С. Максименко [9, с.110] звертає увагу на складну залежність міжособистісних взаємин дітей від їх спільної діяльності. Вчений звертає увагу на взаємний вплив характеру діяльності і параметрів взаємин партнерів. Взаємини, що склалися на основі спільної діяльності, в свою чергу суттєво впливають на діяльність, на її ефективність, а відтак і на формування особистості.

Г. Люблинська [8, с.97] вважає, що на розвиток взаємин дитини важливий вплив має переважаючий тип цінностей особистості, які активно формуються на межі дошкільного і молодшого шкільного віку. Розвиток взаємин із іншими дітьми відбувається як «входження» товариша у внутрішній світ дитини, у склад його самосвідомості.

С. Коробко [6, с.32] стверджує, що головною умовою розвитку міжособистісних взаємин дитини є особистісне ставлення до неї дорослого, тобто сприйняття ним дитини як самоцінної істоти з універсальними можливостями.

У зарубіжній психології різним аспектам проблеми соціалізації присвячено ряд досліджень. Це, передусім, дослідження впливу міжособистісних взаємин на розвиток особистості (Л. Берк, Дж. Мід, К. Хорні) та спроби класифікувати міжособистісні взаємини і виділити основні їх параметри (К. Флейк-Хобсон, Б. Робінсон).

Л. Берк [11, с.38] розглядає міжособистісні взаємини як систему цілісних уявлень особистості про себе та інших. На думку автора, сформовані уявлення допомагають людині орієнтуватись у міжособистісних взаєминах, зменшують тривожність, але, водночас і сприяють стереотипізації сприйняття і поведінки.

Дж. Мід [11, с.12] розглядає соціальне середовище як визначальний фактор розвитку зростаючої особистості, при цьому, у його теорії ролей першочергового значення набувають міжособистісні взаємини людей та їх рольова поведінка. Розвиток психіки, психічної діяльності, соціальних потреб відбувається не інакше, як у виконанні певних суспільних рольових функцій, а соціалізація людини відбувається завдяки формуванню її взаємин з оточуючими.

Отже, виявлення умов, особливостей та механізмів формування позитивних міжособистісних взаємин дітей молодшого шкільного віку є особливо актуальною проблемою соціалізації особистості, тому що на цьому важливому етапі розвитку дитини відбувається активний процес становлення особистості, а міжособистісні взає-

мини є найбільш ефективним засобом її розвитку. Завдяки включенню в суспільно значущу діяльність навчання, взаємини з ровесниками та дорослими у цей час стають змістовнішими і складнішими, що об'єктивно опосередковується змістом цієї діяльності та новоутвореннями молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Молодший школяр у виховному просторі міжособистісних взаємин. *Початкова школа*. 2014. №6. С. 1-4.
2. Выготский Л.С. Детская психология. *Собр. соч.* в 6 т. Москва: Педагогика, 2014. Т. 4. 218 с.
3. Залужний А.С. Дитячий колектив і методи його вивчення. Київ: Кондор, 2011. 134 с.
4. Коберник Г.Л. Формування соціально-комунікативної активності учнів сільської початкової школи як соціалізація особистості. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: наук. зб. УДПУ ім. П. Тичини. Київ: Науковий світ, 2013. Вип. 5. С. 91-105.
5. Коломинский Я.Л. Психология детского коллектива: система личных взаимоотношений. Минск: Народна асвета, 2015. С. 53-54.
6. Коробко С.Л. Работа психолога з молодшими школярами: методичний посібник. Київ: Літера ЛТД, 2016. 426 с.
7. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. Київ: Либідь, 2015. 198 с.
8. Люблинская Г.О. Дитяча психологія. Київ: Вища школа, 1994. 354 с.
9. Максименко С.Д. Соціальне становлення особистості у молодшому шкільному віці. *Початкова школа*. 2011. №8. С. 2-5.
10. Петровский А.В. Особистість. Діяльність. Колектив. Тернопіль: Навчальна книга, 2012. 245 с.
11. Психологічний словник / за ред. А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського. Київ: Магістр-S, 2010. 432 с.

The article considers the problem of socialization of the individual in primary school age and the formation of the child's social identity. It is proved that interpersonal relationships, which are the main mechanism of socialization, in the primary school age are outlined by the new content and are an important psychological characteristic of this age stage.

Key words: socialization, social identity, social situation of development, sociogenesis.

Отримано: 28.03.2022

УДК 811.161.2'373:070

*І. С. Андрущук, студентка 3 курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: Н. П. Шеремета, кандидат філологічних наук, доцент*

ЛЕКСИЧНА НОРМА У СУЧАСНІЙ МЕДІЙНІЙ МОВНІЙ ПРАКТИЦІ

У статті доведено, що лексична система сучасної української мови помітно реагує на переорієнтацію світу, що проявляється в збільшенні словникового складу внаслідок надання нових значень і переорієнтації старих, в активізації варіантних форм, у збільшенні можливих словотворчих засобів вираження.

Ключові слова: лексична система, лексична норма, лексична помилка, глобалізація мови, автохтонізація мови.

Динаміку української мови простежуємо через лексико-семантичні процеси, активовані ще з ХХ століття, коли найдієвішим способом впливу на людську свідомість, світогляди і цінності стали засоби масової інформації, а особливо масова преса.

Динаміку сучасної лексико-семантичної системи вивчає велика кількість лінгвістів. Зокрема, кількісні зміни досліджують О. Тараненко, С. Єрмоленко, Д. Баранник, Н. Клименко, О. Сербенська, В. Шаповалова, Л. Струганець, М. Бойчук, Т. Панченко, Ж. Колоїз та ін., якісне оновлення – Т. Бевз, А. Малявін, Л. Лисиченко, І. Самойлова, В. Жайворонок та ін.

Актуальність роботи визначається активним обміном і поширенням інформації, яка сьогодні має головну проблему – правильність її подання. Тому дослідження причин виникнення лексичних норм, кількісні та якісні особливості лексико-семантичних процесів та типологія помилок дасть змогу передбачити помилки в засобах масової інформації і виробити навички контролювати наше мовлення.

Метою роботи є виявлення кількісних та якісних особливостей лексико-семантичних процесів, дослідження причин їх виникнення, аналіз і типологізація лексичних помилок у сучасній українській мові.

Завдання роботи:

- 1) дослідити особливості лексико-семантичних процесів у сучасному медійному просторі;
- 2) розкрити причини виникнення кількісних та якісних змін словникового складу в українській мові;
- 3) виявити тенденції глобалізації та автохтонізації;
- 4) визначити типи лексичних помилок.

Українська мова має динамічну систему, що постійно перебуває в русі і зазнає різних морфологічних, словотвірних, семантичних, кількісних та якісних змін, які викликані інтра- й екстралінгвальними чинниками. Динаміка лексичних процесів постійно досліджується лінгвістами. Про особливості виникнення, поповнення, активізацію та пасивізацію, жаргонізацію, аналізування та оцінення мовних нововведень знаходимо у працях таких вчених, як М. Навальної, Н. Клименко, М. Бондар, Л. Струганець, О. Сербенської, Г. Віняр та інших [10, с.10-13].

Сьогодні ми можемо простежити значну кількість лексичних помилок, які призводять до спотворення змісту тексту або до надмірного акцентування на одній і тій же інформації. До таких помилок належать: вживання слів у невластивому значенні (такі лексичні помилки допускають при виборі омонімів, паронімів, синонімів тощо), багатослів'я, тавтологія, перекручування слів, плеоназм та інші мовні похибки.

Зокрема, віднаходимо такі лексичні помилки:

- плеоназми: Ось так один за одним збігли роки і на календарі Михайла Івановича замайоріла ювілейна цифра 70, яку він відмічає в лютому місяці 2021 року [3]; Минулого року компанія вперше за досить тривалий період часу виконала інвестпрограму у розмірі 70 мільйонів гривень на сто відсотків [6];
- тавтологія: Для цього, інформують у системі безоплатної правової допомоги, потрібно: для початку – звернутися письмово із заявою до роботодавця з вимогою виплатити заробітну плату [2];
- інтерференція-суржик: Із Корчунка, школи-інтернату, поїхала в Одесу, раділа, бо мені вдалося погуглити в інститут харчової промисловості» [4]; 3 точки зору суспільства – злочином, а релігія трактує її як виклик Богу [1]; Якщо все було зроблено вірно, то на приладовій панелі повинні будуть загорятися справні індикатори від «А» до «Я», продемонструвавши таким чином свою працездатність» [11]; Це нереалізовані люди, у яких немає більшої насолоди, ніж висказати власне несхвалення [9]; По крайній мірі вартість розмитнення не повинна бути більше ніж вартість сам автомобіль [7]; За можливості ми, звичайно ж, намагаємося приділити увагу максимальній кількості ваших звернень із різних питань [8];
- поєднання в один синонімічний ряд видових і родових понять: Заборонити усі масові заходи, банкети, розважальні вечірки у закладах громадського харчування» [5].

Отже, лексико-семантичні процеси вказують на кількісні та якісні зміни, які відбувались в словниковому складі української мови впродовж усієї історії її розвитку. Загалом лексична система дуже помітно реагує на переорієнтацію світу, що проявляється в збільшенні словникового складу внаслідок надання нових значень і переорієнтації старих, в активізації варіантних форм, у збільшенні можливих словотворчих засобів вираження. Основними лексико-семантичними процесами є глобалізація та автохтонізація.

Однак досить часто у медіа допускають різного типу помилки, зокрема й лексичні, що призводять до спотворення змісту тексту або до надмірного акцентування на одній і тій же інформації.

Список використаних джерел:

1. Дорогу на цвинтар зроблять...коротшою? *Подільські вісті*. 12.02.2021. URL: <https://cutt.ly/wFogviP> (дата звернення: 11.11.2021).
2. Звільнити – звільнили, зарплату не сплатили. *Подільські вісті*. 13.05.2021. URL: <https://cutt.ly/VfFogC5D> (дата звернення: 23.11.2021).

3. Зоряні шляхи Михайла Бойка. *Вечірній Кам'янець*. 17.02.2021. URL: <https://cutt.ly/GFogiod> (дата звернення: 11.11.2021).
4. Коли у серці є надія. *Подільські вісті*. 03.03.2020. URL: <https://cutt.ly/nFog5On> (дата звернення: 27.09.2021).
5. Мер Чернівців Олексій Каспрук виступив проти введення жорстокого карантину. *Вечірній Кам'янець*. 23.08.2020. URL: <https://cutt.ly/kFohY4g> (дата звернення: 28.11.2021).
6. Олег Козачук: Через два роки можливе зниження тарифу на електроенергію. *Подільські вісті*. 14.07.2020. URL: <https://cutt.ly/JFokg18> (дата звернення: 28.11.2021).
7. Період розмитнення «євроблях» можуть продовжити ще на півроку. *Вечірній Кам'янець*. 03.05.2019. URL: <https://cutt.ly/ffFohC0T> (дата звернення: 29.11.2021).
8. Побратими-однополчани, відгукніться... *Подільські вісті*. 17.09.2020. URL: <https://cutt.ly/sFoh0Db> (дата звернення: 29.11.2021).
9. Саморозвиток під час кризи чи карантину: дієві поради. *Вечірній Кам'янець*. 23.03.2020. URL: <https://cutt.ly/MFohhzy> (дата звернення: 28.11.2021).
10. Стишов О.А. Лексикологія. Лексикографія: навч. пос. Біла Церква, 2019. 198 с. URL: <https://cutt.ly/pFosaaD>
11. Яка прихована функція активізується, якщо натиснути кнопку скидання добового пробігу. *Вечірній Кам'янець*. 04.08.2020. URL: <https://cutt.ly/AFolBIM> (дата звернення: 28.09.2021)

In the article the lexical system of the modern Ukrainian language is proved to react significantly to the reorientation of the world, which is resulted in increasing vocabulary as a result of giving new meanings and reassessment of old ones, in the activation of variant forms, in an increasing possible word-formation means of expression.

Key words: lexical system, lexical norm, lexical error, globalization of language, autochthony of language.

Отримано: 30.03.2022

УДК 811.161.2'373.612.2:821.161.2-1Почапська

*С. В. Бурмецька, магістрантка 1 курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: І. С. Беркещук, кандидат філологічних наук, доцент*

МЕТАФОРА ЯК СТИЛЕТВОРЧИЙ ЧИННИК У ПОЕЗІЇ ОКСАНИ ПОЧАПСЬКОЇ

У статті проаналізовано метафоричний світ поетичних творів збірки «Кленопис осені» О.І. Почапської.

Ключові слова: метафора, поетичні метафори, концептосфера, метафорична модель.

Тривалий час метафору розглядали як образний засіб, оснований на переносному вживанні слів і покликаній орнаментувати художній текст, посилювати його вплив на адресата. Інтелектуальний розвиток людства в другій половині ХХ ст. розширив сферу використання метафори й спричинив переосмислення її ролі в мовно-мисленнєвих процесах.

Метою нашої наукової розвідки є комплексний аналіз метафоричних систем мовних засобів у поезіях Оксани Почапської.

Об'єктом дослідження є поетичні метафори збірки «Кленопис осені» [3].

Прикметно, що основними донорськими зонами метафор в українській поезії визначено три концептосфери: *людина, природа, предмети*.

Метафора концептосфери *людина* є важливим феноменом людського мислення і вважається таким способом пізнання світу, що виконує не лише номінативну функцію, але й визначає певне бачення предметів та явищ. Виникнення такого роду метафори ґрунтується на асоціативних зв'язках людського досвіду.

У збірці поезій «Кленопис осені» психічні явища і процеси авторка часто пов'язує із *серцем* та *душею*, ототожнюючи їх з усім внутрішнім світом людини. *Серце* постає не як орган людського організму, а як внутрішній психічний світ людини. Для поетичного осмислення *серця* митець використовує традиційні метафоричні моделі, модифікуючи їх та ускладнюючи. Наприклад, традиційна метафора *серце плаче*, що означає сумний настрій, модифікована метафорою *серце заскимить*:

*Кохасмо пізно. І завжди недовго й невчасно.
І вивившись, чекаєм, зак **серце** чисть **заскимить*** (с.87).

У наведеній метафорі відображені уявлення про серце як про внутрішній простір, світ.

Значення важкого, гнітючого стану виражає метафора *гріти під серцем змію*:

*Купаю душу в чисті четверги
І кубла змії **під серцем** **грію** **вперто*** (с.49).

Метафоризація серця подібна до розвитку метафоризації душі, що пов'язано з частим їхнім ототожненням.

Друге угруповання представляють метафори концептосфери природа.

В українській поезії природа найчастіше опиняється в центрі уваги митця, що зумовлено впливом фольклорної та літературної традиції. Метафори з реципієнтними зонами сонце, місяць, зорі часто метафоризує у поезіях збірки «Кленопис осені» О.І. Почапська.

Особливості метафоризації **сонця** визначає переважно фольклорна традиція, сформована на східнослов'янській міфології. Метафорою міфологічного походження є око → сонце. Вона використана й у традиційному вигляді, і як основа для творення індивідуально-авторських метафор.

На основі архетипної моделі око → сонце з'явилась метафора **вдивившись сонцем**:

*Я вам писатиму про те, як плаче небо,
Вдивившись сонцем у земну блакить* (с.77).

В українській поезії місяць здебільшого метафоризують за аналогією до людини. Тому серед метафор міфологічного походження у збірці «Кленопис Осені» є модель місяць → людина. Наприклад:

*Як **зачепиться місяць**
За гілку старої кичери,
Неодмінно **зайдить**
я запрошую вас на вечерю...* (с.88).

Низька частотність використання цієї метафори свідчить про те, що вона є індивідуально авторською.

Досить поширеною є метафорична модель зорі → людина. О. І. Почапська проектує на реципієнтну зону зорі дії, притаманні живим істотам, зокрема сміятися:

*Най залоскочуть **верби і слова,**
І насміються зорі і трава* (с.26).

Метафорична модель очі → зорі, яка має міфологічне походження і давню традицію вживання в українській поезії, зустрічаємо у рядках

*Дивитися в **очі.**
Щоб **гасли і сонце, і зорі!*** (с.7).

До третього угруповання належать метафори концептосфери ПРЕДМЕТИ. Ця концептосфера є неоднорі-

дною та строкатою, адже до неї входять предмети побуту, споруди, механізми тощо.

Часто з предметів побуту реципієнтними зонами метафоричних проекцій постають різні структури, а саме види меблів (ліжка, постіль, колиска, ослинчик, стіл), донорською зоною яких є людина, її стан:

*А що є зрада? Все на світі – зрада...
Самотнє ліжко, і незваний гість* (с.25);

В іншому випадку:

*Ми б обвінчалися ще перед постом,
Коли б не триклята самотня постіль* (с.38);

Споруди у збірці поезій О.І. Почапської «Кленопис осені» представлені як житлові, господарські, інженерні споруди.

Традиційним об'єктом поетизації є хата, яка завжди була матеріальною і духовною основою сім'ї, своєрідним оберегом, який захищає людей не лише від негоди, а й від ворожих темних сил. У поезії О.І. Почапської мовний знак зоряне небо спроектовано на житлові споруди, наприклад:

*Вже навіть у зорях,
Що стигнуть від хати до хати,*

*Вже навіть у зорях
Не хочу без тебе літати* (с.17).

Загалом метафорична система мовних засобів у поетичній збірці «Кленопис осені» – надзвичайно багатогранне явище, яке органічно влітається в індивідуально-художнє мислення поетеси, розкриваючи особливості світосприйняття і творчу індивідуальність митця.

Список використаних джерел:

1. Кабачинський М. Філософські мотиви у творчості молододільської поетеси Оксани Почапської. *Духовні витoki поділля: митці в історії краю. Матеріали IV всеукраїнської науково – практичної конференції*. 2014. С. 75-79.
2. Костомаров М. Слов'янська міфологія : Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. Київ: Либідь, 1994. 384 с.
3. Почапська О. Кленопис осені: поезія. Хмельницький: А. Цюпак, 2007. 112 с.

The article analyzes the metaphorical world of poetic works of the collection «Klenopys oseni» by O. Pochapska.

Keywords: metaphor, poetic metaphors, sphere of concepts, metaphorical model.

Отримано: 30.03.2022

УДК 373.5.016:[821.161]

*М. М. Бурса, магістрантка 1 курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: Л. І. Починок, кандидат філологічних наук, доцент*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті характеризуються теоретико-методичні аспекти розвитку образного мислення учнів засобами художньої літератури. Підхід до розуміння сутності поняття «образне мислення» сприймається як естетична культура, що визначається особливостями сприймання та оцінювання літературних творів.

Ключові слова: образне мислення, художня література, здобувачі освіти.

Опора на дослідження психологів і дидактів щодо проблем розвитку літературно-творчих здібностей особистості дає можливість з'ясувати, що вони охоплюють здатність індивіда повноцінно естетично сприймати і розуміти різні художні системи, зокрема мистецтво слова; точність образного бачення з допомогою розвинених уяви і фантазії; схильність до накопичення знань у галузі літературознавства та мовознавства; розвинену самокритику; внутрішню мотивацію щодо спрямованості на досягнення успішних результатів; потребу у враженнях.

Образне мислення трактується як пізнавально-творча діяльність, спрямована на усвідомлення змісту образів художнього твору та їх відтворення.

Дослідження природи образного мислення в контексті літературно-творчого процесу дає змогу стверджувати, що: літературна творчість – складна психічна діяльність, супроводжувана процесом мислення в образах із метою пошуку нових, якісних змістів художнього відтворення дійсності. Образне мислення реалізується за умови свідомої спрямованості людини на творчий процес, поетапному здійсненню якого передують збагачення раціональним та чуттєвим досвідом індивіда.

Важливу роль у формуванні досвіду образного мислення здобувачів освіти дослідники відводять читацькому сприйманню, проблемним та ігровим ситуаціям (Н. Волошина [2], В. Коваленко [3]). Завдяки створенню таких ситуацій спостерігається активізація творчої думки схильних до творчості учнів. Зазначимо також, що в основі літературної творчості лежить гра уяви і фантазії, тому використання гри в процесі формування образного мислення підлітків сприяє накопиченню їхнього творчого досвіду.

Надзвичайно важливу роль у вирішенні цієї проблеми має впровадження в навчальний процес «чужого»

досвіду, зокрема, його творчо опрацьованої ідеї. Особлива роль у цьому, на нашу думку, відводиться вчителю, від характеру настанов якого залежить хід думок вихованця. Ми беремо до уваги міркування Бахтіна [1] про те, що обдарованість, особливо літературна, за своєю природою потенційна, тому потребує постійного включення особистості в творчий процес із метою активізації і вдосконалення її духовних сил.

Для перевірки дієвості визначених нами дидактичних умов формування образного мислення підлітків ми організували та провели дослідно-експериментальну роботу в Усть-Чорнянському опорному закладі загальної середньої освіти Усть-Чорнянської селищної ради Тячівського району Закарпатської області.

До роботи були залучені учні 6-тих класів: 6-А клас нами обраний як експериментальний, 6-Б клас – як контрольний.

На першому етапі здійснено констатувальний експеримент, який мав на меті визначення наявного рівня розвитку образного мислення школярів контрольного й експериментального класів.

Завдання констатувального експерименту:

1. Вивчити й узагальнити практичний досвід учителів-словесників з проблеми формування образного мислення у процесі опрацювання художніх творів і визначити етапи формування образного мислення підлітків.
2. Розробити критерії та рівні сформованості образного мислення.
3. Дослідити фактичний рівень сформованості образного мислення учнів.

Основним методом для визначення рівня сформованості образного мислення здобувачів освіти на етапі

констатувального зрізу є спостереження за сприйманням та творенням художніх образів у процесі виконання творчих завдань. Зокрема, до уваги ми брали роботи, написані на теми, запропоновані вчителем.

До основних показників сформованості образного мислення здобувачів освіти ми відносимо:

- 1) наявність концентрованої уваги і зосередженості в процесі сприймання навчального матеріалу і виконавської діяльності школярів. Цей показник стосується мотиваційно-ціннісного та творчодіяльнісного критеріїв;
- 2) повнота відповіді здобувачів освіти на питання вчителя. Цей показник стосується раціонально-когнітивного критерію;
- 3) адекватність словесних характеристик змісту художніх образів. Цей показник стосується раціонально-когнітивного, емоційно-емпатичного та мотиваційно-ціннісного критеріїв;
- 4) спроможність до розпізнавання і розшифрування метафор, порівнянь в різноманітних художніх творах. Здатність спрямовувати мислення на пошук нових ідей, образів для їх успішної реалізації під час сприймання художнього твору, в процесі власної творчості. Цей показник стосується раціонально-когнітивного та творчодіяльнісного критеріїв;
- 5) вияв зацікавленого ставлення до сприймання і відтворення мистецтва слова, зокрема поезії, бажання пізнати способи і шляхи його розуміння і творення. Цей показник стосується раціонально-когнітивного, емоційно-емпатичного та мотиваційно-ціннісного;
- 6) активність (динамічність і успішність) у процесі художньої діяльності на уроці. Цей показник стосується всіх критеріїв.

Складність вирішення проблеми формування образного мислення на уроках літератури зумовлюється низкою суперечностей:

- 1) між потребами гуманітарно-естетичного спрямування навчально-виховного процесу і реальним станом викладання предмету «Українська література»;
- 2) між формальним визнанням значення образного мислення як важливої системної структури розвитку особистості в цілому і фактичною недооцінкою його в шкільній практиці.

Тому натрапляємо тільки поодинокі звернення вчителів до проблем розвитку літературно-творчих здібностей школярів за допомогою оволодіння основами літературної творчості. Через це творчі спроби здобувачів освіти відзначаються здебільшого стереотипністю художніх ідей та образів.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики: [Исследования разных лет]. Москва: Худож. лит., 1975. 504 с.
2. Волошина Н. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури: [монографія]. Київ: Рад. школа, 1985. 79 с.
3. Коваленко В. Повторюючи шлях уяви, думки, почуття... *Українська література в загальноосвітній школі*. 2002. №2. С. 55-60.

The article characterizes the theoretical and methodological aspects of the development of figurative thinking of students using fiction. The approach to understanding the essence of the concept of «figurative thinking» is treated as an aesthetic culture, which is a feature of interaction and evaluation of literary works.

Key words: figurative thinking, fiction, students.

Отримано: 30.03.2022

УДК 378.016:070(100)(091)

*О. І. Валяровська, магістрантка 1 курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: О. С. Волковинський, доктор філологічних наук, професор*

СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНТЕНТУ В КРОСМЕДІЙНІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ

На сьогодні більшість засобів масової інформації перейшли до кросмедійної площини. Зважаючи на це, зростає потреба у виокремленні певних вимог до створення і репрезентації інформації. У статті досліджено особливості творення матеріалів для різного виду кросмедіа, а також специфіку взаємодії нових медіа із аудиторією.

Ключові слова: кросмедіа, засоби масової інформації, мультимедіа, конвергентність, контент, комунікація.

Характерними рисами XXI ст. стали стрімкий розвиток інноваційних технічних засобів і поява нових інформаційних технологій. Ці процеси надали поштовх до трансформації традиційних видів ЗМІ, глобалізації медійних систем і розробці новітніх форм масової комунікації.

Цифровий формат, що домінує практично у всіх сферах життя людини, поширився на сучасні ЗМІ. Через глобальні зміни, що виникли у технічній галузі, традиційна журналістика переходить до медіакомунікацій. Якщо раніше, конкретний формат ЗМІ був представлений однією медіаплатформною, то тепер спостерігається тенденція до використання мультиплатформності [2, с.7]. Реципієнти отримали можливість одночасно читати газету в паперовому варіанті, переглядати її веб-версію на сайті цього ж ЗМІ, ділитися думками чи зауваженнями у соцмережах.

Важливою ознакою сучасної медійної продукції стала конвергентність. У перекладі з латини «convergo» означає «сходитися в одну точку», «зливатися». У широкому розумінні поняття «конвергенції» трактується як процес зближення, сходження в різних сенсах, пошук компромісів. Розвиток конвергенції в середовищі сучасних медіа відбувається спільно з такими ознаками як інтерактивність, мультиплатформність і кросмедійність. Ці явища суттєво впливають на зміни, що відбуваються

з традиційними українськими ЗМІ. Проте, досі залишаються вивченими не повною мірою.

Чимало науковців останнім часом працюють над дослідженням специфіки конвергентних медіа: Л. Горюденко, К. Плещенко, В. Рябічев, І. Мариненко, В. Золяк, І. Шутяк. Дослідженню візуального контенту медіа, технологій подачі інформації, а також особливостям структури кросмедіа присвячують монографії та статті А. Ворона, О. Ситник, А. Захарченко, В. Шевченко, Г. Семенюк, В. Гридчина, В. Карпиленко. Оскільки відео контент є основною частиною кросмедіа і відіграє важливу роль у залученні цільової аудиторії, то для розуміння специфіки новітніх медіа необхідно вивчати технології інтерактивного телебачення. Саме цим займаються А. Полісученко, І. Мацішина, В. Гоян, О. Ятчук та інші.

Мономедійне середовище, в якому тривалий час функціонували традиційні масмедіа, відходить у минуле. На зміну йому приходять кросмедіа. Вони стають важливою ланкою у ряді таких взаємопов'язаних процесів, як конвергентність і мультимедіа [1, с.297]. Явище мультимедійності означає застосування нових інформаційних платформ, викликає трансформацію журналістських структур у напрямку створення конвергентних ЗМІ, а

кросмедіа зосереджують увагу на філософській складовій журналістики. Вони розширюють межі звичної комунікації шляхом залучення ширшого кола споживачької аудиторії, учасники якої стають співавторами і творцями інформаційного простору, що спричиняє ефект трансмедіа [4, с.91]. Якщо мультимедіа варто аналізувати в аспекті технічної платформи поширення інформації, то кросмедіа – в аспекті змістової складової, особливостей сприйняття і осмислення контенту реципієнтами. Кросмедіа модернізує комунікативний процес, включаючи у нього активний фідбек зі споживачем інформації, забезпечує участь реципієнта у творенні контенту ЗМІ.

На сучасному етапі кросмедійність характерна для більшості ЗМІ, незалежно від виду, тематичного спрямування і цільової аудиторії. Так, газети, окрім друкованого варіанту, випускають незалежне цифрове онлайн-видання. Новинний чи спеціалізований журнал створює додаток для смартфонів і планшетів, щоб використовувати усі візуальні можливості електронної версії. Радіостанції розробляють вебверсії засобу масової інформації, які можуть містити не лише аудіальний, але й відеоконтент із зустрічей чи подій. Телевізійний канал поширює прямі трансляції про головні події дня у соціальних мережах Facebook, Instagram, Twitter.

Ключова відмінність кросмедіа полягає у візуалізації контенту, яка може бути як доповненням до текстової інформації, так і самостійним матеріалом (інфографіка, зображення, відео). Візуалізація, що виявляється комунікативною складовою, націлена на підвищення ефективності комунікації, залучення ширшої аудиторії. Завдяки наочному відображенню інформації поглиблюється процес засвоєння образів користувачем [3, с.76-77]. Н-д: складні статистичні дані пояснюються у простий, доступний спосіб за допомогою діаграми. Динамічна візуалізація розширює рамки можливостей реципієнта, дозволяють створити власне уявлення про подію, повернутися у момент, коли подія ще не відбулася і самостійно оцінити ситуацію, атмосферу. Такий підхід потребує певних вмінь і навичок журналіста, глибинного аналізу ситуації, особливого бачення події.

Новітня журналістика, яка ґрунтується на засадах кросмедійності забезпечує надшвидке поширення інформації, трансформується відповідно до вимог читачів різних вікових груп, соціального становища, статі чи інтересів. Підтвердження перспективності формату кросмедійної журналістики у сфері українського інформаційного простору є те, що в усьому світі залишається все менше представників, що використовують виключно один канал поширення. Для нових медіа характерні пошуки можливостей залучення ширшої аудиторії, включення реципієнтів у процес творення контенту. Саме кросмедіа стали рішенням цього питання, оскільки телеканали, радіостанції, друковані ЗМІ та рекламні агенції, які використовують мережу Інтернет і мобільні додатки, працюють над створенням нових технологій комунікації.

Вибір типу медійних каналів для поширення інформації залежить від того, яким шляхом медіаконтент ефективніше «рухатиметься» до споживачів. Поширення одного контенту на різних медійних платформах в

Інтернеті спричиняє розвиток такого соціального феномену, як «уявна співпричетність» до творення журналістського матеріалу реципієнтами.

Чимала частина суспільства вважає себе співавтором новинних або аналітичних матеріалів після того, як залишить свій коментар під конкретним текстовим чи візуальним матеріалом у соцмережах чи вебресурсах. За наявності такої взаємодії на постійній основі можна стверджувати про зв'язок між журналістом і реципієнтом, медійною корпорацією та споживачами інформації. Зважаючи на це, буде доцільно сформулювати ще один важливий принцип кросмедійної журналістики – комплексна передача інформаційних чи аналітичних матеріалів у соціальне середовище і залучення реципієнтів до творення контенту.

Таким чином, специфіку репрезентації інформації в кросмедійній журналістиці можна простежити у декількох аспектах. По-перше, це швидкість поширення соціально значущої інформації, оперативність надходження контенту до потенційної аудиторії. По-друге, розробка інформаційних чи аналітичних матеріалів з розрахунком на широку публіку (незалежно від віку, статі, соціального чи матеріального стану) і мультимедійний формат контенту. По-третє, заміна пасивного споживання інформації аудиторією, включенням реципієнтів у процес творення медійного продукту за допомогою коментарів у соціальних мережах, блогів, форумів, обговорень. Усі ці складові забезпечують максимальну доступність соціально важливої інформації. Використовуючи мобільний і цифровий зв'язок, платформи соціальних медіа, Інтернет-ресурси, реципієнти споживають інформацію незалежно від місця знаходження і обставин. Для сучасного журналіста стають необхідними вміння і навички адаптування контенту для різних медійних платформ, щоб реагувати на актуальні виклики і потреби інформаційного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Василик Л. Крос-медіа як тренд сучасної журналістики. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2013. Т. 52. С. 297-300.
2. Крецу І., Гузун М., Василик Л. Підручник з крос-медіа: підручник. Бонн: Видавничий дім Шиллера, 2015. 140 с.
3. Сарміна Г.І. Стратегічність в умовах крос-медійної діяльності. *Актуальні проблеми сучасного мас-медійного простору*. Херсонський державний університет, Херсон, 12-13 вересня 2016 р. С. 76-77.
4. Чічановський А.А. Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем. Київ: Грамота, 2010. 568 с.

Nowadays most media have moved to the crossmedia plane. In view of this, there is a growing need to identify certain requirements for the creation and representation of information. The article examines the features of creating materials for different types of crossmedia, as well as the specifics of the interaction of new media with the audience.

Key words: crossmedia, media, multimedia, convergence, content, communication.

Отримано: 30.03.2022

Х. І. Грицай, магістрантка I курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: **Н. Д. Коваленко**, доктор філологічних наук, доцент

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕМІЩЕННЯ ЛЮДИНИ В НАРОДНИХ ПОРІВНЯННЯХ

У статті досліджено особливості виявлення характеристики переміщення людини в просторі на матеріалі порівнянь говіркового мовлення, акцентовано на вияві культурно-національного коду.

Ключові слова: порівняння, діалектне мовлення, говір, переміщення в просторі.

Вивчення сталих порівнянь говіркового мовлення залишається одним із важливих завдань української діалектології. Упродовж останніх десятиріч ХХІ ст. сталі народні вирази українських діалектів стали вивчатися досить інтенсивно, незважаючи на складнощі запису матеріалу від носіїв говірок, апробацією нових методів його дослідження. На сьогодні цінний діалектний матеріал зафіксовано у словниках діалектної лексики (М.М. Онишкевич, В.А. Чабаненко, М.М. Корзонюк, А.Т. Сизько), матеріалах до словників фразем (А.П. Грищенко, М.Т. Доленко, Н.Д. Бабич, О.С. Юрченко, Л.І. Ройзензон, С.І. Ройзензон, А.О. Івченко), регіональних фразеологічних словників (Н.Д. Вархол, А.О. Івченко, Г.М. Добролюбова, О.С. Юрченко, А.А. Сагаровський, В.Д. Ужченко, Н.Д. Коваленко). Одночасно із записами зразків народного мовлення здійснюються апробації різних підходів і методів досліджень у сфері сталих мовних одиниць.

Необхідність проведення таких досліджень зумовлена й позамовними факторами, оскільки науково-технічний розвиток спричиняє прискорену архаїзацію мовних одиниць, різні екологічні й антропогенні чинники впливають на міграцію населення, а це приводить до поступового зникнення з ужитку груп лексики та фраземіки. Аналіз порівнянь діалектного мовлення дозволить отримати нові дані щодо побутування та функціонування одиниць.

Об'єктом нашої розвідки обрано фразеосемантичне поле «Переміщення людини в просторі» в говірковому мовленні мешканців Західного Поділля.

В аналізованому полі на матеріалі досліджуваних говірок зафіксовано лише 2 фразеосемантичні групи, до складу яких увійшли 2 семантичні ряди: «непорушно стояти» та «розлягтися».

У межах семантичного ряду «непорушно стояти» визначено структурно-семантичну модель порівняння «стояти + як + дерево, дерев'яний предмет = непорушно стояти», яка широко представлена в західноподільському говірковому мовленні: *стаў як дуб, сто'їати як пен', стоўбичи'ти як пен', сто'їати як пе^н'ок, сти'р'чати як пе^н'ок, сто'їит' як слуп (стовп), сто'їати як стоўп, сто'їит' як стоўб не^н'он'тесаній, ў'копаній як стоўб*.

За матеріалами, виявлено приклади однакової семантики деяких порівнянь, їхнього компонентного складу і структури у різних діалектах: «непорушно стояти» – у західноподільських говірках *сто'їати як ў'копаній*; у бойківських – *си вко'паній* [4, с.46].

Фраземи українських суміжних чи ередньо п зон, які збігаються за компонентним складом, але різняться за семантикою, становлять невелику групу в досліджуваному семантичному полі, наприклад, у західноподільських говірках – *сто'їати як стоўп* «непорушно стояти»; у лемківських – *стояти як кам'яний стіп* [1, с.128] «здивуватися».

Досліджуване фразеосемантичне поле в українському діалектному просторі наповнене семантичними

рядами фразем, що лінгвалізують певне положення людини у просторі та його зміну: «стояти», «звестися, піднятися», «розлягтися», «втїкати».

Структурно-семантична модель «стояти + як + дерево, дерев'яний предмет = непорушно стояти» представлена в південно-західному наріччі, наприклад: у західноподільському говірковому мовленні – *сто'їит' як слуп, сто'їати як стоўп, сто'їит' як стоўб не^н'он'тесаній, ў'копаній як стоўб, стаў як дуб; сто'їати як пен' / стоўбичи'ти як пен', сто'їати як пе^н'ок / сти'р'чати як пе^н'ок*; у закарпатських говірках зафіксовано *стоїа'ти, як бо'та* (палиця) [3, к.197].

Структурно-семантична модель «лежати + як + назва домашньої тварини = розлягтися» виявляється у багатьох говірках північного та південно-західного наріччя, наприклад: у західноподільських говірках – *розл'а'тис'а як ко'рова*; закарпатських – *лежи'т' гурни'ц', чи бык* [3, III, к.444], *лижи'чи, як вити'р'* (кабан) *годо'ваній* [там само, к.407]; передньо-польських – *лежить, як коут у подушках; лежить, як собака в коноплях* [1, с.167].

Отже, за матеріалами фразеосемантичного поля «Переміщення людини в просторі» виділено 2 семантичні ряди, кожен із яких репрезентує лише одну структурно-семантичну модель.

Багатство виражальних засобів мовлення є показником рівня його розвитку та досконалості, що виявляється насамперед у різноманітних порівняннях, метафорах тощо – живому і невичерпному джерелі нових виражальних засобів народу. Такі сталі одиниці мови надають мовленню яскравих рис національного характеру, неповторного колориту.

Список використаних джерел:

1. Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. Пряшів, 1990. 160 с.
2. Грищенко П.П. Матеріали для діалектного фразеологічного словаря українського Полесься (село Лучанки Овручського району Житомирської області). *Вопр. фразеології*. Тр. СамГУ. Самарканд, 1975. Вып. 272. №8. С. 162-177.
3. Дзензелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської обл. України (лексика). Ужгород, 1993. Ч. III.
4. Прадід Ю.Ф. Із спостережень над українською діалектною фразеологією (на матеріалі бойківських говірок). *Мовознавство*. 1992. №5. С. 44-47.

In the article the features of identifying the characteristics of person's movement in space on the material of comparisons of dialect language have been studied, the emphasis is the manifestation of cultural and national code has been made.

Key words: comparison, dialect language, dialect, movement in space.

Отримано: 30.03.2022

*М. Р. Коваленко, магістрантка 1 курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: Н. Д. Коваленко, доктор філологічних наук, доцент*

АКТУАЛІЗАЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ МАРІЇ МАТІОС

У статті досліджено особливості вживання діалектизмів у мові творів української письменниці Марії Матіос.

Ключові слова: діалектизм, лексика, художній твір, Марія Матіос.

Взаємодія діалектів і літературної мови є важливою науковою проблемою функціонування національної мови. На сьогодні маємо чимало наукових праць про особливості використання діалектизмів в ідіостилі українських письменників. Дослідники творчості митців, характеризуючи мову творів, відзначають роль і значення вжитих діалектизмів, функції (образотворчу, стилізаторську), потребу використання та ін.

Особливості вживання діалектної лексики в мові художнього твору досліджували С.П. Бевзенко, Т.Ф. Бугайко та Ф.Ф. Бугайко, С.Я. Єрмоленко, О.М. Бандура, В.С. Ващенко, М.Ф. Станівський, Г.О. Козачук, Й.О. Дзензелівський, І.Г. Матвіяс, В.В. Грешук та ін. Ґрунтовно досліджено функціонування діалектизмів у віршах І. Некрашевича (XVIII ст.), творах І. Котляревського, Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, Марка Вовчка, Ю. Федьковича, В. Стефаніка, М. Черемшини, І. Франка, Д. Павличка, О. Гончара, Я. Галана, Лесі Українки та ін. Кожен дослідник висловлює свою думку щодо вживання авторами діалектизмів (здебільшого сходяться на думці, що використання діалектизмів має бути обережним, стилістично виправданим), відкриває ще один ракурс аналізу художніх образів – мовний, додає нову інформацію про стилістичне значення діалектної лексики у семантичному просторі художнього тексту.

У дослідженнях простежуємо думку, що в живому народному мовленні «відбито такі чесноти українців, як глибока релігійність, працьовитість, висока культура, безмежна пожертва в ім'я вітчизни, лицарське ставлення до супротивників, історична пам'ять роду й народу» [1], а «літературна мова живиться соками народних говорів, народні говори завдяки літературній мові набувають більшої суспільної значимості» [2, с.161].

Сучасна українська письменниця Марія Матіос часто використовує регіональне мовлення, уживаючи говіркові слова, зокрема гуцулізми, як у мовленні дійових осіб, так і в авторській. Авторка змальовує життя у формі окремих конкретних подій, явищ, осіб, словом створює ілюзію, а читач ніби переноситься в інший регіон і стає безпосереднім свідком подій, про які йдеться у творі, що досягається якнайточнішими територіальними номінаціями. Марія Матіос переносить читача в певне соціальне і говіркове середовище, і читач ніби знаходиться серед людей цієї території, чує їхнє мовлення з усіма його особливостями, зокрема діалектизмами.

У прозових творах зафіксовано такі групи лексики:

- назви речей домашнього вжитку (*міщулик* – мішечок; *маглівниця* – рубель; *рутьцак* – рюкзак; *хітанка* – гойданка; *джерга* – різнокольорова вовняна ковдра);
- назви транспорту (*фіра* – віз, підвода);
- номінації людей за різними характеристиками: *вуйко* – про старшого за віком дядька; *вуйна* – про старшу за віком жінку;

- *верстак* – ровесник;
- *шугай* – хлопець, парубок;
- *каламітний* – заводій; газдиня – господиня;
- *газда* – господар; газди – господарі;
- *мольфар* – чаклун; *зведениця* – покритка;
- номінації абстрактних понять: *люба* – кохання; *крішечка* – дрібка;
- часто говіркові слова авторка використовує для називання тварин і рослин: *дріб* – вівці; *половик*, *каня* – яструб; *матриган* – золотий корінь; беладонна; шулька – качан;
- численною є група слів на позначення географічних об'єктів: *кичера* – гора, вся вкрита лісом, крім вершини; *мочар* – трясовина заболочена місцевість;
- цікавими є регіональні назви явищ природи: *рантвівка* – раптовий, короткочасний дощ, злива; *туча* – 1) бурхлива злива з вітром і громом; 2) темна грозова хмара; 3) град;
- назви військової тематики: *гвера* – рушниця; *канони* – гармати та ін.

У житті гуцулів тісно переплетені два простори – реальний та ірреальний, що на мовному рівні виявляється у функціонуванні багатьох лексем на позначення надприродних сил та людей, які можуть, за народними віруваннями, керувати цими силами. В аналізованих творах часто натрапляємо на такі слова: *дідько* – чорт; *нявка* – мавка.

Лексичні діалектизми охоплюють найрізноманітніші сфери життя, але передусім вони пов'язані з побутом, виробничою діяльністю, родинними стосунками. Найчастіше – це діалектні іменники, дієслова, прикметники й прислівники, зрідка – займенники, числівники і службові частини мови.

Отже, діалектизми дають можливість авторові підкреслити територіальне походження персонажів, їх характери, індивідуальні особливості, освіту, розвиток, гумор, дотепність, душевний настрій у момент зображення. В авторській мові діалектні номінації використовуються в етнографічно-побутових описах, у створенні характеру зображуваної місцевості, з метою стилізації мови.

Список використаних джерел:

1. Гуїванюк Н.В. Українознавчі аспекти живої народної мови. URL: <http://archive.ndiu.org.ua/toprint.html?id=125>.
2. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. Київ: Наукова думка, 1990. 168 с.

In the article the peculiarities of using the dialect units in the language of the works of Ukrainian writer Maria Matios have been researched.

Key words: dialect units, vocabulary, literary work, Maria Matios.

Отримано: 30.03.2022

В. О. Компанієць, студентка 2 курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: **З. С. Шевчук**, кандидат філологічних наук, старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС)

Стаття присвячена аналізу негативних емоцій жінки в контексті становлення нової гендерної концепції, які вербалізуються різними мовними засобами у прозових творах Марії Матіос

Ключові слова: психолінгвістика, концепт, конотація, антиномія, дихотомія

Характерною рисою сучасної гуманітарної науки є пошук смислових і мовних доміант української національної мовної особистості. Її найважливішими атрибутами вчені вважають духовність (релігійність), соборність, всесвітню чуйність, прагнення до вищих форм досвіду, тобто все, що описує її психологічну сферу. У контексті сучасних антропологічних досліджень особливе місце посідає **психолінгвістика** – наука про закони спілкування, про сприйняття та продукування мовлення, формування висловлень у відповідності зі системою мови, про закономірності мовленнєвого впливу на оточуючих. Українська дослідниця Л. Калмикова вважає, що «...психолінгвістика – це науковий напрям, що зародився на перетині двох наук – психології й лінгвістики (мовознавства) – з метою вивчення мовленнєвої діяльності людини (дитини), починаючи з етапу породження мовленнєвого висловлювання (мовлення) і закінчуючи результатом – фактом сприймання мовленнєвої продукції...» [6, с.33].

Проблеми ролі психологічних процесів в мовознавстві в аспекті антропологічної парадигматики присвячені праці В. Вундта, Ф. де Соссюра, М. Алпатової, Р. Фрумкіної, С. Ермоленко та ін.

Сучасна українська жіноча проза поєднує в собі три основні тематичні пласти: минуле українського буття в усіх його складностях і суперечностях, жінка у кращих і гірших виявах своєї людської сутності, сучасне у його драматичній, але не безнадійній перспективі. Причому, саме новий образ жінки, нова концепція її особистості, є, на наш погляд, тією спільною ланкою, яка дозволяє розглядати жіночу прозу сучасності як єдиний феномен і нове покоління.

Марія Матіос – одна з небагатьох письменниць сьогодення, яка витворює глибоко психологічний образ жінки, характерний подекуди трагізмом, в основі якого особиста драма пошуку гармонії.

Проза письменниці у буквальному сенсі проголошує психологічний досвід жінки, набутий нею в час великих суспільних перемін. У її творах на високий філософсько-екзистенційний рівень піднімаються теми материнства, родинних цінностей, жіночого бунту, сексуальної свободи, жіночої самотності, реабілітованої тиші крізь призму власних почувань.

Мета нашого дослідження – аналіз негативних емоцій жінки у прозових творах Марії Матіос.

Жінка у творах письменниці постає в образі страдниці, яка переживає глибокі почуття у складному суспільстві соціальних зрушень. Біль, який вона відчуває, досягає майже критичної межі, якій передують лише трагічний кінець життя: «*Але смерть не наставала, лиш цюкала внизу черева чимось пекельним і гострим так, що хотілось вирвати жало з власними кістками й м'ясом, аби не чути того – майже паралізуючого – болю*» [3, с.6]; «*Нема її сили терпіти той безконечний біль*» [4, с.8]; «*...тримала голову обома руками так само, як тримає її Даруся, коли на неї нападає біль, і хилиталася так само, як би її голову розривали іржаві обручі*» [4, с.13].

Негативною конотацією забарвлені й інші номінації (відчай, туга, сум, жаль) – репрезентанти внутрішніх психологічних відчуттів жінки в умовах дії імпульсів, спричинених певними переживаннями. Їх внутрішня форма розкриває уявлення українців про існування вищих по-

чуттів, які наділяють кожну людину емоціями, що підтверджують стан хвилювання, тривоги, неспокою у її душі. Ці поняття за принципом випадковості визначають непересічний вектор душевного стану людини, незважаючи на її власні прагнення і бажання: «*Усе лихе минулося, поблідло, втратило ясність, а туга за чимось далеким лишилася в Дарусиній голові такою гострою, що від того вона болить її*» [4, с.28]; «*Даруся тупцювала босими ногами по мерзлій підлозі ріки, ослаблими від кілька добового лежання ногами гамселила кригу, ніби місила глину і ломила руки з відчаю*» [4, с.11]; «*...і все розліталось, ніби висохла соснова шишечка? – і великий чорний сум знову побирав її голову*» [4, с.31]; «*Юр'яні жаль за ними. Бо най би собі думали по-своєму, як хотіли*» [3, с.17].

Жінку у творах Матіос повсюди переслідують страх. Це відчуття сковує її дії та закриває шлях до кардинальних змін у власному житті, але, разом з тим, вселяє мотив обережності в непростих обставинах: «*Але щоразу, коли Даруся наближається до могилки, душа її такоже згортається равликом від страху, що її зараз зустріне мертва – без татового голосу – тиша... Без голосу нашої жити?*» [4, с.28]. Відчуття страху у творах письменниці також репрезентується також лексемами – похідними дієсловами та синонімами: *боятися, перелякатися, настрашитися*, наприклад: «*Ото вона й не палить свічку: боїться, що прийде сюди котрогось разу – а голос, який завжди пливе звідусюди, як сонце, що її не знаєш звідки, більше не зустріне її*» [4, с.28]; «*Коли вона вперше спробувала заговорити з татом, страшенно перелякалася власного голосу*» [4, с.28].

Частотою вживання у творах Матіос вирізняється поняття страху, яке містить потужний заряд емоційно-негативного відтінку і виражається конструкціями типу: жах, немовби жива істота; всеїдний жах смертний; смертельний жах; чорний жах тощо: «*Але жах, немовби якась справді жива істота, був у ній скрізь. Набухав, як дріжджове тісто на теплі. І розростався в кожній клітині, немов пухлина*» [2, с.32]; «*Туга за чоловіком із роками не втихомирювалася, а лише розросталася. Так само, як розростався той всеїдний жах смерті, що сидів у кожній клітині тіла, немов витравлювана інфекція*» [2, с.34]; «*Чорний, а може, сивий жах раптово й безжально стиснув Маріціні уста й горло і бездушно здушив її дихання – так, що від напруги й опору рвалися, як міни, ослаблені альвеоли її легенів і тріскали безкровні капіляри її очей*» [2, с.44]. Кольоратив, що передає ознаку «чорний, сивий» набуває психологічного наповнення, пов'язуючись із поняттями горя, розпачу, болю.

Внутрішню боротьбу почуттів в душі жінки Марія Матіос підкреслює за допомогою виразних антиномій: «*Ця невчасна, недоречна, безтямна радість до краю знесиловала жінку, бо так не в'язалася ні з чорною барвою її вбрання, ні з чорним її думанням*» [2, с.12]; «*Тоді знову й знову переверталася в ній добре й недобре одночасно*» [2, с.14]; «*Маріца натомлено бредє поглядом уздовж безконежного Молочного Шляху – але тільки бачить, а не відчуває, тільки розуміє, а не насолоджується*» [2, с.35].

Отже, психологічний аспект у творенні нової концепції жінки відіграє провідну роль, що призведе до переосмислення традиційних уявлень про жіночу роль у сучасному світі. Репрезентація негативних емоцій в

аналізованих прозових текстах Марії Матіос доповнюють традиційний мовний портрет жінки-страждальниці, яку описує авторка.

Список використаних джерел:

1. Гундорова Т. Жінка і Дзеркало. URL: <http://ji-magazine.lviv.ua/n17/texts/hundorova.htm> (Дата звернення: 21.03.2022).
2. Матіос М. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. Львів: ЛА «Піраміда», 2008. 64+48 с.
3. Матіос М. Нація: Видання шосте. Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2011. 256 с.
4. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2007. 188 с.

5. Психологія мовлення і психолінгвістика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. Л.О. Калмикової. Київ: Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, в-во «Фенікс», 2008. 245 с.

The article is devoted to the analysis of negative emotions of a woman in the context of the formation of a new gender concept, which are verbalized by different language means in the prose works of Maria Matios.

Key words: psycholinguistics, concept, connotation, antinomy, dichotomy.

Отримано: 30.03.2022

УДК 821.161.2.09

*В. В. Крива, магістрантка I курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: Л. І. Починок, кандидат філологічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНА СИЛЬВЕТКА ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті аналізується психологічний автобіографізм у контексті творчості О. Кобилянської. Виявлено співвіднесення реального з художнім світом, що повністю розкриває авторську свідомість.

Ключові слова: автобіографічний дискурс, автобіографічний психологізм, авторське «я», О. Кобилянська.

Література дає змогу відчувати світ у всіх його іпостасях, сприймати його глибше й емоційніше. Разом з розумінням законів світу та єднанням з природою приходить осмислення своєї сутності. Саме автобіографічний дискурс є формою самоспостереження та самоаналізу, що має за мету підтвердити особистість автора як володаря свого життя, а не підлеглого. Психологиня О. Сапогова стверджує: *«Автобіографічна пам'ять, по суті, акумулює особистісно-значущі одиниці біографії, зберігає те, що відбулося в житті людини як носія культурних цінностей та представника певної історичної епохи»* (переклад наш. – В.К.) [9, с.67].

Зрештою, усі модерністи української літератури на межі XIX-XX століть, за словами Т. Гундорової, *«розв'язували дилему: визнати право на власну суб'єктивність та її виявлення у тексті чи покладатися на імперсональність зображуваного людського досвіду, на вигадку і творчу фантазію»* [1, с.26]. Тому дослідження автобіографічного аспекту у творчості О. Кобилянської є особливо актуальним, бо завдяки загальному портрету одного митця, його психологічним особливостям та життєвим позиціям, впливу модернізму й особистого досвіду на творчий почерк, можна визначити загального картину художнього світу. Звідси випливає мета нашої студії – окреслити психологічний портрет авторки на основі її романтично-індивідуалістичного світогляду, щоденникових нотатків та автобіографічних замальовок в художніх творах.

До проблеми осмислення світоглядного комплексу О. Кобилянської у різний час зверталось чимало критиків та літературознавців (О. Маковей, О. Луцький, О. Грицай, П. Филипович, Л. Білецький, О. Бабишкін, Н. Томашук, Ф. Погребенник, В. Вознюк, Т. Гундорова, І. Демченко, Л. Починок, Г. Левченко, М. Павлишин, Я. Мельничук та ін.), проте питання психологічного автобіографізму у творчому просторі письменниці досі не здобуло належного окреслення. Отож, у нашому дослідженні акцентуємо увагу на питанні пошуків О. Кобилянської власного «Я», що червоною ниткою пройшло крізь її літературну творчість.

Т. Гундорова зауважує, що *«найважливішими естетико-творчими принципами виявились її автобіографічність та відкритість у зображенні жіночої чуттєвості»* [1, с.26]. Автобіографічні спогади віддзерка-

люють особистість у непомітному ні для кого ракурсі: *«...немає особистості без можливості повернутися в минуле...»* (переклад наш. – В.К.) [8, с.48], бо те, якою людиною сприймають, і те, якою вона є насправді, не завжди збігається.

Український філософ Микола Шлемкевич стверджує, що *«людина живе в єдності своїх матеріальних та духовних проявів: її дух обтяжений тілом, а тіло – одухотворене»* [7, с.74]. Однак щось фізичне і хтиве тягне нас донизу, піддає спокусі, водночас вищі духовні прагнення спонукують до звершень, як писала О. Кобилянська у листі до В. Стефаніка, *«... я зросла в горах – і все звикла взору до чогось молитися...»* [5, с.258]. Лише у сфері духовно-творчого життя, коли душа переважає над тілом, людина дозволяє собі бути собою, не підкоряючись суспільству, родині, хибним думкам.

Справжньою, з усіма гараздами і недоліками, такою, як героїні її творів, постає перед нами Ольга Кобилянська у своєму юнацькому щоденнику, бо там завжди розмова наодинці, без потреби бути кимось. *«...Тут я вестиму мову тільки про свої почуття, про те, чим живе моє серце...»* [2, с.72], – нотує авторка. Щоденник – це монолог з собою або й навіть з тими внутрішніми особистостями, які ніколи не проявляються зовні. О. Кобилянська писала розкидано й емоційно: *«Я сиджу тут самотньою і дослухаюся до бурі в своїй душі, дослухаюся волювання шаленої, неприборканої туги... Що хоче те немудре серце? Чого воно не дає мені спокою?»* [2, с.166].

Література – ось що розбурхувало уяву, давало на снаги до життя й окриляло. Особливістю її прози є імпульсивність, пристрасність і жага слова, що характеризується виразною автобіографічністю з національними та гуманістичними рисами. *«Я писала, коли любила, писала, коли терпіла, писала, коли не находила вдоволення знадвору бажань своїх особистих, коли бачила кривду, заподіяну так людям, як звірятам, цвітам і птахам...»* [2, с.120], – зізнається О. Кобилянська.

Джерелами для письма завжди були особисті спостереження: *«все, що зо зверхнього життя робило коли глибше враження на мене, переробляла моя душа...»* [3, с.45]. Один з таких епізодів бачимо у розповіді О. Кобилянської про задумку нарисувати «Жебрачка»: *«...Я сиділа і щось шила. Нараз зачуваю ніби йойкання [...] Я накиннула хустину й вибігла на вулицю. Недалеко нашого мешкання була це*

одна вуличка; я зайшла туди й бачу: там сиділа жebraчка, сліпа, молода, з простягнутою рукою... і з цілої своєї сили кликала о милостиню! Ах, як цей образ вразив мене, як жаль стало мені цієї нещасної. Майже зі слізьми в очах я вернулася бігом додому, подала їй милостиню, а пізніше написала нарис «Жebraчка» [2, с.172].

Вразлива душа авторки має тісний зв'язок з природою, яка рятує її від страждань. О. Кобилянська згадує про свої творчі пошуки у нарисі «Доля», де надає природі великого значення у своєму житті, що та «годувала її жадібну фантазію» і завжди є «...дзеркалом душі». Саме у природних явищах, які вона описує, міститься символізм і містицизм особистості творчої натури.

Беручи матеріали для творів з народного життя, втілюючи все побачене у художню форму, письменниця твердо переконана, що література і мистецтво – це «наслідування дійсного життя» [4, с.344]. Повість О. Кобилянської «Через кладку» містить проблеми духовного самовизначення особистості, вироблення характеру та аристократизму, сутності стосунків між чоловіком та жінкою тощо. Найбільш виразною ознакою повісті є автобіографізм, що підкреслює її суб'єктивізм. Вважаємо, що діалоги персонажів репрезентують модель комунікації авторки, бо герої нагадують реальних людей з життя Кобилянської.

З життєвих вражень і особистих переживань постали й усі інші твори О. Кобилянської. Так, зокрема, «Царівна», як звиряється авторка, була «...писана кров'ю мого серця. Банда циганів-музиків – із чудовим капельмейстром Хрістофом – дала почин до написання цієї повісти. Я шаліла внутрішньо від музики, до того неустанна туга вирватися з зачарованого кола домашнього одностайного життя, де я мало що знаходила для своєї душі і фантазії, допровадила мене до того, що я, замкнена, дуже маломовна, не маючи що з «фантом» у своїй нутрі починали, писала це оповідане» [2, с.23].

Героїні О. Кобилянської поєднують у своїх душах непоєднане: вишуканість із бунтарством, умиротворення з імпульсивністю, феміністичне з прагненням чоловічої опори, однак, як зазначає Л. Починок, «...це не є виявом екзотичності, а швидше психологічним «автопортретом» самої авторки» [6, с.52].

Письменниця порівнює себе з героїнями «Valse melancolique», бо теж жила у вічному пошуку себе, борючись за свободу і жіноче щастя. «Часом мені так, як би в мені жили дві істоти. Одна думає практично, а дру-

га шукає вибране життя», – зізнається О. Кобилянська у одному з листів до О. Маковея [2, с.228].

Отже, цілком впевнено можемо стверджувати, що автобіографізм творів письменниці окреслює найбільш повний її психологічний портрет у контексті усіх аспектів життя. О. Кобилянська вибудовує цілісний художній часопростір з опорою на етичні, моральні, світоглядні та особистісні якості з метою осмислення та ідентифікації свого внутрішнього «Я». Авторка постає перед читачем як свободолюбива і сильна особистість, яка постійно прагне висот добра і краси. У нашій студії ми лише порушуємо означену проблему, що має стати основою для подальшого дослідження творів авторки у ракурсі автобіографічного психологізму.

Список використаних джерел:

1. Гундорова Т. *Femina melancholica*. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ: Критика, 2002. 574 с.
2. Кобилянська О. Слова зворушливого серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади / упорядк., передм. Ф. Погребенника. Київ: Дніпро, 1982. 359 с.
3. Кобилянська О. Про себе саму (Автобіографія в листах до проф. д-ра С. Смал-Стоцького). *Кобилянська О. Твори у 5 т.* Т. 5. Київ: Держлітвидав України, 1963. С. 241.
4. Кобилянська О. Твори у 5 т. Київ: Держлітвидав України, 1963. Т. 5. 229 с.
5. Кобилянська О. Твори: в 3 т. Київ: Держ. вид-во худ. літ., 1956. Т. 2: 1901-1910. 712 с.
6. Починок Л. Характеротипи жінки і чоловіка у творчості Ольги Кобилянської: до проблеми еволюції. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2011. Вип. 545-546. С. 50-53.
7. Шлемкевич М. Загублена українська людина. Київ: МП Фенікс, 1992. 158 с.
8. Василевская К.Н. Индивидуально-типологические особенности автобиографической памяти: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Москва, 2008. 78 с.
9. Сапогова Е.Е. Автобиографический нарратив в контексте культурно-исторической психологии. *Культурно-историческая психология*. 2005. Т.1. №2. С. 63-74.

The article analyzes psychological autobiography in the context of O. Kobylanska's work. The correlation of the real with the art world is revealed, which fully reveals the author's consciousness.

Key words: autobiographical discourse, autobiographical psychology, author's «I», O. Kobylanska.

Отримано: 30.03.2022

УДК 821.161.2.09

*М. Р. Левунець, магістрант 1 курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: Л. І. Починок, кандидат філологічних наук, доцент*

ОСМИСЛЕННЯ СЮЖЕТУ ПРО САВУ ЧАЛОГО В УКРАЇНСЬКОМУ ПИСЬМЕНСТВІ

У дослідженні акцентується увага на проблемі рецепції образу Сави Чалого в українському письменстві, висвітлюється авторська позиція митців та специфіка їх художнього осмислення складних історичних подій та характерів.

Ключові слова: образ, характер, історія, рецепція, інтерпретація.

Проблема осмислення історичного минулого України та ролі героїчної особистості в історії народу тепер є особливо актуальною. Серед багатьох складних процесів та подій у вітчизняній історії вирізняється тема гайдамаччини та її ватажків, що викликала глибоке зацікавлення митців слова. У польському та українському письменстві з'являється чимало спроб осмислення і потрактування цих трагічних подій і людських доль. Особлива увага літераторів традиційно зосереджувалася на суперечливій постаті Сави Чалого.

Першість у художньому використанні образу Сави Чалого належить представникам так званої «української

школи» в польському романтизмі (А. Незабитковський, А. Бельовський та ін.). Зображуючи українця Чалого здебільшого в позитивному плані, польські письменники переслідували суто ідеологічно мету – зробити його символом єднання двох народів. В українському письменстві до окреслення образу Сави Чалого у своїх художніх полотнах звертались М. Костомаров, Е. Сакун, І. Карпенко-Карий, В. Домонтович (Петров), М. Кононенко, В. Будзинівський, Г. Колісник та ін.

Багатогранність і контраверсійність у потрактуванні психологічно складної постаті Сави Чалого у вітчизняній белетристиці викликали інтерес істориків,

фольклористів, літературознавців та критиків. Проблему художньої рецепції образу Сави Чалого у різний час досліджували безпосередньо чи опосередковано Й. Ролле, В. Щербина, Є. Рихлик, І. Шнайдер, С. Мишанич, М. Ткачук, Н. Шпильова, Л. Чернікова, Ф. Кейда, Н. Горошко, І. Павлів та ін. Проте у кожному часі це питання набувало різного ідеологічного освітлення і тепер потребує новітнього осмислення. У нашій студії спробуємо окреслити коло творів про Саву Чалого в українському письменстві й осмислити авторську рецепцію відповідно до світоглядних позицій митців.

Першим в історії української літератури до образу Сави Чалого звернувся М. Костомаров. Як провідник і душа Кирило-Мефодіївського товариства, як представник української козакофільської ідеології, як історик, твердо переконаний у тому, що народнопоетичні пам'ятки – одне з найважливіших джерел щодо характеристики національно-визвольних рухів минулого, М. Костомаров пише драму «Сава Чалий» (1838). Цей твір поклав початок розробці історичної тематики в новій українській драматургії і надав українській драмі історіософської тональності, глибинного психологізму. Автор оригінально й мистецьки гідно репродукує складні перехрещення історичних колізій, формуючи нову модель літературного героя – індивідуума, який характеризується передусім морально-психологічною невідповідністю [2].

Варто також відзначити «Спів про Саву Чалого» Е. Сакуна (1872), що, за словами автора, «реставрований з найчистіших народних джерел» [5, с.278] і є версифікаційною стилізацією уснопоетичного твору, в якому народ висловив власний погляд на відступництво, зраду Вітчизні, утверджуючи віками формовані моральні приписи. Першоджерельним матеріалом для автора послужили друковані й рукописні фольклорні збірки, а також його власні записи, здійснені на Поділлі, Херсонщині та в Криму.

Близькою до цього твору є «Дума про Саву Чалого» М. Кононенка, написана на початку ХХ ст. На думку В. Погребенника, у поезії М. Кононенка відчутний «нахил до філософізму, потяг до освоєння літературно-фольклорної традиції» [3, с.59]. Автор зберігає строфічну форму, тропіку та ідейну спрямованість фольклорного твору, але звертає на себе увагу оригінальна характеристика поетом дружини Чалого. Молода жінка Сави – перш за все любляча мати, яку найбільше хвилює доля дитини.

Справжньою перлиною української історичної драматургії справедливо вважається трагедія І. Карпенка-Карого «Сава Чалий» (1899). Автор обрав ординарний (з історичної точки зору) факт, щоб порушити цілий ряд животрепетних проблем морально-етичного плану [6]. З цієї трагедією пов'язані і кращі традиції української класичної драматургії загалом.

Пафос оповідання В. Будзиновського «Не будь звіром» (1927) – в утвердженні думки про те, що всенародний опір чужоземним загарбникам – єдино можливий вихід з нестерпних умов життя. Це – один з кульмінаційних моментів твору в площині соціальної. Але є ще одна сторона – гуманістична. В уста Сави Чалого письменник вкладає монологу, в яких засуджується насильство й марне кровопролиття. Письменник прагне до утвердження віковичних приписів християнської моралі, якими, на його думку, не можна нехтувати ні за яких умов. При цьому соціальна, національна непримиренність в оповіданні аж ніяк не замовчується.

В. Будзиновський створює абсолютно оригінальну художню версію історичного сюжету. Відходячи від уснопоетичної концепції, що міститься в народній баладі про Саву Чалого, автор, фактично, нівелює концепцію художнього зображення характеру М. Костомарова [7]. Однак глибокої душевної психологічної колізії, як це бачимо у творах М. Костомарова та І. Карпенка-Карого, В. Будзиновському створити не вдалося. З-

поміж українських письменників, які вдавалися до зображення постаті Сави Чалого, саме таку історичну версію підтримав тільки В. Домонтович (Петров) в історичній новелі «Приборканий гайдамака» (1947), позначений прагненням до граничної психологізації зображення дійсності, чим автор досягає значного впливу на читача.

В історико-психологічній повісті Г. Колісника «Дорога до суду Сави Чалого» (1982) також виразно помітна авторська тенденція до максимально точного, рельєфного відтворення характеру. Мета мистецьких шукань письменника доволі прозора – людина у многогранності своїх контактів із світом, у складності психології, неповторна індивідуальність, у чий свідомості концентруються й переломлюються закони історії, в чий долі віддзеркалюється доля народу. Повість Г. Колісника не схожа на жоден з творів про Саву Чалого. Письменник повністю відходить і від фольклорного трактування, і від висунутої більшістю істориків версії про загибель Сави від руки Гната Голого в селі Степашки [1, с.62]. Автор представляє на суд читачів абсолютний оригінальний художній варіант життєпису цієї людини. Характерно, що Сава Чалий Г. Колісника – особистість цільна, переконана у своїй правоті й позбавлена роздвоєння, акцентацію на якому спостерігаємо практично у всіх попередніх версіях сюжету, починаючи від романтичної трагедії М. Костомарова. Не варто шукати в повісті й ідеї осудження національної зради, яка була магістральною у творах про Саву Чалого інших письменників.

Ще Ф. Прокопович у одному із своїх трактатів зауважував, що душа людини «є настільки потаємною й настільки мінливою, що жодною силою її не можна ані розгадати, ані зрозуміти» [4, с.285]. Г. Колісник якраз і прагне «зрозуміти» душу зрадника за допомогою нього самого, ніде не вдаючись до авторської атестації героя. Письменник відтворює «потік свідомості» Сави Чалого, кидає світло на важко усвідомлювані з позицій здорового глузду його вчинки, спричинені, насамперед, душевними пориваннями, особливостями характеру. Незалежна й неконтрольована внутрішня сфера Сави сприймається, як ядро найрозмаїтіших почувань, пов'язаних з трагедією людини-зрадника, яка увесь час перебувала в пошуках життєвого ідеалу, але, здається, так і не знайшла його [1, с.63]. Про Саву Чалого є ряд згадок і в романі Г. Колісника «Полин чорний, мак гіркий» (1988). Тому саме його можемо вважати останнім на сьогодні твором, де йдеться про цю історичну постать.

Як бачимо, українські письменники від М. Костомарова до Г. Колісника показали Саву Чалого на тлі складних відносин України й Польщі, наголосили на ігнорванні шляхтою прав українського народу. У творах І. Карпенка-Карого, В. Будзиновського, В. Домонтовича (Петрова), М. Сиротюка та інших митців прямо чи опосередковано утверджується глибоко патріотична думка про самобутність української нації, про те, що несправедливо вбачати в українцях гілку великоросів чи поляків. Віддзеркалюючи одну з драматичних сторінок минулої української історії, вітчизняні письменники акцентували на безперспективності обраного Савою Чалим шляху і, як наслідок, – на внутрішньо закодованій приреченості героя.

Пропоноване нами дослідження лише окреслює проблему рецепції образу Сави Чалого в українському письменстві, що потребує подальших студій та глибокого осмислення.

Список використаних джерел:

1. Кейда Ф. На семи вітрах історії: Рецепція постаті Сави Чалого в українському письменстві. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2001. №6. С. 53-64.
2. Пінчук Ю. Микола Іванович Костомаров. Київ: Наукова думка, 1992. 232 с.

3. Погребенник В. Іван Карпенко-Карий. *Українська мова та література*. 2004. №21-24. С. 50-61.
4. Прокопович Ф. Філософські твори: в 3 томах. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 1. 512 с.
5. Сакун Е. Спів про Саву Чалого. *Правда*. 1872. Ч. 6. С. 276-289. URL: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/ce.pdf> (дата звернення: 05.04.2022).
6. Чернікова Л. Сучасне осмислення психології і моралі образу Сави Чалого в трагедії І. Карпенка-Карого (І.К. Тобілевича) «Сава Чалий». *Культура народів Причорномор'я*. 2001. №26. С. 145-152.
7. Ярошевич І. Опозиція фольклорної і літературної інтерпретацій постаті Сави Чалого: автореф. дис. ... канд. філ. наук: спеціальність 10.01.01 «Українська література». Донецьк, 2003. 35 с.

The study focuses on the problem of reception of the image of Sava Chaly in Ukrainian literature, highlights the author's position of artists and the specifics of their artistic understanding of contradictory historical events and characters.

Key words: image, character, history, reception, interpretation.

Отримано: 30.03.2022

УДК 378.014.6:17.023

*Є. М. Лисиця, студентка 1 курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: З. С. Шевчук, кандидат філологічних наук, старший викладач*

ПРОБЛЕМА АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ: РОЗРОБЛЕННЯ ПОНЯТТЯ

Стаття присвячена аналізу поняття академічної доброчесності як складника якості освітнього процесу в закладі вищої освіти, опису принципів академічної доброчесності та їх популяризації з-поміж учасників освітнього процесу.

Ключові слова: академічна доброчесність, принципи академічної доброчесності, академічне середовище, заклад вищої освіти.

Євроінтеграційні процеси в освітанському просторі України обумовлюють активізацію інноваційних тенденцій відповідності стандартам якості вищої освіти закордоном. Цим пояснюється необхідність реформування усіх ланок освіти й вищої, зокрема. На конкурентоспроможність українських фахівців вітчизняного та європейського ринків праці відчутно впливає якість підготовки професійних кадрів у вищій школі та відповідність дипломів європейським стандартам [3, с.519].

Важливим складником державної політики у сфері вищої освіти є тлумачення поняття академічна доброчесність. Згідно зі ст. 42 Закону України «Про освіту», «академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [1].

Питання академічної доброчесності обговорюють на різних рівнях (законодавчому, юридичному, соціологічному, філософському, педагогічному, соціокультурному тощо). Цінним є досвід зарубіжних колег, які активно демонструють прогресивних підхід у вирішенні цього питання (Принстонський університет, Університет Клемсона та ін.). Дослідженню питання академічної культури та окремих її елементів приділяли увагу вітчизняні вчені (М. Вовк, Т. Добко, О. Кравченко, І. Пак, О. Семенов, Г. Хоружий та ін.) і зарубіжні (Д. Джонс, Л. Тревіно, К. Батерфілд, Т. Бечер, Н. Горденко, О. Єрохіна, П. Мендоза та ін.) учени.

Найповніше сутність цього поняття розкрито в «Декларації з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні», яку прийняли в Бухаресті (2004 р.) за результатами проведення Міжнародної конференції з цієї проблематики. У розділі «Цінності та принципи» Декларації були чітко визначені роль академічної етики, культури та спільноти (academic ethos, culture and community), академічна доброчесність в процесах викладання та навчання (academic integrity in the teaching and learning processes), демократичне та етичне керівництво та управління (democratic and ethical governance and management), дослідження, що базуються на академічній доброчесності та соціальній відповідальності (research based on academic integrity and social responsiveness) [4].

З-поміж фундаментальних цінностей академічної доброчесності виокремлюють: integrity, чесність, правда, прозорість, повагу до інших, довіру, підзвітність, справедливість, рівність та соціальну справедливість,

демократичне управління, якісну освіту, самовдосконалення та вдосконалення системи, інституційну автономію, міжнародну співпрацю [2, с.1-2].

На рівні закладу вищої освіти імплементація політики академічної доброчесності повинна регулюватися відповідним нормативно-правовим забезпеченням (розроблення Кодексу честі, Положення про дотримання академічної доброчесності, Правил корпоративної етики для викладачів і працівників закладу освіти), діяльністю групи забезпечення або відповідальної особи з питань академічної доброчесності, функціонуванням комісії/ради/групи з академічної доброчесності, а також дієвими заходами з популяризації академічної доброчесності (круглі столи, відкриті бесіди, засідання) для студентів і викладачів.

Публічне утвердження академічної доброчесності має стати прикладом позитивної зміни суспільної свідомості та важливим кроком системного запровадження нового етосу навчальної та науково-дослідної діяльності в освітніх закладах України. У цьому напрямі заклад вищої освіти – це платформа для утвердження тих підходів, цінностей, поведінкових моделей, в основі яких академічна свобода, академічна культура і академічна доброчесність.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 08.03.2022).
2. Стадний Є. Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських вищих навчальних закладах. URL: https://drive.google.com/file/d/0ByYt3w_kv0LOAD28_20EtWaTjwX1U/view (дата звернення: 08.03.2022).
3. Туркова Д.М. Психологічні, педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів підготовки майбутніх практичних психологів у системі вищої освіти України. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 25. С. 518-529.
4. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922?journalCode=chee20> (дата звернення: 08.03.2022).

The article is devoted to the analysis of the concept of academic integrity as a component of the quality of the educational process in higher education, the description of the principles of academic integrity and their promotion among participants in the educational process.

Key words: academic integrity, principles of academic integrity, academic environment, institution of higher education.

Отримано: 30.03.2022

*А. К. Нінадовська, студентка I курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: З. С. Шевчук, кандидат філологічних наук, старший викладач*

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ЯК ОБ'ЄКТ МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

Стаття присвячена аналізу основних підходів до визначення поняття мовної особистості, ключових компонентів цього явища та його взаємозв'язків із суміжними лінгвальними поняттями.

Ключові слова: антропоцентризм, мовна особистість, дискурс, мовна свідомість, мовлення.

У добу панування антропоцентричної наукової парадигми особливо гостро постає проблема репрезентації людини в мові. Посилення ролі «людського чинника» веде науковців до усвідомлення важливості не тільки проблем опису мовної структури, а й завдань всебічного дослідження *homo loquens* (людини, яка говорить).

Питання, пов'язані з науковою кваліфікацією мовної особистості, стали предметом вивчення дослідників, які працюють у різних галузях гуманітарного знання – філософії (Е. Паніткова), психології (Л. Засекіна, О. Лавриненко, О. Леонт'єв, Г. Мерфі, Т. Слотіна, О. Уланович), соціології (Є. Боринштейн) тощо. У межах лінгвістичної парадигми цією проблематикою опікуються вітчизняні та зарубіжні дослідники (Л. Азарова, І. Голубовська, Ю. Горицька, С. Заостровська та О. Заостровський, С. Єрьоменко, М. Іваницька, І. Малиновська, С. Потапенко; А. Ашева, Е. Берн, Г. Богін, С. Воркачов, О. Залогіна, К. Іванцова, О. Кабановська, В. Карасик, Ю. Караулов, Л. Клобукова, Т. Кочеткова, М. Ляпон, О. Михалевич, М. Мозер, В. Нерознак, М. Цуциєва, Дж. Ягер та ін.), які описують специфіку та структуру мовної особистості, розробляють відповідні класифікації та здійснюють її модельні реконструкції, формують операційні терміносистеми актуальних дослідницьких аспектів.

Мета нашого дослідження – аналіз сучасних концепцій мовної особистості у працях антропоцентричних лінгвістичних студій.

Будь-яка мовна особистість формується на основі оволодіння кожною людиною усім мовним багатством, створеним і переданим її попередниками. «Мова конкретної людини складається більшою мірою із загального лінгвального фонду і меншою мірою – з індивідуальних мовних особистостей», – зазначає В. Маслова [7, с.92]. Однак більшість мовознавців сьогодення по-різному визначають пріоритетність та складники компонентного складу мовної особистості, оскільки під час дослідження цього феномена «...враховуються як лінгвістичні так і екстралінгвістичні чинники: інформація про світ, цілі, установки, які необхідні для розуміння тексту» [8, с.97].

У широке наукове використання поняття мовної особистості ввів Ю. Караулов, який вважав, що мовна особистість – це людина, яка має здатність створювати і сприймати тексти, які різняться: а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною і точністю відображення дійсності; в) визначеною цільовою спрямованістю» [4].

Дослідження поняття мовної особистості передбачає виокремлення ключових елементів, на основі яких сформульовано більшість дефініцій аналізованого феномена. Так, родові компоненти «суб'єкт», «особистість», «людина», «індивід», «носії мови» простежуємо, до прикладу, у визначенні І. Клоканова «Мовною особистістю вважаємо суб'єкт, який має змогу здійснювати мовленнєву діяльність, оперуючи смисловими утвореннями» [5, с.73].

Витлумачуючи позамовні складники мовної особистості А. Єрошенко наголошує: «Мовну особистість визначаємо і як динамічну систему, яка характеризується особливим співвідношенням різних... параметрів: духовного, інтуїтивного, раціонального, свідомого, несвідомого, узуального, творчого, потенційного, репрезентативного та ін.» [3, с.20].

На нашу думку, ключовим компонентом аналізованого феномена є «особистість» у всій сукупності лінг-

вальних характеристик, які доповнюються і позамовними чинниками (вік, духовність, світогляд тощо).

В українському мовознавстві окремі питання теорії мовної особистості розглядаються науковцями в соціокультурному аспекті (О. Селіванова, Ф. Бацевич). Так, Ф. Бацевич тлумачить мовну особистість як «...індивід, що володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення і сприйняття ним текстів» [1, с.188]. Поняття мовної особистості вивчається в межах такої галузі як психолінгвістика. При цьому увага дослідників зосереджується на емоційних та мотиваційних проявах особистості, її структурі. У цьому напрямку питання аналізованого феномена опрацьовують Л. Засекіна, В. Карасик, А. Вежицька, М. Макаров та ін. Поняття мовної особистості тісно пов'язують із мовною свідомістю. Так, на думку, Л. Гнатюк, мовна особистість – це «...індивід, який розглядають у сукупності його мовних здібностей, зумовлених історично, національно-культурно, соціально та психологічно, які виражаються у здатності сприймати та творити тексти і слугують для досягнення певних цілей» [2, с.8].

Мовну особистість вивчають з позицій психолінгвістики, прагматики, лінгвокультурології, когнітології, прагмалінгвістики, етнолінгвістики, лінгвістики тексту, соціолінгвістики та інших антропоцентричних лінгвістичних студій. З огляду на різноаспектність підходів до вивчення мови та довготривалого встановлення антропоцентричного підходу у лінгвістиці, концепція мовної особистості є однією із найбільш важливих, зокрема щодо термінологічного врегулювання номінації та у ракурсі міждисциплінарного виокремлення цього поняття.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. С. 188.
2. Гнатюк Л.П. Мовна свідомість і мовна практика Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2001. 37 с.
3. Єрошенко А.Р. Концепт «Человек» в антропологічеській лінгвістиці: особливості інтерпретації. *Антропоцентрическая парадигма в філології*. Ставрополь: Изд-во СГУ, 2003. Ч. 2. С. 18-20.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Наука, 1987. 246 с.
5. Ключанов И.Э. Языковая личность и интегральные смысловые образования. *Язык, дискурс и личность*. Тверь: Изд-во ТГИ, 1990. С. 69-73.
6. Лінгвоперсонологія: типи мовних особистостей і особисто-орієнтоване навчання / под ред. Н.Д. Голєва, Н.В. Сайкової, Э.П. Хоміч. Барнаул; Кемерово: БГПУ, 2006. 435 с.
7. Маслова В.А. Когнітивна лінгвістика: [учеб. пособие]. 2-е изд. Минск: Тетра Системс, 2005. 256 с.
8. Юрьєва Ж.А. Понятіє мовної особистості в сучасній лінгвістическій дискурсі. *Русская філологія*. Харьков, 2014. №1-2. С. 96-100.

The article is devoted to the analysis of the main approaches to the definition of the concept of linguistic personality, key components of this phenomenon and its relationship with related linguistic concepts.

Key words: anthropocentrism, linguistic personality, discourse, linguistic consciousness, speech.

Отримано: 30.03.2022

*А. І. Отвіновська, магістрантка I курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: І.А. Насмінчук кандидат філологічних наук, доцент.*

НАЛАГОДЖЕННЯ БІЗНЕСУ ЗА ДОПОМОГОЮ ТАРГЕТОВАНОЇ РЕКЛАМИ ЯК МЕТОД ПРОСУВАННЯ КОМПАНІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ INSTAGRAM

У статті висвітлюється розуміння реклами, а саме таргету як потужного механізму маркетингу, який виділяє будь-яку компанію з-поміж інших в соціальних мережах. Авторка зосереджує увагу на правильному застосуванні реклами. Особлива увага звертається на необхідність тлумачення дефініції «таргетована реклама», оскільки це питання має різні дослідження.

Ключові слова: таргетована реклама, компанія, соціальна мережа, ефективність, маркетинг, цільова аудиторія.

Рекламна діяльність є одним із найважливіших інструментів у налагодженні бізнесу або ж для стимулювання продаж товарів компанії. Популярність рекламних технологій активно розвивається як по всьому світу, так і в Україні. На сьогодні індустрія реклами знаходиться в постійному розвитку. Вона стала важливою складовою для багатьох компаній, організацій та й для більшості людей в цілому.

Таргетована реклама – це актуальна послідовність дій, яка в однакових умовах завжди призводить до одного й того ж результату. В кожній сфері діяльності вона виробляє свою технологію, а специфіка полягає в тому, що вона завжди орієнтована та спрямована на суспільство [1, с.56]. Використання Інтернету в якості рекламного каналу, зокрема і таргетованої реклами, досліджували такі науковці: З. Андрушкевич, Ф. Барден, О. Євсейцева, Д. Меркулова, А. Романова, О. Сологуб та інші.

У сучасному світі немає сумнівів, що таргетована реклама стала невід'ємною частиною просування власного бізнесу в соціальних мережах. Якщо виокремлювати розуміння про рекламу, варто назвати сукупність технологій або заходів, які спрямовані на підтримку іміджу товару чи послуг, власне бренду або компанії, що допомагає їм розвиватися. Основою є таргетована реклама, оскільки можна вважати, що компанії або інтернет-магазини, що використовують таргет та його технології досягають швидкого успіху та всіх цілей при взаємодії з цільовою аудиторією. Таргет є важливою складовою, оскільки в першу чергу це допомагає:

- привернути увагу потенційних клієнтів;
- створити своє індивідуальне позиціонування на ринку;
- просувати різні товари та послуги;
- побудувати зв'язки з громадськістю;
- зробити впізнавану вашу фірму;
- підвищити продажі ваших продуктів;
- сформувати цінності вашого бренду.

Рекламні технології націлюють на отримання необхідного ефекту при заданих ресурсах. Таргетована реклама – спеціальний рекламний механізм, який дозволяє виділити з усієї аудиторії тільки цільову (ЦА) та показати рекламу саме їй. Таргетована реклама – це оголошення, максимально релевантні до запитів користувачів. Вони бувають медійними, мультимедійними або текстовими [2, с.23]. Це означає її дискретність. Коли виникає відповідна потреба, таргетована реклама розроблена і реалізована правильно, то її використання призводить до вирішення поставленого завдання, що є кінцевою точкою функціонування та просування бізнесу.

Реклама в мережі займає все більшу частку в рекламних бюджетах західних компаній. «Поясненням такого розподілу є прагнення компанії охопити велику кількість аудиторії при порівняно невеликих рекламних витратах та можливість точно оцінити ефективність від розміщення рекламного звернення» [5]. Таргетована реклама спрямована на цільову аудиторію, яка відповідає певному набору вимог, заданому рекламодавцем. Вона показується цій аудиторії незалежно від того, шукають вони зараз цей

товар чи ні. Вони можуть взагалі не знати про товар, але він їм «потенційно цікавий». А значить такі люди цікаві рекламодавцю. З ростом уваги до даного сегменту ринку виникають закономірні питання про ефективність реклами на даних ресурсах [3, с.24]. Instagram входить в число найбільш перспективних соціальних платформ для просування бізнесу. Бізнес буде ефективно просуватися, якщо застосувати таргет-технологію з початку зародження бізнесу в Instagram. Для того, щоб залучити в акаунт потенційних покупців, потрібно знати «хто вони». Власне, саме просування починається зі складання портрета цільової аудиторії. У нього входять такі параметри: стать, вік, середній рівень доходу, місце проживання та інтереси. Після того, як ви зрозумієте, хто ваша цільова аудиторія, потрібно просто її знайти. За великим рахунком все просування в Instagram складається з умінь знаходити цільову аудиторію і давати їй те, чого вона хоче [4, с. 29].

У висновку за допомогою цієї функції можна швидко та недорого збільшити численність підписників, а також можна обрати аудиторію, яку ви безпосередньо хотіли б залучити до свого бренду. Якщо ви використовуєте в своєму бізнесі таргет, видно значну різницю в статистиці, так як охоплення значно вище, ніж з без цієї технології. При правильному застосуванні реклами це принесе велику користь для вашого інтернет-магазину. Під час просування бізнес-акаунту це сприяє: економії грошей та часу; впізнаваності; обговорювання інтернет-магазину; збільшенню численності підписників; популяризації бренду.

На сьогодні жодна організація не може існувати без реклами, оскільки стане невидимою на фоні конкурентів. Бізнес в соціальній мережі Instagram залежить від багатьох факторів, однак таргет для інтернет-магазину – це перш за все створення унікальності та особливого позиціонування на ринку. Це організація позитивного образу сторінки, підвищення інтересу, націленість на отримання ефективної взаємодії з клієнтами. Тому при правильному управлінні та використанні технологій можна привести багато клієнтів та стати впізнаваним інтернет-магазином для більшості.

Список використаних джерел:

1. Барден Ф. Код зламаного, або Наука про те, що змушує купувати / пер з англ. Ю. Кузьменко. New York: John Wiley & Sons, Inc., 2013; Харків: КСД, 2017. 304 с.
2. Герасимчук Т.А. Управління маркетингом підприємств торгівлі в соціальних мережах. *Реклама: інтеграція теорії та практик*: тези доповідей XI міжнародної наук.-практ. конф. Київ, 2017. С. 22-24.
3. Голік О.В., Сергійчук Н.В. Ефективність таргетингової реклами в мережі facebook. *Реклама: інтеграція теорії та практик*: тези доповідей XI міжнародної наук.-практ. конф. Київ, 2017. С. 24-27.
4. Гузь В.О., Корж М.В. Вплив реклами на поведінку споживача. *Реклама: інтеграція теорії та практик*: тези доповідей XI міжнародної наук.-практ. конф. Київ, 2017. С. 29-31.
5. Сологуб О.П., Капінус Л.В. Оцінка ефективності інтернет-реклами. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/123456789/4732/1/Otsinka%20effect%20IR.pdf> (дата звернення: 10.02.2022).

The article highlights the understanding of advertising, namely the target as a powerful marketing mechanism that sets any company apart from others in social networks. The author focuses on the proper use of advertising. Particular attention is paid to the need to interpret the definition of «targeted advertising», as this issue has different studies.

Key words: targeted advertising, company, social network, efficiency, marketing, target audience.

Отримано: 30.03.2022

УДК 001.9:177.9

*Л. В. Рокіщук, студентка 1 курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: З. С. Шевчук, кандидат філологічних наук, старший викладач*

АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ

У статті подано трактування плагіату як основного виду порушення академічної доброчесності, виокремлено основні його різновиди. Увагу акцентовано на розмежуванні понять академічний плагіат і самоплагіат, заходах протидії академічному плагіату.

Ключові слова: доброчесність, плагіат, академічний плагіат, самоплагіат, порушення.

В умовах реформування системи вищої освіти України питання підвищення її якості є одним із першочергових. Адже від того, наскільки якісною є освіта, залежить конкурентоздатність вітчизняних закладів вищої освіти, визнання дипломів на європейському та світовому рівнях та ін. Проте таке явище, як плагіат, має як моральний, так і економічний, правовий складник, оскільки порушують норми взаємовідносин, справедливості, порядності та інших ціннісних орієнтирів людського співжиття.

Статті 50 та 51 Закону України «Про авторське право та суміжні права» надають визначення плагіату та вказують на порядок відповідальності за його здійснення. Згідно з зазначеним законом плагіат – це оприлюднення (опублікування), повністю чи частково, чужого твору. під ім'ям особи, яка не є автором цього твору. За вказані дії передбачається відповідальність згідно з адміністративним, цивільним та кримінальним законодавством [2, с.36].

Сучасні дослідники класифікують плагіат за різними напрямками, видами діяльності та сферами застосування. Один з варіантів передбачає:

- професійний – присвоєння інтелектуальних, творчих, професійних здобутків інших у професійних цілях (мета – авторитет, заробіток, нагороди, визнання, тощо);
- освітньо-науковий плагіат – полягає у присвоєнні чужого інтелектуального майна виключно у процесі здобуття наукового ступеня, освітньої кваліфікації або визнання у цих напрямках;
- соціальний плагіат – виникає у побутових відносинах. Він є тим самим, що і «професійний», але не стосується фахової діяльності;
- нормативний плагіат – привласнення законодавчих, юридичних, методичних, наукових, практичних напрацювань. Його різниця полягає у тому, що він є загальним, без приналежності до чогось або когось [4, с.91].

Залежно від характеру дії, плагіат поділяють на:

- дослівне копіювання – дослівне відтворення частини або всієї роботи, без дозволу автора і без вказівки джерела;
- значне копіювання – включає в себе матеріали інших досліджень, процеси або таблиці;
- перефразування – відтворення ідей інших авторів без дослівного копіювання, але без дозволу автора і без вказівки на джерело;
- повторне використання свого тексту – відтворення частин своєї роботи в дослідженні та публікацію статті як абсолютно нової роботи [1].

Розмаїття форм і видів плагіату породжує не лише різні підходи до його визначення в науці, а й до унормування терміна плагіат. В Україні чинне законодавство містить дефініції щодо плагіату, академічного плагіату

та самоплагіату. Академічний плагіат, будучи різновидом плагіату як такого, має деякі особливості. Його головною ознакою є функціонування в академічній, тобто науково-освітній сфері. Звідси випливають інші його характеристики і параметри. Передусім, слід зазначити, що освіта і наука не можуть існувати та розвиватися без постійного освоєння наукової спадщини.

Згідно зі ст. 42 Закону України «Про освіту», порушенням академічної доброчесності вважається: **академічний плагіат** – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства; **самоплагіат** – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів [3].

Ефективним механізмом для дотримання норм академічної доброчесності, зокрема боротьби з плагіатом у наукових роботах, на нашу думку, може бути створення спеціальних підрозділів чи комісій, на які буде покладений контроль за дотриманням норм академічної етики. Також ефективним чинником зростання рівня академічної етики є підвищення рівня інформаційної грамотності студентів, нульова толерантність до виявів плагіату та самоплагіату, а також окреслення чітких та усталених вимог щодо оцінки унікальності текстів наукових праць.

Список використаних джерел:

1. Види плагіату і способи його уникнення. Блог Романа Райдека. URL: <http://aphd.ua/vydy-plahiatu-i-sposoby-iohounyknennia> (дата звернення: 15.03.2022).
2. Закон України «Про авторське право і суміжні права». Законодавство України про охорону інтелектуальної власності. За станом на 25 червня 2007 р. Верховна Рада України. Офіц. вид. Київ: Парлам. видав-во, 2007.
3. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 11.03.2022).
4. Порало І.В. Інтелектуальний капітал України в полоні плагіату. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2009. №4. С. 89-97.

The article presents the interpretation of plagiarism as the main type of violation of academic integrity, highlights its main varieties. Attention is focused on the distinction between the concepts of academic plagiarism and self-plagiarism, measures to combat academic plagiarism.

Key words: integrity, plagiarism, academic plagiarism, self-plagiarism, violation.

Отримано: 30.03.2022

*Ю. Сердюк, магістрантка 1 курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: Л. І. Починок, кандидат філологічних наук, доцент*

«ЖІНОЧА» РЕЦЕПЦІЯ ОБРАЗУ ДОН ЖУАНА У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Стаття присвячена проблемі змалювання образу Дон Жуана, рецепції цього образу Лесею Українкою у стильовому полі модернізму. Висвітлено основні засадничі принципи інтерпретації сюжету про Дон Жуана та структурні характеристики цього мандрівного сюжету.

Ключові слова: рецепція, літературна інтерпретація, художній образ, «вічний мотив».

Творчість Лесі Українки нерозривно пов'язана зі світовою літературною спадщиною. Тому проблема рецепції творів світової класики у творчому просторі української письменниці завжди буде на часі. Особливий аспект у цій площині – творча інтерпретація Лесею Українкою світової «донжуніани». До вивчення цього питання зверталось чимало дослідників, зокрема Є. Ненадкевич [4], Я. Розумний [6], В. Агеєва [1], А. Криловець [2], М. Реда [5], Д. Міщенко [3].

У пошуках нового ракурсу студій зробимо спробу розкрити і осмислити своєрідність «жіночого» бачення і сприйняття Лесею Українкою архетипного образу Дон Жуана. Працюючи над драмою «Камінний господар», авторка поставила за мету інтерпретувати давній сюжет по-українськи, відобразити крізь свої національні та філософські ідеї, відтворити образ Дон Жуана так, як підказує їй потенціал «новоромантика».

Дон Жуан у драмі письменниці функціонально відмінний від своїх попередників. Тема аморального гульвіси не могла зацікавити Лесею Українку, очевидно, вона надала іншого змісту й іншого значення його образу. У листі до Агатангела Кримського від 6 червня 1912 року визначається загальний задум твору «Камінний господар», принциповість намірів, відчувається спалах законної національної гордості: «Боже, прости мені і помилуй! Я написала «Дон Жуана!» Отого-таки самого, «всесвітнього і світового», не давши йому навіть ніякого псевдоніма. Правда, драма (знов-таки драма!) зветься «Камінний господар», бо ідея її – перемога камінного, консервативного принципу, втіленого в Командорі, над роздвоєною душею гордої, егоїстичної жінки Донни Анни, а через неї і на Дон Жуаном, «лицарем волі»... В сій темі є щось диявольське, містичне, недарма вона от уже хутко 300 літ мучить собою людей. Кажу «мучить», бо писано на неї багато, а доброго написано мало... Так чи інакше, але от уже і в нашій літературі є «Дон Жуан», власний, не перекладений, оригінальний тим, що його написала жінка (се, здається, вперше трапилося сій темі)» [7, с.396].

Насамперед потрібно звернути увагу на феміністичний настрій, якому піддається письменниця при написанні драми, порівняно з іншими письменниками, яких цікавила тема світового образу вона велику увагу приділяє Донні Анні і Долорес, але якщо глибоко проаналізувати життєвий і творчий шлях Лесі Українки, нам стане зрозуміло, чого її так цікавила жіноча доля у суспільстві. Порівняно з жіночими образ Дон Жуана виступає у драмі контрастною їх протилежністю, яку Лесея Українка використовує для поглиблення психологічної характеристики персонажа. Він відзначається багатогранністю, динамізмом характеру, але по відношенні до представниць «слабкої» статі Дон Жуан постає нижче їхніх вольових рис, а тим паче вчинків. Письменниця підкреслює його відчайдушність, що зробило його банітом, стверджує Ярослав Розумний [6], але ця відчайдушність асоціюється із слабкістю людини, яка у пориві біологічних бажань творить безповоротні вчинки, яких не може пробачити йому суспільство. Він постає героєм, позбавленим дворянських прав і звання, поставлений владою і церквою поза законом, зневажає суспільні традиції та закони. Його дотепність, демонстрована незалежність подобається жін-

кам. Він здатен на все, щоб завоювати жінку. Інфанта, циганка, дочка рабина, абатиса – жодна з них не змогла встояти перед відчайдушним, красномовним спокусником. І кожна з них прикликала на свою голову нещастя і трагічно закінчила своє життя.

В Лесі Українки Дон Жуан сам постає жертвою жінки, і не так жінки, як кар'єри, жадою якої призводить його до «скам'яніння». Дія розгортається у руслі занепаду, де простежується деградація особистості сильного чоловіка, який керується не загальноприйнятими правилами, а власними, які прирівнюються свідомим суспільством до розпусти, яка є своєрідним відображення власного «Я» героя драми.

Спочатку Дон Жуан не розділяє прагнень Анни і вірить, що її «камінний» сон він зможе розбудити вогнем любові, але все даремно, вона одержима багатством і владою, а Дон Жуан їй потрібен лише для досягнення задуманого, бо панівними скрізь визнані чоловічі цінності, яким Дон Жуан не надає належного значення. І тут патріархальні цінності постають перед очима читача не таким яскравими і звеличеними (на скільки нам відомо Лесея Українка не могла змиритися із становищем жінки в буржуазну епоху), письменниця надає перевагу психологічним аспектам поведінки героїв, особливо поведінці Жуана. Головним в драмі є «оте магічне», про що говорить Лесея Українка у листі до А. Кримського. Вона прагне зрозуміти, що ж насправді править світом: суспільна мораль людства чи фізіологічно закладений інстинкт самозбереження? Що ж все таки спонукає письменників повертатися до світової донжунівської теми? Навряд чи зацікавила б письменників світового рівня тема розпусти, адже в чинках кожної людини криється щось глибше за мораль, «оте магічне», що так приваблює кожного з нас – спокуса, без якої не існувало б добра і зла, тобто протилежностей взагалі.

Починаючи драмою Тіро де Моліні і закінчуючи малою трагедією О. Пушкіна, слід зауважити, що всі вони порушують питання спокуси, але спокуси, яку проповідує сам Дон Жуан, який виступає в образі Люцифера, що спокушає жінок на гріховні вчинки. Можливо, що в цьому і криється особливість написання драми Лесі Українки, що вона інтерпретувала образ Дон Жуана по-жіночому перемисливши його і надавши іншого змісту гріховній спокусі людства. Вона створила новий незалежний в певному розумінні образ Жуана, який вирізняється насамперед не вмінням підкорювати жіночі серця, не пристрастю спокусника, а духовним станом простої людини. Вона ставить на один щабель жіночі і чоловічі цінності, зрівнює їх у суспільстві, а головне, підкреслює те, що чоловіка також можна спокусити і це може зробити жінка.

Отже, у драмі «Камінний господар» Лесея Українка створила функціонально відмінний образ Дон Жуана від образів своїх попередників. Вона порушила питання рівності чоловіка і жінки як у суспільному, так і в духовному світі. В неї Дон Жуан виступає людиною, яка «кам'яніє» душею, піддавшись спокусі. Можна стверджувати, що образ створений українською письменницею по-своєму правдивий і відповідає твердженням епохи його створення.

Висловлені у нашій студії міркування потребують більш детального розкриття і осмислення, тож спонукають до подальших глибоких досліджень окресленої проблеми.

Список використаних джерел:

1. Агеева В. Чому торжествує камінний господар? *Слово і час*. 1996. № 8-9. С. 42-49.
2. Криловець А. Проблема самототожності в «Камінному господарі». *«Камінний господар» Лесі Українки та феномен середньовіччя*: зб. наук. пр. 1998. С. 84-89.
3. Міщенко Д. Модерністська інтерпретаційна модель образу Дон Жуана та мотиву донжуанства у творчості Лесі Українки. *Філологічний вісник: Творчість Лесі Українки в контексті світової культури*. 2015. Вип. 2. С. 160-180.
4. Ненадкевич Є. Українська версія світової теми про Дон Жуана в історично-літературній перспективі. *Українка Леся. Твори: в 11 т.* Київ: Книгоспілка, 1927. Т. XI. С. 7-42. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Studies/-DonJuan.html> (дата звернення: 06.04.2022).
5. Реда М. Образ Дон Жуана у творчості Лесі Українки у контексті європейської донжуаніани. *Roczniki Humanistyczne*. 2006-2007. Vol. 54-55. №7. P. 83-95. URL: <https://ojs.tnkul.pl/index.php/rh/article/view/5249/-5091> (дата звернення: 05.04.2022).
6. Розумний Я. Від «Севільського ошуканця» до українського Дон Жуана. *Слово і час*. 1993. № 6. С. 25-29.
7. Українка Леся. Лист до Агатангела Кримського від 6 червня 1912 року. *Українка Леся. Зібрання творів у 12 т.* Київ: Наукова думка, 1979. Т. 12. С. 395-397.

The article considers the essence of Don Juan's featuring, peculiarities of its perception by Lesya Ukrainka in the realm of modernistic styles. It also presents main fundamental principles of the interpretation of plots about Don Juan, and analyzes structural characteristics of this «eternal» motive.

Key words: perception, literature interpretation, artistic image, eternal motive.

Отримано: 30.03.2022

УДК 811.161.2(075.8)

*А. В. Соколюк, магістрантка I курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: А. С. Попович, доктор педагогічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЕТЕНТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ СТИЛІСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті визначено особливості формування стилістичних умінь і навичок учнів закладів загальної середньої освіти у процесі вивчення української мови в 11 класі.

Ключові слова: навчання стилістики, стилістичні поняття, стилістичні вміння, українська мова, заклади загальної середньої освіти.

Сьогодні в закладах загальної середньої освіти вагомим є не лише набуття учнями орфографічної та пунктуаційної грамотності, а й оволодіння мовою як засобом спілкування в різних царинах життя. Зактуалізуються уміння використовувати стилістично диференційоване мовлення.

Навчання стилістики в закладах загальної середньої освіти активно досліджували Л. Алексеева, О. Андрієць, З. Бакум, Н. Бондаренко, Г. Глазкова, О. Горошкіна, Г. Дідук-Ступ'як, С. Дорошенко, С. Караман, Ю. Коломієць, П. Кордун, Л. Кратасюк, О. Кулик, І. Кучеренко, В. Луценко, М. Марун, В. Мельничайко, І. Нагрибельна, А. Нікітіна, С. Омельчук, М. Пентилок, Л. Попова, А. Попович, Н. Сіранчук, Н. Юрійчук, Н. Янко та ін.

С. Єрмоленко стверджує, що стилістика (лінгвостилістика) – розділ мовознавства, який вивчає функційні й експресивні стилі, експресивно-стильове забарвлення мовних одиниць і цілеспрямований вибір мовних засобів щодо їхньої відповідності стильовим і стилістичним нормам [1, с.649].

Мета статті – проаналізувати особливості формування стилістичної компетентності учнів старших класів.

В 11 класі рівня стандарту для опанування учнями визначено тему «Стилiстична норма». Зокрема, здобувачі мають зрозуміти поняття «стилiстична помилка», навчитися визначати стилістичні особливості багатозначних слів і омонімів, синонімів, антонімів і паронімів, слів іншомовного походження, книжної, розмовної та оцінної лексики, неологізмів і застарілої лексики, фразеологізмів, засобів словотвору, частин мови, синтаксичних одиниць [2].

Сьогодні продовжуємо спостерігати процес розширення об'єктів лінгвостилістичних досліджень. Наприклад, у шкільні програми з української мови введено тему «Дистанційне спілкування й сучасна техніка», зокрема – телефонна розмова як один із видів усного ділового мовлення, лист електронною поштою і по мобільному телефону (sms), основні вимоги до культури спілкування по телефону і в інтернеті.

У наукових студіях досліджуються стилістичні вміння учнів закладів загальної середньої освіти, зокрема молодших школярів (Ю. Мельничук, Н. Янко), учнів з тяжкими порушеннями мовлення (Ю. Коломієць), уч-

нів 5-7 класів (А. Нікітіна), старшокласників (І. Кучеренко, І. Мамчур, Ю. Мельничук) тощо. Л. Сугейко переконує в потребі поетапного формування стилістичних умінь учнів: вміння спостерігати за стилістичним забарвленням текстів, виконувати стилістичний аналіз, зіставляти тексти різних стилів, конструювати, редагувати, вдосконалювати написане [3].

Беручи за основу погляди А. Попович [4, с.65], визначаємо такі етапи формування стилістичних умінь здобувачів закладів загальної середньої освіти:

- засвоєння знань зі стилістики української мови;
- застосування знань зі стилістики й оволодіння стилістичними вміннями на рівні визначення стилістичного забарвлення мовних одиниць різних рівнів;
- редагування, реконструювання й конструювання текстів різних функційних стилів, типів і жанрів;
- послуговування мовними засобами залежно від комунікативних ситуацій.

Доречним є визначення номенклатури стилістичних умінь здобувачів загальної середньої освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Номенклатура стилістичних понять і умінь здобувачів загальної середньої освіти

Стилiстичні поняття	Стилiстичні вміння
<i>Розуміти</i> суть понять «стиль», «стилiстична норма», «стилiстична помилка»; <i>розрізняти</i> стилістичне забарвлення лексичних і словотворчих засобів мови; <i>усвідомлювати</i> важливість стилістичних умінь; <i>називати</i> види функційних стилів і розрізняти їх.	<i>Знаходити</i> в тексті стилістично забарвлені морфологічні засоби, варіанти граматичних форм; <i>розрізняти</i> відтінки значень простих речень; <i>знаходити</i> в реченні стилістично забарвлені засоби простого і складного речення; <i>визначати</i> доречність використання в тексті стилістично забарвлених лексичних і фразеологічних засобів; <i>здійснювати</i> синонімічну заміну для увиразнення стилю; <i>проводити заміну</i> стилістично нейтральних мовних засобів стилістично забарвленими і навпаки; <i>виявляти</i> порушення стилістичної норми; <i>уміти</i> редагувати текст; <i>виявляти</i> у тексті стильові ознаки; <i>порівнювати</i> тексти різних стилів; <i>обирати</i> мовно-виразальні засоби залежно від мети й ситуації спілкування; <i>покрайцувати</i> власне мовлення та ін.

Продуктивними видами роботи зі стилістики на уроках української мови є редагування текстів різних функційних стилів, визначення сфери вживання лексичних одиниць, заміна в тексті слів і речень, складання речень, аналіз стилістичного забарвлення словотворчих засобів тощо.

Важливим є системне навчання стилістики в закладах загальної середньої освіти, а також урахування принципу наступності в підготовці учнів зі стилістики української мови. Практика мовної діяльності й мовленнєвого спілкування здобувачів сприятиме виробленню міцних стилістичних навичок.

Критеріями сформованості стилістичних умінь вважаємо продуктивну й успішну текстову діяльність учнів (створення текстів і їх сприймання) і дотримання стилістичних норм сучасної української літературної мови. Вищим рівнем вияву сформованості стилістичних умінь і навичок здобувачів є свідоме вживання мовних засобів у різних ситуаціях спілкування й текстотворчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Українська мова: енциклопедія. 2-е вид., випр. і доп. / редкол.: В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.

2. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10-11 класи. Рівень стандарту: програма / авторський колектив із розроблення програми: Н.Б. Голуб, О.Ю. Котусенко, О.М. Горошкіна, В.І. Новосолова та ін. Київ, 2017. URL: <https://cutt.ly/6TYCCcj>.
3. Сугейко Л.Г. Наступність і перспективність формування стилістичних умінь в учнів початкових та 5 класів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)». Херсон, 2001. 225 с.
4. Попович А.С. Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти: монографія. Кам'янець-Подільський: ФОП Син Я.І., 2018. 376 с.

The article identifies the features of the formation of stylistic skills and abilities of students of general secondary education in the process of learning the Ukrainian language in 11th grade.

Key words: teaching of stylistics, stylistic concepts, stylistic skills, Ukrainian language, general secondary education institutions.

Отримано: 30.03.2022

УДК 81'272

У. Д. Соломонова, магістрантка I курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: Л. М. Марчук, доктор філологічних наук, професор

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті йдеться про комплексну характеристику функціонування емоційно забарвленої лексики на початку XXI століття в творах сучасних українських авторів.

Ключові слова: емоційність, емотивність, експресивність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Лексико-семантична система мови має польовий характер, тобто її структура організована за принципом поля, в якому є центр із його ядром і периферією. Польова структура лексико-семантичної системи передбачає неоднорідний і нерівноцінний її склад. До лексико-семантичної системи мови належать слова, різні за їх семантикою, функціями, важливістю, використанням у мовленні, територіальним поширенням, стійкістю у часі, стилістичною характеристикою тощо. До центра лексико-семантичної системи мови належать найбільш необхідні слова, на периферії знаходяться рідко вживані слова.

Слово не тільки називає предмет, дію, ознаку, поняття, а й оцінює відповідне явище дійсності, сигналізує про нейтральне, підкреслено позитивне чи негативне ставлення одного мовця до іншого. Лексика є одним із мовних засобів, що характеризують функційний мовний стиль. (До функційних стилів у сучасній українській літературній мові відносять офіційно-діловий, публіцистичний, художній, розмовно-побутовий, науковий, епістолярний та конфесійний).

Відповідно лексика кожного із функційних стилів характеризується певними особливостями. Мовна практика показує, що одні і ті самі поняття відрізняються лексичними значеннями.

Відмінності між стилями знаходять безпосереднє відображення у стилістичній диференціації лексики. Значній частині слів не властиве закріплення за певним стилем. Вони утворюють розряд міжстильової лексики, вживаної у зв'язку з невираженістю, або нейтральністю експресивно-оцінних значень у всіх стилях. Цьому розрядові протиставляється стилістично забарвлена лексика, вживання якої становить одну з найважливіших оз-

нак того або іншого функційного стилю, яка несе певний експресивний заряд.

Аналіз останніх досліджень. До емоційно забарвленої лексики соціальних діалектів належать жаргонізми, арготизми, сленг та вульгаризми. Перш, ніж говорити про ці типи лексики слід визначити суть самих понять. Світлана Єрмоленко у статті «Вивчення жаргонізмів» зазначає, що «на сьогодні ще не вирішена проблема чіткого розрізнення понять «жаргон», «сленг», та «арго» [2, с.11]. Жаргон (франц. Jargon – у XII столітті означало «незрозуміла мова; пташинна мова») – 1) мова певної соціальної чи професійної групи, що є відгалуженням загальнонародної і відрізняється від неї набором специфічних слів та висловів, які відображають спеціальні потреби та смаки цієї групи і включаються в жаргон, щоб зробити його незрозумілим для інших [2, с.11].

У словнику за редакцією Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва визначення «жаргону» звучить наступним чином: **жаргон** (фр. jargon, від галло-романськ. Gargone – базикання) – мова, перемішана доволіно дібраними або перекрученими формами слів, якою, переважно усно, користуються окремі соціальні групи людей (зłodії, картярї, міські вуличники тощо). Жаргонний характер притаманний також мовленню людей певного роду занять, професій, які фахову лексику і вислови переносять у побутову сферу, наприклад, військові, спортсмени, студенти та ін. Жаргонне мовлення властиве людям невисокої культури [1, с.210].

У монографії Стишова О.А. «Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі засобів масової інформації)» [5] здійснено системне дослідження основних чинників інтенсивного розвитку словникового складу української літературної мови кінця другого тисячоліття на матеріалі мови підстилю засобів масової інформації

другої половини 80-90-х років ХХ ст. Проаналізовано активні процеси в лексиці, зокрема поповнення її тематичних груп неологізмами та okazіоналізмами, явища пасивізації та активізації лексики, що перебувала на периферії лінгвальної системи, семантичної періорієнтації лексичних одиниць, зміни їхньої прагматичної оцінки. Значну увагу приділено словотворним інноваціям, джерелам нових запозичень, змінам у семантичній структурі слів – процесам, які характеризують сучасний стан поліфункційної літературної мови.

СТИШОВ О.А. вказує, що не можна нехтувати психологічними чинниками, досліджуючи чинники лінгвального розвитку [5, с.21]. До таких явищ він відносить табу, евфемізацію, жаргон, прагнення до гіперболізації, іронії, бажання висловити суб'єктивні почуття тощо. Насамперед, вказує дослідник на такі чинники позамовного характеру: демократизація всіх галузей суспільного життя; істотне послаблення (а то й припинення) цензури й самоцензури; офіційний статус української мови; зміни в соціальній структурі українського суспільства; необхідність, доцільність, практичні потреби мовців; мода на слова; пошуки нових засобів вираження.

Мета статті – продемонструвати різні погляди на проблему класифікації експресивної української мови.

Виклад основного матеріалу. Своєрідний «вибух» ненормативної лексики в новітній українській літературі – абсолютно нормальна реакція на роки мовного пуризму та їх жорстокої цензури. Основне гасло сучасних літераторів – відображати живе мовлення, писати так, як говорять, а не так, як мають говорити. Через це – використання в художніх текстах жаргонізмів, професіоналізмів, просторіччя, навіть нецензурної лексики. На жаль, натрапляємо наразі на глобальне вживання вульгаризмів і тим більше нецензурних лайок у мові політиків і державних діячів аж до найвищого рівня. Як зазначає О.О. Тараненко: «Використання стилістично зниженої лексики, елементів субстандартних шарів мови як джерело мовного реалізму ... простежується переважно в художній прозі і відбиває прагнення автора озвучити своїх героїв тією мовою, якою вони спілкуються в реальному житті, і навіть більше того – самому творити тією мовою, яку він чує» [6, с.36]. «Використання жаргонізмів ... стало масовим явищем у розмовній мові, у художніх творах на сучасну тематику, в ЗМІ і навіть у мові політиків. Це звичайно елементи кримінального (злочинського, тюремного, табірнього), молодіжного, богомного, армійського жаргонів, жаргону наркоманів, комп'ютерників, сфери видовищного бізнесу тощо.

Мірилом емоційної насиченості тексту є: масове насичення тексту стилістично зниженими й субстандартними одиницями як вияв мовної розкутості та бравоти; стилістика пародіювання, іронічного висміювання того, про що досі було прийнято говорити якщо не в шанобливому, то принаймні в нейтральному тоні.

Розрізняємо поняття емоційності, експресивності, емотивності.

Під поняттям емоційної лексики розуміємо слова, що служать для вираження почуттів та настроїв людини. «У складі емоційної лексики виділяють такі групи:

- 1) слова, що безпосередньо означають почуття: любов, ненависть, радість, жах, покора і т.д.;
- 2) слова, в значенні яких дається оцінка явища, предмета: хороший, поганий, жадливий, чудовий і т.д.;
- 3) слова, в яких емоційне ставлення до предмета чи явища виражається граматичними способами, особливими суфіксами та префіксами: *кошенятко, вітрюга, бабуся, малесенький* тощо» [4, с.236].

Експресивність (лат. Expression – вираження, від *exprimo* – чітко вимовляю, зображаю) – здатність мовної одиниці передавати експресію. Адгерентна експресивність – та, яку набуває вислів тільки в певному контексті, ситуація спілкування. Інгерентна – внутрішньо притаманна вислову як одиниці мови [3, с.98].

Усі ці мовні засоби у художньому тексті служать для виконання емотивної (експресивної) функції мови (лат. *Emotum* – збуджувати, хвилювати) – функції вираження почуттів, емоцій, переживань тощо. Вона передає суб'єктивну оцінку мовця щодо відповідної ситуації.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, аналіз експресивно-зabarвленої лексики в прозовому тексті дозволяє не тільки говорити про особливості використання цього нелітературного шару слів та виразів у кожного автора та про функції, які можуть виконувати сленгізми, жаргонізми, вульгарна лексика у художньому тексті, а й виявити риси української зниженої лексики як органічної частини мовної системи, функціонування якої свідчить, що українська мова розвивається.

Список використаних джерел:

1. Гром'як Р., Ковалів Ю., Теремко В. Літературознавчий словник-довідник. Київ: ВІЦ «Академія», 2007. 752 с.
2. Єрмоленко С. Вивчення жаргонізмів. *Українська мова і література*, 2004. Ч. 38. С. 11-14.
3. Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред С.Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224с.
4. Кроткевич Є.В., Родзевич Н.С. Словник лінгвістичних термінів / заг. ред. Є.В. Кроткевич. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1957. 236с.
5. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття: (на матеріалі засобів масової комунікації). 2-е вид., переробл. Київ: Пугач, 2005. 388с.
6. Тараненко. О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 80^х років). *Мовознавство*. 2002. №4-5. С. 33-39. 2003. №1. С. 23-41.

The article deals with the complex characteristics of the functioning of emotionally colored vocabulary at the beginning of the XXI century in the works of modern Ukrainian authors.

Key words: emotionality, emotionality, expressiveness.

Отримано: 30.03.2022

А. Сумнівич, магістрантка I курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: Б. О. Коваленко, доктор філологічних наук, доцент

НАЗВИ ВІЙСЬКОВОГО СПОРЯДЖЕННЯ І РЕГАЛІЙ (на матеріалі історичної поезії Ліни Костенко)

Статтю присвячено аналізу військової лексики в історичній поезії Ліни Костенко. Назви старовинної зброї у романі «Берестечко» поділяються на вогнепальну (пістолі, карабін, гармати) та холодну (меч, шабля, кинджал). Ряд лексем вживається на позначення військового спорядження, до назв цієї ж групи належать слова, що означають військові регалії.

Ключові слова: Л. Костенко, військова лексика, старовинна зброя, військове спорядження, військові регалії.

В українській літературі, на думку І.Р. Вихованця, є щасливі поети, творці, котрим підвладні всі виміри слова [2, с.67]. Ліна Костенко, безумовно, теж належить до цієї славної когорти, адже засобами української мови творить вона мелодію слова, уміє передати його найтонші семантичні й стилістичні відтінки. Письменниця глибоко переконана, що слово – оберіг нації, передусім тому, що воно здатне відображати життя і надовго, можливо й назавжди, залишати це відображення в народній свідомості.

До аналізу творчості Ліни Костенко зверталися А. Загнітко, З. Валюх, Н. П'яст, Л. Краснова, Г. Сютя, І. Турська, Л. Ставицька та ін.

Сьогодні, у період військової агресії з боку росії зрозумілий інтерес до такого яскравого феномену української історії як козацтво та всього того, що з ним пов'язане.

Мета нашої розвідки систематизувати назви українських військових звань та простежити їхній історичний розвиток в українській мові.

На особливу увагу в романах Ліни Костенко заслуговує лексико-семантична група, що об'єднує назви старовинної зброї, військового спорядження і регалій. Назви зброї поділяються на вогнепальну (пістолі, карабін, гармати) та холодну (меч, шабля, кинджал). Письмові джерела дають дуже скупи і загальні відомості про озброєння козацького війська у XVI-XVII столітті. Так, наприклад, Д. Яворницький, посилаючись на щоденник Якова Собеського, писав, що на початку XVII ст. рідко який козак мав шаблю, але всі вони були озброєні рушницями [7, с.96]. Ближче до середини XVII ст. кожний козак брав із собою в похід шаблю і дві рушниці [3, с.77]. За свідченням І. Свешнікова, венеціанський посол до Богдана Хмельницького у 1610 році А. Віміна відзначив, що козаки були надзвичайно влучними стрільцями; вони гасили свічку кулею з мушкету [5, с.48]. Варто зазначити, що у творі Ліни Костенко використовує велику кількість назв різноманітної зброї, що свідчить про її обізнаність у цій сфері. У своїх постійних пошуках необхідного слова письменниця немов простежує всю історію української мови, відроджуючи стару семантику, старе звучання, а також давні засоби словотвору. Такі лексеми на тлі сучасного мовного узусу сприймаються як okazіоналізми. Так, наприклад, у романі давня загальна назва *оружже*, як і дериват *оружно*, засвідчується паралельно з лексемою *зброя*: «Що був я приневолений хопитись за *оружже*» [4, с.89].

З-поміж «розмаїтої і огнистої» зброї виділяємо назви рушниць. Це *пищаль* – «старовинна вогнепальна зброя, схожа на рушницю» [6, VI, с.375]. Означальний компонент *семит'ядна* вказує на довжину сім п'ядей: «А у нього ж ані шаблі булатної, ні пищалі *семит'ядної*» [4, с.45]. Сюди ж належить і назва *пістоль*, що є застарілою назвою пістоля: «Відібрали шаблю і *пістоль*» [4, с.10]. На озброєнні в козацького війська була довга і важка рушниця з гаком на прикладі, так звана *гаківниця*, або ж саморобна гнотова рушниця, що не мала замка й заряджалася з дула – *самопал*: «Ржаві *самопали*» [4, с.8]. Недарма запорожців називали «рушничним військом». Особливого поширення серед козаків набула *гармата* –

«артилерійська довгоствольна вогнепальна зброя з пологою траєкторією, призначена для ураження живої сили і бойової техніки противника, руйнування оборонних споруд тощо» [6, II, с.32]: «Гармат не чути від ударів грому» [4, с.8]. Військовим терміном є слово *лафет*, що позначає станок, на якому закріплюється ствол гармати. *Карабін*, гвинтівка полегшеної ваги з коротким дулом, – це «коштовна зброя» польського війська: «З *карабінів* ціляться, лігши на вали» [4, с.45]. До цієї групи можна віднести і *картеч* – артилерійський снаряд, розрахований на стрільню з невеликої віддалі й наповнений кулями, що широко розсіпаються під час пострілу» [6, IV, с.110]: «Уточила *картеч* кривавого соку з беріз» [4, с.11]. Входять до цієї групи також лексеми *порох* – вибухова речовина, яку застосовують для стрільби з вогнепальної зброї та для виготовлення снарядів і патронів [6, VII, с.285]; *куля* – «маленький свинцевий снаряд для стрільби з ручної вогнепальної зброї і кулеметів, що являє собою передню частину бойового патрона» [6, IV, с.392], *петарда* – «старовинний розривний снаряд у вигляді металевої посудини, наповненої порохом» [6, VI, с.343], які засвідчені в романі: «А кожен при собі щоб зброю мав огнисту, п'ять хунтів *пороху* і скільки треба *куль*» [4, с.16]. «І покотились в коней під ногами кошлаті димом голови *петард*» [4, с.7]. Відомо, що козаки використовували запалювальні ракети ще на початку XVI століття, а зброю та бойові припаси (порох, кулі) запорожці виробляли самі [1, с.13].

Із назв холодної зброї варто вказати на такі, як-от: *кінджал* «холодна зброя у вигляді гострого з обох боків клинка, що звужується до кінця» [6, IV, с.149]: «Кунган. *Кінджал*. Священний чорний камінь.» [4, с.18], *стис* – «холодна зброя у вигляді гострого металевого наконечника на довгому держаку» [6, IX, с.509], *стріла* – «тонкий стрижень із загостреним кінцем або гострим наконечником, який використовували для стрільби з лука» [6, IX, с.773]: «Та у них усе гармати, а в татар – *стріла* та «Алла!»» [4, с.12]. Сюди ж належить і *келеп* – «старовинна ручна зброя турецького походження, що має форму молота, насадженого на довгий держак» [6, IV, с.139]: «...знімали з коней *списами* і прогинали *келепом* щити» [4, с.7]. Д. Яворницький вважає, що келепи запорожські козаки використовували для розбивання ворожого обладунку [7, с.97]. Ця зброя часто згадується в українських народних думках.

Серед лексем на позначення зброї на першому місці за частотою вживання стоять *шабля* та *меч* та їхні деривати: «Гей, та було ж нас триста, та усі *шаблиці*. Дві душі зосталось, та й ті непаристі» [4, с.45]. «Пройшов по селлах смертоносний Ангол, дорогу в рай показував *мечем*» [4, с.35]. До речі, історизми *шабля* і *меч* прослідковуються і в метафоричному вживанні: «Щоб володів – як *шаблею* пером!» [4, с.94]: «Я знаю грамоту свободи – її підписують *мечі*» [4, с.39].

У романі виділяємо низку лексем на позначення військового спорядження: *броя*, *шолом*, *нагрудник*, *лати*, *забрало*, *кольчуга*: «хан... в *кольчугу* вбраний і в *шишах*»; «*шолом*, *нагрудник*, все на нім як влиті, у нього й кінь захищений як слід», «у *латах* він, а я в своїй куверті».

До назв аналізованої групи належать слова, що означають *військові регалії*, а саме: *клейноди*, *корогва*, *знамено*, *булава*, *скитетр*, *герб*. Значення деяких історизмів поетеса розкриває за допомогою відповідного контекстуального оточення: «...Булава – *клейнод*. А булава, між іншим, це ще й зброя» [4, с.99]; «Я там залишив знак своєї влади – свою *печат*, *бунчук* і *булаву*» [4, с.17].

Висновки. Військова лексика української мови як з генетичного погляду, так і з боку семантики та її структури відзначається неоднорідністю, що залежить від багатоджерельності походження. Основним її ядром є спільнослов'янська лексика. Назви старовинної зброї у романі «Берестечко» поділяються на вогнепальну (пістолі, карабін, гармати) та холодну (меч, шабля, кинджал). Ряд лексем вживається на позначення військового спорядження та регалій.

Список використаних джерел:

1. Апанович О. Розповіді про запорізьких козаків. Київ, 1991. 333 с.
2. Вихованець І.Р. Таїна слова. Київ, 1990. 284 с.

3. Гійом Левассер де Боплан. Опис України. *Жовтень*. 1981. №4. С. 69-85.
4. Костенко Л. Берестечко. Історичний роман. Київ, 1999. 157 с.
5. Свєшніков І. Озброєння козацького війська у середині XVII століття: За матеріалами розкопок місця берестецької битви 1651 року. *Вісник АН України*. 1991. №10. С. 48-54.
6. Словник української мови: У 11 т. Київ, 1970-1980.
7. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків. *Жовтень*, 1988. №8. С. 88-110.

The article is devoted to the analysis of military vocabulary in the historical poetry of Lina Kostenko. The names of ancient weapons in the novel «Berestechko» are divided into firearms (pistols, carbines, guns) and cold weapons (sword, saber, dagger). A number of lexemes are used to denote military equipment, the names of the same group include words meaning military regalia.

Key words: L. Kostenko, military vocabulary, ancient weapons, military equipment, military regalia.

Отримано: 30.03.2022

УДК 378.016:070(100)(091)

А. В. Туганашева, магістрантка I курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики Наукового керівник: О. С. Волковинський, доктор філологічних наук, професор.

ВИСВІТЛЕННЯ ПОДІЙ НА МАЙДАНІ (2013-2014 рр.) У ПРОВІДНИХ ВИДАННЯХ УКРАЇНИ

У статті окреслено проблему висвітлення подій, що відбувалися на Майдані у 2013-2014 рр. українськими журналістами. Особлива увага звертається на періодику провідних видань і засоби, якими користуються працівники медіа, щоб достовірно відтворити ідеї Революції Гідності.

Ключові слова: Революція Гідності, національна свідомість, традиційні та соціальні медіа, блог, соціальні мережі, європейські цінності.

Революція Гідності 2013-2014 років і війна українського народу проти російської агресії стали центральними подіями новітньої історії не лише України, а й Європи та світу. Вони сприяли відродженню цінностей свободи, гідності, переосмисленню багатьма людьми світу свого призначення. А російська агресія проти України змусила вільний світ усвідомити мету російського режиму і почати готуватися до опору.

Існує багато думок стосовно того, що стало початком Революції Гідності. Одні кажуть, що він почався 21 листопада, коли журналіст «Української правди» Мустафа Найєм покликав усіх під стелу Незалежності із парасольками на чай. Другі вважають, що все почалося з ранкового побиття студентів з 30 листопада на 1 грудня і дзвонів Михайлівського Золотоверхого. Треті цілком резонно припускають, що саме перший велелюдний виступ 1 грудня, коли на вулиці Києва вийшов перший мільйон громадян, і подальша провокація на Банковій, дали початок масовим протестам. Четверті взагалі дотримуються думки, що серйозні події почалися 16 січня, після прийняття Верховною Радою репресивних законів. П'яті схильні починати розмову з кривавого Хрещення 19 січня, коли було кинуте першого «молотова» на Грушевського. Шості наполягають на не менш кривавому Дні Злуки 22 січня, коли Майдан отримав своїх перших мучеників – Нігояна, Жизневського і Сеника. І кожен із них по-своєму правий і має рацію. Бо для різних людей Майдан починався у свій день. Були навіть люди, які вперше вийшли на Майдан 19 лютого, щоб залишитися там назавжди.

Під впливом насильницьких дій з боку держави мирні акції протесту перетворились на дієву протидію свавілля силових структур, що викликало резонанс не лише в українському суспільстві, а й в очах світової спільноти. Це призвело до того, що Революція Гідності широко ви-

світлювалась у публікаціях українських та іноземних журналістів, які поширювались через традиційні і соціальні медіа (блоги і соціальні мережі) [1, с.122]. Хоч і он-лайн-медіа робили це швидше і ефективніше, традиційні не були осторонь. На сайтах видань з'являлась рубрика «Євромайдан» та її подібні. Журналісти починали більше співпрацювати зі звичайними людьми, спілкуючись із ними та користуючись відео-матеріалами, знятими на мобільні телефони. Це була чи не єдина можливість оперативно повідомити інформацію.

Саме тому ми вважаємо, що тема дослідження є досить актуальною в наш час, оскільки журналісти, публікуючи свої доробки у провідних виданнях, здатні зацікавити читача, вплинути на його свідомість за допомогою влучних висловів та правильно підібраних заголовків.

Ми звернули увагу на те, що журналісти, описуючи події сьогодення, досить часто повертаються до теми Революції Гідності і роблять це з певною метою. Нас зацікавила ця тема, і, як наслідок, з'явилась гіпотеза: ефективна діяльність української журналістики під час Євромайдану сприяла пробудженню в українців національної свідомості.

Таким чином, **об'єктом** нашого дослідження стала періодика провідних видань України («Дзеркало тижня», «Газета по-українськи», «Демократична Україна», «Комсомольська правда в Україні») саме в період 2013-2014 рр.

Метою роботи стало завдання шляхом опрацювання зразків періодики дослідити, як працівники ЗМІ висвітлюють події на Майдані саме в цей період.

Вивченням Революції Гідності як суспільно-політичного явища займалися українські та зарубіжні дослідники. А. Бондар [2] визначив специфіку Революції Гідності, запропонував періодизацію її розвитку. С. Квіт [3] охарактеризував відмінності між Євромайданом та Помаранчевою революцією, визначив етапи Євромайдану

та виділив слогани і символи, які використовувались під час Революції Гідності. В. Річ [4] зосереджений на визначенні участі ультраправих сил під час Євромайдану. Використання соціальних медіа під час Революції Гідності стало об'єктом уваги для А. Роспігліосі [5], М. Чорнокондратенко [6], Ю. Художник [7] та ін.

Журналісти, говорячи про Революцію Гідності, часто цитують поетів і культурних діячів. Вони це роблять для більш точної передачі інформації. Наприклад, в газеті «По-українськи» (за 30 січня 2014 року) в статті під назвою «В Україні відбувається революція гідності» – Чабановський авторка Таміла Михеєва цитує 28-річного голову Полтавської обласної організації ВО «Свобода». Він порівнює українців з героями Крут, які загинули в боротьбі за волю. Своїми словами він підбурює народ до подальших дій.

У цій же газеті у статті «Війна – не лише ризик, що можуть убити тебе, але й убити когось» (за 11 вересня 2014 року) Ольга Богачевська записала відгук сучасних поетів та письменників. Вони висловлювали свою думку про те, як же на них вплинули події Майдану.

Іншою стороною провідних видань України є те, як журналісти висвітлюють тогочасні події, не використовуючи цитати, лише загальну інформацію та, частково, власну думку. Це все простежується в статті Ярослава Галата «Революція гідності триває» (за 19 лютого 2015 року) в газеті «Демократична Україна» (3).

Майдан дав зрозуміти Європі, що європейські цінності – не даність, яка автоматично передається від покоління до покоління, не суспільство всезагальної ситості, не пересування без віз, не набір зачовганих порожніх словесних оболонок, оформлених в міждержавні угоди та конституції, а кров і піт, страждання і жертва, розтрощені кістки та пробиті кулями серця. Що саме тут, на передовій боротьби з російською імперією та її маріонетками, всі їхні притрушені пилом десятиліть цінності знаходять свій справжній сенс. Тут і тепер.

Список використаних джерел:

1. Самусь А.Ю. Специфіка висвітлення революції гідності у блогах американських та українських журналістів.

УДК 81'272

*У. В. Чайковська, магістрантка I курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Науковий керівник: Л. М. Марчук, доктор філологічних наук, професор*

МОВНІ ЗМІНИ НА ТЛІ ПОЛІТИЧНИХ ТА ВОЄННИХ ПОДІЙ В УКРАЇНІ

У статті йде мова про функціонування політичної лексики в умовах війни.

Ключові слова: політичний дискурс, ідеологема, лінгвема.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Лексичний фонд мови суттєво відрізняється від інших сторін мови. Саме в лексиці насамперед відбуваються ті зміни, які характерні для суспільства в певний часовий відрізок. Тобто, лексичні зміни – це природний рух у мові. Соціальна структура суспільства, наука, техніка, виробництво, контакти етносів, свідомість людини, політичні та історичні події – ось ті зовнішні сили, які зумовлюють оновлення словника. Таким чином, із зовнішніх чинників на лінгвему впливають такі: пов'язані з розвитком виробництва і виробничих стосунків, з розвитком духовної культури, з історичною долею народу, а, наразі, – з війною, розв'язаною в Україні російською.

Політична комунікація передбачає застосування як апарату загальнонаціональної мови, так і спеціалізованої лексики, властивої політичному спілкуванню. Особливістю цієї лексики є її зрозумілість і доступність з огляду на обмеження функційної сфери.

2. *Молодий вчений.* №1(28), Ч.2: Запорізький національний університет, 2016. 477 с.
2. Бондар А. Майдан: життя або смерть. URL: <http://nv.ua/project/story-of-maidan-by-bondar.html>
3. Kvit S. The ideology of the Euromaidan. URL: <https://journals.macewan.ca/index.php/shcsjournal/article/view/245/196>
4. Risch W. What the Far Right Does Not Tell Us about the Maidan. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/William_Risch/What_the_Far_Right_Does_Not_Tell_Us_about_the_Maidan_anhl.Pdf
5. Rospigliosi A., Greener S. Proceeding of the European Conference on Social Media. Brighton: University of Brighton, 2014. 787 p.
6. Чорнокондратенко М. Феномен Євромайдану у медіа. URL: <http://ua.ejo-online.eu/1583/сфери-висвітлення/медіа-журналістика/феномен-євромайдану-у-медіа>
7. Hudoshnyk Y. Euromaidan: powered by social media? URL: http://diggy.ruc.dk/bitstream/1800/23475/3/-Euromaidan_thesis.pdf
8. Михеєва Т. «В Україні відбувається революція гідності» – Чабановський. *Gazeta.ua*. URL: <https://gazeta.ua/articles/life/v-ukrayini-vidbuvayetsya-revolyuciya-gidnosti-cabanovskij/539201>
9. Богачевська О. «Війна – не лише ризик, що можуть убити тебе, але й убити когось» – поет. *Gazeta.ua*. URL: <https://gazeta.ua/articles/culture/vijna-ne-lishe-rizik-schomozhut-ubiti-tebe-ale-j-ubiti-kogos-poet/580443>
10. Галата Я. Революція гідності триває. *Демократична Україна*. URL: <https://www.dua.com.ua/index.php/community/-item/1160-revolyutsiya-gidnosti-trivaє>

The article outlines the problem of coverage of the events that took place on the Maidan in 2013-2014 by Ukrainian journalists. Particular attention is paid to the periodicals of leading publications and the means used by media workers to accurately reproduce the ideas of the Revolution of Dignity.

Key words: Revolution of Dignity, national consciousness, traditional and social media, blogs, social networks, European values.

Отримано: 30.03.2022

Аналіз останніх досліджень. Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права ще у 2006 р. опублікувала Концепцію державної мовної політики України, де було зазначено наступне: «У системі державних пріоритетів мовна політика посідає чільне місце, оскільки її стратегічним завданням, поряд з гарантуванням мовних прав людини, є утвердження суспільної злагоди і політичної стабільності, забезпечення єдності держави і зміцнення української державності. Пріоритетом мовної політики України є утвердження і розвиток української мови – визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі і є базовим системоутворюючим складником української державності...» [<http://nastorozhi.vox.com.ua/dat/2006/07-13/kontsepts-ya-movno-pol-tyky.htm>]. Опертям роботи є монографія представників одеської школи політичної лінгвістики Н. Кондратенко, Л. Стрій, О. Билінської

«Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів» [1].

Мета статті – виявлення основних процесів неологізації сучасного політичного українського дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Політична комунікація не існує поза конкретним текстовим простором, її апелюють через ЗМІ або Інтернет-ресурси. Зовнішніми чинниками, що впливають на процес неологізації мови, вважаємо «особливості соціальної організації суспільства»; «соціальну диференціацію суспільства»; «демографічні зміни»; «явища надбудовного характеру» [2, с.162-163], воєнні дії.

Нові слова, що з'явилися в результаті впливу таких чинників, називають нові реалії, що з'являються в тій чи тій галузі соціуму. Соціальна перебудова, зміна державної системи змінили самі умови функціонування української мови, її комунікативно-прагматичний характер. Тому найдовішими екстралінгвістичними чинниками процесу неологізації сучасної української мови є ідеологія і соціальна структура суспільства, які впливають на світосприймання людей. Таке спрямування неологізації вказує на підсилення орієнтації на особистість (наприклад, за аналогією до лексем *афганець, біженець, бойовик, бастувальник, перевірлятник, темник, вагнерівець*) тощо.

У той же час з'ява нових слів або метафоричних перенесень пояснюється також певними неординарними подіями, які сталися в Україні 24 лютого 2022 року, а саме – розв'язанням війни росією на теренах України. Так з'являється в нашому мовленні афоризм *«російський воєнний корабель іди на х*й»* тощо.

Події війни засвідчили не лише суттєві зміни в політичному житті України, а й виникнення нового шару політичної лексики.

Окремі політичні лексеми, які трапляються в сучасних інтерв'ю політиків, військових, є похідними від власних назв – імен політиків. Наприклад: *путінізм, путіністи*. Наведені слова набувають нового аксіологічного негативного значення завдяки використанню відповідних контекстів: *«Тезу про «глибинний народ» запустив в обіг один з архітекторів путінізму Владислав Сурков»* [https://zaxid.net/statti_tag50974].

Незважаючи на те, що впливу зовнішніх чинників належить суттєва роль у розвитку словникового складу

мови, далеко не завжди лексичні зміни знаходяться у прямому зв'язку від позамовних чинників. Функціонування мови як засобу комунікації спричиняє такі імпульси в мові, які є незалежними від історії народу; вони пов'язані зі здатністю мови виконувати функцію засобу спілкування і, таким чином, є власне атрибутами мови. «Мова розвивається в умовах подвійної залежності, її еволюція визначається не лише середовищем, в якому вона існує, а й її власною будовою» [3, с.337].

Новотвори, що з'являються під впливом внутрішніх чинників не такі яскраві, оскільки часто вони називають уже відомі речі, а отже, експресія в них не така помітна. Різноплановість неологізмів виявляється в процесі аналізу причин, що це явище викликають. Неологізація словника відбувається під впливом різних рухомих сил, одні з яких пов'язані з відображенням у мові сучасної картини світу, другі – з призначенням мови як засобу спілкування. Перші слугують номінації нових явищ в об'єктивному світі, другі – потребі покращення мовної техніки.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, північною тенденцією в галузі інноваційних процесів у сучасній політичній комунікації можна назвати створення неологізмів на ґрунті національної мови. У мові масмедіа виникають нові ідіоми, вона поповнюється новими словами і словами в нових значеннях, які мають особливо експресивне забарвлення в умовах війни, яку веде український народ проти рашистських окупантів.

Список використаних джерел:

1. Кондратенко Н., Стрій Л., Білинська О. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів: монографія. Одеса: Астропрінт, 2019. 236 с.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ: Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с.
3. Семчинський С.В. Загальне мовознавство. Київ: АТ «ОКО», 1996. 416 с.

The article deals with the functioning of political vocabulary in wartime.

Key words: political discourse, ideology, lingua.

Отримано: 30.03.2022

УДК 796.015.8

*О. В. Бабенко, студент 1 курсу факультету фізичної культури
Науковий керівник: М. В. Прозар, доцент*

УПРАВЛІНСЬКІ ПРОЦЕСИ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ У СПОРТСМЕНІВ

У статті автор подає загальну характеристику процесу управління спортивною мотивацією висококваліфікованих спортсменів. Виділяє фактори, які впливають на формування мотивації та шляхи її підтримки й розвитку. Акцентує на важливості особистості тренера у досягненні високих результатів та утриманні спортсменів на високому рівні.

Ключові слова: управління, мотивація, спортсмен, тренер, тренувальний процес, спортивні досягнення.

Постановка проблеми. Управління процесом спортивної підготовки – це цілеспрямована робота з вирішення конкретних психологічних завдань у конкретні терміни. А оскільки метою спортивної діяльності спортсмена є досягнення максимального (для даного спортсмена) результату, то метою управління підготовкою спортсмена з позиції психології є психологічне забезпечення його спортивної діяльності, спрямоване на найбільш повну реалізацію техніко-тактичних та функціональних можливостей в умовах значного психічного напруження, що виникає під час змагання [3]. Проблема підготовки дзюдоїстів є досить поширеною серед науковців сфери, однак у їхніх роботах та в ряді інших не приділяється належної уваги вивченню та управлінню спортивною мотивацією у дзюдоїстів.

Мета та завдання дослідження – узагальнити та здійснити опис основних положень процесу управління мотивацією висококваліфікованих спортсменів у процесі підготовки до змагань та під час безпосередньої участі у них.

Методи дослідження: під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння.

Обговорення результатів дослідження. Відомий спортивний психолог В.В. Клименко [2, с.29] вважає, що тренеру необхідно знати, що саме «заводить» (збуджує) конкретного спортсмена у певний момент. Це дозволить допомогти йому виступити успішно. Раціональний підхід до мотивації досить досвідченого і добре поінформованого спортсмена буде ефективніший, ніж використання якогось спрощеного і примітивного прийому.

Тренерам найкраще мотивувати спортсменів, спираючись на почуття власної гідності, здоровий глузд і потребу в самовдосконаленні. На наш погляд, такий прийом буде більш ефективним під час роботи з підготовленими борцями, які мають досвід участі у змаганнях.

Формування мотивів може здійснюватися під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Першими виступають умови (ситуація), у яких виявляється людина. Другими виступають бажання, потяги, інтереси, переконання, що є потребами особистості.

Тренеру важливо знати, що погана фізична та психічна переносимість навантажень, недостатня задоволеність системою засобів і методів підготовки та відновлення можуть призвести до зниження мотивації досягнень та рівня спортсменів [4].

У спортивній практиці важливе значення має саморегуляція мотивації, що ґрунтується на наступних принципах: максимізації корисності; мінімізації потреб;

мінімізації складності; максимізації здібностей. На наш погляд, реалізація цих принципів є реальною для дорослих спортсменів. Високих результатів у спорті можна досягти лише за умови багаторічного систематичного тренування, жорсткого дотримання режиму. До цього спортсмен має бути підготовлений психологічно. Досягнута при цьому готовність повинна постійно вдосконалюватись у тренувальному процесі.

Для забезпечення та підтримки цієї готовності Р.В. Михайлов [4] пропонує два шляхи. Перший шлях – це створення, підкріплення, безперервний розвиток та вдосконалення мотивів спортивного тренування. Для цього пропонується таке:

- 1) постановка перед спортсменами далеко поставлених цілей незалежно від того, на якому етапі занять спортом перебуває спортсмен;
- 2) формування у спортсменів установки на досягнення успіху на тренуваннях та змаганнях;
- 3) оптимальне співвідношення заохочень та покарань під час роботи зі спортсменами. Більш потужний стимул має заохочення, мотивуючи спортсмена на подальше вдосконалення;
- 4) розвиток та зміцнення традицій команди, формування згуртованого колективу, створення атмосфери командного духу;
- 5) прийняття колективних рішень, залучення спортсменів до обговорення основних питань тренування та змагань;
- 6) підвищення емоційності тренувальних занять різноманітними способами;
- 7) вплив особистості тренера на формування особистості спортсмена.

Особистість тренера виступає найсильнішим мотивом активності, сумлінності, підтримки тривалого інтересу до занять спортом.

Другий шлях – створення у спортсменів сприятливого відношення до тренувального процесу.

Висновок. Аналіз спеціальної літератури дозволяє визначити, що мотивація є складним елементом особистості, що має певну структуру, ієрархію і перебуває у двосторонній залежності з виконуваною суб'єктом діяльністю та її результативністю.

Важливим є виявлення факторів, що впливають на спортивну мотивацію у дзюдоїстів високої кваліфікації на етапі безпосередньої підготовки до змагань, вирішення цього питання дасть можливість розробити методику управління спортивною мотивацією у борців.

У процесі управління спортивною мотивацією у дзюдоїстів важливим аспектом є взаємозв'язок мотивації з особистісними особливостями спортсмена.

Список використаних джерел:

1. Занюк С.С. Психологія мотивації: навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 304 с.
2. Клименко В.В. Психологія спорту: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2006. 432 с.
3. Костюкевич В.М. Теорія і методика спортивної підготовки (на прикладі командних ігрових видів спорту): навч. посібник. Вінниця: Планер, 2014. 616 с.
4. Михайлов Р.В. Психологічні особливості мотивації спортивної діяльності у спортсменів-дзюдоїстів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2021. Вип. 10. С. 85-90.
5. Осика К.С. Динаміка структури мотивації спортивної діяльності юнаків-каратистів. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць*. 2013. Вип. 21. С. 520-531.
6. Пруднікова М.С. Мотивація до занять спортом на початкових етапах тренування. Основи побудови тренувального процесу в циклічних та екстремальних видах спорту. 2019. URL: http://journals.urau.edu.ua/cvs_konf/article/download/166937/166330.

In the article the author gives the general characteristic of process of management of sports motivation of highly skilled sportsmen. Identifies the factors that influence the formation of motivation and ways to support and develop it. Emphasizes the importance of the coach's personality in achieving high results and keeping athletes at a high level.

Key words: management, motivation, athlete, coach, training process, sports achievements.

Отримано: 29.03.2022

УДК 615.83:616.248

*В. В. Болдіна, студентка 3 курсу факультету фізичної культури
Науковий керівник: Р. Б. Чаплінський, кандидат медичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИОТЕРАПІЇ ПРИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ НА БРОНХІАЛЬНУ АСТМУ

У статті розглянуто застосування фізіотерапії у хворих бронхіальною астмою. Проаналізовано дію методів фізіотерапії. Обґрунтовано використання деяких методів фізіотерапії при бронхіальній астмі.

Ключові слова: бронхіальна астма, фізіотерапія, аерозольтерапія, спелеотерапія, загартування.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день бронхіальна астма є однією з найважливіших проблем сучасного суспільства, оскільки вона обмежує хворих у фізичному, емоційному і соціальному плані. За даними ВООЗ серед 15 мільйонів хворих, що мають інвалідність, 1% припадає на хворих з цією патологією [1, с.5].

Бронхіальна астма розповсюджене захворювання, яким страждають приблизно 5% населення України, а по світі це значення коливається у межах від 2% до 11%, та більше поширене у розвинутих країнах у порівнянні з тими, що розвиваються. Кількість хворих з цією патологією з кожним роком суттєво зростає у всьому світі, оскільки зростає кількість людей з алергічними захворюваннями [3, с.108]. За даними NIGA смертність таких хворих щороку по всьому світі складає близько 180 тис. [2, с.123].

Для зменшення чисельності хворих, окрім лікування у стаціонарі, важливе місце займає фізична реабілітація, у тому числі і фізіотерапія.

Метою статті є ознайомлення з методами фізіотерапії при бронхіальній астмі, аналіз ефективності їхньої дії.

Обговорення результатів дослідження. Під час фізичної реабілітації хворих на бронхіальну астму для кращого ефекту комплексно застосовують фізіотерапію, лікувальну фізичну культуру (ЛФК) та масаж. Процедури фізіотерапії можна застосовувати на усіх етапах реабілітації. Так у лікарняний період фізіотерапія призначається для: усунення спазму, набряку слизової оболонки і гіперсекреції, відновлення функцій центральної нервової системи, десенсибілізації організму, покращення відходження мокротиння, попередження повторення нападів бронхіальної астми; а у післялікарняний період, окрім попередніх зазначених, додається – ліквідація вогнищ хронічної інфекції та загартування [5, с.92-98].

Під час нападів бронхіальної астми можна застосовувати такі методи фізіотерапії [4, с.151-154].

У період затихання загострення застосовують наступні методи фізіотерапії [5, с.21-133]:

- 1) аерозольтерапію бронхолітиками (дає протизапальний, трофічний, розсмоктувальний, нервово-рефлекторний, седативний ефект);
- 2) аероіотерапію з негативно зарядженими іонами (дає бактерицидний, гіпосенсибілізуючий, трофічний, біостимулюючий, нервово-рефлекторний ефект);

- 3) ручну гірчичну ванну з температурою 40°C (дає нервово-рефлекторний, трофічний, біостимулюючий ефект).

У період затихання загострення застосовують наступні методи фізіотерапії [5, с.21-133]:

- 1) дециметрову терапію (дає протизапальний, антиалергічний, трофічний ефект);
- 2) УВЧ-терапію (дає протизапальний, розсмоктувальний, протибольовий ефект);
- 3) ультразвукову терапію (дає протизапальний, бактерицидний, беззаспокійливий, трофічний, гіпосенсибілізуючий ефект);
- 4) лазеротерапію (дає протизапальний, бактерицидний, трофічний, беззаспокійливий, імуностимулюючий ефект);
- 5) магнітотерапію (дає протизапальний, беззаспокійливий, протинабряковий, трофічний, нервово-рефлекторний ефект);
- 6) електросон (дає нервово-рефлекторний, седативний, трофічний, беззаспокійливий, метаболічний ефект);
- 7) електрофорез (дає протизапальний, трофічний, регенеративний, метаболічний, беззаспокійливий ефект);
- 8) ультрафіолетове опромінення грудної клітини (дає трофічний, протизапальний, бактерицидний, біостимулюючий, беззаспокійливий, гіпосенсибілізуючий ефект);
- 9) ампліпульстерапію (дає беззаспокійливий, протизапальний, трофічний ефект).

У період ремісії застосовують наступні методи фізіотерапії [5, с.161; 6, с.153-154]:

- 1) спелеотерапію (дає бронходренажний, імуностимулюючий, протизапальний, заспокійливий ефект);
- 2) водолікування: гідротерапія, бальнеотерапія, таласотерапія (дає тонізуючий, трофічний, імуностимулюючий, беззаспокійливий, протизапальний, метаболічний, седативний ефект);
- 3) електросон;
- 4) аеротерапію негативно зарядженими іонами;
- 5) електрофорез.

Найбільшу роль серед усіх фізіотерапевтичних методів при бронхіальній астмі відіграє аерозольтерапія. Аерозольтерапія – один і методів фізіотерапії, що поля-

гає у введені у дихальні шляхи аерозолів лікарських засобів. Завдяки застосуванню інгаляторів з бронхолітиками відбувається розрідження і відходження мокротиння. Окрім бронхолітиків можливе використання різних відварів та трав, що забезпечують відхаркувальну, спазмолітичну та протизапальну дію.

З розвитком технологій та медицини, поширилось використання небулайзерів, за допомогою яких можливо вводити не лише бронхолітики, але і кисень та інші медичні препарати; та який забезпечує доставку ліків у бронхолегеневу систему навіть важкохворим пацієнтам [8, с.44].

Також доведена ефективність використання спелеотерапії для хворих бронхіальною астмою. Спелеотерапія – це метод лікування респіраторних захворювань за рахунок природно створених підземних соляних шахт. Завдяки дії мікроклімату карстових печер поліпшується прохідність та знижується гіперреактивність бронхів. Таку ж позитивну дію дає галотерапія – лікування за допомогою штучно створеного соляного мікроклімату. Після 3-5 процедур відбуваються позитивні зрушення: утворення мокроти в великій кількості та полегшення її відкашлювання. Повторні курси з періодом 9-12 місяців забезпечують підсилення позитивного реабілітаційного ефекту та покращення стану хворого [7, с.198; 9, с.53].

Один із видів водолікування при бронхіальній астмі – це загартування, що застосовується для профілактики захворювань та зміцнення здоров'я, а не лікування хвороб. Основна дія загартування – підвищення опірності організму до несприятливих чинників довкілля. Тому процедури слід виконувати обережно, щоб отримати позитивну реакцію організму, а не завдати шкоди. Для людей з цією патологією рекомендують використовувати регулярні обливання прохолодною водою з поступовим зниженням температури води [3, с.113-114].

Висновки. Таким чином, фізіотерапія при бронхіальній астмі дає хороші результати, подальше їх застосування необхідне для підтримки та покращення клінічних показників та загального стану хворого. Для більш

повного та якісного реабілітаційного процесу, окрім використання фізіотерапії, необхідно займатися ЛФК, загартовуватися, дотримуватися здорового способу життя та вчасно проходити обстеження, для профілактики та запобігання інших захворювань, що можуть загострити перебіг даної хвороби.

Список використаних джерел:

1. Беш Л.В., Ласиця Т.С., Беш О.М. Бронхіальна астма в практиці сімейного лікаря. 2017. 96 с.
2. Коваль Г.Ю., Сиваченко Т.П., Загородська М.М. та ін. Променева діагностика: в 2 томах. 2-е вид., виправл. Київ: Телеоптик, 2003. Т. 1. 527 с.
3. Ждан В.М., Гурина Л.І., Бабаніна М.Ю. Захворювання органів дихання в практиці сімейного лікаря. Полтава, 2008. 252 с.
4. Григус І.М. Фізична реабілітація в пульмонології. 2-е вид., виправл. Рівне, 2018. 259 с.
5. Воробйов Є.О., Новак О.В. Загальна фізіотерапія. Полтава, 2002. 247 с.
6. Сиволап В.Д., Каленський В.Х. Фізіотерапія. Запоріжжя: ЗДМУ, 2014. 196 с.
7. Осіпов В.М. Основи фізичної реабілітації. Бердянськ: БДПУ, 2013. 225 с.
8. Лемко І.С. Сучасні підходи до реабілітації хворих на бронхіальну астму. *Астма та алергія*. 2002. С. 42-45.
9. Лемко О.І., Лемко І.С. Спелеотерапія, гало терапія, гало аерозольотерапія: дефініції, механізми впливу, перспективи використання. Частина 1. *Астма та алергія*. 2017. С. 50-54.

The article considers the use of physiotherapy in patients with bronchial asthma. The effect of physiotherapy methods is analyzed. The use of some methods of physiotherapy in bronchial asthma is justified.

Key words: bronchial asthma, physiotherapy, aerosol therapy, speleotherapy, hardening.

Отримано: 29.03.2022

УДК 613.12

*С. П. Каспрук, В. М. Остапчук, О. С. Яковлев, студенти 2 курсу факультету фізичної культури
Науковий керівник: Е. О. Жигульова, кандидат біологічних наук, доцент*

БИОЛОГИЧНА РОЛЬ МІДІ ТА МАГНІЮ ДЛЯ ОРГАНІЗМУ ЛЮДИНИ

Акцентовано увагу на значенні міді та магнію у розвитку природжених вад розвитку. Розглянуто епігенетичні фактори, дисбаланс обміну мікроелементів у появі порушень внутрішньоутробного розвитку плоду.

Ключові слова: мікроелементи, мідь, магній, вад розвитку.

Актуальність теми. Частота природжених вад розвитку серед новонароджених залишається високою і не має тенденції до зниження [1], що пояснює актуальність питання, яке вивчається. Протягом останніх 60 років вивчаються епігенетичні фактори як етіологічні причини природжених вад розвитку. Однією із складових епігенетики є вплив екзогенних факторів довкілля на зміну експресії генів при індивідуальному розвитку організму. Епігенетично зумовлена модифікація експресії генів проявляється спонтанно в одному або кількох поколіннях і зникає [3]. Хронічна дія екотоксикантів, серед яких чільне місце посідають ксенобіотичні метали, у субтоксичних дозах сприяє розвитку мутагенних і тератогенних ефектів, призводить до розвитку ендемічних захворювань, мікроелементозів [4]. Порушення мікроелементного гомеостазу проявляється на всіх стадіях еволюційного розвитку організму людини. Вроджені мікроелементози клінічно перебігають із порушенням формування органів і тканин, починаючи з періоду раннього ембріогенезу [5].

Мета роботи – проаналізувати роль таких мікроелементів як мідь та магній у виникненні природжених вад розвитку.

Результати та дискусія. Згідно з даними літератури [6], дисбаланс обміну міді та магнію супроводжує порушення розвитку життєво важливих органів, сполучної тканини. Однією з ознак ізольованої форми недиференційованої дисплазії сполучної тканини (НДСТ) є мікроаномалії серця. До вісцеральних фенотипових маркерів дисплазії сполучної тканини (ДСТ) належать аномалії розвитку серцево-судинної та сечовидільної систем, варикозне розширення вен тощо [1]. Серед нозологічних форм серцево-судинної патології найбільш розповсюдженими є малі форми аномалій серця, первинний пролапс мітрального клапана, дефект міжпередсердної перегородки [2].

У 80-х роках минулого століття доведено роль недостатності магнію при первинному пролапсі мітрального клапана [6]. Магній є основним внутрішньоклітинним елементом. Іони магнію активізують понад 300 ферментів, у

тому числі ті, що відповідають за регуляцію вуглеводного обміну, обмін енергії в аденозинтрифосфорній кислоті (АТФ), знижують збудження в нервових клітинах, стимулюють утворення білків [1]. Дефіцит магнію в організмі супроводжується станом хронічного стресу, цукрового діабету, алопеції, шкірних захворювань. У клінічній практиці гіпомангемія асоціюється з підвищенням агрегації тромбоцитів, гіпертензією, порушенням серцевого ритму, епілептиформними нападами [3]. Високий вміст магнію виявлено при гіперфункції паращитоподібної залози, щитоподібної залози, артритах, псоріазі [2].

Іони магнію входять до складу основної речовини сполучної тканини. Зовнішніми ознаками ДСТ є стигми дизембріогенезу [3]. В умовах недостатності магнію порушується регуляція метаболізму сполучної тканини, здатність фібробластів продукувати колаген. Зменшення вмісту окремих видів колагену або порушення співвідношення між ними знижує міцність сполучної тканини різних органів і тканин, систем [4]. Недостатність магнію є одним із факторів ризику розвитку у дітей серцево-судинної патології, судом тощо [5].

Можна припустити, що одним із ланцюгів патогенетичного кола цього процесу є антагоністичні взаємовідношення між іонами кальцію і магнію. Дисбаланс обміну останніх може провокувати метаболічні порушення на клітинному рівні, супроводжуватися ними або генетичними розладами. Генетичні та молекулярні фактори регулюють петлеутворення серця. Аномальне петлеутворення сприяє формуванню вад розвитку серця [6]. Серце як орган, з анатомічної точки зору, містить м'язовоеластичні шари, гладком'язові клітини, еластичні волокна, сполучнотканинний шар, еластичні та колагенові волокна. Базальна мембрана скоротливих кардіоцитів містить іони Ca^{2+} , які беруть участь у циклі скорочення – розслаблення мембрани кардіоцитів [2; 3].

Біохімічні ефекти міді є дозозалежними. Дисбаланс обміну міді може проявлятися генотоксичними властивостями. Фізіологічні концентрації міді сприяють стабілізації геному через церулоплазмін, металотіонеїни. Підвищені дози міді спричиняють аберації мітозу, появу мутацій. Механізм мутагенезу пояснюється реакцією Фестона і Хабер – Уейса й ураженням ДНК вільними радикалами [3; 4]. В організм плода мідь надходить через плацентарний бар'єр. Нагромадження міді у тканинах плода (печінка, селезінка, головний мозок) відбувається відповідно до терміну гестації, особливо з 2-го до 9-го місяців вагітності.

У печінці плода міститься понад 50 % загальної кількості міді, що у 5-10 разів перевищує вміст у дорослої людини. У недоношених дітей рівень міді нижчий, ніж у до-

ношених. Низька активність церулоплазміну та високий вміст міді у печінці новонародженого є однією з ознак хвороби Вільсона [1]. Дефіцит міді під час ембріонального періоду призводить до антенатальної загибелі плода, природжених вад розвитку (вади серця, аномалії кровопостачальних судин, формування кісткової тканини), порушення гемопоєзу і росту плода [2]. Не виключено, що у цих процесах не останню роль відіграє стан сполучної тканини як складового елемента судин, ендокарда. Недостатність міді клінічно позначається на стані сполучної тканини, кровотворенні, всмоктуванні заліза і проявляється кардіопатіями, алергодерматозами, розладами нервової системи, печінки, порушенням обміну холестерину [5]. Надлишок міді призводить до дефіциту цинку, молібдену [6].

Висновки. Можна зробити висновок, що природжені вади розвитку є процесом, який зумовлений молекулярно-генетичними й епігенетичними механізмами. Епігенетичні механізми можуть провокуватися агресивними факторами довкілля. Метаболічні порушення, що розвиваються в організмі ембріона, плода, реалізуються формуванням природжених вад розвитку і потребують своєчасного прогнозування та профілактики.

Список використаних джерел:

1. Молекулярная биология клетки: в 3-х томах. Т. I / Б. Альбертс, А. Джонсон, Д. Льюис и др. Москва; Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», Ин-т компьютерных исследований, 2013. 808 с.
2. Шмид Р. Наглядная биотехнология и генетическая инженерия / пер. с нем. Москва: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. 324 с.
3. Павліченко В.І., Пішак В.П., Булик Р.С. Основи молекулярної біології: навчальний посібник. Чернівці: Мед. університет, 2012. 388 с.
4. Сиволоб А.В. Молекулярна біологія: підручник. Київ: Київський університет, 2008. 384 с.
5. Molecular biology of the cell. 6th ed. / B. Alberts, A. Johnson, J. Lewis et al. N.Y.: Garland Science, 2014. 1464 p.
6. Molecular Cell Biology. 8th ed. / H. Lodish, A. Berk, Kaiser C.A. et al. N.Y.: W.H. Freeman & Co. Ltd, 2016. 1280 p.

Emphasis is placed on the importance of copper and magnesium in the development of congenital malformations. Epigenetic factors, imbalance of microelement metabolism in the appearance of fetal developmental disorders are considered.

Key words: microelements, copper, magnesium, malformations.

Отримано: 29.03.2022

УДК 378.147.091.3:796

*В. В. Осипчук, студентка 1 курсу факультету фізичної культури
Науковий керівник: М. В. Прозар, доцент*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті автор здійснює коротку характеристику значення та особливостей функціонування фізичного виховання у закладах вищої освіти. Наголошує на диференціації програмового матеріалу та орієнтації здобувачів збережувальних технологій на особистість здобувачів вищої освіти та їх спеціалізацію.

Ключові слова: заклад вищої освіти, фізичне виховання, фізична підготовка, навчальне заняття, фізичні вправи.

Постановка проблеми. Реформи, які проводяться в сучасній системі вищої освіти України глибоко торкнулися актуальних проблем студентської молоді. Найважливіша роль у спільній та професійній освіті студенток педагогічних ЗВО належить фізичному вихованню як освітньому компоненту одному із підсистем цілісного педагогічного процесу (В.Г. Кремень, 2016; О.А. Ішук, 2015).

Проте існуюча інфраструктура фізичного виховання здобувачів вищої освіти на основі традиційних положень діючих організаційно-методичних програм не забезпечує повною мірою рішення головної мети – ефективного оздоровлення, освіти та виховання студенток з позиції усвідомленої обов'язкової рухової активності та особистісних потреб у вирішенні найважливіших завдань, всебічного розвитку особистості молодого спеціаліста.

Мета та завдання дослідження – здійснити теоретичний аналіз стану фізичного виховання у закладах вищої освіти та виокремити основні шляхи його удосконалення.

Методи дослідження: під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння.

Обговорення результатів дослідження. Фізична культура і спорт є самостійним видом людської діяльності, значення якого у розвитку суспільства дуже різноманітне. Вона впливає на суспільне виробництво, формування людини як особистості, на розвиток суспільних відносин [1].

Метою фізичного виховання у ЗВО є сприяння підготовці гармонійно розвинених, висококваліфікованих спеціалістів, професіоналів своєї справи, які оволоділи загальними та фаховими компетентностями, програмними результатами навчання освітньо-професійних програм за якими вони навчалися [4].

Навчальні заняття є основною формою фізичного виховання у вищих навчальних закладах. Вони плануються у навчальних планах з усіх спеціальностей, та їх проведення забезпечується викладачами кафедр фізичного виховання.

Самостійні заняття сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу, дозволяють збільшити загальний час занять фізичними вправами, прискорюють процес фізичного вдосконалення, є одним із шляхів впровадження фізичної культури та спорту в побут та відпочинку студентів [5].

У сукупності з навчальними заняттями правильно організовані самостійні заняття забезпечують оптимальну безперервність та ефективність фізичного виховання. Ці заняття можуть проводитись у позанавчальний час за завданням викладачів або у спортивних секціях.

Фізичні вправи у режимі дня спрямовані на зміцнення здоров'я, підвищення розумової та фізичної працездатності, оздоровлення умов навчальної праці, побуту та відпочинку студентів, збільшення бюджету часу на фізичне виховання.

Масові оздоровчі, фізкультурні та спортивні заходи спрямовані на широке залучення студентської молоді до регулярних занять фізичною культурою та спортом, на зміцнення здоров'я, вдосконалення фізичних якостей [2].

Навчальний матеріал програми передбачає вирішення завдань фізичного виховання студентів та складається з теоретичного та практичного розділів [7].

Зміст теоретичного розділу програми передбачає оволодіння студентами знань з основ теорії та методики фізичного виховання.

Практичний розділ програми містить навчальний матеріал для всіх навчальних відділень, спрямований на вирішення конкретних завдань фізичної підготовки студентів.

Основним принципом щодо змісту роботи в різних навчальних відділеннях є диференційований підхід до навчально-виховного процесу [5]. Його сутність у тому, що навчальний матеріал формується для кожного навчального відділення з урахуванням статі, рівня фізично-

го розвитку, фізичної і спортивно-технічної підготовленості здобувачів вищої освіти.

Висновок. Як показує практика роботи кафедр фізичного виховання в останні роки, основна маса здобувачів вищої освіти зараховується до підготовчого відділення для занять у групах загальної фізичної підготовки та у групах, де навчання проводиться за принципом удосконалення в обраному виді спорту. Студенти спрямовуються до створених груп відповідно до їх підготовленості і, головне, з урахуванням побажання займатися тим чи іншим видом спорту.

Широке застосування різних видів спорту виправдано також високою зацікавленістю в них здобувачів вищої освіти, позитивним емоційним та оздоровчим забарвленням спортивних занять. Однак, якщо таке спортивне тренування проводиться з метою підготовки студентів до їхньої професійної діяльності, то має бути забезпечена її доступність для кожного студента незалежно від ступеня його здібностей до цього виду спорту.

Список використаних джерел:

1. Денисовець Т.М., Квак О.В. Значення фізичної культури у формуванні здорового способу життя студентів у закладах вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2020. Вип. 2 (122). С. 51-55.
2. Долгова Н.О. Новітні технології організації фізичного виховання: досвід Польщі. URL: http://elkniga.info/book_372_glava_10.html.
3. Ішук О.А. Формування здоров'язбережувальної компетенції студентів вищих навчальних закладів у процесі фізичного виховання: автореф. дис. ... канд. пед. наук зі спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)». Луцьк, 2015. 23 с.
4. Маєвський М. Формування фізичної культури особистості як головна мета фізичного виховання студентської молоді. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. Вип. 2. С. 62-68.
5. Мунтян В.С., Пліско В.І. Фізичне виховання у контексті положень нового Закону України «Про вищу освіту». *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2014. Вип. 118. Т. 1. С. 222-226.
6. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / [редкол.: В.Г. Кремень (голова) та ін.]; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.
7. Нікітенко С., Козак І., Кичма Р. та ін. Актуальні проблеми вдосконалення професійно орієнтованої підготовки студентів засобами фізичної культури та спорту. *Молода спортивна наука України*. 2015. Т. 2. С. 181-187.

In the article the author gives a brief description of the importance and features of the functioning of physical education in higher education institutions. Emphasizes the differentiation of program material and the focus of health technologies on the personality of higher education students and their specialization.

Key words: institution of higher education, physical education, physical training, classes, physical exercises.

Отримано: 29.03.2022

*М. Р. Панчук, студент 4 курсу факультету фізичної культури
Науковий керівник: В. Й. Мазур, викладач*

ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ ЮНИХ БОРЦІВ

У статті подані матеріали дослідження методичних особливостей динаміки показників спеціальної витривалості юних борців. Основні положення дослідження спрямовані на підвищення якості підготовки. Проаналізовані нами літературні джерела дають підставу відзначити наявність численних варіантів і підходів до розвитку спеціальної витривалості. Частіше це пошуки провідних чинників конкретного етапу підготовки або виду спортивної діяльності, які за експериментально отриманими даними мають найбільше значення для розвитку спеціальної витривалості. Ефективність розробленого педагогічного експерименту оцінювалась за зміною динаміки показників спеціальної витривалості юних борців після навантажень.

Ключові слова: юні борці, спеціальна витривалість, тренувальні заняття, фізична підготовленість.

Постановка проблеми та результати останніх досліджень. Розвиток високої спортивної майстерності у будь-якому виді спортивної діяльності пов'язаний з рівнем розвитку рухових якостей (сили, швидкості, витривалості) і ефективністю їх взаємодії. Високий же рівень працездатності, спортивної майстерності досягається на базі розвитку спеціальної витривалості [3].

Характерною рисою сучасного підходу до розвитку витривалості є прагнення до вдосконалення аеробних і анаеробних механізмів енергозабезпечення. Проте динаміка розвитку не визначається якоюсь однією ознакою і пов'язана з сукупністю діючих чинників [5, с.112-118].

Підвищення продуктивності аеробного і анаеробного організму саме по собі не є показником збільшеного рівня спеціальної витривалості в роботі, котра потребує високої анаеробної і аеробної або змішаної продуктивності.

Збільшені енергетичні можливості реалізуються під час змагань частіше в тому випадку, якщо в тренувальній діяльності і передуючого їй, яка привела до приросту енергетичних можливостей, наголошується достатньо повна відповідність як по складу працюючих м'язів, так і по характеру. Це повною мірою відноситься до процесу підготовки борців і зв'язане з досягненням високих результатів.

Мета дослідження: обґрунтувати особливості динаміки показників спеціальної витривалості.

Завдання дослідження:

1. Вивчити особливості розвитку спеціальної витривалості юних борців.
2. Дослідити динаміку змін показників спеціальної витривалості борців після навантажень.

Методи дослідження. Під час дослідження використовували таку групу методів: теоретичний аналіз і узагальнення науково-методичної літератури, педагогічні спостереження, педагогічне тестування, педагогічний експеримент.

Обговорення результатів дослідження. Відповідно до мети і завдань дослідження, пов'язаної із визначенням впливу індивідуально-типологічних особливостей на динаміку розвитку спеціальної витривалості, були проведені лабораторний, природний і формулюючий експерименти.

В процесі лабораторного експерименту нами з'ясувалося, як реагують борці з різними типологічними особливостями на навантаження, направлене на розвиток швидкісно-силової витривалості, за результатами ефекту наслідків. В природному експерименті вивчали динаміку психічних станів, які розвиваються в процесі занять при використуванні різних варіантів навантаження. Формуючі експерименти дозволяли виявити особливості запропонованих варіантів навантаження на розвиток того або іншого прояву спеціальної витривалості у борців.

Планування навантаження проводилося відповідно до розробленої нами програми (табл. 1).

На загальнопідготовчому етапі використовувалася одна з форм інтервального методу тренування із застосуванням засобів ЗФП, які відображають специфіку боротьби за фізіологічною спрямованістю.

Вправи для вдосконалення швидкісної витривалості за допомогою бігу:

Характер роботи – повторний.

Тривалість – 10 сек.

Тривалість періоду – 2 хв.

Кількість періодів в серії – 4.

Відпочинок між періодами – 3 хв.

Кількість серій – 2.

Відпочинок між серіями – 6 хв.

Інтенсивність максимальна.

Вправи для вдосконалення швидкісно-силової витривалості за допомогою бігу:

Характер роботи повторний.

Тривалість – 15 сек.

Тривалість періоду – 2 хв.

Кількість періодів в серії – 3.

Відпочинок між періодами – 15 сек.

Кількість серій – 3.

Відпочинок між серіями 6, 4, 2 хв.

Інтенсивність субмаксимальна.

Вправи для вдосконалення загальної витривалості за допомогою бігу:

Характер роботи – змінний.

Тривалість – 3 хв.

Кількість періодів – 10 (8 прискорень в серії).

Відпочинок між періодами – 1 хв.

Інтенсивність – середня (до 160 уд/хв).

В процесі практичного застосування засобів і методів підготовки, сприяючих розвитку спеціальної витривалості, ми слідували правилу «ізолюваної тренувальної дії», тобто будували кожне тренувальне заняття так, щоб в ньому розв'язувалось переважно одне яке-небудь завдання (розвивався один з компонентів витривалості). Необхідність такої «ізоляції» тренувальної дії обумовлена тією обставиною, що при розвитку одного компоненту витривалості відбувається пригнічення інших.

$$T = \frac{100 * (P2 - P1)}{0,5 * (P1 + P2)},$$

де $P1$ і $P2$ початкові і кінцеві значення показників.

Результати, представлені в (табл. 2), показують, що в цілому темпи приросту результату в показниках спеціальної витривалості на застосування різного навантаження істотно розрізняються.

Звертає на себе увагу більш високий темп приросту результатів в множині показників експерименту із спрямованістю тренувального процесу на розвиток швидкісно-силової витривалості. Це відноситься, в першу чергу, до таких показників, як сумарний тоннаж, в першому експерименті темп приросту склав 22,06%, тоді як в другому 6,86% і в контрольній групі 12,36%.

Таблиця 1

Розподіл тренувального навантаження в педагогічному експерименті з різною спрямованістю на розвиток спеціальної витривалості у борців

Засоби	Розподіл часу по групах вправи в контрольній групі, хв	1-й експеримент, переважання швидкісно-силової спрямованості, хв.	
ЗФП	1. Витривалість загальна	360	81
	2. Вправи на координацію		160
	3. Швидкість		190
	4. Сила	285	200
	5. Швидкісна витривалість		100
	6. Вправи на вестибулярну стійкість	225	160
	7. Швидкісно-силова витривалість		220
	8. Вправи на розслаблення	210	160
Сумарний час ЗФП	1080	1271	
СФП	9. Швидкість	450	280
	10. Вправи на координацію	573	320
	11. Швидкісна витривалість	180	140
	12. Швидкісно-силова витривалість		280
	13. СТТМ	351	345
	14. Умовний поєдинок	300	270
15. Спаринг	135	120	
Сумарний час СФП	1989	1755	
Загальний час тренувального навантаження	3069	3026	

Вище темп приросту спостерігається в таких тестових показниках, як відносна сила кидка на 1 кг ваги (відповідно по експериментах 13,86%; 2,00%; 2,20%). Стосовно коефіцієнта витривалості збільшення в першому експерименті склало 16,41 %. Значно менше в контрольній групі 3,66 %.

Порівнюючи темп зміни показників, що характеризують спеціальну витривалість за періодами ведення поєдинку, можна відмітити велике збільшення після експерименту в другому, і особливо в третьому періоді. Так, сумарний тоннаж після першого періоду істотно змінюється після другого експерименту (7,06 %) і значно менше після першого (-1,09%).

Стосовно другого і особливо третього періоду спостерігається велике збільшення сумарного тоннажу після першого експерименту (відповідно 9,36%; 19,36%), менше в другому (8,59%; 14,07%) і значно менше в контрольній групі (3,20%; 9,97%).

Таблиця 2

Динаміка показників, що характеризують витривалість борців після застосування різних варіантів навантаження

№ з/п	Найменування показника	Експеримент n=37	Контрольна n=47
1	Сумарний тоннаж	22,06+18,77	12,36+10,74
2	Сила корон. кидка на 1 кг ваги	13,86+9,25	2,20+10,46
3	Коефіцієнт витривалості	16,41+11,72	3,66+10,36
4	Сумарний тоннаж 1 р.	-1,09+5,79	1,43+7,77
5	Сумарний тоннаж 2 р.	9,36+8,08	3,20+9,10
6	Сумарний тоннаж 3 р.	19,36+12,70	9,97+14,28
7	Коефіцієнт витривалості 1 р.	2,55+6,73	2,16+7,38
8	Коефіцієнт витривалості 2 р.	16,62+6,63	5,12+9,58
9	Коефіцієнт витривалості 3 р.	24,45+14,56	14,05+15,52
10	Загальний коефіцієнт витривалості	11,42+6,49	5,80+8,05
11	Сила корон. кидка на 1 кг ваги 1 р.	-0,303+5,76	0,36+3,11
12	Сила корон. кидка на 1 кг ваги 2 р.	8,66+7,93	3,06+6,52
13	Сила корон. кидка на 1 кг ваги 3 р.	17,65+10,52	7,09+6,00

Продовження таблиці 2

14	Сила лівостороннього кидка	-0,78+3,23	-0,16+3,78
15	Сила правостороннього кидка	3,46+3,87	1,74+5,56
16	Кількість кидків за 10 сек.	8,29+3,81	10,23+7,65
17	Біг 30 м. (сек.)	2,32+3,10	1,46+1,97
18	Біг за 5 хв. (м.)	6,07+5,80	2,31+4,17
19	Стрибок в довжину з місця (м)	2,45+2,39	0,93+2,21

Подібна спрямованість спостерігається і щодо такого показника, як відносна сила коронного кидка на 1 кг ваги. Великий темп приросту характерний для борців після другого експерименту (2,47%) і менший за наслідками першого (-0,30%), але в другому і в третьому періоді вищий вже у борців, які тренувались із спрямованістю на розвиток швидкісно-силової витривалості (відповідно 8,66%; 17,65%); менше після другого і особливо в контрольній групі.

Аналізуючи коефіцієнт витривалості, необхідно відзначити відсутність відмінностей в темпах розвитку в першому періоді в усіх групах, і значне збільшення за наслідками першого експерименту в другому і особливо в третьому періоді (12,62%; 24,4%;). Це спостерігається і відносно загального коефіцієнта витривалості (відповідно за експериментами 11,42%; 6,06%; 5,80%).

Слід звернути увагу на менший рівень відмінності в темпах приросту результату в показниках, що характеризують силу коронного кидка. Практично достовірні відмінності між експериментальними групами відсутні. З чим це може бути зв'язано? Очевидно, з великою спрямованістю на розвиток витривалості, що дозволяє підтримувати певний рівень сили на весь час ведення поєдинку.

Певні відмінності наголошуються відносно показників швидкості. Зокрема, кількість кидків за 10 секунд значно змінюється у борців контрольної групи 10,23%; після першого експерименту 8,29% і значно менше після другого 4,76%. У динаміці зміни швидкісних якостей (біг 30 м) більше збільшення, характерний після першого експерименту 2,32, ніж в контрольній групі, але відмінності не досягають рівня достовірності $P > 0,05$.

Великий темп приросту спостерігається і за таким показником, як біг 5 хв. і стрибок в довжину з місця, він достовірно вищий після першого експерименту порівняно з контрольною групою.

Висновки. Таким чином, отримані дані показують, що відмінності в системі планування навантаження визначають істотний вплив на динаміку розвитку спеціальної витривалості.

Результати дослідження підтвердили і той факт, що основними засобами розвитку є спеціально-підготовчі вправи. Витривалість розвивається лише в тих випадках, коли в процесі занять долається втома. Внаслідок цього, організм адаптується до функціональних зрушень, що зовні виражаються в покращенні витривалості. При розвитку витривалості фізичні навантаження слід ретельно і чітко дозувати, регулюючи їх інтенсивність, тривалість, кількість повторень, характер і тривалість відпочинку.

Аналізуючи результати проведених в ході роботи експериментів, з'ясувалось, що реакція борців з різними типологічними особливостями на навантаження неоднорідна і залежить від багатьох факторів, зокрема: особистісно-психологічного (в діяльності проявляється через такі якості як витримка, терпіння, цілеспрямованість), біоенергетичного (визначається енергоресурсом організму та функціональними системами організму), фактор функціональної економності (визначається вмінням раціонально розподілити сили в процесі роботи). Можливість проявляти витривалість у будь-якій руховій діяльності визначається всією сукупністю вищезазначених факторів. Проте ступінь їх участі і співвідношення залежить від специфічних особливостей і умов, у яких здійснюється той чи інший вид рухової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Закорко І.П., Журавель О.В., Логвиненко Ю.В., Сверділ Є.В., Каліфський А.М. Спеціальна фізична підготовка: навч.-метод. комплекс. Київ: Знання України, 2010. 51 с.
2. Мазур В.Й., Гуска М.Б. Спортивна боротьба. Методичні рекомендації до виконання практичних і самостійних занять з дисципліни «Спортивна боротьба з методикою викладання» (для студентів факультету фізичної культури). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. 148 с.
3. Набатникова М.Я. Спеціальна витривалість спортсменів. Москва: Фізкультура і спорт, 1992. С. 19-24.
4. Платонов В. Н. Двигательные качества и физическая подготовка спортсменов. Київ: Олімп. л-ра, 2017. 656 с.
5. Шиян Б. М., Єдинак Г. А., Петришин Ю. В. Наукові дослідження у фізичному вихованні та спорті: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: ПП Видавництво «Оіюм», 2012. 280 с.
6. Шахмурадов Ю.А. Вольная борьба: научно-методические основы многолетней подготовки борцов, 2-е изд., дополн. Махачкала: ИД «Эпоха», 2011. 368 с.

The article presents materials of research of methodical features of dynamics of indicators of special endurance of young wrestlers. The main provisions of the study are aimed at improving the quality of training. The literature sources analyzed by us give grounds to note the existence of numerous options and approaches to the development of special endurance. More often it is the search for the leading factors of a particular stage of training or type of sports, which according to experimentally obtained data are most important for the development of special endurance. The effectiveness of the developed pedagogical experiment was assessed by changes in the dynamics of special endurance of young wrestlers after exercise.

Key words: young wrestlers, special endurance, training sessions, physical fitness.

Отримано: 29.03.2022

УДК 373.5.091.214:796

*В. А. Руденко, студентка 1 курсу факультету фізичної культури
Науковий керівник: М. В. Прозар, доцент*

ПРОБЛЕМА УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ЗЗСО

У статті автор аналізує загальну проблему удосконалення змісту навчальних програм як одного з критеріїв покращення якості освіти та рівня здоров'я школярів. Зокрема акцентується увага на «спортивному» фізичному вихованні учнів та диференціації навчального матеріалу.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, урок фізичної культури, фізична підготовка, методи навчання, навчальна програма.

Постановка проблеми. Для розвитку сучасного закладу загальноосвітньої середньої освіти характерний постійний інтерес до збереження та зміцнення здоров'я учнів. І якщо на початкових етапах становлення школи така декларація була властива в основному фахівцям, то в даний час придбання та збереження здоров'я школярів є основним принципом системи освіти [4]. У сфері фізичного виховання накопичено величезний досвід, планування та реалізації принципу «гармонійного розвитку та здорового способу життя», який може бути розглянутий та врахований в інших сферах діяльності. Школа – це лише один із «опорних пунктів» щодо вирішення завдань «оздоровлення та освіти», які мають стратегічне та соціальне значення. На думку низки фахівців, школа – ідеальне місце для реалізації міждисциплінарних комплексних оздоровчих програм [2].

Мета та завдання дослідження – проаналізувати питання удосконалення змісту навчальних програм з фізичної культури у закладах загальної середньої освіти. Виокремити основні шляхи та проблеми модернізації уроку фізичної культури та його впливу на загальний стан здоров'я населення.

Методи дослідження: під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння.

Обговорення результатів дослідження. Як зазначає Г.В. Безверхня, «...основною причиною невдач інновацій та реформ у сфері фізичного виховання була загальна для сучасної педагогіки, невірність проблеми поєднання масової освіти у переважній більшості навчальних закладів різних типів, заснованих на шкільному уроці як основній формі навчального процесу, і необхідності індивідуалізації навчального процесу...» [1, с.4]. І у зв'язку з цим покращення ефективності здоров'я фізичного виховання молодого покоління та формування «здорового способу життя», а також створення надійної основи фізичної підготовленості учнів для подальшої соціальної корисної діяльності є важливим компонентом програм фізичної культури.

Спроби впровадження таких програм мають кілька напрямків. Один з них пов'язаний зі «спортивним» фізичним вихованням школярів. Його прихильники вважають, що основою методології та організації фізичного виховання школярів повинно бути поняття «спортивна підготовка». У даний час це все ще є єдиною науково обґрунтованою концепцією ефективного фізичного потенціалу людини [4].

Серйозний резерв у поліпшенні можливостей оздоровчої фізичної культури ховається в реалізації «принципу індивідуалізації», що впливає на оцінку характеристик різних сторін особистості. Одним з компонентів принципу індивідуалізації в фізичному вихованні школярів є «структура їх моторики» [5, с.34]. Однак, реалізація індивідуального підходу має певні труднощі, пов'язані як з організацією навчального процесу, так і виявлення індивідуальних особливостей рухових проявів.

Для сучасного етапу вдосконалення системи фізичного виховання школярів, системний підхід характеризується систематичним підходом у вирішенні основних завдань освітнього, розвивального та оздоровчого напрямків. Прикладом цього є освітня програма для учнів 1-4 класів з елементами «диференціації рухів» та програма для учнів 5-9 класів на основі «диференціації фізичних культурних та спортивних інтересів». Крім того, розроблена технологія диференційованого підходу в галузі фізичного виховання школярів, з урахуванням рівня технічної та фізичної підготовленості та специфікації відповідних завдань, змісту навчальної програми, методів, методологічних методів та критеріїв оцінки [6, с.132].

Запропонована оцінка фізичної підготовленості вперше в фізичному вихованні школярів передбачає одночасний облік максимальних показників та показників зростання результатів.

Висновок. Особливе завдання проектування спільних регіональних та приватних систем фізичного виховання полягає в тому, щоб запропонувати такі форми організації та змісту фізичного виховання, які сприяти-

муть подоланні всіх труднощів та основних факторів, які стримують розвиток.

Система фізичної культури повинна розкривати та формувати окремі здібності школярів, орієнтувати їх на краще засвоєння знань та навичок, розвивати незалежність та творчість, активно підключаються до роботи в існуючих та новостворених соціальних установах.

Список використаних джерел:

1. Безверхня Г.В. Формування мотивації до самовдосконалення учнів загальноосвітніх шкіл засобами фізичної культури і спорту: методичні рекомендації (для вчителів фізичної культури). Умань, 2003. 52 с.
2. Кравченко В.В. Структура соціально-педагогічних чинників, що обумовлюють формування у учнів загальноосвітньої школи позитивної мотивації до здорового способу життя, систематичних занять фізичною культурою. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2007. Вип. 11. С. 143-147.
3. Круцевич Т.Ю., Соловей Д.О. Розвиток форм фізичного виховання в загальноосвітніх школах: проблеми і перспективи. *Науковий часопис національного педагогічного*

університету ім. Драгоманова: зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 12 (67). С. 75-78.

4. Непша О.В., Ушаков В.С. Фізична культура як середовище виховання школярів. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (20-21 квітня 2017 року): збірник тез. Бердянськ: БДПУ, 2017. С. 309-310.
5. Чайченко Н.Л. Фізичне виховання. Самопідготовка: навч. посіб. [для вищ. навч. закл.]. Київ: Нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 192 с.
6. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. 240 с.

Annotation. In the article the author analyzes the general problem of improving the content of curricula as one of the criteria for improving the quality of education and the health of schoolchildren. In particular, attention is focused on the «sports» physical education of students and differentiation of educational material.

Key words: Institution of general secondary education, physical education lesson, physical training, teaching methods, educational program.

Отримано: 29.03.2022

УДК 796.0634:379.8

О. В. Семаш, студентка 3 курсу факультету фізичної культури

Науковий керівник: М. О. Чистякова, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старший викладач

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті досліджуються проблема організації рухової діяльності у закладах загальної середньої освіти. Проаналізовано різні форми діяльності у навчальний, позаурочний та позашкільний час.

Ключові слова: фізична культура, здобувачі освіти, форми рухової діяльності.

Постановка проблеми. Конституцією України визначено, що людина, її життя і здоров'я є найвищими соціальними цінностями держави. Формування здорового способу життя, виховання здорових, всебічно розвинених, патріотично налаштованих молодих громадян має стати державним пріоритетом, стрижнем, який об'єднує народ України в його намаганнях до національного відродження, повноцінного входження у світову спільноту.

Рухова діяльність людини є одним із найважливіших фактором, який позитивно впливає на формування особистості, покращення фізичних можливостей людини, її фізичне здоров'я. З огляду на вищезазначене, основною метою організації рухової діяльності здобувачів освіти є створення умов для активного проведення дозвілля українцями з використанням ресурсів рекреації, масового спорту та фізичної культури.

Результати дослідження. З метою покращення фізичних можливостей здобувачів освіти, сприяння вирішення завдань формування здорового способу життя учнів кожен заклад загальної середньої освіти повинен проводити різноманітні заходи, спрямовані на профілактику, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів, формування у них здорового, активного способу життя. Заходи в закладах загальної середньої освіти проводяться згідно плану проведення фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів відповідно до Системи організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів [2]. Але, враховуючи матеріально-технічні умови школи, певні традиції та інтереси дітей, можна планувати проведення й додаткових заходів, що не включені до наказу МОН.

Під системою занять у фізичному вихованні розуміють всю їх чисельність, об'єднану таким взаємозв'язком між собою, який дозволяє досягти поставленої мети. Одиницею системи занять є тижневий режим.

Для прикладу, у загальноосвітній школі система занять об'єднує 3 обов'язкові уроки в тиждень, а також інші форми занять [2].

До *обов'язкових* фізкультурно-оздоровчих заходів у закладах загальної середньої освіти належать: урок (заняття) з фізичної культури; заняття з дітьми, записаними за станом здоров'я до спеціальної медичної групи; заняття з плавання, якщо навчальні заклади мають відповідні умови; «години фізичної культури» в групах продовженого дня; «години фізичної культури» в групах продовженого дня; фізкультурні хвилинки, фізкультурні паузи під час навчального процесу, дні здоров'я і фізичної культури [4].

Нині заняття урочного типу більш варіативні. Їхня основна мета давати учням знання, уміння та навички, які можна застосовувати у повсякденному житті. Урочні форми занять розробляються відповідно до програми, яка містить понад 35 варіативних модулів із різних видів спорту і спрямована на розвиток фізичних якостей учнів. У навчальних закладах, що мають відповідні умови проводяться *заняття з плавання*. Головна мета занять оздоровчим плаванням полягає в адаптації школярів до незвичних умов водного середовища і навчанню їх рухам в воді.

В групах продовженого дня відповідно до Порядку створення груп продовженого дня у державних і комунальних закладах загальної середньої освіти організуються і проводяться *спортивно-оздоровчі заняття на менше години*. Також організуються прогулянки на відкритому повітрі тривалістю не менш як одна година 30 хвилин для учнів перших-четвертих класів та кожні 15 хвилин фізкультурні хвилинки, гімнастика для очей.

Неурочні форми відіграють допоміжну роль у вирішенні завдань фізичного виховання і доповнюють уроки. До них відносять *фізкультурні хвилинки, фізкультурні паузи під час навчального процесу*. Під час організації та проведення даних форм важливо дотримуватись певних методичних умов, а саме: належної їх три-

валості (2-3 хв.), включення 3-4 вправ із 6-8-разовим повторенням. Комплекс передбачає виконання вправ для м'язів рук, спини, ніг, які здатні зняти статичне напруження, активізувати дихання, посилити кровообіг.

З метою формування комплексу знань та навичок щодо ведення здорового способу життя в загальноосвітніх навчальних закладах проводяться *Дні здоров'я і фізичної культури*. Програмою цих свят передбачено різні форми роботи з фізичного виховання: ранкова гімнастика, фізкультурні заняття, фізкультурні розваги, свята, туристичні походи, різноманітні рухливі ігри та ігрові вправи. самостійна рухова діяльність [4].

До всеукраїнських спортивно-масових заходів відносяться [6]:

Cool Games. Перший захід був проведений у 2018 році. Учасники – збірні команди ЗЗСО віком від 9 до 17 років.

Challenge Fest. Захід проводиться кожного року одночасно в усіх регіонах України на центральних вулицях або паркових зонах, стадіонах та інших місцях. Учасниками є: учнівська молодь, вчителі, керівники закладів освіти, громадські діячі, народні депутати України та всі бажаючі взяти участь у Заході.

Програма проведення заходу передбачає: збір та реєстрацію учасників у визначеному місці; руханку; турніри зі швидкісного складання кубика-

Рубика, з бейблеїду; спортивні змагання з видів спорту; майстер-клас з видів спорту та інші рухові активності на розгляд організаторів.

Cool Race. Це новий формат змагань для учнів 8-9 класів з подолання смуги перешкод, для яких не потрібна спеціальна фізична підготовка.

Козацький гарт. Всеукраїнський фізкультурно-патріотичний фестиваль школярів «Козацький гарт» має на меті формування здорового способу життя, підвищення соціальної активності і зміцнення здоров'я учнівської молоді, поліпшення національно-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Основними завданнями Фестивалю є: підвищення рівня фізичної підготовленості та збільшення рухової активності школярів; формування стійких мотивацій до самостійних занять фізичною культурою і спортом; відродження національних традицій та культурної спадщини українського народу.

Фестиваль проводиться в чотири етапи. Організація і проведення I туру (внутрішкільного) покладається на адміністрацію навчального закладу. До складу команди навчального закладу входять учні 5-10 класів, які за станом здоров'я віднесені до основної медичної групи. На II етапі беруть участь заклади загальної середньої освіти області (першість міст, районів та об'єднаних територіальних громад). У II турі бере участь команда-переможець загальноосвітнього навчального закладу в складі 14 чоловік. У III (обласному) фінальному етапі беруть участь команди-переможці II туру шкільні команди міст, районів та ОТГ області. IV тур – всеукраїнський. У IV турі бере участь команда-переможець III туру.

До програми фестивалю включено конкурси: човниковий біг 4x9 м, стрибки у довжину з місця, стрибки через скакалку за 30 с. (дівчата), перетягування канату, естафета та конкурс знавців українського козацтва.

Козацька наснага. Всеукраїнські спортивні ігри серед учнів професійно-технічних навчальних закладів України.

Всеукраїнський огляд-конкурс на кращий стан фізичного виховання в навчальних заходах України. Конкурс проводиться з метою вивчення, узагальнення та розповсюдження кращого досвіду роботи з фізичного виховання.

Бігові заходи. Заходи проводяться спільно з ГО «Бігова Україна».

Учні беруть участь у забігах: «Kyiv Half Marathon», «Lviv Half Marathon», «Odessa Half Marathon», «Kyiv Marathon», «Zaporizhzhia Half Marathon» тощо. Перші забіги відбулися у 2019 році. Програмою заходу передбачено дистанції для учнівської молоді від 100 (3-6 років) до 1500 м (11-12 років).

Спортивні заходи:

- Всеукраїнська спартакиада школярів.

Розвитком учнівського спорту в світі керує Міжнародна федерація шкільного спорту (ISF) [3], яка складається з громадських неприбуткових неурядових організацій. Україну в ISF представляє Українська федерація учнівського спорту (УФУС).

Висновок: задля покращення ситуації в Україні та з метою забезпечення учасників освітнього процесу закладів загальної середньої освіти оздоровчою руховою активністю, фізичним вихованням і спортом для всебічного гармонійного розвитку та підтримки здоров'я необхідно організувати та проводити сучасні фізкультурно-оздоровчі заходи з інноваційним підходом з використанням сучасних видів рухових активностей.

Список використаних джерел:

1. Естафети «Cool Games» – як правильно грати. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NPfYAt-74tw&t=2s>
2. Круцевич Т.Ю. Теорія і методика фізичного виховання: учебник. В 2-х т. Т.2 Методика фізичного виховання різних груп населення. Київ: Олімпійська література, 2003. 391 с.
3. Міжнародна федерація шкільного спорту. URL: <http://www.isfsports.org>
4. Наказ МОН України № 486 від 21.07.2003 р. «Про систему організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0903-03>
5. Постанова Кабінету Міністрів України. Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року. 2020. №1089. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-p>
6. Пріоритетні міжнародні і всеукраїнські спортивні та спортивно-масові заходи серед учнівської молоді. URL: <http://schoolsport.com.ua/wp-content/uploads/2021/03/-Prioritetni-Zahodi-UCHNI.pdf>

In the article on the basis of the analysis of the organization of kinds of motor activity in establishments of general secondary education researches on introduction in practice of innovations are investigated. The use of innovative technologies helps teachers to work creatively, using non-traditional methods.

Key words: physical culture, sports and mass work, forms of motor activity.

Отримано: 29.03.2022

*Р. Р. Стефанюк, студент 1 курсу факультету фізичної культури
Науковий керівник: М. В. Прозар, доцент*

СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ РУХЛИВИХ ІГОР ДЛЯ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкривається загальне значення рухливих ігор у розвитку та зміцненні здоров'я молодших школярів. Автор зазначає на важливості та оптимальності використання ігрових вправ під час уроків фізичної культури з учнями молодших класів.

Ключові слова: молодші школярі, урок фізичної культури, рухливі ігри, ігрові вправи, фізичні вправи.

Постановка проблеми. Проблема підвищення ефективності занять, в першу чергу з молодшими школярами, шляхом зміни змісту цих занять, інтегрованого використання всіх можливих оздоровчих засобів та методів, які дозволяють збільшувати вплив на психофізичні кондиції, є дуже актуальною.

Серед вимог, що пред'являються до нового педагогічного мислення в галузі фізичного виховання, необхідно відзначити особливу організацію навчання, яка повинна бути спрямована на формування творчої особистості з орієнтацією на оригінальність індивідуальності кожного учня.

Рухливі ігри та ігрові вправи є найбільш універсальним засобом фізичного виховання дітей та знаходяться на найвищому рівні їх інтересів, тому більш широке використання цих засобів в комплексі фізкультурно-оздоровчих заходів освіти може вирішити задачу оптимізації рухового режиму молодших школярів, сприяти розвитку творчої особистості.

Мета та завдання дослідження – проаналізувати оптимізацію навчального процесу молодших школярів під час уроків фізичної культури шляхом використання рухливих ігор.

Методи дослідження: під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння.

Обговорення результатів дослідження. Проблема підвищення ефективності занять, насамперед із молодшими школярами, шляхом зміни змісту цих занять, комплексного застосування всіх можливих оздоровчих засобів та методів, що дозволяють посилити вплив на психофізичні кондиції, є дуже актуальною.

Соціологи виявили, що гра стоїть на найвищому рівні інтересу дітей, тільки книги та фільми можуть конкурувати з нею. Ось чому інтерес дітей до гри варто підтримувати, щоб допомогти їм у своїй організації, за чим дитина проводить значну частину свого часу [1, с.12].

Гра вводить дитину в життя, у спілкування з оточуючими, з природою, сприяє набуттю знань, трудових навичок, удосконаленню рухової діяльності. Вітчизняні соціологи вважають, що гра є структурною моделлю поведінки дитини, за допомогою якої дитина освоює навколишню дійсність і готується до перетворення цієї дійсності [6, с.87]. Граючи, дитина розвивається, в неї формуються умовні рефлекси в тісному взаємозв'язку першої та другої сигнальної системи при постійній взаємодії організму з навколишнім середовищем та при вирішальному впливі виховання як організованого педагогічного процесу.

Ігрова діяльність, за А.С. Макаренка, – це вправа у поведінці, накопиченні «соціального досвіду», навичок, звичок, традицій [2, с.121]. Вільні ігри дають дитині можливість пізнання світу та творчого перетворення його, організовані ж ігри, крім того, сприяють моральному вихованню, розвитку їхньої творчої активності, формуванню колективних основ життєдіяльності.

Про виховне значення народних ігор говорить той факт, що вони дуже поширені в житті різних народів, причому більшість з них має рухливий характер.

Багато авторів стверджують, що народні засоби фізичного виховання, після їх ретельного вивчення, можуть успішно використовуватись у виховних та освітніх цілях, що у свою чергу дозволить якісніше проводити навчально-виховний процес школярів [3].

Гра в житті дітей має таке ж значення як трудова діяльність для дорослої людини, вказував А.С. Макаренко, і є важливим засобом виховання та підготовки до майбутньої трудової діяльності [2, с.130]. Прискорення темпів зростання сучасного життя ставить перед нашою педагогікою завдання активніше використовувати гру для виховання підростаючого покоління. Зараз очевидно, як ніколи, що ігри необхідні для забезпечення гармонійного поєднання розумових, фізичних та емоційних навантажень, загального комфортного стану. Дослідники ігрової діяльності підкреслюють її унікальні можливості у фізичному та моральному вихованні дітей, особливо у розвитку пізнавальних інтересів, у виробленні волі та характеру.

Висновок. Рухливі ігри в комплексі з іншими виховними засобами є основою початкового етапу формування гармонійно розвинутої, активної особистості. Працюючи з дітьми, педагогу треба пам'ятати, що враження дитинства глибокі і незабутні в пам'яті дорослої людини. Вони утворюють фундамент для розвитку її моральних почуттів, створення та подальшого прояву їх у суспільно корисній та творчій діяльності.

Список використаних джерел:

1. Кудикіна Н.В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2004. 42 с.
2. Макаренко А.С. Из педагогического опыта. *Вибрані твори в 3 томах*. Т. 3. Київ: Радянська школа, 1989. 386 с.
3. Мороз Ю. Значення впливу рухливих ігор на розвиток особистості в сфері рекреації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип. 25. С. 240-244.
4. Мужичок В.О., Мосейчук А.В. Використання рухливих ігор у формуванні здоров'язбережувальної компетенції молодших школярів загальноосвітньої школі. *Молодий вчений*. 2018. № 3.3. С. 105-107.
5. Шевченко Ю.М. Українські народні рухливі ігри як основа полікультурної парадигми виховання зростаючої особистості в процесі інтеграції. *Вісник Прикарпатського ун-ту. Педагогіка*. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 17/18. С. 143-148.
6. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. 240 с.

The article reveals the general importance of mobile games in the development and strengthening of the health of primary school children. The author notes the importance and optimality of the use of game exercises during physical education lessons with junior students.

Key words: junior schoolchildren, physical education lesson, moving games, game exercises, physical exercises.

Отримано: 29.03.2022

ЗМІСТ

Секція ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

<i>Беньковська Д. О.</i> Управління місцевим економічним розвитком в умовах децентралізації економіки.....	3
<i>Богутський М. А.</i> Інформаційні системи управління туристичним бізнесом	4
<i>Гакман О. М.</i> Організація виробничого процесу	6
<i>Грохольська В. В.</i> Професія бухгалтера: сучасність та майбутнє	7
<i>Завірюха Я. С.</i> Особливості розвитку релігійного туризму в Україні.....	8
<i>Зарайська А. В.</i> Етапи та методика розробки туристичних маршрутів.....	10
<i>Калюжняк Р. О.</i> Розвиток інноваційних технологій в туристичній галузі.....	11
<i>Литвинчук Д. В.</i> Інновації в туризмі: основні теоретичні аспекти.....	12
<i>Махун С. А.</i> Напрями розвитку інновацій в туризмі	14
<i>Мороз М. В.</i> Специфіка світового ринку робочої сили в умовах глобалізації.....	15
<i>Олексик К. І.</i> Інновації цінової політики.....	16
<i>Петраш С. О.</i> Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці	17
<i>Проценко О. Б.</i> Технологічні і територіальні зрушення у світовому виробництві смартфонів.....	19
<i>Соломон В. С.</i> Продовольча проблема як глобальне явище сьогодення.....	21
<i>Соломон В. С.</i> Вплив особистісних характеристик індивіда на організаційну поведінку.....	22
<i>Ширінова О. І.</i> Роль інновацій для розвитку туризму	23

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Бігуняк Н. М.</i> «Автор» і «читач» у структурі роману ДЖ.М. Кутсі «Володар Петербурга».....	25
<i>Войко D.</i> Sonet jako Szczególny Gatunek Poetycki	26
<i>Гермаківська Т. В.</i> Сучасні підходи до формування іншомовної фонетичної компетентності в загальноосвітньому навчальному закладі.....	27
<i>Нетеча Є. О.</i> The Semiotic Analysis of Fragrance Advertisement Brand by Tom Ford.....	29
<i>Смеречинська А. А.</i> Українськокомвні переклади «Пісні про Гайавату» Г. Лонгфелло.....	30

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК

<i>Бігун К.</i> Тулуб Олександр Данилович – інспектор Кам’янецької чоловічої гімназії у 1865-1872-х роках.....	32
<i>Білоус А.</i> Карний розшук УРСР в 1919-1991 рр.: основні аспекти утворення і діяльності	34
<i>Боднарюк М.</i> Європейський театр воєнних дій Сулеймана Кануні.....	36
<i>Веркаш А.</i> Історичний контекст становлення національної політики СРСР та її специфіка у 1964-1985 рр.	38
<i>Власюк А.</i> Історичний контекст розвитку «особливих відносин» між Великою Британією і США та вплив на них брекзиту.....	41
<i>Єпіфанова О.</i> Поїздка Іто Хіробумі до Європи та її історичне значення	44
<i>Жук В.</i> Розвиток громадського телебачення у країнах G7	45
<i>Кам’янецька С.</i> Культурно-освітні програми політичних партій другої Речі Посполитої в період «санациї» (1926-1939 рр.).....	47
<i>Мельник М.</i> Сільське господарство у період економічної стабілізації Республіки Кореї (1980-1997 рр.).....	50
<i>Олійник Д.</i> «Архів південно-західної Росії» як джерело з історії козацьких повстань кінця XVI ст.	52
<i>Олійник О.</i> Доцент Сергій Олійник – дослідник збройної боротьби за українську державність на Поділлі влітку – восени 1919 р.	53
<i>Повержук І.</i> Політичний тролінг в російсько-українській війні	55

<i>Роговська Д.</i> Збройна боротьба на Поділлі влітку – восени 1920 р.....	58
<i>Рудь О.</i> До питання про дослідження українськими та словацькими вченим монет з поселення Галіш-Ловачка	60
<i>Санько Т.</i> Діяльність президента України Л. Кучми у сфері безпеки і оборони (1994-2004 рр.)	62
<i>Скорода Б.</i> Типологія наконечників стріл з городищ Привороття II та Колубаївського городища	65
<i>Фаріон А.</i> Олімпійські ігри античності і сучасність: порівняльний зріз	68
<i>Яцкова М.</i> Ключові зміни в системі судочинства в період десталінізації: зміст і досягнуті результати	70
<i>Яковенко О.</i> Політичні програми словацької народної партії на початку ХХ ст.	73

Секція ОБРАЗОТВОРЧОГО І ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА

<i>Антоцишина У. В.</i> Акварельні ведуги М. Тшебінського як іконографічне джерело	75
<i>Барановська О. В.</i> Створення віртуальних зображень на патріотичну тему та їх застосування в соціальних мережах як засіб інформаційної боротьби з російськими окупантами.....	76
<i>Заблоцька М. І.</i> Консервація та збереження творів мистецтва на полотняній основі в умовах збройного конфлікту	77
<i>Клим І. Р.</i> Психологічні аспекти інноваційної освітньої діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва	78
<i>Праворський В. В.</i> Актуальний плакат та його мобілізуючі властивості на суспільство в сучасній війні з російськими загарбниками	80
<i>Роцінська І. О.</i> Мистецтво – засіб духовного становлення особистості	82
<i>Сереброва І. С.</i> Начерк як засіб відтворення та фіксації актуальних військових подій в Україні та його формотворча роль підвищення фахової підготовки студента-художника	83

Секція СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

<i>Апониюк М. П.</i> Вплив спілкування на формування особистості підлітка	85
<i>Беляк А.</i> Психолого-педагогічні умови формування моральної поведінки молодшого школяра.....	86
<i>Бугай З. Б.</i> Аналіз проблеми формувального оцінювання учнів з інтелектуальними порушеннями	88
<i>Вітвіцька Н. Д.</i> Особливості самооцінки учнів з інтелектуальними порушеннями	89
<i>Власій Б. В.</i> Особливості сімейного спілкування	91
<i>Джурик В. М.</i> Особливості сприймання сюжетних картин молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями.....	92
<i>Копія П.</i> Вольова регуляція особистості.....	94
<i>Кушнір В.</i> Наукові підходи до проблеми розвитку інтелектуально обдарованих дітей молодшого шкільного віку ...	95
<i>Олішевська Д. В.</i> Булінг в колективі: критерії прояву та напрями профілактики	96
<i>Панчук С. О.</i> Вплив ціннісних орієнтацій на формування особистості студента в процесі навчально-професійної діяльності	98
<i>Пилипчук І.</i> Особливості становлення соціальної ідентичності молодшого школяра	99

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Андрощук І. С.</i> Лексична норма у сучасній медійній мовній практиці	101
<i>Бурмецька С. В.</i> Метафора як стилетворчий чинник у поезії Оксани Почапської.....	102
<i>Бурса М. М.</i> Теоретико-методичні аспекти розвитку образного мислення здобувачів освіти засобами художньої літератури	103
<i>Валяровська О. І.</i> Специфіка репрезентації контенту в кросмедійній журналістиці	104
<i>Грицай Х. І.</i> Характеристика переміщення людини в народних порівняннях	106
<i>Коваленко М. Р.</i> Актуалізація діалектизмів у художніх творах Марії Матіос.....	107
<i>Компанієць В. О.</i> Особливості вербалізації негативних емоцій (на прикладі творів Марії Матіос)	108
<i>Крива В. В.</i> Психологічна силуетка Ольги Кобилянської.....	109

<i>Левунець М. Р.</i> Осмислення сюжету про Саву Чалого в українському письменстві	110
<i>Лисиця Є. М.</i> Проблема академічної доброчесності: розроблення поняття	112
<i>Нінадовська А. К.</i> Мовна особистість як об'єкт мовознавчих студій	113
<i>Отвіновська А. І.</i> Налагодження бізнесу за допомогою таргетованої реклами як метод просування компанії в соціальній мережі Instagram	114
<i>Рокіщук Л. В.</i> Академічний плагіат: дискусійні аспекти.....	115
<i>Сердюк Ю.</i> «Жіноча» рецепція образу Дон Жуана у творчості Лесі Українки.....	116
<i>Соколюк А. В.</i> Особливості компетентісно зорієнтованого навчання стилістики української мови здобувачів загальної середньої освіти	117
<i>Соломонова У. Д.</i> Класифікаційні ознаки експресивної лексики	118
<i>Сумнівич А.</i> Назви військового спорядження і регалій (на матеріалі історичної поезії Ліни Костенко)	120
<i>Туганашева А. В.</i> Висвітлення подій на майдані (2013-2014 рр.) у провідних виданнях України	121
<i>Чайковська У. В.</i> Мовні зміни на тлі політичних та воєнних подій в Україні	122

Секція ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

<i>Бабенко О. В.</i> Управлінські процеси під час формування мотивації у спортсменів.....	124
<i>Болдіна В. В.</i> Особливості застосування фізіотерапії при реабілітації хворих на бронхіальну астму	125
<i>Каспрук С. П., Остапчук В. М., Яковлев О. С.</i> Біологічна роль міді та магнію для організму людини	126
<i>Осипчук В. В.</i> Перспективи розвитку фізичного виховання у закладах вищої освіти	127
<i>Панчук М. Р.</i> Особливості динаміки показників спеціальної витривалості юних борців	129
<i>Руденко В. А.</i> Проблема удосконалення навчальних програм з фізичної культури у ЗЗСО	131
<i>Семаш О. В.</i> Система організації рухової діяльності у закладах загальної середньої освіти	132
<i>Стефанюк Р. Р.</i> Соціальне значення та роль рухливих ігор для фізичного розвитку молодших школярів	134

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 16

Електронне видання

Підписано 26.05.2022. Формат 60 x 90 1/8. Гарнітура «Таймс».
Об'єм даних 7,4. Мб. Обл.-вид. арк. 23,5. Зам. № 975.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Виготовлено в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.